MANUSCRIPTUM

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE LITERARĂ
A MINISTERULUI CULTURII

1990 (anul XXI) nr. 2 (79)

SUMAR

SUMAR

SUMAR

Despre soarta manuscriselor inedite

Rătăcite, uitate sau neluate în seamă, ţinute în taină de dragostea sau de interesul autorilor ori al posesorilor, ele pot rămîne decenii şi veacuri, sau eternităţi, inaccesibile ochiului obştesc. Şi totuşi ele, prin statutul lor intrinsec, pot fi la fel de preţioase, sau încă mai preţioase, decît ceea ce a intrat, pînă la un ceas dat din istoria culturii, în patrimoniul ei. Potenţial, ele pot întregi, confirma sau chiar schimba, înnoind-o, perspectiva noastră asupra unui aspect ori altul al tradiţiei ştiute. Este bine aşadar ca toţi cei interesaţi în acest proces de recuperare şi de restituire să contribuie la buna lui desfăşurare şi, în marginile puterilor omeneşti, la împlinirea lui. Arhivele publice şi cele private se cuvin cercetate cu răbdare şi grijă, idealmente chiar sistematic şi în chip dirijat. Şi, pe de altă parte, cei care deţin texte inedite trebuie să se hotărască să le scoată la lumină. Este o datorie a cărei împlinire poate da, în afara satisfacţiei unei datorii îndeplinite, nume bun sau (de ce nu?) cîştig bun. Şi, invers, a le ţine ascunse şi ferecate, din instinct posesiv, din falsă pietate, din măruntă prudenţă, este, hotărît lucru, reprobabil şi dăunător bunului mers al unei culturi. Îndemnul nostru nu este interesat şi singurul lui rezultat cu adevărat bun este ca el să determine un îndemn lăuntric al inimii, o înclinare spontană, o renunţare generoasă.

*

Mai este însă ceva de spus în ce priveşte soarta manuscriselor inedite. Şi anume — că nu orice fel de a le da în lumină este bun. Nu este bine ca ele să fie publicate la nimereală, pe unde apucă fiecare, dintr-un

stimul sau altul, fără nici o grijă pentru înscrierea lor organizată în patrimoniul culturii naționale. Pentru că astfel se ajunge la risipirea lor necugetată în zeci de publicații lacome și efemere, unele de tot obscure și neîndrituite. Este ceea ce s-a întîmplat, pe scară mare, în cursul acestui an, după căderea vechilor și relelor rînduieli ale țării. *Fișierul* revistei noastre stă mărturie în acest sens. Și stă ca mărturie incompletă, pentru că nu un om, nu zece sînt în măsură să cerceteze întreaga presă românească pentru a semnala, la zi, publicările de inedite. Astfel că se ajunge la o situație paradoxală: scoase la vileag, manuscrisele inedite se pierd într-un hățiș labirintic și se întorc în nevăzut și în nefuncțional. În loc să investigheze, arhive promițătoare, cercetătorul este silit să răsfoiască presa de toate rangurile și hramurile, disperînd să-i dea de capăt, nesigur de corectitudinea rezultatului. Și e mare păcat. După ce, cu voie sau fără voie, am ținut talantul îngropat, îl schimbăm pe mărunțiș, la orice tarabă.

Aceste considerații, de a căror raționalitate s-ar putea îndoi doar reaua credință, nu sînt menite să pledeze în favoarea exclusivității unui monopol al revistei „*Manuscriptum*". Departe de noi gîndul acesta, oricît de clară ar fi specializarea publicației noastre în acest sens. Totuși, între dispersia fără criterii care se constată și concentrarea de manuscrise inedite într-o singură revistă, se poate găsi o soluție rezonabilă. Altfel, mîine-poimîine publicăm inedite Eminescu în „*Oblio*". Trebuie asigurată, prin liberul și luminatul consimțămînt al posesorilor de inedite, publicarea lor în nu mai mult de trei-patru periodice cu profil de istorie literară, capabile să asigure acuratețea editărilor și buna lor introducere în circuitul culturii. Se va zice că o asemenea propunere ține de vechiul sistem de planificare și dirijare centralizată a publicărilor. Numai că noi nu propunem aici luarea de măsuri coercitive, ferească Cerul, ci ne mărginim să facem apel atît la o liberă dezbatere publică a problemei, cît și la bunul cuget și la buna conștiință a tuturor celor implicați. Nu fără amarul sentiment că este sortit să rămînă zadarnic. Sau condiționat de o determinare mult mai largă și mai hotărîtoare: de felul în care o națiune își poate asuma și gospodări libertatea.

Petru CREȚIA

EMINESCIANA

UN VERS HORAȚIAN

EXISTĂ ÎN MANUSCRISELE LUI EMINESCU un număr important de dictoane latine pe care le utilizează, în parte, în publicistica sa. G. Călinescu remarca faptul că poetul « își presară scrierile cu locuțiuni și zicători latine clasico-moderne ». Criticul dă și o listă a lor (*Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1)*, București, 1969, pp. 362–363).

Problema care se pune în legătură cu aceste « locuțiuni » și « zicători » privește statutul lor. Unele din aceste texte reprezintă, de fapt, extrase din scrieri celebre, extrase intrate în circuitul general sub formă de *dictoane*.

Un asemenea statut are și un vers horațian pe care Eminescu îl notează în manuscrisul

2257, 288r:

« Naturam furca expellas tandem usque recurret».

Textul reprezintă un vers din Horațiu *(Epistola X. Ad Fuscum Aristium)*. Transcriem segmentul de poezie, cu versul în discuție:

« Nempe inter varias nutritur silva columnas.
Laudaturque domus, longos que prospicit agros.
Naturam expellas furca, tamen usque recurret,
Et mala perrumpet furtim fastidia victrix».

Cuvîntul *tamen* este transcris de Eminescu *tandem*. S-ar părea că poetul nu pornește de la opera lui Horațiu, ci preia versul din altă parte. Merită să rețină atenția și alte aspecte. Versul este precedat în manuscrise de o notă privind opinia lui August Bebel privind divinitatea, notă integrată de Eminescu în *Icoane vechi și icoane nouă (Opere X. Publicistica*, București, 1989, pp. 30, 422*)*. Nota este scrisă cu cerneală neagră, în vreme ce versul apare cu cerneală violetă, folosită de poet, cu precădere, în epoca ieșeană. Asemenea amănunte sînt importante, întrucît ajută la cronologizarea și a celorlalte texte din vecinătate.

Eminescu reține din *Epistola către Fuscum Aristium* numai acest vers, ca să traducă, integral, *Epistola* următoare, *Ad Bullatium*, însă în epoca gazetăriei bucureștene.

D. VATAMANIUC

Socialistul Bebel zice în organul său „Volksstaat" a. 1873 – „Sau există
un Dumnezeu și atunci suntem trași pe sfo[...], sau nu există, și atunci
putem să ne facem de cap, putem începe or-ce vom pofti.
Naturam furca expellas, tandem usque recurret.

Iacob NEGRUZZI

Un document literar junimist din 1872

TEXTUL, PÎNĂ ACUM NECUNOSCUT, PE care-l prezentăm — *Pogoriada* lui Iacob Negruzzi — va fi făcut parte, alături de atîtea altele, poate pentru totdeauna pierdute, din vestitul *Dosar al Aniversărilor* Junimii, dispărut, fără urme, în 1873, din vina lui însuşi Pogor, neglijentul lui custode. Acest dosar cuprindea — o ştim din scrierile memorialistice ale lui Iacob Negruzzi — compunerile în versuri şi în proză, comice ori satirice, redactate anume de junimişti — spre « luare în rîs reciprocă » — pentru banchetul organizat, în fiecare toamnă, cu prilejul aniversării înfiinţării Societăţii. Mai toţi membrii de frunte ai Junimii figurau acolo: T. Maiorescu, I. Negruzzi, V. Pogor, P. P. Carp, Th. Rosetti, L. Negruzzi, N. Gane..., cu producţii « adesea... nu tocmai decente ». Cîteva din « ruinele » *Dosarului Aniversărilor*, în special texte proprii, au fost scoase la iveală de Iacob Negruzzi în cap. XII, *Banchetul*, al *Amintirilor* sale din „*Junimea*"; li se adaugă, ca piesă de referinţă, poezia *Epichronul* a aceluiaşi, din 1871, descoperită şi publicată de noi cu cîţiva ani în urmă. Pierderea preţiosului dosar — cu numeroase « file »-unicat, niciodată reapărute sub altă formă — a prejudiciat reconstituirea fidelă a « atmosferei » primelor şapte banchete junimiste, lipsită de acele savuroase documente literare autentice care o ilustrează din plin mai apoi, începînd cu sceneta *Fotografia „Junimei" (Asmodè sau Dracu şchiop în Iaşi)* a lui A. Naum şi cu *Junimiada* lui I. Negruzzi, ambele din 1874.

După cum ne informează A. D. Xenopol într-unul din procesele-verbale ale şedinţelor Junimii, *Pogoriada* a fost citită de Iacob Negruzzi la 21 octombrie 1872, în « sala Otelului de Angleterre » din Iaşi, la « serbarea aniversarului al 7-lea *[sic!]* a Societăţii ». Au mai citit, cu aceeaşi ocazie, V. Pogor (o poemă comică) şi T. Maiorescu (« un dialog »). Scrierea lui Negruzzi s-a păstrat, incompletă, într-o ciornă aflată în Arhiva Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" (*Mss.*, inv.

Vasile Pogor

nr. 2023) *. Ea reprezintă o parodie după epopeile antice, avîndu-l ca erou pe Vasile Pogor, acela care s-a bucurat cel mai mult, dintre fondatorii Junimii, de simpatia lui Negruzzi. Firea veselă și deschisă, inima largă, « deșteptăciunea rară », umorul fin, ironia malițioasă, caracterul nepăsător, înclinația spre cabotinism, dar, mai ales, « dragostea nesfîrșită ce avea pentru literatură în sensul cel mai larg », toate aceste însușiri ale lui Pogor, care îi erau în bună măsură proprii și lui Negruzzi, l-au îndemnat pe acesta din urmă să susțină, și nu odată, că « Pogor era membrul cel mai neprețuit al Societății „Junimea" ». Portretul lui V. Pogor, alcătuit dintr-o sumedenie de detalii pitorești, este cel mai plin de viață din toate cîte le-a creionat Negruzzi în opera sa memorialistică. Receptiv ca nimeni altul la tot ce producea inteligent și original « zeflemeaua » junimistă, impusă și întreținută cu fervoare de Pogor, Negruzzi a încercat să nu lase să se piardă această generoasă revărsare de spirit, cu o soartă, altminteri, atît de efemeră, și de aceea aproape că nu există capitol al *Amintirilor din „Junimea"* care să nu consemneze gesturi, atitudini, « idei » ori replici faimoase ale « sufletului » Societății, « autorul » — după cum se precizează în *Dicționarul „Junimei"* — al « tuturor propunerilor nerealizabile și a trei părți din porecle și ziceri din care se compune acest dicționar ». Șarjele amicale — surprinzător de acide — de la banchetele anuale ale Junimii (cele cinci strofe din *Epichronul*, *Pogoriada*, « secvența » corespunzătoare din *Junimiada* etc.) întregesc în chip fericit, ca documente literare revelatoare, paginile devenite « clasice » consacrate de Negruzzi lui Pogor, evocării adăugîndu-i-se astfel — necesară « pată de culoare » — informațiile din adresarea directă, garanție absolută a autenticității.

Andrei NESTORESCU

---

* Două file îngălbenite, cerneală neagră, primă redactare, greu descifrabilă, cu numeroase eliminări, adăugiri și modificări de text.

Fila 1 v. conține versiunea inițială a cunoscutei **Invitații** la banchetul din 1872:

« Domnișoara Junimea Caraghiozlicească, făcînd în Octomvrie 1872 ai... copii, am onoarea de a vă ruga să binevoiți a asista la sfîntul botez ce va avè loc sîmbătă în 21 a lunei cur. la 8 oare sara. Pentru a asigura sănătatea noului născut, botezul va avè loc în vinațuri atît indigene cît și străine.

N.B. Numărul copiilor numitei domnișoare pururea fecioare pierzîndu-se în noaptea timpurilor, nu ne-a fost în putință a discurca al cîtele este pruncul nou născut.

p. actualul secretar
cel de mai înainte
JACOB »

O filă răzleață (inv. nr. 2022) din același dosar conține două epigrame ale lui Iacob Negruzzi, necunoscute și ele pînă acum. Una îi este dedicată lui V. Pogor:

« Cît vor trăi românii va fi nemuritor
Vasile Pogor
Căci, ca să puie vîrful l-atîte fapte mari
El face-un zipcionar »

Iar cealaltă lui A. D. Xenopol:

« Xenopol era vesel, ce dracul s-a-ntîmplat
De-i astăzi întristat ?
Ieșind din Borta Rece, se duse să se scalde,
Sărmanul ! în borte calde ! »

1872

POGORIADA

Poem în cînturi

Cîntul I

Eu cînt eroul straniu cu locuință-n Iași,
De o statură mică, la minte prea poznaș,
Ce planuri urieșe și multe născocește,
Dar vecinic din aceste nici unul nu-mplinește.
O, Muză, ce adesa frumos m-ai inspirat,
Arată-mi pe eroul cu capul încurcat

Şi care-a fost întreaga-i a planurilor ţară
De l-al Junimei leagăn şi pîn-în astă sară.
Căci planurile sale sunt multe, feliurite
Cît sunt din acea vreme şi cărţi de el cetite.
Şi orişicare carte ce-abiè a început
În tot îi schimb-a lumei aspect şi conceput.
În anul ce se pierde-n a timpurilor noapte,
Cînd spre înfiinţarea Junimei erau necoapte
A veacurilor şiruri, în casa din ogradă,
La Trei Ierarhi, spre Titus, mergeam la ciocoladă.[1]
Atuncea Don Basilio cerea în gura mare
Ca să formăm cu toţii o mîndră adunare
Spre-a lumina poporul de jos, pe lucrători,
Prin cuvîntări ţinute de două sau trei ori
Pe săptămînă, sara, cînd fabricile toate
Din Iaşi se-nchid de obşte cu grele, mari lacate.
Să ştie lucrătorii, ce sînt în mii de gloate,
Finanţele, chimia şi regulele toate
Ce are-iconomia politică, apoi
Morala şi igiena să-i învăţăm tot noi.
Iar cînd din ceilalţi unul sfios întîmpina
Că lucrători de fabrici la noi n-ar exista
Şi deci că n-ar fi logic... Basil, cu ochi holbaţi,
Striga sărind pe scară: « Ei trebui creaţi!
Chiar din pămînt să iasă, îmi trebui lucrătorul,
Căci din Paris şi cărţi ştiu că astfel e poporul! ».
Şi toţi cei din Junimea îl aprobau în cor:
« Dar astfel stă în carte! Trăiască Don Pogor! ».
Numai Ramir deoparte stînd fruntea încreţeşte
Şi-şi zice: « Vai, sărmanul, o sîmbătă-i lipseşte! ».

Cîntul II

Iar Chronos nenduratul lungi anii îi coseşte
Şi Sfînta Paraschiva Tit Liviu părăseşte,
Mutîndu-se la Mandel. Acolo cabinetul
Era îngust dar mare. Basilio, băietul,
Şi el îngust la minte dar mare în proiecturi,
Propune o idee cu mai adînci efecturi:
Fiindc-o carte nouă acuma el cetise
Şi chiar ca niciodată o oară se gîndise,
Veni la rezultatul că tot ce-i rău, urit,
De la Nazarineanul în lume a venit
Şi dac-a lui doctrină pe loc s-ar departa
Deodată şi tot răul din lume-a dispărea.
De-aceea el propune, cu fruntea ridicată,
Cu glasul tare, mîndru, muind în ciocolată
Posmagul de pe talger, ca noi să ne-apucăm
Religia creştină s-o dizrădăcinăm

---

[1] Aceste patru versuri au fost reconstituite cu dificultate, datorită numeroaselor ştersături, modificări şi suprascrieri, care nu permit să se aleagă o variantă sigură a textului. Cu toate că prezintă unele neclarităţi, varianta propusă de noi pare a fi totuşi cea mai apropiată de intenţiile autorului.

Şi ca să ne convingă astfel argumentează:
« Din populi se distinge acel care lucrează
Nu numai pentru sine, dar pentru omenire.
Fiind dar că românii nu au astă menire,
Apoi cei din Junimea să ieie locul lor
Şi prin o mare faptă să-nalţe-al lor popor ».
Iar faptă mai înaltă el nu poate afla
Decît creştinătatea din lume-a dărîma.
De-aceea dar propune cu toţi să ne-mpărţim
Pe ţări sau continente străine, să pornim
Să năruim din inimi credinţa, însă el
Ghibaci să privegheze acest grozav rezbel
Din Iaşi, din a lui casă. Iar dacă vom sfîrşi,
Apoi iar în Junimea din nou ne-om întruni,
Lăsînd un moment lumea să ardă-n al ei foc
Pîn' ce se va dizbate ce trebui pus în loc.
Cu mîndra-i cuvîntare el entuziasmează;
Junimea, fărmecată, strigînd îl proclamează
Om mare, om de geniu şi zbiară-n groaznic cor:
« Dar jos, jos creştinismul! Trăiască Don Pogor! ».
Numai Ramir deoparte stînd fruntea încreţeşte
Şi-şi zice: « Vai, sărmanul, o sîmbătă-i lipseşte! ».

Cîntul III

Şi iarăşi se duc anii în lungă pribegire
Şi Tit cumpără casă lîngă Buna-Vestire.
Iar Don Basil Pogorus e trist, nemulţămit,
Căci cartea franţuzească ce-acuma au cetit
Alt plan îi suflă-n minte: « De ce sunteţi barbari,
Ne zice melancolic, de ce *proiecturi mari* [2]
Nu pot să ne-nfierbînte? O! Cîte lucruri bune
Cu voi aş pute face dac-aţi avè pasiune! ».
« Ce ai de gînd? » întreabă încet, cu timizi şoapte,
Ici-colo cîte unul. Pogor, muind în lapte
Posmagul (căci de ceaiuri, cafè şi ciocolată
Se strică, se-ngreoaie, vai! burta-i dilatată)
Exclamă, spre podele nălţînd privirea rece:
« Să facem *societatea a celor treisprezece!*
Restrînsă pîn-acuma a fost a mea privire.
Ce este *naţiune?* Ce este *omenire?*
Nimica! Astăzi este şi mîni parcă n-a fost.
L-aceste cine ţine nu e decît un prost.
Azi naşte, mîni expiră sărmanul muritor.
Cu el trăieşte, moare şi lume, şi popor.
Odată ce-nţeleptul de-aceasta s-a convins,
Ce vede c-universul *într-însul* e cuprins,
Ar fi smintit să ţie l-a lumei năluciri
În loc să-ndeplinească a inimei porniri! ».
De-aceea, schimbînd calea, căci este acu-n [3] van,
Nu mai cerea-ndreptare la gintea lui Traian.

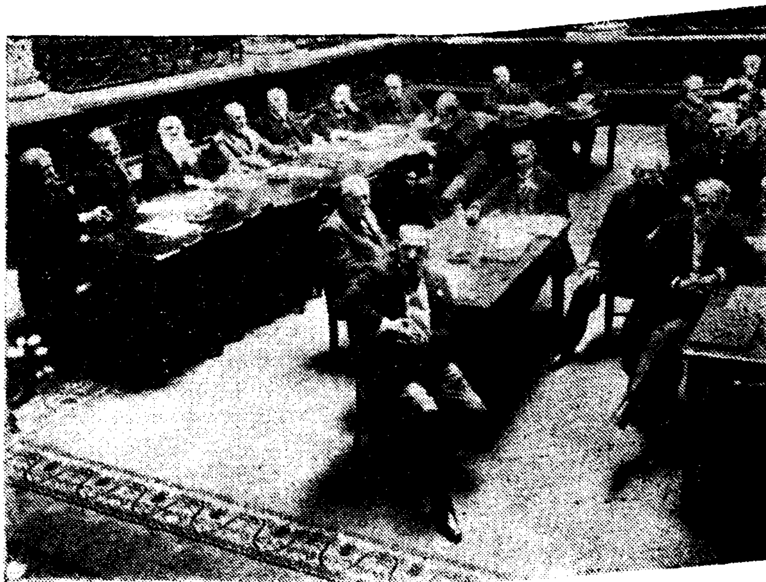
[2,3] Lecţiuni incerte.

Iacob NEGRUZZI

O scrisoare către Moses GASTER

CU TITU MAIORESCU, AL CĂRUI CENAclu îl va frecventa, în mod asiduu, după întoarcerea sa definitivă în țară (1880) [1], Moses Gaster era în relații de corespondență încă din perioada studiilor sale de la Breslau (1873–1880), din 1876 mai exact [2], cînd se îmbia să colaboreze la revista „Convorbiri literare", cu un eseu asupra lui Rösler și Jung [3].

Restituit spre a fi completat (căci ceea ce i se trimisese nu reprezenta, în concepția lui Titu Maiorescu, decît « un foarte important *început* » [4], eseul va apărea, sub forma unei recenzii la lucrarea lui J. Jung (la Rösler și la lucrarea sa nu se mai referea acum decît cu totul în treacăt), în *„Zeitschrift für romanische Philologie"* [5] a celebrului romanist Gustav Gröber, mentorul neamț al lui M. Gaster.

La o ședință a Academiei. În mijloc, în față, I. Negruzzi.

Și totuși, M. Gaster nu va renunța la ideea de a colabora la „*Convorbiri literare*", singura sa tentativă reușită datînd din ziua de 20 aprilie 1879 [6], cînd îi trimitea lui Jacob Negruzzi o lucrare asupra baladei *Cucul și turturica*, care constituise, mai înainte, obiectul unor preocupări stăruitoare din partea lui B. P. Hasdeu [7].

Ocupat cu activitatea parlamentară, Jacob Negruzzi nu reușește să răspundă la timp scrisorii lui Gaster, astfel că acesta revine cu o nouă misivă, tocmai pe cînd Jacob Negruzzi, aflat la București, făcea eforturi să le scrie tuturor acelora care i se adresaseră între timp, respectînd cu strictețe ordinea primirii scrisorilor lor.

---

[1] Cf. I. C. Chițimia, *Contribuția lui M. Gaster în domeniul folclorului*, în vol. *Folcloriști și folcloristică românească*, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 275; Mircea Anghelescu, *Prefață* la M. Gaster, *Literatura populară română*, Ediție, prefață și note de ..., București, Editura „Minerva", 1983, pp. VII–VIII; *M. Gaster în corespondență*, Ediție îngrijită, prefață, note și indice de Virgiliu Florea, București, Editura „Minerva", 1985, p. 26 (v. nota 9, unde reproducem, între altele, fragmente din amintirile englezești ale lui M. Gaster și 29 — *Scrisoare a lui M. Gaster către Nicolae Cartojan, din 20 februarie 1935*).

[2] Păstrată, sub cota S 58(1)/XIII, în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române, prima scrisoare a lui M. Gaster către Titu Maiorescu poartă data 6 decembrie 1876.

[3] Cf., în același loc (S 58(2)/XIII), *Scrisoare a lui M. Gaster către Titu Maiorescu, din 25 decembrie 1877.*

[4] *Scrisoare a lui Titu Maiorescu, din 10/22 februarie 1878*, păstrată în arhiva M. Gaster de la University College din Londra.

[5] Cf. M. Gaster, *J. Jung: Römer und Romanen in die Donauländern, Innsbruck, 1877*, în *„Zeitschrift für romanische Philologie"*, II(1878), pp. 470–473.

[6] Data expediției, conform recipisei păstrate în arhiva Gaster, citată mai sus.

[7] Cf. I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 308, unde se trimite la p. 56 a aceluiași volum, la studiul asupra lui B. P. Hasdeu. Dealtfel, contribuția lui Gaster este o « completare la studiul cu același nume al lui B. P. Hasdeu,

Lui Gaster însă avea să-i răspundă, în ziua de 15/27 august 1879, de la moşia părintească din Trifeşti, înştiinţîndu-l, cu această ocazie, că studiul său despre balada *Cucul şi turturica*, pe care l-a citit « cu luare aminte şi cu interes », va fi publicat în *„Convorbiri literare“* [8], cu unele uşoare modificări, de limbă mai ales: « aceste mici schimbări nu au avut, negreşit, nici o urmare în privinţa ideilor, care au rămas întregi ale D[omniei] voastre », căci Gaster, trăind atîta vreme în « mijloc » german, era influenţat, în mod evident, de acest mediu, astfel că « adeseori fraze întregi au o construcţie cu totul germană » [9].

Din scrisoarea lui Jacob Negruzzi, păstrată în arhiva Gaster de la University College din Londra, aflăm că M. Gaster mai făcuse, între timp, şi alte două tentative de a colabora la *„Convorbiri literare“*, trimiţînd la redacţie două recenzii: cea dintîi — titlul cărţii ne-a rămas din păcate necunoscut —, prin intermediul filologului ieşean Vasile Burlă, care nu-i parvenise, pînă la acea dată, lui Jacob Negruzzi; cea de a doua, la lucrarea despre ţigani a dr-lui Barbu Constantinescu [10], care nu era însă publicabilă din cauza aceloraşi greşeli de limbă: trăind în Germania, Gaster îşi gîndea subiectele în nemţeşte şi le traducea apoi în româneşte, astfel că — îi scria Jacob Negruzzi — « un român care n-ar cunoaşte limba germană, nici nu v-ar putea înţelege ». (Poate de aici şi concluzia, numai în parte îndreptăţită, că Gaster nu ştia, în copilărie, limba română [11], cu toate că îşi va cîştiga, la bătrîneţe, admiraţia multor învăţaţi români tocmai prin felul de a vorbi această limbă, cu « farmecul ei bătrînesc, aşa de simpatic » [12].)

Privit cu neîncredere de către junimişti, căci se situa, în secret, de partea lui B. P. Hasdeu [13], prieten pe atunci [14], M. Gaster nu va mai colabora, poate şi din motive politice [15], la *„Convorbiri literare“*, cu toate că o considera « principala revistă literară din România, cu excepţia revistei lui Hasdeu (era vorba, fără îndoială de *„Columna lui Traian“* — n.n.) care, practic, a dat faliment din cauza (?) « *„Convorbirilor literare“*. » [16]

Virgiliu FLOREA

---

din *„Col[umna] [lui] Tr[aian]“* »: 7 (1876), pp. 40—44; 8 (1877), pp. 301—304, după cum se apreciază şi în *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc*, I (1800—1891), Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 369, poziţia 4099.

[8] A şi apărut, sub titlul *Cucul şi turturica. Studiu comparativ*, în *„Convorbiri literare“*, 13 (1869), pp. 229—234. În *„Convorbiri literare“* din acelaşi an, aduce, într-un *Adaos* (pp. 322—324), « alte paralele străine la balada românească », după cum se afirmă în bibliografia citată mai sus, p. 369, poziţia 4100.

[9] De altfel, însuşi M. Gaster era conştient de dificultăţile pe care le avea în folosirea limbii române. Ca dovadă, trimiţîndu-i lui Maiorescu, la 25 decembrie 1877, articolul său asupra lui Rösler şi Jung, Gaster îl ruga pe critic, în scrisoarea deja amintită, să fie îngăduitor « în privinţa stilului, care, oricum, va putea fi acuzat de o coloraţie a spiritului german », şi îi dădea libertatea de a aduce îndreptările necesare, convins că ele vor contribui la « îmbunătăţirea lucrării în mod esenţial ».

[10] Cf. Dr. Barbu Constantinescu, *Probe de limba şi literatura ţiganilor din România*, publicate de ..., Bucureşti, Tip. Societăţii Academice Române, 1878, 116 p., a cărei apariţie pare să se fi datorat îndemnurilor stăruitoare ale lui Gaster (cf., în arhiva Gaster de la Londra, *Scrisoare a lui M. Gaster către T. W. H. Thompson* [secretar la „The Gipsy Lore Society“ şi, respectiv, editor al buletinului acesteia *„Journal of the Gipsy Lore Society“*], din 12 aprilie 1922. Vezi, tot acolo, şi articolul *An interesting incident*, anexă la *Scrisoare a lui M. Gaster către Dora E. Yates* [deţinătoare, la acea dată, a demnităţilor ştiinţifice de mai sus], din 11 ianuarie 1938. Articolul se numea, într-o primă formă, *Perilous Research* şi era destinat jurnalului amintit, în care pare — nu avem la îndemînă publicaţia — să fi şi apărut, în numărul jubiliar din 1938, al acesteia, ocazionat de împlinirea a 50 de ani de la întîia ei apariţie), cu care pedagogul-folclorist era, pe atunci, în relaţii apropiate.

[11] Cf. I. C. Chiţimia, *op. cit.*, p. 273.

[12] *M. Gaster în corespondenţă*, p. 89 *(Srisoare a lui Nicolae Cartojan către M. Gaster, din 3 martie 1936)*

[13] *Ibidem*, p. 29 *(Scrisoare a lui M. Gaster către Nicolae Cartojan, din 20 februarie 1935)*.

[14] Cf., pe această temă, Virgiliu Florea, *B. P. Hasdeu şi M. Gaster*, în *„Steaua“*, XXXIII (1982), nr. 4 pp. 38—39.

[15] *M. Gaster în corespondenţă*, p. 29, scrisoarea menţionată către Nicolae Cartojan.

[16] *Ibidem*, p. 30, nota 1, la care se reproduce un pasaj din amintirile englezeşti ale lui M. Gaster, *Things that were* (Lucruri care au fost), Ms. C.: *[Reminiscences II]* (Reminiscenţe II), 1932, p. 72.

«Am cetit... cu interes studiul Dv.»

Trifești, 15/27 august 1879

Domnul meu!

Am primit, în adevăr, studiul Dv. *Cucul și turturica*, sunt acum cîteva luni. Dar tocmai atunci, fiind alegerile pentru camera de revizuire [17] și fiind eu însumi candidat la deputăție, mi-a fost cu neputință a-mi face datoria față cu multele persoane ce binevoiesc a scrie redactorului „*Convorbirilor literare*". În urmă, plecînd la București, nu am mai putut intra în șirul ocupațiilor mele obicinuite pînă pe la sfîrșitul lui iulie, cînd am început a răspunde la toți, în șir cronologic. Era să vă răspund tocmai și D-voastre, cînd am primit a doua epistolă ce ați binevoit a-mi adresa.

Am cetit cu luare aminte și cu interes studiul Dv., și-l voi publica negreșit în „*Convorbiri*", fie în numărul din 1 septemvrie, fie în cel din 1 octomvrie, după cum va fi loc. Pe ici, pe colo, mi-am luat libertatea a schimba vreun cuvînt sau a reconstrui fraza pe românește, căci mijlocul în care trăiți, înrîurind, desigur, asupra modului Dv. de a gîndi, adeseori fraze întregi au o construcție cu totul germană. Aceste mici schimbări nu au avut, negreșit, nici o urmare în privința ideilor, care au rămas întregi ale D-voastre.

Despre recenziunea dată d-lui Burlă nu știu nimica, iar critica făcută scrierii d-lui Constantinescu asupra țiganilor n-a fost publicată numai și exclusiv din cauza multelor greșeli de limbă ce faceți cînd scrieți românește. Cauza acestor greșeli trebuie să fie că Dv. gîndiți nemțește și traduceți apoi românește, dar așa că un român care n-ar cunoaște limba germană nici nu v-ar putea înțelege. Ar fi trebuit dar schimbat, mai în totul, articolul Dv., ceea ce n-am îndrăznit a face. Îmi și lipsește timpul pentru aceste trebi destul de îndelungi, împovărat, precum sunt, cu multe și deosebite ocupații.

La București, întîmplarea m-a adus să fac cunoștiință cu părintele D-voastre [18] și sperez că voi avea fericirea să vă cunosc și pe Dv. în persoană.

Mulțumindu-vă, vă rog să mă credeți,

al D-voastre devotat,

J. C. NEGRUZZI

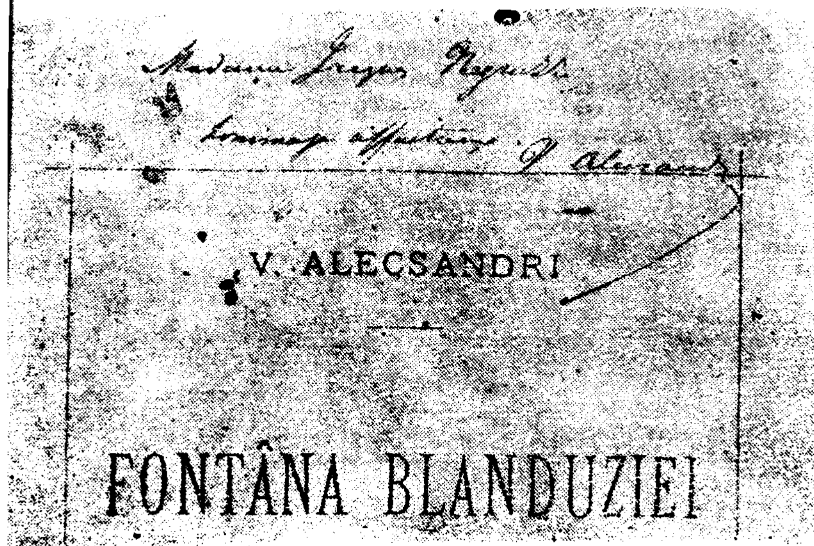
---

[17] Era vorba, credem, de revizuirea articolului din Constituția de la 1866 a României, care prevedea că « nu pot deveni cetățeni români decît creștinii ». După recunoașterea Independenței de stat a României, «articolul 7 din Constituție fu modificat așa încît, pe viitor, se deschide calea încetățenirii și necreștinilor». (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă azi*, București, Editura „Albatros", 1971, pp. 568 și, respectiv, 574).

[18] Cavalerul A. E. Gaster (1836–1927), pe vremea aceea viceconsul al Olandei la București.

C E N T E N A R

Vasile ALECSANDRI

O epistolă către Adela MORUZZI

Paris — 17 mai 1887

Chère Princesse,

Une coupe de Falerne en main je viens vous saluer au bord du poétique lac de Como, vous donner l'assurance que votre protégé le chef d'escadron de gendarmerie, Mr. de Beauredon sera couché sur la prochaine liste de personnes à décorer que j'aurai l'honneur de présenter au Roi, quand j'irai à Sinaïa. Je ne doute pas que Sa Majesté se rappellera avec plaisir de son ancien attaché pendant le séjour qu'Elle a fait à Lyon, à une époque où le trône de Roumanie n'entrait pas encore dans le domaine de ses rêves.

Vous êtes sans doute impatiente de savoir à quelle époque je pourrai entamer de vive voix cette négociation importante dont le succès vous fera tant de plaisir et à moi aussi et à Mr. de Beauredon itou? Ce ne sera pas avant le mois de septembre, et voici pourquoi: Je me propose de passer le mois de juillet dans quelque station balnéaire, à l'effet de noyer définitivement les rhumatismes de ma femme. Le mois d'août je vais le consacrer à la lounka de Mircești et aux travaux agricoles, car mon fermier me quitte... le Misérable!

Je ne me rendrai donc à Sinaïa que dans les premiers jours de septembre, et j'y resterai probablement jusqu'au commencement d'octobre. Dans l'espace de trois semaines, à force de jouer au billard avec le Roi je ferai les insinuations nécessaires pour aboutir,

au résultat désiré si ardemment par vous. Espérons enfin que, pour inaugurer la saison rigoureuse de l'hiver prochain, Mr. le chef d'escadron arborera, à coté de la Légion d'honneur, une décoration roumaine... Cela fait bon et cela tient chaud.

Ceci réglé je viens à mon tour solliciter de vous quelques renseignements sur Wiesbaden, que vous avez habité pendant plusieurs mois:

Est-il vrai que ses eaux sont efficaces contre les douleurs rhumatismales? Y a-t-il un établissement de bains confortablement organisé? Connaissez-vous un bon médecin dans cette localité? Pourriez-vous me recommander un agréable logement (hôtel ou autre) bien situé?

Vous seriez bien aimable, comme toujours, chère Princesse, de me donner ces informations, car j'en ai assez des Aix-les-Bains etc., et je voudrais essayer d'entreprendre une cure allemande. Veuillez croire que la politique n'est pour rien dans cette velleité.

Mille bonnes amitiés de la part de Mme Alecsandri et tout à vous de coeur,

V. ALECSANDRI

MARIE G.

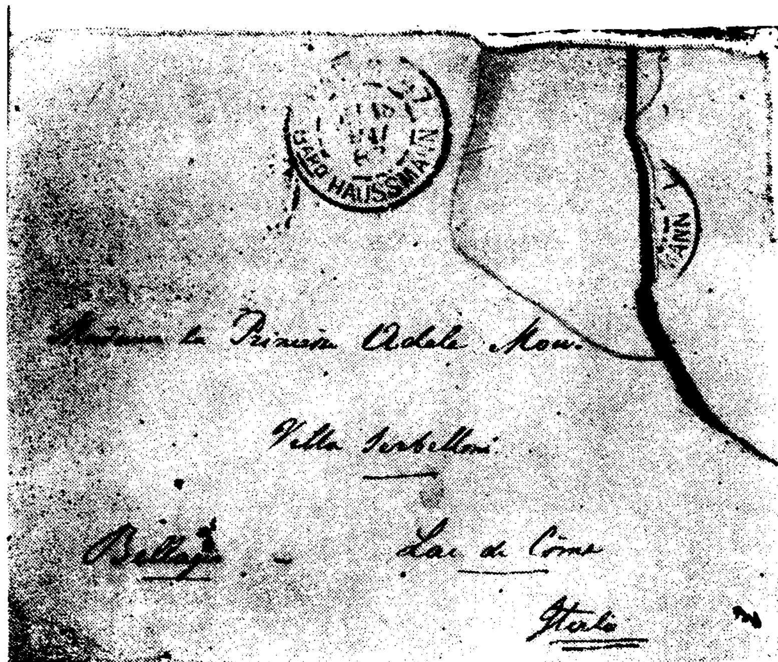
AUTREFOIS ET AUJOURD'HUI
1920-1923

LETTRES DE VASILE ALECSANDRI; COSTAKI NEGRI; BALCESCO; RUSSO; EM. KOSTAKI EPUREANU; ROSETTI

1929

LES BONNETS DE LA COMTESSE
COMÉDIE EN UN ACTE EN VERS
PAR
V. ALECSANDRI

Autografe V. Alecsandri
din arhiva Ion Rogojanu

[P.S.]

Marie et sa nichée se trouve à Jassi... Nous sommes restés seuls à Paris, et nous attendons avec impatience le moment de le quitter.

A quelle époque comptez-vous rentrer dans le pays?

Je vous baise les mains pour le Falerne. Chaque fois que l'on y goûte, on porte des toasts à vos santés.

[Adresa pe plic]

Madame la Princesse Adele MOROUZI
Villa Serbelloni
Ballagio
Lac de Côme
Italie

[Ștampilele poștei]

[Recto] Paris 47 — B[ulev]ard Haussmann — 18 Mai [18]87

[Verso] Milano — Torino
19 Mai [18]87
II S
(Ferrovia)

Paris — 17 mai 1887

Scumpă Prințesă,

Cu o cupă de vin de Falerno în mînă, vin să vă salut pe malul poeticului lac Come, spre a vă da asigurarea că protejatul dumneavoastră, comandantul escadronului de jandarmerie, dl. de Beauredon, va fi înscris pe lista persoanelor ce urmează a fi decorate cînd mă voi duce la Sinaia. Nu mă îndoiesc că Majestatea Sa își va aduce aminte cu plăcere de fostul său aghiotant din timpul șederii Sale la Lyon, pe vremea cînd tronul României nu intra încă în domeniul viselor sale.

Sînteți, fără îndoială, nerăbdătoare să știți cînd anume voi putea începe prin viu grai aceste tratative, al căror succes vă va face atîta plăcere, ca mie însumi, cum și d-lui de Beauredon? Nu înainte de luna septembrie și iată de ce: Îmi propun să petrec luna iulie într-o stațiune balneară, spre a scăpa definitiv de reumatismele soției mele. Luna august o voi consacra luncii din Mircești și lucrărilor agricole, pentru că arendașul meu mă părăsește... Mizerabilul!

Nu voi fi deci la Sinaia decît în primele zile ale lui septembrie și voi rămîne probabil pînă la începutul lui octombrie. În cursul celor trei săptămîni, în timp ce voi juca biliard cu Regele, voi face aluziile necesare spre a obține rezultatul dorit cu atîta înflăcărare de dumneavoastră. Să sperăm deci că la începutul asprului anotimp al iernii viitoare, dl. comandant de escadron se va putea împodobi, alături de Legiunea de onoare, cu o decorație românească... Arată bine și ține de cald.

Această problemă fiind pusă la punct, vin la rîndul meu să vă cer cîteva informații despre Wiesbaden, unde ați locuit timp de mai multe luni.

E-adevărat că apele de acolo sînt eficiente împotriva durerilor reumatice? Sînt instalații de băi bine organizate? Cunoașteți un medic bun în această localitate? Ați putea să-mi recomandați o locuință agreabilă (hotel sau altceva) bine plasată?

Ați fi foarte amabilă, ca de obicei, scumpă Prințesă, dacă mi-ați furniza aceste informații, pentru că m-am săturat de Aix-les-Bains etc. și aș vrea să încerc și o cură germană. Vă rog să mă credeți că politica nu are nimic de a face cu această dorință.

Mii de complimente din partea d-nei Alecsandri și rămîn al dumneavoastră, din inimă

V. ALECSANDRI

Maria și liota ei sînt la Iași... Am rămas singuri la Paris și așteptăm cu nerăbdare clipa în care îl vom părăsi.

Cînd credeți că vă veți întoarce în țară?

Vă sărut mîinile pentru vinul de Falerno. De cîte ori gustăm din el, închinăm în sănătatea dumneavoastră.*

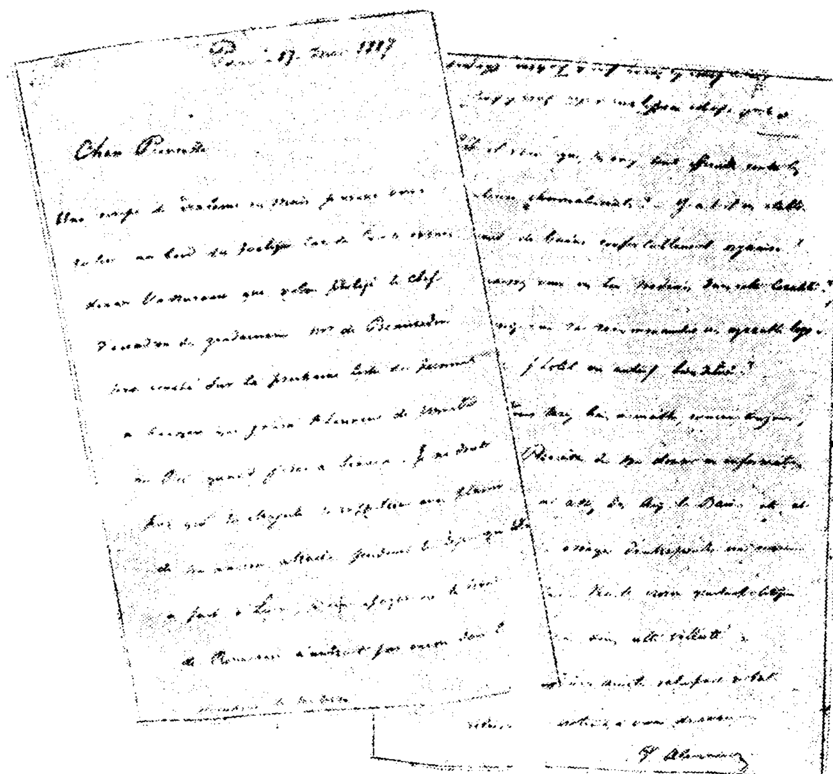
[Adresa pe plic]

Doamna Prințesă Adela MOROUZI
Vila Serbelloni
Ballagio
Lacul Cômo
Italia

[Ștampilele poștei]

[Recto] Paris 47 — Bd. Haussmann
18 mai [18]87
[Verso] I. Milano—Torino — 19 mai [18]87
II S (Ferrovia)

* Text comunicat și tradus de Ion ROGOJANU.

Paris 17 mai 1887

Chère Princesse

Autografe Alecsandri din arhiva Rogojanu

BALLADES

ET

CHANTS POPULAIRES

DE LA ROUMANIE

(PRINCIPAUTÉS DANUBIENNES)

RECUEILLIS ET TRADUITS

PAR V. ALEXANDRI

AVEC UNE INTRODUCTION

PAR M. A. UBICINI

PARIS

DENTU, LIBRAIRE-ÉDITEUR

PALAIS-ROYAL, 13 GALERIE VITRÉE

1855

Comentînd POEZII POPULARE de Vasile ALECSANDRI

> **[Arta marelui anonim] «...este țărmurită — prin specificul său de limbă și viziune asupra lumii și a vieții — în granițele etnice ale unui popor și este unica graniță a sufletului unui popor...»**
>
> (Opere, vol. 5, p. 482)

ÎN 1852, CÎND VASILE ALECSANDRI TIpărea prima ediție a *Poeziilor populare ale Românilor*, cel mai mic dintre copiii căruțașului Ștefan Tudorică Albu — oier băjenar din Vrancea — nu se născuse. La retipărirea lor, în 1866, avea 8 ani și urma la Școala sucursală din Coloana de Negru, avînd ca dascăl pe Spirache Danielescu.

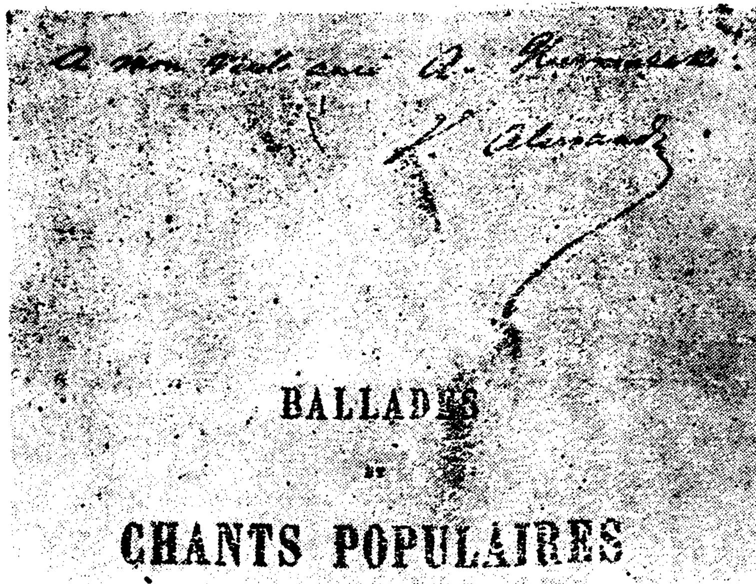
Este neîndoios că nici printre «orzarii» din Sohatu, aciuiați în Bariera Vergului, și nici în școala primară, Barbu nu putea auzi despre Vasile Alecsandri și culegerea de folclor a acestuia, pe care o va socoti mai tîrziu cea mai de seamă lucrare a bardului de la Mircești. Din primii săi ani de viață, însă, Delavrancea a trăit în mijlocul unui strat popular de vrînceni întemeietori de sate în cîmpia Dunării, «revărsat peste marginile capitalei», și aducînd ca zestre înțelepciunea înaintașilor în formularea sintetică a proverbelor, variante ale *Mioriței*, basmele și baladele străvechi. Însuși tatăl scriitorului, înzestrat cu un dar excepțional de «a zice», depăna întîmplările trecute pe firul șerpuitor al unei melopei simple, cu glas de taină, de cutremur al groazei ori de biruință, după cum porunceau ale sufletului. «Eram copil în clasele primare, mi-aduc bine aminte: tata cînta pe *Meșterul Manole*, și cînd ajungea la moartea nefericitului Manole, el lăcrăma și noi copiii plîngeam de-a bine-

lea... » — avea să mărturisească Delavrancea în *Şedinţa solemnă* a primirii sale ca membru al Academiei Române, în 1913.

În acest mediu patriarhal de o mare puritate, niciunuia dintre ascultătorii rapsodului nu i-ar fi trecut prin minte că eroii vitejiilor fără pereche şi ai întîmplărilor zguduitoare prin tragismul lor nu trăiseră aievea sau nu trăiau încă undeva pe drumurile străbătute de cărăuşul Ştefan Tudorică Albu. Fiul său mezin se deprinsese să recite sute de versuri şi — după mărturisirile contemporanilor săi — însoţea vorbele cu sunete joase ale coardelor vocale,i mpresionînd în epoca marilor sale discursuri şi pledoarii chiar pe marii actori Nottara şi Petre Liciu.

Pe acest fond genuin s-a cristalizat, de-a lungul anilor, concepţia lui Delavrancea că arta populară — creaţie a geniului colectiv — stă la originea oricărei arte culte, ca depozitară milenară a năzuinţelor şi concepţiei de viaţă a poporului, a sintezelor lui artistice superioare născute «...din tradiţiile, ştiinţa şi creaţiunile sale simple, naive, dar adeseori străbătute de un spirit vast şi genial pe care numai mulţimile şi popoarele îl pot avea... » (*Şezătoarea, 1 martie 1892*, în *„Şezătoarea"*, XXX, vol. XVIII, 1922, Folticeni, Tip J. Bendit, 1923, p. 68).

Anterior, Delavrancea îşi manifestase preţuirea şi competenţa faţă de folclorul naţional printr-o conferinţă despre *Retorica populară*, la Ateneul Român, la 6 aprilie 1886; la 10 februarie 1891, tot la Ateneul Român, vorbise despre *Logica în creaţiunile populare*, temă reluată la Slatina, la 29 martie 1892. În foiletoanele din *„Voinţa naţională"*, în 1891, împotriva Carmen Sylvei — care, în drama sa, *Neagoe Basarab şi Meşterul Manole*, din 1890, *«...se ridică nu numai contra datelor pozitive ale istoriei, ci şi contra legendei poporului românesc...»* — uimise intelectualitatea vremii. Critica era de o vehemenţă nemaiîntîlnită, venind de la fiul cărăuşului analfabet din Bariera Vergului care îndrăzneşte să impute reginei că:

«... această greşală este şi mai gravă atît din punctul de vedere al artei cît şi din acela al amorului propriu naţional [...] Cînd asupra unui erou se opreşte imaginaţia unui popor întreg şi se frămîntă secole, din această elaboraţiune extraordinară ies concepţiuni de o mărime pe cari geniile sînt nevoite să le ia, să şi le asimileze, neputînd să le întreacă [...] — imagini grandioase, fulgerate din creierul atîtor milioane unite în inspiraţiune asupra aceluiaşi erou [...] Artiştii mari, ba chiar geniile cad în luptă cînd au în contra lor emoţiunea şi concepţiunea unui popor...».

Delavrancea conchide că regina nici nu cunoaşte, nici nu iubeşte şi, prin drama sa, « ...*a eşit din naţiune* ».

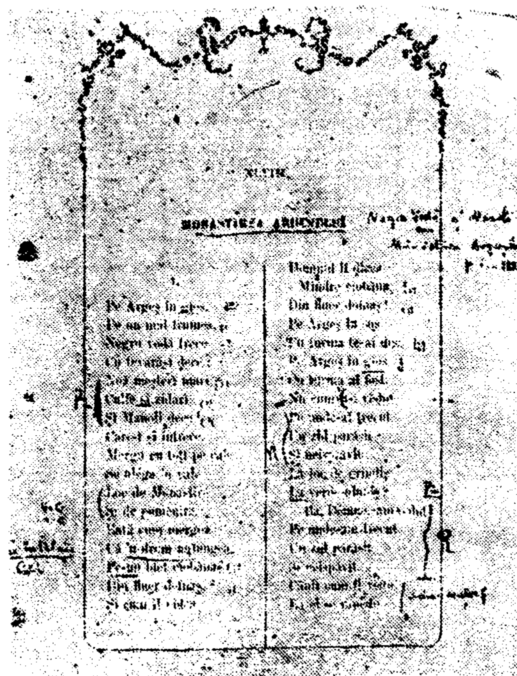
Este probabil că toată această activitate în care dovedea o informaţie atît de bogată pe plan istoric şi folcloric a atras atenţia lui V. A. Urechiă — titular al catedrei de istorie şi literatură română de la Universitatea din Bucureşti — care îi propune suplinirea cursului de literatură română, iar la 28 octombrie 1892 adresează ministrului de resort, Take Ionescu, cererea de a rămîne numai cu cursul de istorie naţională, aprobîndu-se suplinirea celui de literatură română de către

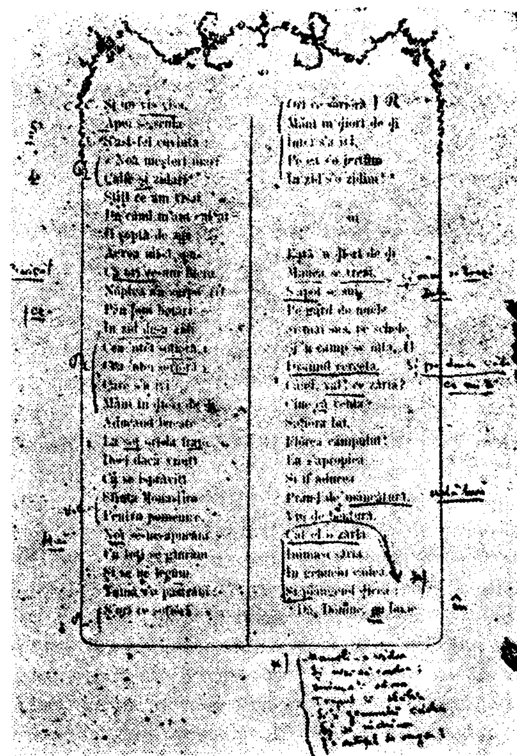
«... domnul Barbu Ştefănescu Delavrancea care ţine admirabil, în scrierile sale, un condei românesc şi care s-au deosebit întru tot prin cunoştinţa sa de limba românească şi de toată a ei literatură...».

Aprobarea se dă pe loc şi Delavrancea se prezintă la post la 1 noiembrie 1892. În vederea prelegerilor ce avea să ţină, cu condeiul în mînă, în 1892, studiază şi adnotează culegerea de poezii populare a lui Vasile Alecsandri din 1866, precum şi colecţia lui G. Dem. Teodorescu, apărută în 1885, *Doine şi strigături din Ardeal*, alcătuită de Jan Urban Jarník şi A. Bârseanu, din care va cita de multe ori în prelegerile sale, în faţa studenţilor bucureşteni.

Trebuie menţionat că Delavrancea era, în anul universitar 1892–1893, *primul profesor care a predat un curs de folclor naţional la o universitate din România.*

La 30 octombrie 1892 ziarele anunţau că, la 28 ianuarie 1893, Delavrancea va conferenţia la Ateneul Român despre *Doină*, care — fără îndoială — a făcut obiectul uneia dintre prelegerile sale, dar în ciornele numerotate de la I la X, n-am găsit-o şi pe aceea cu privire la *Doină*. În 1894, aflăm că «lucra la desăvîrşirea textului», probabil, în intenţia tipăririi lui; conferinţa a repetat-o la Iaşi, în 1902; la Focşani, în 1908; la Tulcea, în 1914; dar nu s-a tipărit decît în „*Albina*" (septembrie 1902).

În dosarul activităţii de teoretician al folclorului literar mai trebuie să adăugăm studiul *Natura în poezia populară*, publicat abia la 1 iunie 1913, după primirea scriitorului ca membru al Academiei Române, cînd, sub titlul *Din estetica poeziei populare*, pune în evidenţă **«... mijloacele de creaţiune la cari au ajuns neştiutorii de carte ai neamului nostru: verbul pentru strîngerea şi reţinerea acţiunii, alegerea timpurilor care uşurau rima sau asonanţa, construcţiile tipice, perechile de rime şi de versuri cari se rechemau între ele, repeţirea şi mnemonetică, şi estetică [...] versul scurt de la cinci la opt silabe...»**,rolul naturii în poezia populară, de refugiu al unor fiinţe alese bătute de soartă sau de noroc, **«... izvor a tot seninul, a toată pacea, a toată îndurarea, căci în ea ne afundăm ca într-o nemărginită şcoală al**

căreia cel dintîi şi cel de pe urmă învăţămînt este strîns în versul ui Eminescu „Ce e val ca valul trece"», corespunzînd versurilor din poezia filosofică populară, pe care Delavrance le citează:

> *« C-aşa-i lumea trecătoare,*
> *De voinici amăgitoare.*
> *Ca o apă curgătoare:*
> *Unul naşte şi-altul moare ».*

Postum, în „*Şezătoarea*", Fălticeni, vol. XXV 19 9, se publică *Verbul plastic în creaţiunile poporane*, text semnat « Delavrancea », menţionîndu-se în subsol, (p. 17), că el a făcut parte din ursul de folclor ţinut în 1892—1893, că prelegerile erau « rezumate » în revista „*Doina*" care a ărea pe atunci (în Biblioteca Academiei Române, la Iaşi, la Sibiu şi Cluj, n-am aflat, această revistă), motivînd publicarea textului în „*Şeză oarea*": « Credeam că va fi de folos să dăm a iveală această lucrare a lui Delavrancea, foarte greu de găsit ».

Eugen Chişcă, poate unul dinre foştii auditori ai cursului lui Delavrancea, va fi ost cel ce, cu 37 de ani înainte, publicase rezumatele prelegerilor în „*Doina*", dăduse textul manuscris ori tipărit în revista „*Şezătoarea*" în 1929, iar în 1930 republica « un rezumat » al aceleiaşi lecţii în „*Cuget clar*" (III, nr. 25—32, sept.—oct., pp. 483—485).

În încheierea lecţiei de deschidere a cursului de literatură română, înflăcăratul profesor suplinitor îşi exprima speranţa în apariţia unei personalităţi care să pună în valoare nebănuita bogăţie şi frumuseţe a creaţiei populare:

> **« Să vie Dantele nostru, el va găsi tezaurul poeziilor populare. Şi fiindcă acest autor este şi cel mai vechi şi cel mai mare din punctul de vedere al limbii şi al operelor, cu el vom începe cursul nostru ».**

Din păcate, politica şi avocatura — poate şi alte motive — îl smulg de la această îndeletnicire care — prin talentul oratoric şi prin largul orizont cultural şi artistic — ne-ar fi putut da în Delavrancea, acum aproape o sută de ani, pe cel dintîi mare profesor universitar de literatură română.

Cursul de folclor ţinut în 1892—1893, rostit liber, cu explicaţii şi digresiuni numeroase, nu ne-a parvenit integral, ci doar ca note succinte pe care vorbitorul le-a avut în vedere în cele zece prelegeri. Şi din aceste note s-au pierdut multe pagini în avatarurile războaielor şi ale strămutărilor succesive. Ce strălucire vor fi avut acele prelegeri despre care în Parlamentul din 1900 chiar un adversar politic declara: *« N-am uitat acele prelegeri ţinute la Universitate în care căutaţi să sădiţi în sufletele tinerimii admiraţia pentru capodoperele literaturii populare... »?* În 1895, solicitat de Vlahuţă să colaboreze la „*Vieaţa*", îşi deplîngea lipsa de timp, referindu-se în special la acest curs de folclor căruia nu-i dăduse formă definitivă pentru tipar:

> **« Văz cum trec anii fără a mă putea odihni un moment, fără a putea să revin cel puţin asupra conferinţelor pe ca e le-am ţinut la Facultatea de Litere cu a ta dragoste... ».**

*

Pe lîngă ciornele celor zece lecţii, publicate abia în 1969, în *Opere*, vol. 5 (pp. 569—630), avem norocul să se fi păstrat exemplarele: *Poezii populare ale Românilor*, tipărite de

Vasile Alecsandri în 1866; *Poezii populare*, publicate de G. Dem. Teodorescu în 1885; *Basmele Românilor* de Petre Ispirescu, din 1892, exemplare pe care Delavrancea le-a studiat în epoca premergătoare cursului său de la Facultatea de Litere.

Pe primul volum menționat găsim semne de întrebare, exclamații admirative, observații și trimiteri la alte culegeri care slujesc drept argumente împotriva formei prezentate de Vasile Alecsandri care, deseori, a corectat versurile populare în vederea rimei cu altele. Foarte frecvent, însă, locurile albe de pe cel puțin cincizeci de pagini sînt acoperite cu scrisul mărunt al lui Delavrancea. El adaugă versuri absente în culegerea lui Alecsandri — pe care le cunoștea din variantele auzite personal de la oamenii simpli printre care și-a petrecut copilăria. Astfel, la textul *Mioriței* apare observația că în ediția din 1852 balada era intitulată *Mioara*, subînțelegîndu-se că acest titlu este cel autentic și că Alecsandri ar fi trebuit să-și motiveze schimbarea de titlu al uneia dintre cele mai valoroase creații populare.

Delavrancea numerotează versurile din cinci în cinci, contestă forma verbului din versul al cincilea « se coboru la vale... », corectîndu-l marginal: « *Se scobor...* », înlocuiește, în versul douăzeci, adjectivul « Mîndre (și cornute) » cu « *Multe* (și cornute) » și se îndoiește că poporul a creat versul « Și cîni mai bărbați » printr-un *(de!)* marginal; notifică pe coloana a doua a paginii *1* că în ediția din 1852 « *Lae, bucălaie* » a apărut « Lae, bulucae », « greșeală de tipar care face pe Odobescu să scrie un articol superficial, și ridicol ».

Pe pagina a doua, Delavrancea contestă adjectivul superlativ absolut « Cel mai *bărbătesc* », înlocuindu-l cu « Cel mai *voinicesc* ». În subsol, motivează că « bărbătesc » nu este « românește », iar versul următor « Și cel mai frățesc » ar fi intervenția poetului. Mai departe, « *De* toți întrebînd » — greșeală evidentă de tipar — este corectată: « *Pe* toți întrebînd », dar fără a-l absolvi de vină pe poet, cel puțin explicit.

La pagina *5*, ca și la *Miorița*, Delavrancea admite titlul *Năluca*, folosit în ediția *princeps* de Alecsandri, care în 1866 îl schimbă fără nici o justificare în *Neluca*. Din cele 38 de versuri ale baladei, Delavrancea elimină 5, ca neautentice, iar ultima parte este total refăcută. Din:

« Be-o toată dacă-i vrea,
Da-ți fă cruce mai întîi
Și suflă pe facia ei
Se nu fie descîntată
De baba cea blestemată,
Să nu aibă vreo nelucă,
În pustiu ducă-s-ar ducă!
Mircea-n vale se ducea
Dar el cruce nu-și făcea,
Peste apă nu sufla
Ci la ea năvală da.
Înghițea, bietul, o dată
Și-l lovea dorul de fată.
Înghițea de două ori
Și-l apuca reci fiori,
Înghițea iar de trei ori
Și cădea mort între flori »,

Delavrancea elimină primul vers, apoi continuă în subsol, și marginal:

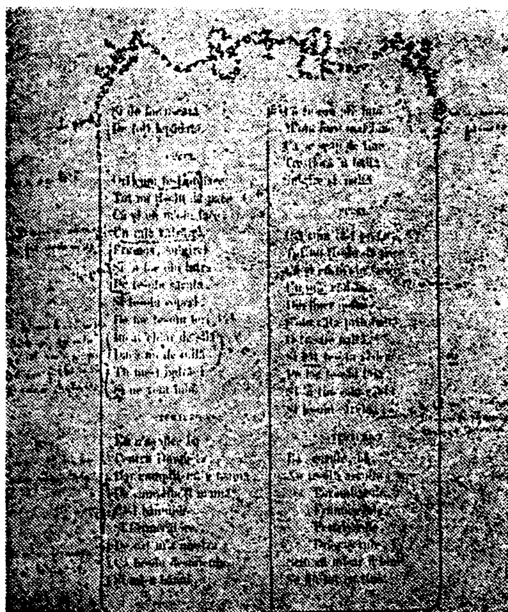
«De-ți fă cruce și o suflă
Să nu fie vreo nălucă ;
Să nu fie descîntată

De baba cea blestemată
Mircea fetei mulțemia,
La fîntînă se ducea,
Cofa plină o găsea,
Dar el cruce nu-și făcea,
Pe d-asupra nu sufla,
Ci la ea năvală da.
Înghițea numai o dată
Și simțea dorul de fată
Și-nghițea de două ori
Și-l apuca reci fiori
Și-nghițea a treia oară
Și cădea mort la izvoară
Că-nghițisă o nălucă,
În pustiu ducă-s-ar ducă!»

Descrierea lui Marcu Bulgarul (în *Badiul*) este mai plastică în adaosul marginal al lui Delavrancea decît în textul tipărit de Alecsandri. În plus, se păstrează forme arhaice ale vocabularului:

« Iar Marcu și purcedea
Din oțele clănțănind
Și din gură chiuind
Și din buzdugan zvîrlind».

Pe pagina 126, 14 versuri în care Alecsandri prezintă rezultatul luptei lui Marcu cu turcii

sînt anulate de Delavrancea care consemnează sfîrșitul luptei doar în trei versuri.

« Și pe dușmani îi tăia
Și grămezi toți îi clădea
Și foc casei că dădea . . .»

În schimb, în dialogul dintre Marcu și Badiu, Delavrancea introduce versurile:

« — Alei, frate Badiule!
Ian privește
Cum întind luminile
Pe luciul Dunării!
— Măi frate Marcule!
Ian ascultă parele
Cum mănîncă oasele,
Oasele, dușmanele
Și înghit păcatele! »

*

Fiicele sale și supraviețuitorii lui Delavrancea, de la care am cules informații necesare cercetărilor întreprinse de-a lungul unei jumătăți de veac, își aminteau de o excursie comună (1909) la Curtea de Argeș, cînd — în fața mînăstirii — Delavrancea a recitat legenda populară transfigurat de o trăire care s-a transmis ascultătorilor pînă la pierderea noțiunii timpului prezent, făcîndu-i contemporani cu Meșterul Manole și cu Neagoe Basarab.

În culegerea lui Alecsandri, la pagina 186, balada apare sub titlul *Monăstirea Argeșului*. Delavrancea notează că în 1853 (?) se intitula *Negru Vodă și Manoli sau Mănăstirea Argeșului*. Numeroase versuri sînt corectate, altele subliniate pentru că « lipsesc » din balada populară.

« Ce se mai făcea? », la Alecsandri, este înlocuit cu « *Ce mi să făcea* », justificîndu-ne că acesta este adevăratul vers popular (p. 192), iar « Drumul cerceta/ Cînd, vai, ce zărea? » sînt considerate de Delavrancea o intervenție a lui Alecsandri care modifică versurile autentice, notate marginal: « *Și pe drum căta/ Cînd ce mi-și zărea?* »

Succesiunea acțiunilor lui Manole cînd își vede soția apropiindu-se de locul zidirii, după ce jurase că va zidi pe prima femeie venită

cu merinde pentru meşteri, apare la Alecsandri în patru versuri:

« Cînd el o zărea/ Inima-i sărea/ În genunchi cădea/ Şi plîngînd zicea... ».

Delavrancea le înlătură ca lipsite de vibraţie şi le înlocuieşte în subsol cu alte şapte versuri, păstrînd formele specifice vorbirii moldovenilor:

« Manoli-o videa
Şi nici că credea.
Inima-i sărea,
Trupul îi slăbea
Şi-n genunchi cădea
Şi se închina
Ş-astfel se ruga ...».

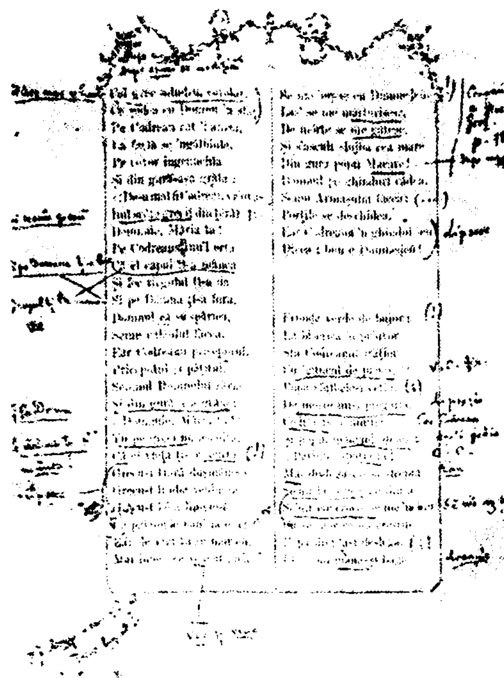
În timpul zidirii, rugămintea soţiei sacrificate i-a părut lui Delavrancea neinspirat formulată în versurile:

« Meştere Manole,/ Zidul rău mă strînge,/ Ţiţişoara-mi plînge,/ Copilaşu-mi frînge./ Manoli turba/ Şi mereu lucra ».

Cele adăugate de comentator conduc la o variantă în care soţia vesteşte abia în timpul zidirii ei pe Manole că poartă în pîntece pe copilul lor. Speriată, ea se roagă:

« Meşteri Manoli!
Ajungă-ţi de glumă
Că am să fiu mumă.
Manoli, Manoli!
Meştere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Copilaşu-mi frînge,
Ţiţişoara-mi plînge!
Dar Manea tăcea
Şi mereu zidea ...».

Ultima baladă adnotată — *Radu Calomfirescu* — purtase în ediţia din 1852 titlul *Mihnea Vodă şi Radu Calomfirescu*, iar numele Domnului apare cînd *Mihnea*, cînd *Mircea*. Delavrancea socoteşte că este *« o eroare »*, gîndindu-se, probabil, că cei trei domni ai Ţării Româneşti cu numele de Mihnea au trăit în secolul al XVI-lea, pe cînd Mircea (cel Bătrîn) a trăit cu un secol mai devreme. Dealtfel, Radu Calom-

firescu a fost contemporan cu Mihai Viteazul. La pagina 199, Delavrancea comentează alternarea numelor *Mihnea* şi *Mircea:* « D-aci se vede că Alecsandri se cam ameţea de rime, schimbînd după nevoia lor numele Domnului sau s-a hotărît să schimbe fără motiv serios numele Domnului... ».

În nota 4 de la pagina 199, Alecsandri simţise nevoia să dea titulatura lui Mircea cel Bătrîn din tratatele sale de alianţă cu Vladislav al Poloniei: « Mircea, din mila lui Dumnezeu Voievodul Valahiei, Ducele Făgăraşului şi al Amlaşului, Comitele Severinului, Despotul Dobroviciului şi Domnul Drîstiorului » etc.

În versurile care înfăţişează ordinea în care boierii stau la masa domnească, Alecsandri păstrase numele Mircea, deşi boierii sînt contemporani nu cu Mircea cel Bătrîn, ci cu Mihai Viteazul:

« Mircea Vodă-n mijloc şede
Şi la dreapta lui se vede
Doi Căpleşti şi trei Buzeşti,
Zmeii ţerii Româneşti,
Purtătorii oştilor
În fruntea boierilor... »

Delavrancea corectează tacit inadvertenţa cronologică, păstrînd numele *Mihnea* (cel Rău), antecesorul lui Mihai Viteazul. Pe parcurs sînt subliniate cu neîncredere vocabule ca «*dalba* veselie», «nene» în loc de «*mări*», «niţel» în loc de «*puţintel*», «ce» în loc de «cînd»; adnotatorul se revoltă în faţa versurilor: «C-acum e pe vitejie/ Pe *vinceală* sau robie...», cuvîntul subliniat, scornit de Alecsandri, voind să însemne «biruinţă», şi critică «fatala rimă» pentru care poetul a sacrificat şi fondul şi vocabularul, atestat de vorbirea populară şi de creaţia lui artistică; se identifică multe versuri adăugate de Alecsandri în balada populară, iar, marginal, circa 30 de versuri, cu cerneală, conferă mai mult dinamism acţiunii şi succesiune logică momentelor ei, petrecute în ţinutul Lăpuşnei, cu prilejul unei năvăliri a tătarilor care au luat în robie familia Calomfirescului. Puse alături, fragmentele tipărite în 1866 se vădesc inferioare pe planuri multiple faţă de cele propuse de Delavrancea în care se relatează că, geloşi pe Radu Calomfirescu, singur biruitor al tătarilor de la care îşi dezrobeşte mama, Buzeştii şi Căpleştii îi caută pricină şi-l ucid. Mama Radului cere de la Mihnea răzbunarea fiului ei, mărturisindu-i că Radu îi este frate, avînd amîndoi acelaşi tată. Domnul convoacă Divanul ţării, care hotărăşte decapitarea boierilor ucigaşi ai lui Radu Calomfirescu.

Alecsandri

«Şi-n cort zărea pe-un Mîrzac
Un Mîrzac de la Bugeac
Care-n braţele-i strîngea
O creştină ce plîngea.
Fulger Radu se făcea,
Ca un fulger se ducea
Şi la cort se răpizea,
Pe Mîrzac îl retezea
Şi în lance că-l lua,
Mort în cîmp îl arunca,
Apoi vesel purcedea
Cu mă-sa şi cu Nedea...
....
Peste Radu năvălea,
Cu cinci lănci îl strepungea,
Apoi capul îi tăia,
Pe-o tipsie îl punea...»

Delavrancea

**«Iar în cort ce mai zărea?
Pe maică-sa o zărea
Maică-sa ce se zbătea
La cinul unui Mârzac,
Un Mârzac de la Bugeac.
Fulger Radu se făcea
Şi sub cort el năvălea,
La Mârzac se răpezea
Şi-n lance că mi-l lua
Mort în cîmp îl arunca,
Apoi mă-sii aducea
Un car mare şi-o punea
Şi la casă-o trimetea
Şi-napoi el se-ntorcea
Cu sluga sa, cu Nedea.**
....
**Peste Radu dau năvală
Şi din fugă,-ntr-o clipeală
Trupuşoru-i străpungea
Şi capul îl reteza
Ş-apoi capul îl punea
Pe-o tipsie ce sticlea...»**

*

Dacă avem în vedere cele 700 p. ale culegerii lui G. Dem. Teodorescu, în care Delavrancea a studiat tot felul de specii versificate ale creaţiei populare, avînd ca termen de comparaţie un imens material dobîndit de el pe cale orală; sublinierile din *Basmele* lui Ispirescu (1892), însoţite de semne de întrebare ori exclamare cu care se acoperă 52 pagini mari; de studiile publicate şi de preferinţa sa pentru teme folcloristice în atîtea conferinţe rostite între 1886—1914; de propria sa culegere de folclor apărută abia în 1962 sîntem îndreptăţiţi să afirmăm că nici un scriitor — în afară de Eminescu — pînă la înfiinţarea instituţiilor (colective sau individualităţi specializate) de cercetare a folclorului, n-a cunoscut mai profund ca Delavrancea creaţia artistică a poporului nostru.

Emilia Şt. MILICESCU

Martha BIBESCU

Principesa Bibescu

File de jurnal, II

Paris, Ile Saint-Louis,
Lundi, 16 Janvier 1939

Je pense à ma conversation de Venlredi dernier avec Lord Lloyd. La lucidité. Le mouvement passionnée de son esprit, la hardiesse de ses conclusions. On peut dire de cette guerre qui vient ce que Chateaubriand disait des événements de 1893.

« La révolution était faite quand elle éclata. »

En Angleterre, la guerre est faite, dans tous les esprits. Elle éclatera quand Hitler voudra.

J'ai été frappée par certaines paroles, dites par Violette Beaconsfield, venant dans ma chambre le soir. Elle me regardait m'habiller. Elle se plaignait de sa grande taille. « Atalante », comme l'apelle Léonie Leslie.

File de jurnal, II

Paris. Ile Saint-Louis,
luni, 16 ianuarie 1939

Mă gîndesc la ce-am vorbit cu Lord Lloyd, vinerea trecută. Luciditatea sa. Vioiciunea spiritului său, îndrăzneala concluziilor sale. Despre războiul care se apropie se poate spune ceea ce Chateaubriand spunea despre evenimentele din 1893: « Cînd a izbucnit, revoluția era înfăptuită ». În Anglia, războiul este înfăptuit în toate spiritele. El va izbucni cînd va vrea Hitler.

Seara, venind la mine în cameră, Violette Beaconsfield mi-a spus anumite cuvinte care m-au izbit. Mă privea cum mă îmbrac, plîngindu-se de talia sa mare. « Atalanta »,

En effet c'est une géante, mais elle est très belle, et à la hauteur de sa maison. Elle me dit tout à coup, d'une voix de rêve : « . . . Vous, si ça vient, si ça commence, vous pourrez toujours vous déguiser, vous cacher... Vous pourrez passer pour une paysanne... Moi, c'est impossible. Regardez ma taille. Cela suppose des générations et des générations nourries de viande. I can't conceal my origin. Je suis beaucoup trop grande ».

J'ai failli lui dire qu'elle pourrait se déguiser en grenadier guard, mais je n'en ai rien fait.

Paris. Île Saint-Louis, Mardi,
17 Janvier 1939

Caractéristique des femmes qui ont atteint presque l'âge canonique : Elles vous parlent de « leurs affaires » au téléphone.

— J'en ai pour trois jours de lit... Tu comprends !...

Yvonne, Paola, Hélène de Porte, Minou de Montgomery, même jeu... Des femmes que l'on connaît peu, avec lesquelles on n'a aucune intimité, vous mettent ainsi au courant de leurs affaires (Les quadragénaires, sur le retour, qui ne veulent pas être prises pour des quinquagénaires).

J'ai envie de leur dire : — Prenez patience, vous serez bientôt retirées des affaires !

Toutes voudraient se parer de l'anathème de Vigny : « La femme, enfant malade, est douze fois impure ».

Et elles sont si peu enfatines !

Bêtise, saleté, je n'imagine pas que je pourrais jamais dire quelque chose d'aussi dégoûtant par téléphone ou autrement.

Ce soir Robert de Billy (l'ambassadeur, l'ancien ami de Marcel Proust) est venu me chercher pour aller voir Les Enfants Terribles *de Jean Cocteau.*

Je n'aime pas beaucoup cette pièce. Je préférais Les mariés de la Tour Eiffel.

Une phrase cependant m'a émue, où je reconnais le don de poésie. L'un des enfants terribles déménage et dit : « Les objets me suivent comme des chats ».

Alice Cocéa et sa soeur, Florica Bressy. Les deux petites filles de Craiova. L'une représente la théâtre de Paris, la Haute noce, le fils de famille détourné de ses devoirs, et l'autre, la dame du Quai d'Orsay... L'ambassadeur de France. Drôle.

Paris. Île Saint-Louis, Mercredi,
18 Janvier 1939

Sarraut me téléphone pour m'en dire une autre de l'instituteur français pour petit nègre : — Le coffre à bois, le chien aussi. Il avait oublié celle là.

Très Café du Commerce, « très génuine ».

Mais il prétend préférer la mienne.

Je souhaite qu'il l'oublie.

Paris. Île Saint-Louis.
Jeudi, 19 Janvier 1939

Mon très parisien Paris. Déjeuné chez Jean Prouvost, rue Reynouard, dans son appartement aérien, avec Lady Brownlow retour du Cap d'Antibes, *de la Croë*, chez les Windsor.

Présents, Philippe de Croisset, le petit Lazareff et les comparses. La conversation a pour objet uniquement les Windsor, et lui en particulier. Lady Brownlow raconte une belle histoire après l'autre. [1]

[1] Textele subliniate au fost traduse în ediția *Jurnal politic*. (Editura Politică, 1979). Restul era, tacit, cenzurat.

cum îi zice Léonie Leslie. Ce mai, este o zdrahoană, dar este foarte frumoasă, și la înălțimea numelui. Deodată îmi spune cu o voce visătoare: — Dumneavoastră, dacă o să fie cazul, vă puteți oricînd ascunde... Puteți fi luată drept o țărancă. Mie mi-este imposibil. Uitați-vă cum arăt. Asta din cauza generațiilor peste generații hrănite cu carne.

Nu-mi pot ascunde originea. Sunt mult prea mare.

Trebuia să-i spun să se deghizeze într-un guard-grenadier, dar n-am făcut-o.

Paris. Ile Saint-Louis, marți, 17 ianuarie 1939

O caracteristică a femeilor care sunt pe punctul să atingă vîrsta canonică: vă vorbesc de «treburile lor» la telefon.

— «Trebuie să stau trei zile în pat... Mă înțelegi»!... Yvonne, Paola, Hélène de Porte, Minou de Montgomery, una și aceeași. Femei pe care abia le cunoști, cu care nu ai nici o intimitate, te țin la curent cu treburile lor intime (cele de patruzeci de ani trecuți, care nu vor să fie luate de cincizeci).

Am poftă să le zic: — Aveți răbdare, în curînd o să scăpați de treburi. Toate ar vrea să se fălească cu anatema lui Vigny: «Femeia — copil bolnav — este necurată de douăsprezece ori».

Iar ele sînt atît de puțin copilăroase!

Prostie, murdărie, — nu-mi închipui c-aș putea vreodată să zic ceva atît de disgrațios la telefon, ori altcum. Astă seară, Robert de Billy (ambasadorul, vechiul prieten al lui Marcel Proust), a venit să mă ia pentru a merge să vedem *Copiii teribili* de Jean Cocteau. Nu-mi prea place piesa. Preferam *Mirii din Turnul Eiffel*.

M-a mișcat totuși o frază, în care am recunoscut harul poeziei. Unul dintre copiii teribili se mută și spune: «Lucrurile mă urmează ca niște pisici».

Alice Cocea și sora ei, Florica Bressy. Cele două fetițe de la Craiova. Una reprezintă teatrul parizian, dezmățul înalt, progenitura înstrăinată de la rosturile ei, iar alta, doamna de la Quai d'Orsay... Ambasadorul Franței. Caraghios.

Paris Ile Saint Louis, miercuri, 18 ianuarie 1939

Îmi telefonează Sarraut ca să-mi spună o altă glumă a învățătorului francez către copilul negru: [urmează un joc de cuvinte cu efect calamburesc, intraductibil în românește].

El preferă însă gluma mea. Doresc s-o uite.

Paris Ile Saint Louis, joi, 19 ianuarie, 1939

Parisul meu cel foarte parizian. *Prînzul la Jean Prouvost, în apartamentul său aerian din rue Raynouard, împreună cu Lady Brownlow, întoarsă de la Capul Antibes,* din Croë, *unde a fost invitată de familia Windsor.*

Participă Philippe de Croisset, micul Lazareff și ai casei. Conversația se duce numai în jurul familiei Windsor, și mai ales în jurul ducelui. Lady Brownlow deapănă tot felul de istorii nostime.

E lanterna magică.

— Fratelui său York, pe care îl însoțea în mașină, după semnarea Actului de abdicare, i-a spus: «Adio, domnule». După aceea — văzîndu-l pe York plîngînd: — «Hai, Bertie, vino-ți în fire, trebuie să-ți joci rolul.»

C'est la lanterne magique.

— A son frère York, qu'il accompagnait à sa voiture, après la signature de l'Acte d'Abdication, il a dit: « — Goodbye, Sir ». Puis: « — as York was sobbing —: Now, Bertie, pull yourself together, you have to play the game ».

A quelqu'un qui lui a demandé récemment avec plus d'indiscrétion que de goût: — Quand rentrevez vous en Angleterre?

Il a repondu: « — Wenn my brother will have enough popularity ».

Variante de l'histoire: (Quand mon frère sera devnu plus populaire. Le bien aimé, le mal aimé).

Il faut attendre que quelque deux ou trois cent ans passent sur tout cela pour en faire du sublime. Pour moi, ça l'est déjà. Mais j'apporte avec moi tout le recul qu'il faut. L'histoire de Brownlow, le mari de la dame qui raconte, c'est lui qui emmena David, alias Edouard VIII, alias le Duc le Windsor, dans la nuit fatale. Puis il le quitta. Quand il le retrouva à l'hôtel de Vienne, voici la description de la chambre:

« He, in bed. His bedroom a chapel. Spotless. A big photo of her just in front of his bed. Another photograph of her on his left, another on his right. He, pressing in his arms, a lace pilow, his eyes full of tears.

My husband said: — It was like entering a church. »

Lady Brownlow ajoute: « — It is an illegal bill. » He could say: « Here I, am and I want it back ».

La femme qui parle a le sens dramatique, comme beaucoup de femmes. Mais elle ne sait vraiment rien de ce qui fait le ressort du drame. Les idées personnelles de David sur la manière à employer, pour éviter cette guerre qui vient, c'est à dire pour ne pas la faire. *En complète opposition avec l'instinct de conservation supérieur de ces messieurs réunis a Downing Street. Eux savaient que, pour changer la succession du trône à la veille d'une guerre, l'intervention de Peter Pan était nécessaire. Ils ont ouvert la fenêtre et ils l'ont eue.*

« I want to be a little boy and to have fun. »

C'est le mot de la fin.

Dîné ce soir chez Juliette Paul Guillaume, pour maintenir le contact avec les colonies dont Georges a besoin, c'est-à-dire avec Albert Sarraut.

Présence surprenante à ce dîner: Yvonne de Beauchamps, Stanislas de Larochefoucauld et André Rivollet.

Mélange très parisien. Un plat d'enormes truffes, servi aussi simplement que si c'étaient des pommes vapeur.

Arrivée de Walter, l'architecte, après dîner. Celui-là m'intéresse plus que les autres, en ce moment.

Histoires d'Indo-Chine et d'Afrique racontées par Albert Sarraut. Mais je les connais déjà.

Sa passion pour l'enfant de Dominica m'interesse davantage. Quand il en parle, il baisse le voix. Quand il parle de Paul, le mari de Dominica et le père de l'orphelin, il en parle avec la tendresse naïve d'une vieille nounou.

Dans cet intérieur où règne Dominica, Walter c'est l'homme, le protecteur, Albert Sarraut, la vieille nourice.

Yvonne, fille de Jeanne de Bauffremont, de Listenay, de Courtenay, et autres lieux, essaye de s'adapter à ce milieu, pour elle tout à fait hétérogène.

Rien qu'à la manière dont elle appuie son coude sur la table et pose son menton, au creux de sa main, on sent qu'elle n'est pas chez elle. Stanislas est aussi légèrement dépaysé.

Je pense ne pas l'être du tout.

Je vous salue et vous remercie de tout coeur
Marthe Bibesco

Cuiva care l-a întrebat de curînd, mai mult cu indiscreție decît cu cuviință: — Cînd vă întoarceți în Anglia, el i-a răspuns: « — Cînd fratele meu va avea suficientă popularitate ».

Variantă a poveștii: (Cînd fratele meu va fi mai popular. Cel bine iubit și cel rău iubit).

Ca să iasă ceva sublim din asta, trebuie să se aștepte două sau trei sute de ani. Pentru mine este de pe acum, dar eu am, prin ce sînt, perspectiva necesară. Povestea lui Brownlow, soțul doamnei care povestește, acela care a adus cu sine pe David, alias Eduard VIII, alias Ducele de Windsor, în fatala noapte, apoi l-a părăsit. Cînd îl regăsește la hotelul din Viena, iată cum îi descrie camera: — El, în pat. Dormitorul lui, o capelă. Imaculată. O fotografie de-a ei în fața patului. O altă fotografie, tot de-a ei, la stînga lui și o alta la dreapta. El, strîngînd în brațe o pernă cu dantelă, cu ochii în lacrimi. Soțul meu a spus: — Era ca și cum ai fi intrat într-o biserică.

Lady Brownlow adaugă: « — E un act ilegal ». El ar putea zice: « Iată-mă, vreau [tronul] înapoi ».

Ca multe femei și aceasta care vorbește are simțul dramaticului, numai că nu știe nimic din ceea ce constituie resortul dramei. Părerile personale ale lui David privitoare la ceea ce trebuie făcut pentru a evita războiul care se apropie, adică pentru a nu-l face. În totală opoziție cu instinctul de conservare din rațiuni superioare al acestor domni reuniți în Downing Street. Ei știau că pentru a schimba succesiunea la tron în ajunul războiului, era necesară intervenția lui Peter Pan. Au deschis fereastra — și-au avut-o. « Vreau să fiu din nou copil și să mă amuz. »

Acesta a fost ultimul său cuvînt.

Am cinat astă seară la Juliette Paul Guillaume, ca să păstrez legătura cu coloniile de care Georges are nevoie, adică cu Albert Sarraut.

La masă, prezențe neașteptate: Yvonne de Beauchamps, Stanislas de Larochefaucauld și André Rivollet.

Amestec foarte parizian. Un platou cu trufe enorme servit atît de simplu de parcă ar fi fost cu cartofi fierți...

După cină a sosit arhitectul Walter. Acesta mă interesează în acest moment mai mult decît oricine. Întîmplări povestite de Albert Sarraut din Indochina și din Africa, pe care le știu deja. Mă interesează mai mult patima sa pentru copilul Dominichii. Cînd vorbește de el, i se îndulcește glasul. Cînd vorbește de Paul, soțul Dominichii și tatăl orfanului, are o tandrețe naivă de bătrînă doică.

În acest apartament în care tronează Dominica, Walter este soțul, protectorul, Albert Sarraut, bătrîna doică.

Paris. Île Saint-Louis.
Vendredi, 20 Janvier 1939

Déjeuné avec Ozeray (l'actrice, l'interprète de Giraudoux, l'amie de Jouvet) et Marie Hélène Dasté, la fille de Copeau, mon Impératrice de „Katia", ma Cassandre, mon amie.

André Thérive (critique du „Temps"), Minou de Montgommery, Pierre Bost. Deux déjeuners fondus en un.

Dans l'écurie aux âmes, de la bonne Miss Kenklin, rue Saint Juilien-le-Pauvre.

Pluie lourde, averse de printemps, mais continuelle.

J'ai grand envie que Mademoiselle Ozeray veuille bien jouer le rôle de Philippine dans Le Rois des Enfants.

C'est toute une affaire de la décider. Où est le temps où Jouvet me disait: « Je vais me mettre cela sur le plexus solaire ! » Alors Savoir vivait, alors Philippe de Rothschild voulait des « chrétiens seuls », qu'allons nous faire? en matière de théâtre il faut un juif pour faire lever la pâte.

Nous sommes des enfants perdus dans un bois.

Ozeray est intimidée, je suis intimidée, Dasté n'ose pas, Jouvet est hors du parcours.

Contraste de ma vie de Paris, après ce déjeuner, de la vie de Bohème dans ce petit restaurant de la Rive gauche, ce soir chez Siro.

Diner donné par Stephane Vlasto pour les Castellane. Jean et le ménage Stanislas et moi, et Ghighite de Mun, pour aller ensuite au Théâtre de Dix-Heures, entendre Martini dans ses chansons politiques.

Martini chahute les arrivants selon les meilleurs traditions de Montmartre.

Je porte une robe de velours noir de Chanel, façon Renaissance, presque montante, très simple, mais accompagnée d'un petit voile brodé d'étoilles d'or à jeter sur les cheveux, ce qui fait coiffure et m'arrange très bien.

Martini, qui est déjà en scène quand toute notre bande fait invasion dans sa bastringue, me salue galamment:

— Entrez, ma chère comète !

Il appelle la France le pays de Léon, et dit qu'il y en a deux: un Léon en Bretagne, et un en Palestine.

Il y a un couplet sur Ciano. « Va piano, va piano. »

Il l'appelle « le comte Ciano », s'arrête et dit:

« — Com te? Il y en a des syllabes de trop, dans ce monde ! »

Il appelle Reynard, « le rat musqué ».

France, pays des chansons, où tout finit par des chansons, où tout finit...

Paris. Ile Saint-Louis.
Samedi, 21 Janvier 1939

Reçu lettre de Neville Chamberlain, de Chequers, remerciant pour le petit Keats, écrite: « On the eve of Saint Agnès, recieved on the day of Saint Agnès », accompagnée d'une lettre d'Anne Chamberlain, de 10 Downing Street.

Réimpression légère sur impression profonde.

Ma vie en dessin superposés.

Réimpression, surimpression.

« Another hand will write the invitation... »

Exquise tristesse de cette phrase de J.R.M., l'une des premières lettres qu'il m'ait écrite.

Je l'entends comme un écho, dans les bois de Chequers.

Yvonne, fiica lui Jean de Bauffremont, de Listenay, de Courtenay, şi de alte locuri, încearcă să se adapteze acestui mediu, cu totul eterogen pentru ea. După cum pune cotul pe masă şi îşi sprijină bărbia în podul palmei, se simte că nu este la ea acasă. Stanislas nu este tocmai la largul lui. Cît mă priveşte, nu mă simt cîtuşi de puţin înstrăinată.

Paris. Île Saint-Louis,
vineri, 20 ianuarie 1939

Am dejunat cu Ozeray (actriţa, interpreta lui Giraudoux, prietena lui Jouvet), şi cu Marie Hélène Dasté, fiica lui Copeau, interpreta mea din *Katia*, Casandra mea, prietena mea.

André Thérive (critic de la „*Temps*"), Minou de Montgomery, Pierre Boss, — două dejunuri într-unul singur.

Vizită la grajdul cu măgari al bunei Miss Kenklin, pe strada Saint Julie le-Pauvre.

Ploaie grea, averse de primăvară însă continue.

Mi-ar plăcea ca Domnişoara Ozery să vrea să interpreteze rolul lui Philippine în *Regele copiilor*.

Mai rămîne s-o şi decid. Unde este vremea în care Jouve îmi zicea: « — O să mi-o pun pe plexul solar »!

Pe atunci Savoir trăia, iar Philippe de Rothschild voia « numai creştini ». Ce-o să ne facem? În materie de teatru este nevoie de un evreu ca să dospească aluatul.

Suntem copii pierduţi într-o pădure.

Ozeray este intimidată, eu de asemenea, Dasté nu îndrăzneşte, Jouvet e în afară de subiect.

Contrast al vieţii mele pariziene: după acest dejun, cină în micul restaurant de pe Rive gauche, astă seară la Siro. Dineul este dat de Stéphane Vlasto pentru familia Castellane. Jean şi familia Stanislas şi cu mine, şi Ghighite de Mun. După aceea, mergem la Théâtre de Dix-Heures, să-l ascultăm pe Martini în cîntecele sale politice. Martini ia în răspăr pe cei sosiţi, după cele mai bune tradiţii din Montmarte.

Port o rochie de catifea neagră de la Chanel, de tipul Renaissance, aproape închisă, foarte simplă, dar asortată cu un mic voal brodat cu stele de aur, care îmi acoperă părul ca o găteală şi mă prinde foarte bine.

Martini, care este deja pe scenă cînd ceata noastră îşi face apariţia în cîrciumă, mă salută galant: — Intraţi, draga mea cometă!

El numeşte Franţa ţara lui Léon, şi spune că există doi: un Léon în Bretania, şi un altul în Palestina.

Există un cuplet despre Ciano. « Va piano, va piano. »[1] Îl numeşte « contele Ciano », se opreşte şi zice: — « *Com te*[2]. Există pe această lume silabe de prisos ».

Lui Reynard îi zice « şoarecele parfumat ».

Franţă, ţară a cîntecelor, în care totul sfîrşeşte prin cîntece, în care totul se sfîrşeşte...

---

[1] *Mergi încet, încet* (în italiană).
[2] Efect calamburistic şi peiorativ, prin asocierea cu cuvîntul francez *Le Comte*.

Visite de Mademoiselle Edmond About et de l'espagnol Ferrero. Dîner Drieu La Rochelle. Il a fait de la politique avec Doriot. Son dégoût. Il me dit: « — Pour vaincre les dictatures, il faut faire de la dictature, et ce pays n'en est plus capable, meaning **France.** »

Visite de Tătăresco, notre Tătăresco de Poiana. Il est devenu „Ambaciadore", mais sans contrepartie imediate.

Thiery piétine, marque le pas... Ça viendra. Il me dit qu'il a confiance en moi, qu'il vent prendre conseil de moi, qu'il me considère comme une «soeur protectrice». Ce n'est pas mal. Il a tout pour réussir les élections. Gură mare. Type parfait de l'Oltean, plutôt sympathique qu'autre chose.

Visite de Franco Lequito.

La note d'amitié est autrement profonde.

Les tulipes mauves qu'il m'envoie, si belles, si pures, glacées de bleu comme des ramiers.

Paris. Île Saint-Louis.
Dimanche, 22 Janvier 1939

Arrivée de Georges. Il revient pour repartir. Faux départ pour le Chad, vrai départ à présent.

J'ai arrangé pour aujourd'hui un déjeuner avec la Grand Argentier de France (Paul Reynaud), Lord Lloyd retour de Rome, et naturellement Hélène de Porte, *dont j'explique à demi-mots l'importance à Lloyd, qui me comprend aussi à demi-mot.* Le déjeuner aura lieu à l'hôtel Trianon. Reynaud y passe ses weekends et nous y invite.

Lloyd vient me chercher après la Messe, nous allons chercher Georges à l'Elysée-Parc [2]. En route, conversation intéressante avec Lloyd. Il me parle des Italiens et me dit avec cette rapidité d'expression dont il a le secret: « They mean to be naughty ».

Et son clin d'oeil oblique, dont son fils, David, a hérité: « with the tail of his eye ».

Il a vu le Cardinal Pacelli, il l'admire éperdument, il me dit: « What a man! »

Histoire de la petite île en face de Djibouti, cédée aux Italiens par l'accord de 1935, dénoncé depuis.

Lloyd leur apprend à reprendre cette île.

Je suppose que c'est quelque gâteau empoisonné.

Lloyd me donne l'impression de quelqu'un qui a l'oeil ainsi fait qu'il peut voir tous le points de la mappemonde à la fois. Il sait de science certaine où se trouvent les points essentiels au maintien de l'Empire Britannique.

Il n'est jamais triste, mais aujourd'hui il est sérieux comme quelqu'un qui s'apprête au combat. Il me répète: « — The Italians want to be naughty. »

Et des Français, il dit sèchement: « The French are tiresome. » *Georges Mandel, des colonies, l'enverra chercher ce soir, il veut le voir. Ce Mandel dont Martini disait dans sa chanson rosse l'autre soir: « Jéroboham Rothschild, „Mandel", c'est son nom de cocotte. »*

Le parcours de Paris à Trianon avec Georges et avec Lloyd, dans ma voiture.

Lloyd me dit qu'il n'est pas retourné dans cet hotel depuis 1918, venant d'Arabie, venant de quitter Lawrence, au temps de l'armistice. Georges parle avec Lloyd de sa curi-

---

[2] În ediția românească citată, aici, o frază mai tîrzie: « *Pe drumul către Paris și Trianon, cu Georges și Lloyd, în mașina mea.* »

Paris. Île Saint-Louis,
sîmbătă, 21 ianuarie 1939

Primit scrisoare de la Neville Chamberlaine, de la Chequers, mulţumind pentru micul Keats: « În ajunul Sfintei Agnes, primită în ziua Sfintei Agnes ». Este însoţită de o scrisoare din partea Annei Chamberlain, 10 Downing Street.

O imprimare uşoară peste una profundă. Viaţa mea este un desen suprapus. Reimprimare, supraimprimare.

« O altă mînă va scrie invitaţia »...

Tristeţea delicată a acestei fraze a lui J. R. M., dintr-una din primele scrisori pe care mi le-a scris.

Îl aud ca pe un ecou, în pădurile de la Chequers.

Vizita domnişoarei Edmond About şi a spaniolului Ferrero. *Dineu cu Drieu La Rochelle. A făcut politică cu Doriot. Dezgustat. Îmi spune: « — Pentru a învinge dictaturile, trebuie să faci dictatură, dar în această ţară nu mai e posibil, înţelegînd prin aceasta Franţa ».*

Vizita lui Tătărescu, Tătărescu al nostru de la Poiana. A devenit « Ambaciadore », dar fără să aibă încă un omolog.

Thiery şovăie, bate pasul pe loc... O să vină şi asta. Îmi zice că are încredere în mine, socotindu-mă ca pe o « soră protectoare ». Nu e rău. Dispune de tot ce trebuie pentru a învinge în alegeri. Gură mare. Tip perfect de oltean, mai curînd simpatic decît altceva

Vizita lui Franco Lequito.

Cu o prietenie mult mai adîncă.

Lalelele mov, pe care mi le trimite aşa de frumoase, de pure, cu străluciri albastre ca penajul unui porumbel.

Paris. Île Saint- Louis,
duminică, 22 ianuarie 1939

Sosirea lui Georges. Vine pentru a pleca din nou. Plecare neefectuată spre Ciad-acum va pleca într-adevăr.

Pentru astăzi am aranjat un dejun cu Marele Tezaurier al Franţei (Paul Reynaud), cu Lordul Lloyd, înapoiat de la Roma, şi natural cu Hélène de Porte, a cărei importanţă i-o explic în fugă lui Lloyd, care mă înţelege.

Dejunul va avea loc la hotelul Trianon. Aici îşi petrece Reynaud weenk-end-urile şi ne invită şi pe noi.

După Mesă, Lloyd vine să mă ia, mergem să-l întîlnim pe Georges la Elysée-Parc. *Pe drum, conversaţie interesantă cu Lloyd. Îmi vorbeşte de italieni şi îmi zice cu o viteză de exprimare de care el singur e capabil: « — Sînt rele. »*

Sclipitul ochiului său oblic, pe care l-a moştenit fiul său David: « Cu coada ochiului ».

L-a văzut pe Cardinalul Pacelli, pe care îl admiră la nebunie. Îmi zice: « — Ce om! »

Povestea micii insule din faţa lui Djibouti, cedată italienilor prin acordul din 1935, denunţat după aceea.

Lloyd îi învaţă cum s-o ia înapoi. Presupun că e vorba de o prăjitură otrăvită.

euse idée, chercher en Afrique une colonie pour les Juifs de Roumanie, pour le « trop plein ».

Lloyd est préoccupé de bien autre chose : mais il écoute. J'écoute Georges et je m'étonne de lui. Son imagination. Comme il voit, comme il est grand mon petit Corse.

Le Grand Argentier de France nous attendait dans son petit appartement. Il est tout faraud, tout fier de voir Lord Lloyd à sa recherche. Je le sens tout anglais, dressé sur ses ergots. La conversation est intéressante pendant le déjeuner, mais moins que dans la voiture. Hélène de Porte, ses yeux pâles fixés sur Lloyd, très attentive, et silencieuse. Les Egéries de ces messieurs font voeu de silence en public.

Je sens qu'elle doit se ratrapper dans l'intimité.

Après déjeuner, visite des petits appartements de Versailles, même promenade qu'avec le Roi Ferdinand, Jouvenel et Duca, 1924. Superstition, profondeur de souvenirs, toujours avec le conservateur pour guide, le tour de faveur, le traitement de faveur.

« Strange, very strange.

I should come back again like the ghost of some other life. »

Nous faisons la promenade de Louis XV par les toits. Orgueil de Paul Reynaud. Il se guinde ; il est à la hauteur de la monarchie, avec Lloyd, ce monarchiste. Il retrouve mon étrange sentiment : « The servants in the house of their master, in the absence of their master. »

Avec Jouvenel, c'était autre chose. Lloyd veut voir la chambre de Conseil. Je lui fais remarquer les ravissantes boiseries, le symbolisme, même tradition que l'art gothique. Ce qui est « approprié »...

Totalement perdu par les modernes. Les volets et les dessus de la fenêtre de la salle de bain de Louis XV.

Les chauves-souris, les étoiles, les petits hibous, c'est ravissant. Les fenêtres qui font la nuit pour la salle de bain, qui plongent la chambre dans la nuit : symbolique.

Ce sont mes amis, de longue date.

Ni Paul Reynaud, ni Hélène de Porte ne les connaissent. Eux, les Français : leur trésor d'art national, moi, l'étrangère.

. Les gens ne regardent jamais rien.

J'ai vu que le conservateur me souriait.

Lloyd îmi lasă impresia cuiva cu ochiul format pentru a vedea deodată tot ce este pe lume. Știe sigur unde se găsesc punctele vitale de susținere a imperiului britanic. *Nu e niciodată trist, deși astăzi este serios ca cineva care se pregătește de luptă. Îmi repetă: « — Italienii se pregătesc de rele ! »*

Și despre francezi zice sec: « — Francezii sînt obositori. »

Georges Mandel, ministrul coloniilor, va trimite după el astă seară, vrea să-l vadă. Acel Mandel despre care Martini spunea în cîntecul său răutăcios de ieri seară: « Jéroboham Rothschild, „Mandel" este un nume de cocotă ».

De la Paris la Trianon în mașina mea împreună cu Georges și cu Lloyd.

Lordul îmi zice că n-a revenit în acest hotel din 1919, venind din Arabia, unde se despărțise de Lawrence, pe vremea armistițiului. Georges vorbește cu Lloyd despre intenția sa ciudată de a căuta în Africa o colonie pentru evreii din România, pentru cei care sunt « prisositori ». Lloyd este preocupat de cu totul altceva, dar ascultă. Eu ascult pe Georges și mă minunez de el. De imaginația lui. Cum vede el, cît este de mare micul meu corsican.

Marele tezaurier al Franței ne aștepta în micul său apartament. Este plin de sine, foarte mîndru să-l vadă pe Lord Lloyd că îl caută. Îl simt întru totul englez, înălțat pe pinteni. Conversația din timpul dejunului este interesantă, dar mai puțin decît în mașină. Hélène de Porte, cu ochii ei palizi ațintiți spre Lloyd, foarte atentă și tăcută. Egeriile acestor domni fac legămînt de tăcere la public. Cred că recuperează în intimitate.

După dejun, vizitarea micilor apartamente de la Versailles, aceeași plimbare pe care am făcut-o în 1924, cu Regele Ferdinand, cu Jouvenel și cu Duca. Superstiție, adînc de amintiri. Avînd de ghid pe același conservator, turul de favoare, primire de favoare.

Curios, foarte curios.

Ar trebui să mă întorc din nou ca o fantomă dintr-o altă viață. Facem plimbarea pe care o făcea Ludovic al XV-lea, însă pe acoperișuri. Mîndria lui Reynaud. Își dă ifose; ca și monarhistul Lloyd, se arată pe măsura monarhiei. Regăsește straniul meu sentiment: « Servitorii în casa stăpînului lor, în lipsa stăpînului lor ».

Altceva este cu Jouvenel. Lloyd vrea să vadă camera de Consiliu. Îi remarc boaseriile uimitoare, simbolismul, aceeași tradiție cu a artei gotice, ceea ce este « apropiat »...

Absolut totul a dispărut printre moderni. Obloanele și părțile de deasupra ferestrelor de la camera de baie a lui Ludovic al XV-lea.

Lilieci, stele, mici bufnițe, — încîntător: simbolic. Ferestrele fac întuneric de baie, și scufundă camera în noapte: simbolic.

Sînt prietenii mei, de atîta vreme.

Nici Paul Reynand, nici Hélène de Porte nu îi cunosc. Ei, francezii: comoara lor de artă națională; eu, străina.

Oamenii nu privesc niciodată nimic.

L-am văzut pe conservator că-mi surîdea.

(Text îngrijit și traducere de Marin ***BUCUR****)*

---

* Text deficitar în dactilogramă. Interpretarea noastră este aproximativă.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Al. ODOBESCU

Cursul din anul 1891

ÎN FONDUL DE MANUSCRISE ROMÂNEȘTI al bibliotecii Academiei Române cele dintre cotele *5345 – 5351* cuprind un rar tezaur: consemnarea extensivă a activității universitare a lui Alexandru Odobescu. Se află, mai puține, și cursuri universitare ale altora, cum ar fi acela început la Collège de France la 9 decembrie 1851 de vestitul pe atunci profesor Adolphe Franck (1809–1893) și intitulat *Despre filosofia grecească înainte de Socrat*. Dar filele *269–334* din ms. rom. *5345* nu conțin notele de curs ale lui Odobescu, pe atunci proaspăt auditor la Collège de France, ci o versiune românească de 134 de pagini, atît de cursivă încît abia dacă are cîteva ezitări de traducere.

Importante sînt însă, în acest corpus de manuscrise, textele care reprezintă cursurile lui Odobescu însuși, notate uneori extrem de elaborat, ca un text pregătit pentru tipar, alteori mărginindu-se la un punctaj mai mult sau mai puțin dezvoltat. Acest ansamblu de texte trebuie cercetat cu migală, pentru că numai volumele *5349–5351* conțin textul cursului de *Istoria arheologiei*, început în 1874 și publicat în 1877. Restul, de patru volume, cuprinde textul unor cursuri rămase, în cea mai mare parte, inedite. Va fi, neîndoielnic, grija ediției academice de a publica critic aceste importante texte (importante și pentru cunoașterea lui Odobescu și pentru locul lor privilegiat în istoria culturii naționale). Dar pînă atunci e bine să semnalăm prezența, în ms. rom. *5346–5347*, a unui curs de istorie a civilizației grecești, din perspectiva, mai ales, a credințelor, instituțiilor și monumentelor religioase, dar și filosofice, început la

17 octombrie 1888, la scurtă vreme după întoarcerea lui Odobescu din lunga lui ședere la Paris, și continuat pînă la 17 mai 1889, deci preț de un an academic. Editarea lui se impune. Dar acest curs este o etapă în direcția textului pe care îl publicăm aici și acum. De fapt, sub numele de istorie a arheologiei Odobescu a

ţinut, cît a fost profesor, un singur curs, în care istoria arheologiei este doar un nume numele oficial al catedrei sale, pentru expunerea în principiu infinită, a unei complexe istorii a, artelor, a instituţiilor, a concepţiilor şi a credinţelor, urmărite din preistorie pînă în Renaştere, de la Pacific pînă la Atlantic. Ce ciudat! Nimeni n-a observat pînă acum că Odobescu reprezintă, în acest domeniu, ceea ce reprezintă Hasdeu în domeniul său: reveria ştiinţei globale, himera unor cărţi cît universul de mari. E drept că Hasdeu a fost înzestrat cu o vitalitate mai mare, că el prevesteşte pe Iorga, că e mai agresiv şi mai zgomotos. Totuşi, comparîndu-i pe cei doi oameni, pe atunci colegi de universitate, raportul dintre proiect şi împlinire e acelaşi. Socotească cititorul singur. Pentru că, în rest, ne aflăm, la cei doi, în faţa aceleiaşi asocieri între condiţia minuţioasă şi orizontul planetar, între apelul la sursele fundamentale şi voinţa de sinteză, între veleitate şi rezultat. Deosebirea stă în faptul, interesant aici, unde e vorba de cursuri universitare, că Odobescu a avut într-o mai mare măsură vocaţia de profesor în sensul didactic şi tranzitiv al cuvîntului, că l-au interesat mai mult oamenii înfaţa cărora profesa, resursele şi soarta lor. Pe Hasdeu, egocentric şi tiranic, mult mai puţin.

Despre vocaţia donquijotesc universalistă a lui Odobescu, lecţia inaugurală pe care o publicăm aici stă patetică mărturie. Ea nici nu trebuie explicitată: vorbeşte de la sine şi îi lăsăm cititorului plăcerea să urmărească, în sinuozităţile textului, jocul subtil dintre aspiraţie şi limitările ei inerente, dintre conştiinţa de sine şi amăgirile, sau chiar dezamăgirile ei, dintre capacitatea de ajustare la ceea ce este cu putinţă şi perpetua năzuinţă de a depăşi limitele posibilului.

E vorba de un curs, cuprins în ms. rom. *5348*, filele *1—36*, de ceva care este şi nu este istoria arheologiei, este şi nu este istoria artelor, de fapt ceva, care, cu toată voinţa de reînnoire a metodei, rămîne ceva specific odobescian, un fel de perpetuu pseudokineghetikos academic. Publicăm aici lecţia de deschidere (filele *1—24*), singura redactată ca text împlinit şi ţinută la 14 ianuarie 1891. Urmează apoi, schiţată pe 12 pagini, o clasificare a artelor şi apoi nimic. E drept că se impune o mai atentă cercetare a totalităţii manuscriselor. Oricum, la 1 octombrie al aceluiaşi an Odobescu devenea director al Şcolii Normale Superioare, care ţinea tot de universitate şi căreia, pînă la moartea lui, în 1895, i-a consacrat toate strădaniile sale, sau aproape toate.

Lecţia de deschidere pe care o publicăm este aşadar ultimul act academic al lui Odobescu, Dar ea închide numai seria de posibilităţi dată unei vieţi ca a lui. Rămînînd deschisă în lumea lui interioară şi totodată în soarta culturii româneşti, căreia Odobescu i-a prescris, alături de puţini oameni tot atît de mari, un drum de urmat şi o ţinută de avut.

Petru CREŢIA

CURS DE ISTORIA ARTEI
Prelegere inaugurală

[1r] Luînd, la începutul acestui an 1891, şi cam fără veste, hotărîrea de a întrerupe deocamdată studiile noastre ticnite, domoale şi amănunţite asupra producţiunilor sculpturale ale artei arhaice la eleni, spre a mă avînta, cu d-voastră împreună, într-o călătorie repede, în fuga mare, în zbor — cum am zice [1] — prin largul domeniu universal al frumoaselor-arte, de la pragul celei mai adînci vechimi, cu scop de a ajunge, chiar estimp încă, pînă în ajunul periodului modern, simţ că-n adevăr *grea sarcină*, *mare nevoie* mi-am luat asupră-mi. Tare, deci, mi-e teamă — cată s-o mărturisesc chiar de [2] astăzi — că nici de astă dată n-o să-i pot da de căpătîi!

[1] iniţial *cum aş putea zice*
[2] supraintercalat

Şi zic « nici de astă dată » fiindcă ieri am deschis volumul în care stau de 13 ani tipărite cele 15 conferenţe asupra unei părţi a *Istoriei arheologiei*, conferenţe [3] prin care, [2r] cu 3 ani mai nainte, inaugurasem catedra de pe care azi încă tot eu vin să vă vorbesc, nu cu mai puţin zel pentru ştiinţă, nici cu mai puţin dar de a deştepta în d-voastră, în junimea română, iubirea pentru tot ce este *bine* şi *frumos* şi *adevărat*, dar negreşit cu o suflare mai slăbită de vîrstă, mai puţin vie şi de aceea, poate, mai puţin învietoare.

Deschizînd acel volum am constatat (timpul îmi cam întunecase această amintire) că şi acum 17 ani, cînd am început seria de prelegeri de atunci, subiectul ce-mi propuneam să-l tratez dinaintea auditorilor mei [4] era tot cam la fel cu cel la care poznaşa de ispită m-a împins şi de astă dată.

Iată, în prescurtare, cam ce am zis în prima mea conferenţă, din 22 octombre 1874, rostită tot aici, în această sală a Universităţii noastre.

« Ne vom sili să schiţăm în imagini scurte, dar pe cît se va putea mai substanţiale, elementele de cultură *morală* şi *artistică* [3r] ale popoarelor antichităţii. Mai nainte de a ne opri în faţa vreunei anumite naţiuni vom arunca o repede ochire asupra vieţei primordiale a întregei omenimi, asupra acelei mai nouă ramure a ştiinţei anticarie, ramură care se ocupă în special tocmai cu cele mai vechi ale ei elemente, asupra *epocelor preistorice*. De pe acele propilee ale arheologiei vom privi seminţia omenească încercîndu-şi pentru prima oară ingeniozitatea şi îndemînarea prin trudnica confecţionare a uneltelor de piatră şi de os pe care azi [5] le culegem uneori de prin tărîmuri geologice socotite odinioară ca anteriori ivirei omului pe pămînt.

Lăsîndu-ne apoi pe clina timpului mai la vale, în locuri din ce în ce mai puţin sălbatice, vom cutreiera anticul Orient: Egiptul, Asiria şi Persia, Palestina şi Fenicia, India cu înduioasele-i ramificaţiuni transatlantice din America, chiar China şi Japonia, întrebînd [4r] în toate aceste ţări despre anticele lor *religiuni*, *legiuiri* şi *datine*, despre rămăşiţele vechilor monumente ale lor.

Cînd o asemenea treptată colindare ne va aduce pînă în Grecia, atunci ne vom opri ceva mai îndelung pe acele ţărmuri predilecte ale *filozofiei*, ale *poeziei* şi ale *frumoaselor-arte*, pentru ca de acolo să trecem în Italia, unde tradiţiuni şi amintiri strămoşeşti ne vor face iarăşi să mînem mai cu stăruinţă.

Poate că nu vom avea parte, în termenul întîlnirilor noastre de estimp, să ieşim din catacombele primilor creştini; dar, daca cumva soarta destină acestei catedre o viaţă mai statornică [6], apoi, în perioadele următoare ale cursului, vom putea să căutăm treptat, prin întinderea veacurilor de mijloc, care au fost elementele gîrbovite ale *traiului* şi ale *artelor* imperiului bizantin; ce au ştiut să facă în acelaş cercuri [5r] de activitate arabii, acei impetuoşi cotropitori care, ca şi-ntr-o zi [7], s-au răzlăţit, cu armele şi cu cultura lor, de la Marea Indică pînă la Oceanul Atlantic; cum au încolţit şi s-au dezvoltat în Europa nordică şi apusană viaţa feodală, cu artele *romanice* şi *gotice*, şi cum, în sfîrşit, tot cam p-acolo, a răsărit, în zorile lumii moderne, soarele strălucitor al Renaşterei.

După o călătorie aşa lungă şi variată prin răstimpii şi prin răstavurile în care s-au semnalat geniul şi activitatea omenirei întregi, ce repaos mai plăcut şi mai întăritor putea-vom afla decît cercetînd în jurul nostru, cu o cucernică îngrijire, acea scumpă moştenire de vechi *datine* şi de vechi *monumente* pe care ne-au lăsat-o străbunii noştri pe pămîntul mult iubit [8] al Patriei! »

---

[3] supraintercalat
[4] iniţial *auditorului meu*
[5] iniţial *ce azi*
[6] deasupra lui *durabilă* şters
[7] iniţial *care într-o zi*
[8] corectat din *iubitor*

Iată, domnilor, care a fost, încă de acum 17 ani, planul cursului la care de atunci încoace, cu diferite [6r] întreruperi și peripeții [9], au asistat cîteva generațiuni de auditori. Dar nici unii dintr-înșii n-a avut parte s-audă [10] toate cîte de la început le făgăduisem! Așa e! Dar ce să-i faci?

Omul chibzuiește și [11] *soarta hotărăște.*

Voind, atunci, la început, să spui celor ce mă ascultau cît se poate mai multe lucruri cu folos din ramura științifică cu care doream să-i familiarizez, să-i îndrăgesc (d-aș putea zice așa), prima mea serie de prelegeri, cea din 1874, s-a petrecut pe nesimțite cu noțiuni despre *istoria arheologici*, ba încă numai [12] cu fapte întîmplate [13] în cei dintîi trei secoli ai Renaș[t]erei, adică [14] pînă la [15] 1750 [16].

A doua parte a acestei istorii a rămas încă de făcut. Cine știe cînd și dacă [17] o voi mai putea face, deoarece [18] atîtea alte cestiuni arheologice cu interes mai imediat decît istoricul descoperirilor din trecut și [al] publicațiunilor trezite ne atrag la sine [19] pe toată ziua. Expunerea rezultatelor dobîndite și lămurirea foloaselor care ies dintr-însele pentru [7r] elucidarea timpurilor trecute se impun negreșit studielor universitare mult [20] mai imperios decît reamintirea analelor arheologiei.

Această idee m-a îndemnat, chiar din momentul cînd acest curs, la 1877, a luat un caracter oficial, să studiez pe rînd, împreună cu vechii mei auditori de la 1877, 78 și 79, mai întîi *timpurile preistorice* și *popoarele barbare* ale Europei nordice și apusane, adica pe *celți* și *gali*, pe *germani* și *scandinavi*, pe *slavoni* și mai ales [pe] *geți[i]* și *dacii* țărilor noastre [21]; apoi am trecut la [22] antichitățile vechiului Orient, ale Egiptului, ale Babiloniei și Asiriei, ale Palestinei și Feniciei, aruncînd chiar ochii asupra depărtatelor Indii [23] și Chinei.

Dar toate acestea s-au petrecut într-un timp acum de mult trecut [24]. Din [25] școlarii mei de pe atunci sînt acum [26] chiar și [27] colegi ai dascălului [28] lor [de] odinioară,

---

[9] în ms *perifeței*, poate un lapsus calami pentru *peripeței*, cu accentul pe penultima silabă, posibilă preluare a formei grecești a cuvîntului: *peripéteia*
[10] inițial *n-au auzit*
[11] modificat din *dar*
[12] supraintercalat
[13] deasupra lui *petrecute* șters
[14] modificat din *adecă*
[15] după *în* șters
[16] corectat din *1650*
[17] în ms *déca*
[18] deasupra lui *cînd* șters
[19] *la sine* supraintercalat
[20] supraintercalat
[21] de la *adică* la *noastre* supraintercalat
[22] *am trecut la* subintercalat
[23] inițial *asupra Indiei*
[24] inițial *în ani acum îndepărtați*
[25] după *Mulți* șters
[26] scris peste *astăzi*
[27] *chiar și* supraintercalat
[28] modificat din *dascălilor*

dar (v-o spui aci între noi) nu toţi m-au mulţumit, căci — ţiu a o spune — [29], dacă am, ca profesor, vreo ambiţiune, este aceea ca, din slabele mele lecţiuni, şcolarii mei să cîştige cel puţin un mare dor de carte şi un şi mai mare spor la carte [30], prin care ei [31] să mă întreacă cu mult [8r] la ştiinţă şi să producă lucrări serioase şi temeinice.

Iată (o spui curat) ceea ce eu cer şi pretind de la d-voastră.

Reîncepînd cursurile mele acum vreo 3 ani şi jumătate, cînd m-am întors din străinătate şi m-am urcat iarăş pe catedra mea, eu nu m-am lepădat de vechea mea programă, de aceea pe care v-am reamintit-o chiar azi, rezumînd o pagină din cartea mea tipărită la 1877.

Veniseră acum la rînd noţiunile despre vechea cultură a elenilor, asupra cărora prevenisem că mă voi opri mai îndelung. Deşi, în lipsa mea din ţară, studiile mele personale se purtase mai cu seamă asupra monumentelor de industrie artistică ale barbarilor — rămăşite care stau întrucîtva în legătură cu tezaurul nostru de la Pietroasa — eu, aci la Facultate, am reluat şirul antichităţilor tocmai de unde îl curmasem şi am început [9r] a vorbi despre religiunea şi despre artele la greci. Astfel am făcut de la 1887 încoace şi am făcut-o mereu, din an în an, fără preget, nu repede, ci cu multă stăruinţă, insistînd aşa tare asupra amănuntelor încît negreşit că adeseaori toţi auditorii mei succesivi au încercat mare oboseală. Vă vorbesc negreşit despre un ce pe care toţi l-aţi resimţit; dar abia acum găsesc, şi nu voi să scap, prilejul priincios de a vă explica această a mea insistenţă.

Am vrut, prin cercetări amănunţite, purtate anume asupra unor cestiuni arheologice, să iniţiez pe studenţii noştri la unicul metod de studiare ce, în această materie, ca în oricare altă, dă omului serioasă şi adîncită ştiinţă sau cel puţin îl pune pe adevărata cale a erudiţiunii.

Izbutit-am?

Îmi vine — vă o mărturisesc nu fără de oarecare mulţumire intimă — să-mi [10r] răspund afirmativ cînd mă gîndesc la cîteva lucrări de natură arheologică care, an şi anţirţ, au fost propuse la Facultatea noastră de Litere ca teze de licenţă şi în a căror compunere am îndrumat eu pe unii din auditorii mei cei mai diligenţi din cei 3 ani din urmă.

Deci, faţă cu nivelul de cultură al societăţii noastre actuale, n-am acum decît să mă bucur, simţind că învăţămintele mele — cît de imperfecte ar fi ele în raport cu cele de prin alte universităţi străine — au izbutit să deştepte în mintea junimei române un interes real şi efectiv pentru studiele de erudiţiune.

N-am nici un cuvînt de a crede că zelul şi silinţele către mai dezvoltate studii pe care mi le-au dovedit unii din predecesorii d-voastră imediaţi de pe aceste bănci au să se înmoaie şi să se sleiască pe viitor. Eu sper din [11r] contra şi am credinţa că, cu toată oboseala ce v-au impus adeseori prelegerile mele, restrînse în amănunte despre cultul religios al elenilor, despre monumentele lor arhitectonice şi despre sculptura lor cea arhaică, d-voastră însă n-aţi rămas cu totul nepăsători, ci v-aţi împărtăşit oarecîtva din acel viu interes ce insuflă lumei celei mai culte de astăzi toate aceste cestiuni arheologice. Aţi preţuit că asemenea cercetări nu sînt fără de folos pentru mintea omenească şi v-aţi convins că asemenea studii nu sînt zadarnice.

Totuşi eu îmi dau bine seamă că noi cu toţii încercăm aci încă multe lipsuri şi că acele lipsuri pun piedece serioase la dreapta preţuire a folosului multiplu ce pot să dea asemenea studii. Într-o ţară unde sînt aşa de rare operile de artă — chiar şi cele contimporane —, [12r] unde n-avem muzee care să ne înlesnească familiarizarea cu capodoperile artistice ale trecutului, unde bunul gust estetic nu răsare mai nică-

---

29 — *ţiu a o spune* — supraintercalat
30 iniţial *un dor de carte şi un spor la carte*
31 supraintercalat

ieri în obiectele ce împodobesc și înviorează viața zilnică, ba nici chiar manifestările noastre sărbătorești, într-o țară cu așa slabă zestre artistică învățămîntului universitar al arheologiei îi lipsește cel mai puternic al său ajutor: acela al modelelor reale, care izbesc vederile.

Artele plastice — arhitectura, pictura, sculptura — nu sînt făcute pentru urechi; ele reclamă de bună seamă judecata competintă a ochilor. Să spuie sau să scrie despre obiectele de artă cît vor voi și cît vor putea profesorii și criticii cei mai elocuenți și cei mai dibaci, lor, ca să fie bine înțeleși, le trebuie mai ales auditori și cetitori de aceia care să fi văzut ei înșiși obiectele descrise sau cel puțin imaginea [13r] lor cea mai exactă.

Este oare însă vreun mijloc de a suplin întrucîtva la o lipsă așa de păgubitoare cînd e vorba de studii cu spor asupra artei?

Tocmai la această întrebare răspunde gîndul ce mi-a venit acum deodată, ca să întrerup lecțiunile în care v-am vorbit cu de-amănuntul despre unele opere de statuarie arhaică elenă, avînd într-însele o caracteristică cu totul specială, opere pe care deocamdată nu vi le puteam arăta nici în ființă, nici în decopieri îndestulătoare

În loc de a ne opinti așa, în silă și cu îndărătnicie, într-un studiu în care cercetarea oricît de scrupuloasă a texturilor deslușitoare, precum sînt: cetațiunile din autorii vechi, descifrările de inscripțiuni arhaice, constatările locale ale exploratorilor moderni, toate aceste procederi de erudițiune [14r] nu aveau alături cu ele, ca să le învieze și să dezlege îndată întreaga lor enigmă, cheia destăinuirilor, care consistă în înseși modelele plastice; în loc de a ne mai trudi așa, fără de mult folos, am socotit că nu vom păgubi întru nimica dacă, de la minuțiozitățile erudițiunei vom trece deodată pe un tărîm mai larg, unde aprețuirile artistice nasc ușor chiar din comparațiuni stabilite din nălțimea zborului minței, pe contrasturi lesne și tare învederate.

Să-nchipuim bunăoară un botanist carele [32], entuziasmat de minunata varietate a domeniul[ui] vegetal de pre pămînt, a întreprins, spre a-și însuși mai bine misterele felurite ale rodirei, să studieze cu de-amănuntul structura complicată a fibrelor unei curioase și rare familii vegetale. Supunînd la cele mai minuțioase investigațiuni ale microscopului unicul fragment [15r] uscat ce el posedă din acea raritate botanică, la un moment dat el observă că, deoarece planta vie îi lipsește, cercetările sale mai departe rămîn adesea confuze și că ochiul său, țintit mereu de acum înainte în deșert pe îngustul cerc al lupei, din ce în ce mai tare se întunecă.

Atunci ce va face el, iubitorul nețărmurit al bogatelor podoabe vegetale ale naturei?...

Din spațiul restrîns al cabinetului de studiu, unde-l ținea în loc cu îndărătnicie crîmpeiașul mort al unei stîrpite rămurele și neîncetat îl lăsa cu îndouială în minte, el în sfîrșit își ia inima în dinți și, plin de încredere, iese afară la lumina mare a soarelui. Acolo fără stavilă vede, răspîndite în prelarg, cîmpii cu mii de ierburi, lanurile cu holde bogate, codrii cu desișul copacilor, dumbrăvile și livezile și grădi-

---

[32] modificat din *care*

nile cu tufișuri, cu pometuri, cu [16r] flori, cu lăstari, cu frunze, cu boboci și cu fructe; și aceste toate laolaltă, cercetate pe rînd în repejune, îi chezășuiesc într-o limpede și armonică glăsuire că lumea plantelor e podoaba cea mai felurită și cea mai înveselitoare a pămîntului și că, chiar de a o cutreiera toată, numai în treacăt, e mare folos și desfătare pentru simțurile și pentru mintea omului.

Tot cam așa cred, d-lor, e și cu lumea artelor. Studiază-le în amănunțimile lor, ele încet cu încetul își destăinuiesc procederile minuțioase cu care inteligența omenească se servă ca să izbutească a-și satisface unul din cele mai înalte ale sale instincte, *gustul frumosului*. Privește la ele dintr-un punct de vedere mai general, cearcă-te a le coprinde în întregimea lor, ele te vor încînta și te vor uimi, arătîndu-ți, ca într-o vastă panoramă schimbătoare, evoluțiunile curioase și [17r] variate ale aceluiași nobil instinct.

Ce voi să fac acum cu *d-voastră* este de a părăsi îngustul cadru al unui studiu special asupra arhaicelor producțiuni statuarie ale elenilor, începători în ale artei, și a încerca să dăm un repede ocol prin toate cercurile de activitate artistică răsepite, din vechime pînă mai acum vreo două-trei sute de ani, peste toată întinderea pămîntului.

Băgați de seamă că încercarea mea de astăzi este însă numai o parte din proiectul meu de acum 17 ani; e mai restrînsă, mai mărginită, mai modestă, căci ea coprinde numai acele elemente din știința arheologiei care se referă la producțiunile din domeniul *esteticei*, lăsînd în lături tot ce se atinge de credințele, de datinele, de practicile, de uzurile, în două cuvinte de *viața socială* a poporului [33] vechimei, [18r] adică de ceea ce noi, în împărțirea propusă încă de la început, am mai numit și *arheologia* sau antichitățile lor *etice*.

Și, cu toată reducerea cadrului, nu vă pot tăinui temerea că n-am să izbutesc a-l împlini după cum aș [34] dori. Este cu deosebire greu lucru pentru orișicine de a trata pe scurt un subiect care de sineși coprinde materie multă și variată.

Pentru cel ce nu [35] cunoaște acea materie anevoința provine firește din propria lui neștiință; iar pentru cel care o are toată în minte și [își] pune gînd să o constrîngă în margini înguste lucrarea de excludere, de alegere, de reducere, de eliminare a faptelor prea numeroase, necesitatea de a le contopi în grupe tipice și caracteristice, în idei sinteticate, în teorii generale, este una din cele [19r] mai grele și mai obositoare operațiuni ale minței. Trebuie să fii tare de înger ca să nu-ți iei lumea în cap cînd ai dat în jug la așa muncă [36].

Dacă cîndva m-oi poticni vă rog pe d-voastră să-mi țineți seamă de scopul cu care am mai cutezat încă o dată să întreprind acum ceea ce n-am izbutit a realiza cînd eram cu 17 ani mai ager la muncă.

Cu aceste precauțiuni prealabile și cu *Doamne ajută!* să intrăm azi, nu doară încă în expunerea istorică a materiei, dar în enunțarea cîtorva definițiuni și clasificări preliminare, care să ne lămurească mai bine ideile asupra subiectului pe care avem a-l trata [37].

Cînd voiește cineva să schițeze dezvoltarea istorică a artelor pe fața pămîntului, cînd vrea să arate evoluțiunile ei în spațiu și în timp, adică fazele prin care ele s-au manifestat la felurite popoare și [20r] în diferite epoce, sub formele cele mai variate și

---

[33] modificat din *popoarelor*
[34] modificat din *l-aș*
[35] supraintercalat
[36] deasupra lui *treabă* șters
[37] pe marginea din stînga, între alineate, însemnarea: *** *asupra stilului în arte.* 〈*Studiu*〉

cele mai multiple, atunci de îndată i se învederează că fiecare popor [38] de frunte și fiecare epocă marcantă a culturei omenești a avut arta sa proprie. Totuși [39] aceste manifestațiuni, așa deosebite unele de altele, au între sine puncturi de contact comune, care le leagă pe toate de unul și același trunchi, care le dovedește ca izvorite dintr-una și aceiaș facultate sau din unul și acelaș instinct natural al omului [40].

Așadar [41], fără de a mai [42] intra în dezvoltări care aparțin exclusiv ramurei filozofice a esteticei, cată [43] să ne dăm seama de ceea ce se numește *arta* și să ne cercăm a rezuma [44], precît se poate mai pe scurt și în esență, caracteristica [45] comună a tot ceea ce se cheamă *opere de artă*.

Unii pretind că orice obiect lucrat de mînă de om fără de un scop utilitar, adică fără ca să poată fi [46] folosit în [21r] viața practică, este o operă de artă. Definițiunea aceasta, cu toată simplitatea [47] ei vulgară și lesne accesibilă oricărei minți, este însă de două ori greșită. Căci ar fi o adevărată profanațiune să se dea numele de *operă artistică* productului urît și scălîmbat al industriei unui nebun sau unui năuc care se crede meșter dibaci fiindcă strică fără folos un material utilizabil; precum iar ar fi o nedreptate de a refuza acest titlu unei producțiuni omenești în care o industrie folositoare s-a înălțat pînă la gradul de *perfecțiune artistică*.

Dar chiar această calificație [48] de producțiune artistică [49] ne silește să [50] ne grăbim a da o definițiune mai precisă a artei.

Am dori să o facem cît mai scurtă, cît mai simplă; însă, pe de altă parte, nu se cuvine să-i compromitem înțelesul prin dorința, cu totul literară, de a da expresiunilor o formă repede, ușoară și elegantă.

Aceste daruri (ale repejunei, ușurinței, eleganței) sînt într-adevăr calități ale artei; dar nu se întî plă întotdauna ca numele ce poartă un lucru sau [51] o ființă să aibă la auz toate calitățile sau toate defectele interne și externe ale acelui obiect [52]. Deci în definirea artei mă voi preocupa mai ales a prezenta [53] o noțiune completă, în care să nu se simță influența unei școli [54] speciale de estetică, adică nici ideile pur spiritualiste ale școalei zise *academice* care, cu filozoful Platon, pretinde că arta este reproducțiunea unui ideal de frumusețe perfectă care preexistă în natură, nici părerile școalei realiste, care nu admite subt acest nume decît exacta și scrupuloasa [55] imitare a ceea ce simțurile noastre pot percepe în realitățile firei [56].

---

[38] de la începutul alineatului inițial: *Vrem să schițăm dezvoltarea istorică a artei, vrem să arătăm evoluțiunile ei în spațiu și în timp, adică fazele prin care ea s-a manifestat la felurite popoare și în diferite epoce, sub formele cele mai variate și cele mai multiple. Astfel se poate zice că fiecare popor*
[39] inițial *arta sa proprie și totuși*
[40] pe margine din stînga, între alineate, însemnarea: ‹*Ce este arta?*›
[41] inițial *Aci dar*
[42] supraintercalat
[43] urmează *totuși* șters
[44] deasupra lui *caracteriza* șters
[45] inițial *care este caracteristica*
[46] inițial *fără ca să se fi*
[47] modificat din *simplicitatea*
[48] modificat din *calificațiune*
[49] *de producțiune artistică* supraintercalat
[50] după *ca* șters
[51] *un lucru sau* supraintercalat
[52] inițial *ale acelei ființe*
[53] după *că* șters
[54] modificat din *școale*
[55] *și scrupuloasa* supraintercalat
[56] pe marginea din stînga, între alineate, însemnarea: ⟨ *Definițiunea artei și a obiectelor de artă* ⟩

Ca să înlăturăm aceste două extreme vom zice că, pentru noi: *Arta, în toată abstracţiunea ei, este însuşirea sau darul ce are omul de a produce opere reale care, fără de a sluji direct* [22r] *la trebuinţele practice ale vieţuirei sale, deşteaptă totuşi în sufletu-i, prin mijlocirea simţurilor vederei şi auzului, emoţiuni sau mişcări de interes, de plăcere, de admiraţiune şi chiar de entuziasm.*

Mai bine încă s-ar desluşi această definiţiune prin aceea a *operilor de artă*. Într-adevăr, noi numim astfel, adică *opera de artă*, înfăţişările — perceptibile prin simţuri şi mai ales prin auz şi vedere — ale impresiunelor pe care mai [57] întîi mintea omenească sau le primeşte de afară sau şi le închipuieşte şi le îmbină ea însăşi în sineşi şi pe care, mai apoi, voinţa şi putinţa artistului le realizează şi le execută în *opere de artă* asupra cărora se opreşte auzul şi vederea oamenilor, cu diferite graduri de intensitate, de interes, de plăcere, de admiraţiune şi de exaltare.

[23r]Lungi şi complicate sînt aceste definiţiuni. O mărturisesc. Ele, cred, trebuiesc examinate şi analizate cu de-amăruntul pentru ca să li se preţuiască unica lor calitate: aceea de a fi complete [58] şi de a nu lăsa uitării nici una din fazele artei şi a producţelor ei.

Mă voi sili acum să lămuresc fiecare punct în parte şi, cu acest prilej, să stabilesc natura şi distincţiunile, elementele constitutive şi clasificarea artelor [59].

Din cîte am zis se poate vedea că în crearea operilor de artă se disting bine două momente esenţiale: *Invenţiunea* şi *Executarea*, acţiunea creierilor, sau [a] organelor intelectuale, şi acţiunea materială, sau [a] organelor motorii.

[57] supraintercalat
[58] modificat din *complecte*
[59] *pe margine din stînga, între alineate, însemnarea:* ⟨*2 condiţiuni ale artei* Invenţiunea *şi* Executarea⟩

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

Onisifor GHIBU

Două scrisori către M. SADOVEANU

PRINTRE DOCUMENTELE CE S-AU PĂSTRAT în bogata arhivă rămasă de la Onisifor Ghibu — încă atît de puțin cunoscutul om de știință, istoric al culturii, pedagog, militant pentru realizarea și păstrarea unității naționale a poporului român, profesor și ctitor al universității clujene — se găsesc, după cum se știe, și numeroase amintiri în legătură cu unele personalități de seamă ale culturii noastre cu care i-a fost împletită viața și activitatea. Unele din aceste amintiri au fost publicate în cursul anilor de după moartea sa, în volum sau în periodice, altele — numeroase, inclusiv paginile sale de « Jurnal » — sînt încă inedite. În nr. 1/1982 al revistei noastre s-a publicat o parte din amintirile sale despre I. L. Caragiale. În cele ce urmează scoatem la lumină, grație bunăvoinței fiului memorialistului, Octavian O. Ghibu două scrisori trimise lui Mihail Sadoveanu în anul 1960.

Cu privire la felul cum a înțeles pedagogul Onisifor Ghibu să transmită generațiilor următoare amintirile sale privitoare la personalitățile cu care a venit în contact trimitem pe cititor la „Cuvîntul înainte“ din volumul *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, apărut postum la Editura „Dacia“ (1974), — a cărui reeditare, cu numeroase adăugiri, inclusiv cu amintirile despre Sadoveanu, este așteptată — din care ni se pare potrivit a reproduce aici următoarele:

« A fost departe de mine intenția de a crea portrete ale acestor oameni. Toți cei despre care

scriu își au numeroase portrete — mai mult sau mai puțin obiective — trasate de-a lungul anilor de condeie mai mult sau mai puțin avizate pentru așa ceva ...» .

« Am căutat ca referințele mele să fie, pe cît posibil, numai dintre acelea care pot să completeze cu ceva caracteristic figuri deja atît de bine cunoscute din scrierile lor și ale altora ...

« Nu va trebui să surprindă pe nimeni pomenirea unor momente în care o mare personalitate apare poate într-o lumină defavorabilă. Mitul oamenilor de seamă a fost stabilit pe realități indiscutabile. Dar și oamenii de seamă, oricît de sus s-ar fi situat ei față de muritorii de rînd, sînt totuși oameni, și ca atare își au slăbiciunile, și părțile lor vulnerabile, care în anumite împrejurări i-au făcut să greșească. Scoțînd la lumină și unele aspecte de acest gen, al căror martor direct am fost, nu am nicidecum intenția de a diminua cu ceva personalitatea bine cunoscută și recunoscută a cuiva, ci numai de a aduce noi elemente caracteristice, care să precizeze anumite trăsături și să facă inteligibile momente sau acțiuni lăsate pînă acum în mod intenționat să plutească în ceață sau care au fost pur și simplu eliminate, considerîndu-se — în mod greșit, după părerea mea — că prestigiul unei personalități consacrate poate fi diminuat prin arătarea unor momente de slăbiciune din viața și activitatea sa.»

«...Am scris cu dorința să nu supăr pe nimeni, dar am vrut în același timp să fiu cinstit față de conștiința mea și să prezint lucrurile numai în lumina lor adevărată.»

Fie și numai pentru că Onisifor Ghibu s-a numărat printre prietenii și recenzenții primelor cărți ale lui Sadoveanu dar, desigur, nu în primul rînd pentru asemenea amănunte, aceste pagini se vor înscrie ca un capitol distinct în vasta bibliografie sadoveniană.

Fănuș BĂILEȘTEANU

Poate că-ți mai aduci aminte

I

Călimănești, 5.XI.1960

Iubite Domnule Sadoveanu,

Rîndurile acestea ți le scrie, din prilejul celei de a 80-a aniversări a D[umi]tale, cineva din vechea gardă a „*Sămănătorului*" de acum 55 de ani, din care mi se pare că nu mai sînt decît doi supraviețuitori, Dumneata și cu mine.

Îți mai aduci, cu siguranță, aminte de sîmbetele seara petrecute în modesta locuință din str[ada] Buzești 42, a lui Nicolae Iorga, în care, fascinați de verbul impetuos și inepuizabil al amfitrionului, care, cu imensele lui cunoștințe și inegalabila-i vervă, ne preumbla prin toate capodoperele literaturii și artei universale, o mînă de tineri, în frunte cu Dumneata, cu Octavian Goga, cu Șt. O. Iosif, cu Emil Gârleanu, cu Zaharie Bârseanu, cu Ion Scurtu și cu mine — proaspătul student ardelean descălecat în Capitala României mici de odinioară —, ne pierdeam în visuri minunate, din care cîteva au ajuns la împlinire chiar sub ochii noștri?... Cum, apoi, spre miezul nopții, plecam fiecare spre casă, mai îmbogățiți sufletește și mai oțeliți pentru vremurile pentru care ne pregăteam fiecare în felul nostru?

Poate că n-ai uitat nici colaborarea Dumitale, în anul 1907, la marele ziar „*Lupta*", din Budapesta, al cărui redactor eram și căruia i-ai trimis cîteva « părți » inedite din *La noi în Viișoara*. Nici colaborarea noastră dintre anii 1910—1914 la „*Luceafărul*" din Sibiu și la „*Viața Românească*" din Iași, ca și pe aceea de la „*Gazeta Ostașilor*", din toamna nefericită a anului 1916, la București, și pe aceea de la „*România*" din Iași și de la „*Ardealul*" și „*România Nouă*" din 1917—1918.

Nu cred să fi uitat, mai departe, zguduitorul articol al D[umi]tale din „*România*", despre *Ziua de 24 ianuarie 1918*, în care mărturiseai că aceasta a fost punctul

culminant din întreaga Dumitale viaţă şi că ai fi fost fericit să închizi pentru totdeauna ochii atunci, sigur că o zi mai minunată ca aceea nu vei mai putea apuca niciodată. De asemenea, nu cred să fi dat uitării nici articolul D[umi]tale *Bezprizorni* din „*România Nouă*" de la 1926, după cum cred că-ţi mai aduci aminte şi de călătoria făcută împreună în primăvara anului 1915, de la Dolhasca la Fălticeni, cu discuţiile aprinse pe marginea evenimentelor şi perspectivelor acelor vremi tulburi. Poate că-ţi mai aduci aminte şi de desele noastre întîlniri din 1917—1918, de la redacţia „*României*" şi de la ministrul din acea vreme al Instrucţiei, I. G. Duca, pe atunci şi şef al cenzurei presei. Dar providenţiala noastră întîlnire din ultimele zile groaznice ale lui noiembrie 1917, cînd eu ţi-am comunicat că sînt pe punctul de a pleca, cu Octavian Goga, la Paris, pentru propaganda în favorul Ardealului, şi cînd D[umnea]ta m-ai implorat să rămîn mai departe acolo unde mă fixase pentru acea vreme Soarta. Am fost profund impresionat de pledoaria D[umi]tale şi te-am ascultat, continuînd să rămîn la datoria pe care D[umnea]ta mi-ai legat-o de suflet, ceea ce n-am regretat niciodată şi nu regret nici astăzi, după o jumătate de veac în care atîtea s-au schimbat.

*

Dragă D[omnu]le Sadoveanu, eu n-am uitat nimic din toate legăturile noastre începute în vremuri atît de îndepărtate şi atît de frumoase şi de grele. Nu i-am uitat nici pe prietenii noştri buni: Simeon Murafa, Grigorie Cazacliu, Vasile Tanţu, Teodor Jireghie [1] şi atîţia alţii, peste mormintele cărora astăzi creşte iarbă neîngrijită de nici o mînă pioasă. Aceştia toţi fac parte din însăşi viaţa noastră şi amintirea lor nu se poate şterge din sufletele noastre decît în clipa în care inimile noastre vor înceta pentru totdeauna de a mai bate.

Dă-mi voie ca, din prilejul onomasticii D[umi]tale şi a aniversării de 80 de ani ai D[umi]tale, să-ţi transmit călduroase urări de bine nu numai în numele meu, ci şi al tuturor prietenilor noştri comuni care au plecat unul după altul din rîndurile noastre într-o lume mai bună, despre care nimeni nu ştie nimic.

De asemenea, te rog să-mi îngădui ca felicitarea prezentă să o completez, la iarnă, cînd sper să pot veni la Bucureşti, la cei doi fii ai mei de acolo, cu ceva care poate că va constitui una din cele mai curate bucurii ale vieţii D[umi]tale. Vreau să folosesc acel prilej pentru a supune aprecierii D[umi]tale cea mai minunată creaţiune a geniului popular românesc de-acum o sută de ani, şi anume excepţional de bogata şi frumoasa operă a unui ţăran ardelean autodidact, pe care N. Cartojan l-a numit odinioară « un Anton Pann al Ardealului », dar care în realitate a fost altceva decît sfătosul bard popular de pe malul Dîmboviţei şi cu mult mai mult decît acesta. Modestul poet şi miniaturist popular religios, care şi-a desfăşurat activitatea inegalabilă între anii 1837—1863 — după nume Picu Procopie Pătruţ — a creat în domeniul poeziei şi al miniaturii religioase o operă care nu-şi găseşte asemănarea la nici un alt popor şi care, în momentul cînd va putea fi făcută cunoscută, va uimi nu numai pe cei mai rafinaţi literaţi şi miniaturişti români, ci şi străinătatea, oricît de pretenţioasă ar fi ea. Eu am strîns, cu mare pietate, începînd din anul 1905 şi pînă astăzi, tot ce s-a putut descoperi în legătură cu această legendară figură, ca viaţă şi activitate, şi, înainte de a închide pentru totdeauna ochii, vreau să o fac cunoscută lumii, predînd totodată materialul documentar — mii de pagini în manuscris cirilic, ilustrate cu aproximativ 2000 miniaturi în acvarelă, de o factură bizantină-românească-ţără-

[1] Luptători pentru unire în perioada 1917—1918. Colaboratori ai autorului la „*Ardealul*" şi „*România Nouă*".

nească care face cea mai mare cinste geniului popular românesc —, unei instituţii de cultură superioară a ţării, spre păstrare şi punere în valoare. Aş fi nespus de fericit dacă aş ajunge să-ţi prezint, în toată splendoarea ei, această comoară fără pereche.

În speranţa că Soarta mă va ţinea încă în viaţă pînă să-mi pot împlini visul de a revedea Bucureştii, te rog încă o dată, scumpe şi vechi prieten, să primeşti salutările şi felicitările mele cele mai simţite, al D[umi]tale

Onisifor GHIBU
profesor universitar, pensionar, domiciliat în Sibiu, str. Dr. I. Raţiu 3, pentru moment în « refacere » la Călimăneşti.

[Ciorna autografă, în cerneală, 7 p., Arhiva O. Ghibu]

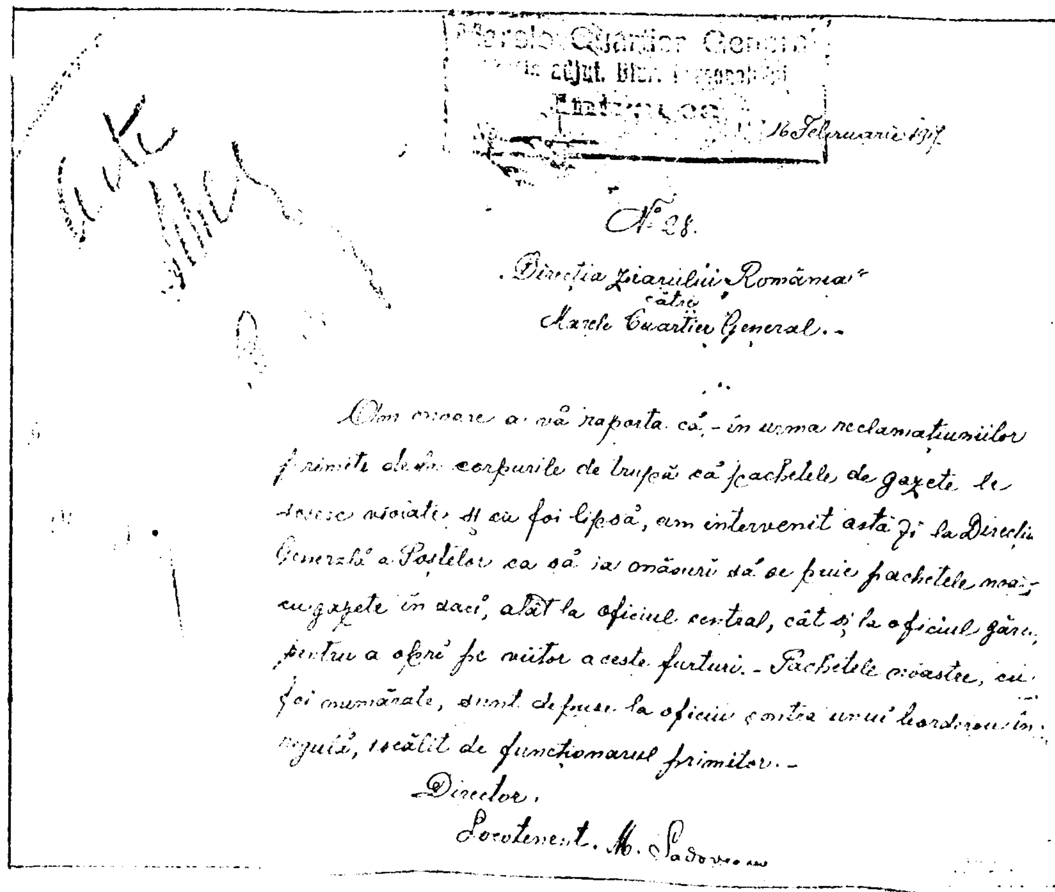
II

Călimăneşti, 8.XI.1960

Dragă Mihai,

Vreau să-ţi scriu cîteva rînduri de ziua ta, cu toate că azi dimineaţă ţi-am expediat o lungă scrisoare recomandată, cu retur-recipisă.

Ţi-aduci aminte că astă primăvară, în mai, la Geneva nu s-a putut realiza nimic. Cei « mari » s-au împrăştiat ca făina orbului, aruncînd unul pe altul vina eşecului. În octombrie apoi, la N[ew] Y[ork], un adevărat circ, iarăşi fără nici un alt rezultat decît doar înăsprirea şi mai mare a crizei. Unii din marii vinovaţi vorbesc acum, după

16 Februarie 1917

No 28.

Direcţia ziarului România către Marele Cuartier General.-

Am onoare a vă raporta că, - în urma reclamaţiunilor primite dela corpurile de trupă că pachetele de gazete le sosesc violate şi cu foi lipsă, am intervenit astăzi la Direcţia Generală a Poştelor ca să ia măsuri să se puie pachetele noastre cu gazete în saci, atât la oficiul central, cât şi la oficiul gării, pentru a opri pe viitor aceste furturi. - Pachetele noastre, cu foi numărate, sunt depuse la oficiu contra unui bordereu în regulă, iscălit de funcţionarul primitor.-

Director,
Locotenent M. Sadoveanu

cele două eșecuri, de o a treia încercare, la primăvară, după ce se va fi instalat noul președinte al A[mericii], despre care, de altfel, se știe dinainte ce fel de idei are și ce fel de atitudine va observa chiar și în cazul cînd acea ipotetică întrunire ar avea loc « undeva în Europa », — ceea ce evident că A[merica] nu va accepta odată cu capul, în timp ce ceilalți nu vor accepta nici ei, odată cu capul, să se mai expună încă o dată în A[merica] la ce s-au expus în toamna asta.

Convingerea mea fermă este că oamenii mari politici nu vor putea ajunge la nici o soluție serioasă, fiindcă toți, oricît de mari s-ar socoti sau ar fi socotiți, sînt, dacă nu capete strîmte, în tot cazul suflete meschine și inimi plate. Ori, pentru politică trebuie în prima linie nu abilități diplomatice, nu știință militară, nu economie politică, ci inimă și suflet profund omenesc, făurit din bunătate, sinceritate și iubire, și inimă omenească de frate și credință adîncă nu în materie, în prima linie, ci în cele spirituale și etice, nici în știința și tehnica cea mai înaintată, ci în Dumnezeu, care, în ultima analiză, diriguește totuși lumea mai mult decît toți cei « mari » și « atotputernici » și « atotbiruitori ».

Tu ești membru în Comitetul universal pentru pace, care a ținut mereu congrese, la Londra, la Berlin, la Roma și mai nu știu unde. S-au ținut și acolo discursuri și s-au votat moțiuni care au fost acoperite apoi cu zeci de milioane de semnături din toate cele 5 continente ale universului uman. Și rezultatul? Penibil și ridicol. Vorbe, vorbe, vorbe!

Au fost, desigur, necesare și elucubrațiile de la ONU, și cele de la Stockholm etc., dar pentru un singur punct de vedere: acela de a se dovedi că cele două organizații mondiale nu sînt în stare să rezolve imensa criză mondială, care nu este de ieri, de alaltăieri, ci cu mult, cu mult mai veche, și de aceea și mai gravă.

Dar iată că sub ochii noștri s-a petrecut — și fenomenul e încă în curs — un fapt extraordinar de elocvent, din care totuși, după părerea mea, n-a tras încă nimenea adevărata concluzie, care ar putea fi salvatoare: o întreagă serie de popoare, mari și mici, din Asia și Africa — începînd cu imensa Indie — și-au întocmit singure, fără ONU și fără Congresul mondial, viața lor nouă de stat și națională, fără nici un ajutor de nicăieri.

În învățătura pe care ne-o dau aceste popoare și aceste noi state eu văd singura salvare a popoarelor europene din înspăimîntătoarea încordare în care se zbat mai cu seamă de 16 ani încoace, dacă nu de 45 de ani. Popoarele trebuie să acționeze singure pentru a-și întocmi viața la care aspiră, bazată pe adevărată libertate, independență și colaborare, sincere (nu simplă « coexistență pașnică » și « dezarmare »). Consecvent cu acest punct de vedere și de plecare, se pune în mod imperios și problema noastră românească. În trecut, împrejurările istorice au silit poporul român să accepte situații cu totul nejuste: ocupații străine, ungurească, austriacă, germană, bulgară, turcă, rusească, sîrbească, apoi, după 1918, să se supună la condiții economice apăsătoare din partea Angliei, Americii și Franței, iar după 1944 unor apăsări și mai grele rusești — nu numai de ordin economic și politic, ci și social și ideologic. Avem, ce e drept, o *Constituție* care garantează toate libertățile — aproape — dar acele libertăți sînt numai pe hîrtie. Unde există la noi libertate de presă, libertate a întrunirilor, libertate de conștiință? Iar fără de acestea viața națională și independența sînt simple ficțiuni de un caracter extraordinar de periculos, dat fiind că ele atacă înseși rădăcinile vieții poporului, distrugîndu-l încetul cu încetul și, grație progreselor tehnice de astăzi, nu prea încet, ci foarte repede.

După toate experiențele de pînă acum, ne rămîne o singură cale de urmat: prin noi înșine, nu prin cîrjile pe care le așteptăm de la alții, oricine ar fi ei. Nu ne vor salva nici americanii, nici englezii, nici francezii, care nu-și mai văd înșiși capul, nici rușii, nici altcineva, dacă nu ne vom salva noi înșine, cu orice jertfe, oricît de mari și de grozave ar fi să fie.

*

Ți-aduci aminte de convorbirea pe care i-ai acordat-o, în primăvara anului 1945, lui Ion Biberi, pentru volumul apărut în acel an sub titlul: *Lumea de mîine*, văzută de G. Enescu, M. Sadoveanu, L. Pătrășcanu și mulți alții încă. Ce clar ai văzut atunci anumite lucruri și cît de mult le-ai uitat apoi, acceptînd prea ușor formule improvizate de ideologi neisprăviți, de ambițioși și de aventurieri dintre aceia care n-aveau nimic de pierdut. Dacă ai fi rămas credincios ideilor pe care de atîtea ori le-ai exprimat cu o claritate și hotărîre nestrămutată... Dacă nu te-ai fi lăsat dus de curentul inaugurat în țară la noi de cîțiva evrei îndrăzneți din solda omului « brutal » de la Moscova — caracterizat ca atare chiar de către V. I. Lenin — politica de mînă de fier a lui Stalin n-ar fi putut tulbura întreaga lume și n-ar fi expus țara noastră la dezagregarea tragică la care, cu toate aparențele contrare, a expus-o. Căci, dragă Mihai, nu ne este îngăduit să privim numai blocurile uriașe care se înalță prin orașe, nici multele uzine răsărite cu duiumul prin toate regiunile țării, nici zecile sau sutele de mii de tractoare, nici teatrele și cinematografele care au inundat țara, nici milioanele de cărți care se tipăresc și se « difuzează » cu o profunzime nemaipomenită — să nu uităm că *Cursul scurt de Istoria partidului comunist din U.R.S.S.* a apărut la noi în peste un milion de exemplare — tiraj pe care nu l-au atins toți scriitorii noștri clasici dintr-un întreg secol — și că după cîțiva ani acel *Curs scurt* a fost oprit, apoi, ca fiind bazat pe neadevăr — să privim ceva mai adînc și mai sincer și mai liber ce s-a ales de satele noastre și de țărănimea noastră, depozitarul tuturor energiilor și virtuților noastre multimilenare. Toată viața aceea, minunată în primitivitatea ei, din care au țîșnit toate valorile noastre de pe vremuri a fost dezagregată printr-o nouă ideologie, străină, strîmtă, egoistă, brutală, lipsită de orice delicatețe și sfințenie și omenie. « Frăția » de odinioară, omenească și creștinească, a fost scoasă din țîțîni de noua « tovărășie », bazată pe minciună, pe teroare, pe materie. Marea instituție a bisericii, despre care tu scriai odinioară că este singura care poate da omului educație — statul putînd da, doar, învățătură —, a fost complet anihilată și redusă la un rol lamentabil. Educația din școală a încăput pe mîna tuturor adușilor de vînt — n-a fost Mihail Roller, la un moment dat, conducătorul pedagogiei românești dimpreună cu o întreagă pletoră de jidănași de-ai lui? În țara trezită la conștiința misiunii sale prin Gheorghe Lazăr stelele polare ale educației sînt astăzi Chirov, Calinin, Nazarova, Krupscaia și alții ca aceștia. Toată tradiția noastră pedagogică mare a fost aruncată la camera de vechituri. « Istoria Românilor » nu mai există; ea a fost înlocuită mai întîi, sub pontificatul maxim al aceluiași M. Roller, cu « Istoria R.P.R. », apoi cu « Istoria României », în care intră și aceea a ungurilor, a sașilor, a rușilor, a turcilor, a evreilor și a țiganilor pripășiți pe meleagurile noastre. Această istorie nu mai are nimic sfînt, nimic nobil, nimic însuflețitor. Cele mai adînci pagini ale ei au fost scoase din circulație. Opera lui N. Bălcescu a fost falsificată, în chiar ediția Academiei R.P.R., în modul cel mai ordinar și nerușinat. De o asemenea crimă cred că nu s-a făcut vinovată niciodată nici o Academie de pe fața pămîntului. Ce să mai vorbesc despre editarea clasicilor literaturii române? Din opera lui V. Alecsandri s-a tăiat, printre altele, *Cîntecul gintei latine*, din a lui Eminescu, *Doina*, din a lui Coșbuc și Goga o mulțime de poezii care cîntă cele mai sublime aspirații ale neamului românesc.

În același timp, în editura de stat a R.P.R. apar clasicii unguri nemutilați. Amintesc numai opera lui M. Vörösmarti, cu imnul național maghiar, care cuprinde, printre altele, și următoarele versuri: « Binecuvîntă, Doamne, pe ungur, cu voie bună și cu belșug, întinde-i mîna de ajutor cînd se luptă cu inamicul »... « Aici (pe acest pămînt al R.P.R.!) au luptat pentru patrie vitezele oști ale lui Arpad, aici au înfrînt jugul de sclav voinicii lui Ioan Huniade ». Ungurii își pot cînta în R.P.R. eroii legendari, dar românilor așa ceva le este interzis. Ei pot asculta în fiecare zi la radio-Budapesta chemarea revoluționară de la 1848: « Kossuth Lajos ne vestește că oastea-i

Redacția ziarului „România"

se prăpădește. De va mai suna o dată, vom pleca cu toții-n gloată », dar românii care ar îndrăzni să cînte *Deșteaptă-te române* înfundă pușcăria pe viață.

Da, dragă Mihai, sub cuvîntul că trebuie să combatem « naționalismul » și « șovinismul », sub narcoza pe care ne-au aplicat-o mai ales evreii internaționali, am ajuns într-o stare revoltătoare de *nihilism național* care în cîteva decenii ne va duce la moarte sigură. Căci, dacă noi am capitulat o dată, cine mai poate avea interesul să mai salveze această insulă latină înconjurată de slavi și de sateliți de-ai acestora? Problema e simplă, ca de $2 \times 2 = 4$. Sau ne va salva « internaționalismul proletar », respectiv « atotbiruitoarea învățătură marxist-leninistă »?

Dar, apropos de « marxism-leninism ». Eu îndrăznesc să afirm cu toată hotărîrea că nici D[umnea]ta nu cunoști drăcia asta decît cu totul fragmentar și mai mult din citate și din lozinci. Ai citit D[umnea]ta întreaga operă a lui K. Marx, Fr. Engels, V. I. Lenin, I. V. Stalin? Sînt sigur că nu. Atunci pe ce se bazează marxism-leninismul D[umi]tale? Pe articolele din *„Scînteia"*, alambicate după interesele de moment ale unuia și altuia?

Mi-aduc aminte că, înainte cu vreo zece ani, ai jurat și D[umnea]ta, ca și mulți alți români naivi, credință nemărginită lui I. V. Stalin, declarat ca cel mai genial filosof al tuturor timpurilor, ca cel mai mare general, economist, lingvist, istoric, om politic etc. etc., pentru ca, la un an după moartea lui, să fie detronat chiar de către ai lui, din rîndurile clasicilor, iar învățătura lui și opera lui să fie scoasă din circulație și declarată greșită și chiar falsificată. Și la noi s-a produs, la un moment dat, un reviriment — un moment de aparentă trezire din coșmarul stalinist, care a însemnat, după părerea mea, nenorocirea cea mai mare din întreaga noastră istorie. Dar, apoi, procesul început a fost întrerupt. Fusese în modul cel mai serios vorba să fie aruncat la coș Stalin și reinstalat, ca conducător spiritual, Lenin cel autentic. S-a făcut, un timp oarecare, multă vorbărie în jurul acestei cotituri care se impunea. Dar, pe urmă, chestiunea a rămas mai departe încurcată. *Nimeni n-a avut curajul să publice un mare studiu critic asupra lui Stalin*, trăgînd din el concluziile politice naționale rusești și internaționale, în vederea reparării radicale a operei acestuia. *Nici un filosof român, nici un ideolog, nici un om politic n-a scris măcar o broșură de cîteva zeci de pagini despre moștenirea lui Stalin în România; nimeni n-a cutezat să pună la punct temerara operă vastă de falsificare* a ideilor lui Lenin de către Stalin, nimeni n-a îndrăznit să ceară în mod sincer, documentat și hotărît, o *restitutio in integrum* a marxismului,

a engelsismului şi leninismului autentic, atît de grosolan falsificat de Stalin, spre marea nenorocire a lumii întregi.

Este de mirare că o asemenea operă n-a întreprins-o nici cineva din ţările apusene, unde, după cît se pare, problema aceasta gravă nu este destul de cunoscută. Dacă ar fi apărut o mare lucrare obiectivă şi documentată, în care problema aceasta centrală şi hotărîtoare să fi fost pusă şi rezolvată cu un aparat ştiinţific cît mai desăvîrşit ar fi fost imposibilă continuarea şi agravarea crizei mondiale pînă la gradul ei de astăzi.

În faţa faptelor şi dovezilor irefutabile cu privire la marea escrocherie politică, filosofică, ştiinţifică şi socială săvîrşită de Stalin sub eticheta falsă a lui Lenin, sovieticii ar fi fost nevoiţi să recunoască adevărul şi să repare stricăciunile săvîrşite, timp de peste 20 de ani de către « Dictatorul roşu », şi lucrurile şi-ar fi putut reveni, cu timpul, la starea lor normală.

Este momentul să subliniez aici faptul că Stalin a falsificat fundamental teoria naţionalităţilor stabilită de Lenin, creînd, prin manevra lui, stări de lucruri de o gravitate cu totul extraordinară, care împiedică lumea şi popoarele de a ajunge la stări normale. Stalin a observat în mod permanent în politica internaţională atitudini direct contrarii lui Marx, Engels şi Lenin, fără însă să amintească vreodată ideile acestora, în schimb prezentîndu-şi propriile idei ca autentic marxiste şi leniniste.

Nu pot intra aici în prea multe amănunte, mă mărginesc să afirm din nou că tragedia de astăzi a umanităţii se datoreşte în prima linie lui I. V. Stalin, falsificatorul îndrăzneţ şi abil al marxism-leninismului, şi în a doua linie oamenilor politici de astăzi, care consimt să plutească mai departe în situaţia creată de acesta, fără a avea curajul de a se descotorosi de o asemenea moştenire nefastă.

Aici este punctul arhimedic al întregii politici internaţionale de astăzi. Dacă el nu va fi înţeles nici acum, după aproape 8 ani de la moartea marelui criminal al umanităţii, va fi vai şi amar de întreaga omenire. Ea va ajunge ceea ce merită să ajungă: praf şi cenuşă.

Haide Mihai, să scriem împreună o carte care să facă ocolul lumii, în toate limbile, haide să luptăm pentru libertatea adevărată în lume, pentru bine, frumos, iubire, dreptate, adevăr, umanitate, Dumnezeu, *haide să murim pentru aceasta.* Căci numai prin moarte se poate ajunge la viaţă! Noi putem ajunge să tipărim cartea aceasta, pe care i-am putea-o trimite în acest scop lui Salvapari [*Radhacrishnan vicepreşedintele Indiei — n.n.*] Tu eşti o mare personalitate mondială, eşti mai mare decît toţi Maurerii, Dejii şi Chivii la un loc. Cuvîntul tău ar fi sorbit de zeci şi sute de milioane de oameni. Ai ajunge unul din salvatorii mari ai omenirii. Ar fi cartea cea mai mare a ta, prin care ai intra în rîndul eroilor umanităţii. Ar fi *Evanghelia de astăzi a omenirii.* S-ar putea chema: *Să ne desmetecim după atîtea rătăciri.*

Mihai, tu nu-i permis să mori înainte de a face marea pocăinţă schiţată aici. Dacă n-o vei face, numele tău va pieri aproape cu totul într-un viitor apropiat. Căci tu n-ai fost numai scriitor, ai fost şi om politic. Şi cînd ţi se va face portretul ca om politic: deputat de Bihor, sub Averescu (1926—27), înălţat prin O. Goga; senator şi preşedinte al Senatului sub N. Iorga (1931—32); deputat în Marea Adunare Naţională sub P. Groza, vicepreşedinte al Prezidiului M.A.N., poporanist al lui Stere şi colaborator la „*Momentul*" filogerman, din 1918, redactor la „*Gazeta Ostaşilor*" şi la „*România*" Marelui Cartier General, omul de casă al lui I. G. Duca şi I. I. C. Brătianu, şi O. Goga şi N. Iorga, şi P. Groza...

Dacă nu te vei renaşte prin apă şi prin duh, nu vei intra în împărăţia cerurilor.

În speranţa că puterile mai presus de noi te vor întări să putem face lucrul pomenit în această scrisoare, te rog să primeşti încredinţarea vechii mele prietenii.

O. GHIBU

[Ciorna autografă, în cerneală, 22 p., Arhiva O. Ghibu. Ciorna mai cuprinde diferite însemnări pe marginea subiecscrisorii, care — nefăcînd parte din text — nu au fost transcrise aici.]

Petre PANDREA

Neîmplinita întoarcere la matcă

ACEASTĂ SCRISORE, AŞTERNUTĂ DE Petre Pandrea prin anii '60, poate fi citită în sine, fără prea multe desluşiri. Cititorului care nu-l ştie şi nu-l preţuieşte pe Pandrea de mult şi n-a simţit vigoarea şi muşcătura stilului său, care este numai al său, rîndurile acestea dezordonate, scrise „într-un dicteu psihanalitic, aşa, de haz", cum singur mărturiseşte, nu au cum să-i spună mult nici ca informaţie, nici ca emoţie. Cu atît mai mult cu cît mişună de aluzii la situaţii şi la personaje în bună măsură ieşite din memoria publică sau rămase în ea, ca Ana Pauker, Vasile Luca sau Teohari Georgescu, într-un infern al ei, acela al comunismului cu faţă de gîde. Ar trebui reînviată aici o întreagă epocă, în bună măsură premergătoare războiului, şi nu este locul. Dintre cei menţionaţi ajunge să dăm în fugă cîteva informaţii care nu pot fi extrapolate din text. Andrei Marcu Pandrea este fiul lui Petre Pandrea şi al Zizicăi Pătrăşcanu, sora lui Lucreţiu Pătrăşcanu (menţionat în scrisoare ca «Brînzoi»); trăieşte acum în străinătate. Adresantul scrisorii doctorul Sandu Lieblich (1901–1971) un spirit original, înaintat şi generos, om de o bogată cultură şi de gust rafinat (la Muzeul Colecţiilor este găzduită, din 1980, o donaţie Juditha şi Sandu Lieblich care cuprinde multă pictură românească mare, mai ales peisaje şi o importantă parte de grafică, inclusiv de avangardă) a fost încă de la întemeierea partidului un consecvent militant comunist, s-a distins ca endocrinolog din şcoala lui C. I. Parhon şi ca istoric al medicinii; în urma unei injecţii care i-a provocat o sincopă lui Vasile Luca, a făcut, nu pentru prima oară, puşcărie. Dita este soţia sa Juditha, fiica luptătorului socialist Max Wechsler (vezi *Iţic Ştrul dezertor*), a lucrat la spitalul „Caritas" întemeiat de doctorul L. Gelehrter. Alecu Mihăileanu, comunist în ilegalitatea anilor '30, o vreme bine văzut, apoi suspectat şi compromis. Sandu Tudor şi Tudor Popescu sînt protagoniştii mişcării ortodoxiste radicale, aşa-numita erezie tudoristă din aceiaşi ani '30 (vezi *Acatistul Sfîntului*

Dumitru Basarabov). Vin la rînd: Aurel Zahaescu, un ziarist evreu mai degrabă marginal, în timp ce Victor Iamandi a fost cunoscutul ministru liberal; Titus Cristureanu, ziarist şi economist democrat cu lucrări serioase, a colaborat, după 23 august 1944, cu regimul în probleme de economie internaţională, iar Pavel Pavel, colaborator, ca şi Pandrea, al „*Vieţii Româneşti*", a făcut politică ţărănistă iunianistă radicală, pentru a emigra la Londra împreună cu Barbu Zevedei şi cu Ghiţă Ionescu.

O lume pestriţă de oameni de tot felul, notorii sau obscuri, unii, profund oneşti şi de bună esenţă intelectuală, însă căzuţi pradă uneia dintre cele mai malefice utopii sociale, alţii protagonişti în sîngeroasa dramă iscată de ea, o seamă de trepăduşi care mai pitoreşti şi care mai puţin, cîteva efemeride ale unei

culturi din care timpul a cernut pe atîţia mai mari. Prin lumea aceasta şi-a purtat Petre Pandrea cutezanţele şi panaşul, haiduciile intelectului şi depresiunile unui om plin de viaţă şi învăţătură, de contradicţii, de purităţi. Foarte român dar şi foarte european, în el se întîlneau, ca şi în toată vremea lui, idealuri şi năzuinţe antagonice, straturi de tradiţie greu de conciliat, îndoieli şi certitudini zbuciumate.

Pentru ca cineva să se apropie de viaţa şi de opera lui Petre Pandrea poate fi de folos prefaţa lui G. Ivaşcu la volumul *Eseuri* (Minerva, 1971), intitulată *În căutarea echilibrului interior*, precum şi cea a lui Gh. Epure la culegerea de articole, recenzii şi cronici dramatice publicată tot la Minerva în 1982. Dar şi mai de folos şi de mare desfătare intelectuală, este lectura operei. Acest ziarist asiduu avîntat şi divers: gînditor politic şi sociolog, economist şi jurist, eseist şi critic de litere şi arte, teoretician al culturii, moralist şi portretist cum n-au fost mulţi la noi a scris enorm şi mult din ce a scris a rămas risipit şi uitat prin gazete şi reviste. Din fericire ne-a lăsat şi nişte cărţi dintre care trebuie pomenite aici, în ordine cronologică [1]: *Germania hitleristă. Trei luni la Berlin. Documente-Idei-Oameni* (1933), una dintre cele mai bune analize din Europa a nazismului incipient şi una dintre cele mai premonitorii; *Portrete şi controverse*, I (1945: Tolstoi, Stere, Brâncuşi, Pallady, Cezar Petrescu, Nae Ionescu, Corneliu Zelea-Codreanu, P. Constantinescu-Iaşi, Lucreţiu Pătrăşcanu, Lenin, Stalin, multe dintre ele memorabile); *Portrete şi controverse („Chestia socială" în România)*, II (1946, volum dedicat numai controverselor, cu importante şi lucide studii de filozofie politică şi de analiză socială şi economică, în spirit hegelian cu tente de materialism istoric); *Pomul vieţii. Jurnal intim* (1945, de fapt o colecţie violentă de mărturisiri, aforisme, anecdote şi notaţii de filozofie morală şi de morală practică, cam în felul arghezianului *Manual de morală practică*) şi *Brâncuşi. Amintiri şi exegeze* (1967, o carte plină de prezenţa vie a lui Brâncuşi şi de consideraţii adînci asupra operei sale, rod al unei temeinice şi cuprinzătoare cunoaşteri a istoriei artelor plastice); la care trebuie adăugate cele două volume menţionate mai sus, publicate de Minerva în 1971 şi 1982.[1]

Dacă ar vrea cineva să citească măcar *Portretele*, *Pomul vieţii* şi *Brâncuşi* ar înţelege fervoarea şi dragostea cu care scriu aceste rînduri. Fiul de ţărani, născut în Balş de Romanaţi la 26 iunie 1904 (şi mort în 1968) şi care a avut parte să înveţe la şcolile cele mai înalte şi mai severe şi să citească tot ce era de citit şi ceva pe deasupra, a fost unul dintre spiritele cele mai contradictorii ale veacului şi un prozator al cărui loc specific în scrisul românesc n-a fost încă pe deplin recunoscut şi definit. Mobil pînă la versatilitate, a fost muncit toată viaţa de cele mai vehemente tensiuni şi contradicţii, oscilînd între rafinament extrem şi ruralism, între severe rigori de ştiinţă şi violenţele cele mai subiective şi mai dezordonate, între retragerea înţeleaptă în solitudine (pentru care stă mărturie şi scrisoarea inedită pe care o publicăm acum) şi activism politic şi social, pînă la formele lui extreme în ziaristică şi avocatură, între *Manifestul „Crinului alb"* şi unele excese materialist-istorice dacă nu chiar marxizante, s-a cheltuit anarhic şi stenic, cu o energie inepuizabilă şi cu intermitenţe de apatie şi dezgust. Marele, energicul, aventurosul spirit al Olteniei trăieşte în el, şi acolo, la Balş, a vrut să se întoarcă, fără să o facă pe deplin. Acolo, la obîrşia lui, ar fi putut să scrie, dacă i-ar fi fost dat, cartea unică la care visa: «o carte subţirică, de analiză psihologică şi de notaţii sociologice, poate grefată pe o ficţiune literară, o carte la care să lucreze un deceniu sau două, zi de zi. O carte-cristal: pură, echilibrată, tăioasă la unghiuri, un obiect de mare meşteşug în care s-au îngropat nădejdi şi deznădejdi, gustul neantului, ura şi iubirea, detaşarea de lume, lupta cu demonul. O carte subţirică, fără patosul operelor geniale şi nemuritoare. Ceva de spiţa lui Gracian, Codru-Drăguşanu şi însemnările Golescului, eventual *Principele* lui Machiavelli pentru moderni, un obiect precis şi cu densitate în expunere. Ceva din tehnica lui Mallarmé aplicată la proza de idei. Un final în alb».

Petru CREŢIA

---

[1] Fără a uita tratatele de specialitate în teorie juridică şi drept penal, *Beiträge zur Montesquieus deutsche Rechtsquellen* şi *Psihanaliza juridică* (1934), *Procedura generală* (1938), *Doctrina modernă a pedepsei* şi *Notă criminologică despre cinci regularităţi în materia sinuciderilor* (1941), *Aur şi sabotaj* (1943) şi *Criminologia dialectică* (1946), toate scrise cu un amestec de solidă doctrină şi inepuizabilă vervă a stilului.

Tov. Medic-Şef,

Subsemnatul

Dr. Andrei Marcu (Pandrea), actualmente medic al circ. medico-sanitare Teşila, raion Cîmpina, regiunea Ploieşti;

absolvent al I.M.F. Bucureşti în anul 1961, cu examen de stat în aceeaşi seziune (media 8,81 la medicina generală);

cu stagiu de circonscripţie *foarte grea* la Boişoara — Ţara Loviştei, raion Rm. Vîlcea (1 an şi 8 luni) şi circ. grea Teşila (2 ani); în perioada de la 1 sept. 1961 pînă azi fără întrerupere în mediul rural (total 3 ani şi 8 luni);

autorul următoarelor cărţi:

1) *Hoinar prin Bucegi*, Editura Tineretului, 1956;

2) *Medic la Boişoara* (monografie medico-istorico-folklorico-reportaj) în lectură la EPL cu referat favorabil de H. Zalis şi Eugen Barbu (fragment la „*Luceafărul*") şi cu apariţie în 1966, total 500 pagini tipar (25 coale);

rog a fi numit în post de medic la

1) Laborator de Endocrinologie (Dr. Constantiniu)

2) Laborator *sau* Medicală (conf. Salzberger)

3) Psihiatrie *sau* Ergoterapie (Dr. Derevici)

*

Tatăl lui Andrei, prea umilul avocat al comuniştilor din epoca *f. grea* şi grea 1933 — 23 august 1944, azi pensionar republican (1500 lei, de trei ori mai mult decît fugarii din marile procese antifasciste şi cu ilegalişti), un vechi jurnalist cu editoriale la „*Adevărul*" şi „*Dimineaţa*" (alături de uitaţii oameni de omenie C. Graur, Iunius-Labin, B. Brănişteanu, Paul Zarifopol şi Tudor Teodorescu-Branişte), alături de M. Ralea, Demostene Botez şi Octav Livezeanu (la „*Dreptatea*" pentru a pune pe picioare *Frontul popular*, cu

zeci de articole și pentru Dr. Pătru Groza-Deva cu al său *Frontul Plugarilor*), cu zeci de colaborări la „*Viața Românească*" (1924—1937), tăcut „mucles" în ulterioara ei apariție 1938—1940 sub dictatura regală și *mucles* pînă după 23 august, dar prezent zi de zi la Curțile marțiale pentru a ajuta, *gratuit*, pe comuniști, antifasciști și prigoniții rasial și confesional — inclusiv baptiști, adventiști, stiliști din epoca 1933—1944;

certat cu Brânzoi-Hertha (scumpi cumnați), cu Ana P., V. Luca și Ioșca pentru timpeniile lor, refuzat de Ioșca de a publica în 1947 *Helvetizarea României* (o anticipare și o prefigurare a cotiturei mărețe, juste și realiste din april 1964, policentrism comunist à la Palmiro Togliatti și planul Gomulka-Rapacki, puisque *les beaux esprits se rencontrent*, iar *savoir*, c'est *prévoir*, iar marxism-leninismul de esență umanistică este o disciplină științifică, o disciplină [a] lui *a ști* (savoir pe Hegel—Marx—Engels—Lenin), chiar dacă nu este o știință exactă ca matematica și ca o dogmă cum cred gîlmele dogmatisto-staliniste (toți am fost „staliniști", chiar și eu am scris despre Iosif Visarionovici, dar cu măsură, iar nu ca Iosif-Ioșca Cocoșatul, care zace în urnă, cenușă și batjocoră, la Crematoriu, alături de amica mea Ana (ființă splendidă și comestibilă prin anii 1934—1936 cînd îi duceam prăjituri la Văcărești, îi mîngîiam brațele și o rugam să nu-mi mai dea lecții de materialism dialectic în circumstanțe istorice și locale pe care le știu ceva mai bine din texte berlineze și instincte de clasă rurală) etc. etc.;

mulțumește Ditei (fiică de martir), lui Sănducu Lieblich (de care mă leagă o mie de amintiri, care ne fac onoare și ceva melancolie) să se intereseze de feciorul meu Andrei («copiii sînt lumina ochilor» la noi pe Olteț și la orice *om* serios). Salutări și lui Dr. Derevici.

Spunei lui Derevici atît:

1) am venit la Chișinău la procesul Petruț—Derevici și am luat loc alături pe banca avocaților, în tren venind cu Cernătescu (vechi amic de Paris). Am tras de mînecă și pe Gr. Iunian (avea interes de mine la „*Adevărul*" — „*Dimineața*"). Am făcut greșala să las procesul lor pe mîna lui Iosif Șraier (de unde să știu că este escroc?). Am avut încredere în I. Gh. M. și în L. P. Ei s-au certat mereu. Nu m-am amestecat prea adînc pe latura juridică, ci pe latura jurnalistică. Tot ceea ce a apărut despre inenarabilul P. Constantinescu-Iași la „*Adevărul*", „*Dimineața*", „*Stînga*", (19 numere) și „*Cuvîntul liber*" (1936—1937) a trecut prin mîna mea. Universitarii și academicienii (trecuți, prezenți și viitori) sînt certați, uneori, cu gramatica elementară, n-au stil, n-au dinamism, lucrează cu șabloane. Sarea, florile, fluidul au fost de la mine. (Materialul brut îl aducea Alecu Mihăileanu — oltean corabian — și damele diverse ale lui Petruț (cu care se făcea de rîs prin boschete publice și la București). Cînd a venit P. C.-Iași în redacție, Tudorel Braniște a exclamat:

— Ăsta ți-este eroul?

— Ce nu ți-a plăcut? E universitar și ferches.

— Poartă *tocuri înalte*. Tu n-ai văzut? Gîndește banal și este reclamagiu.

Mărturisesc că nu-i văzusem tocuril (ca la colegul meu Ică Antonescu sfîrșit pe eșafod, cam codaș la facultate). Eu vedeam în Petruț eroul, părțile pozitive, doream partea bună și ameliorarea omului. Acum sînt ceva mai mizantrop, mai lucid, mai limpede.

Pe Dr. Derevici l-am cunoscut după 23 august, la mine acasă, în str. Delavrancea 20 (locuință luată de Teohari pentru a o da unui tipograf Gheorghian, acel tipograf Teohari Georgescu hrănit cu 100.000 lei lunar ai *mei* din pozinar în timpul cît stătea la Văcărești, ca să nu-i slăbească moralul și osînza; dam suta de mii, conspirativ, prin fermecătorul tipograf Pastelică Avramescu, un om și juma, pe cînd Theo s-a dovedit sub-om, lacom, pulărău și acefal, a luat ca ibovnică nevastă de subaltern și fată lacomă de popă de Gorj, lacomă de măriri — azi n-am spațiu în București; pe Dr. Derevici l-am mai cunoscut într-o crișmă și ne-am luat puțin la glume; Dr. Derevici mi-a mai îngrijit o clientă cam nebună, o greacă Irina Curudis

estropiată de accident auto, pe care o pledam gratis și i-am cîștigat bani pe daun și i-am cumpărat o casă prin 1954—1957, exerciții de filantropie. O fi înțeles Derevici

Nu se chema spitalul Ditei *Caritas* și *Iubirea de oameni*? Nu erați voi medic de estropiați fizici și psihici? Eu eram *medic de leproși penali*. Mi-am pierdut cei ma frumoși ani, 1933—1958, 1/4 veac, prin leprozeriile tribunalelor penale, civile și mili tare, pușcării (zece ani), păduchi, microbi, pentru a exercita iubirea de oameni în calitate de specialist criminolog, de om de omenie rurală și de comprehensiune intelectuală.

Și ce-a ieșit? Injurii, calomnii, năpastă peste copii și muiere, impertinențe și groso lănii (le cam puneam la punct cu arghezianisme), lepros al republicei mele popu lare române, deși eu am fost medic de leproși, cum au fost medici Dita și Sânde (iubit amic de cînd m-am reîntors pe Dîmbovița după ce-am fost bursier 7 ani pe Spreea pentru Hegel-Marx și la Paris pentru Jean Jaurès (am dormit în patul lu la École Normale Supérieure, 8 rue d'Ulm, Paris V, într-o vacanță, dar n-am deve nit... orator mare. Îl imitam în marile pledoarii învățate în fața oglinzii și duduiau tribunalele burghezo-moșierești (1933—1944), ca și cele populare din epoca 11 ma 1953 — 23 oct. 1958, cînd iar am căzut arestat pentru „confesionali" fără apărare stiliști-vladimiriști, chemat și de *Rugul aprins* (adversarul lor de moarte judiciară) condus de Sandu Tudor, Stăniloaie — Tudor Popescu — etc. ...

Vai, vai, vai! Din jurist am ajuns a fi considerat „stilist", vladimirist și chiar *Rug aprins* (m-au chemat și ei la aman, deși ne certasem ca chiorii cu un an jumate înainte și Petruț Constantinescu-Iași era cu colivarii și pleșcarii, ministru de Culte și a opiniat că-i deranjez siesta de zaharist, porcar suprem printre porcii cu mitra în cap, vorba lui T. Arghezi. Am văzut pe Petruț acum 3 luni, ne-am explicat s-a explicat. Se consideră înger în Pantheon, am fost pe-acasă pe la el, mi-a pu iar mașină la dispoziție (cîți bani i-am dat pînă la 23 august eu și cu Aur. Zaha rescu?). I-am trimis și un porc tăiat de Crăciun în lagărul de la Caracal prin

[illegible] de Al. Vlahuță. Eu m-am jucat la București [illegible]
[illegible]
1923 până în 1965 am făcut ce-am vrut [illegible] București [illegible] bolnăvioară, gingașă floare [illegible]
[illegible] Omul este bestie la origine [illegible] poate ușor redeveni bestie [illegible]
[illegible] bestie egolatră, bestie [illegible]
Pentru aceasta [illegible]
[illegible] Petre Pan.

1942—1943. El n-a trimis un kil de zahăr sau de lapte pentru copiii mei zece ani în năpastă, cînd el se îngrăşa. Cu alergăturile soţiei lui cuminţi şi omenoase, Mia Constantinescu-Iaşi, cu memoriile mele juridice, cu amiciţia lui Victor Iamandi şi cu un raport al doctorului N. Romanescu (craiovean intrat voluntar să îngrijească leproşii de la Tirchileşti, unde se află şi azi), Eu, Eu Dr. Petre Pandrea am dărîmat pe Savinescu, balaurul de la Doftana.

Iaşi ştie, ştia, dar este amnezic. (A şi făcut cura Werner—Iourega pentru spirochetă şi a rămas cam cu goluri de memorie şi afectivitate.)

*

Dragă Sandule,

ţi-am scris într-un dicteu psihanalitic, aşa de haz, cum făceau Louis Aragon şi Jules Supervi[e]lle de odinioară, din tinereţea noastră agitată de sublimele probleme ale umanităţii

Azi sîntem bătrîni, eu pensionar la 60 ani. Am scos sabia advocaturii de la cingătoare şi am atîrnat-o în cui. Scriu din obişnuinţă, poate din vocaţie, din necesitate inexorabilă, uneori. Dar — vai — toga violetă a melancoliei mă înfăşoară prea deseori. Uneori am *La Nausée* (greaţa lui Jean-Paul Sartre) pentru mine şi unii contimporani. Mi-e teamă să nu pierd încrederea **în om.** Am iubit oamenii, dar nu-i mai iubesc. Am devenit prea lucid, dezamăgit, trist, cu accesele bufonadei lirice. La santé est florissante — Gott sei dank (dar eu nu cred în zei şi nici în oameni). De ce dracul să te mai atîrni ca scriitor? După 1905 a apărut Sanin al lui Arzibaşev. Cetesc şi gust Joyce, Kafka, E. T. Hoffmann, E. A. Poe, Mallarmé. O senzaţie stranie de irealitate mă cuprinde deseori ca într-un coşmar. Am fost împreună la Ocnele-Mari, *cette cour des miracles*, d'après ta définition? A murit Pavel Pavel? Am revăzut pe Titus Cristureanu, mereu şarmant, şi pe Ana lui, fiinţa vie, energică, bună şi blîndă.

Mi-e groază să văd oameni noi.

Mă simt bine numai printre ţăranii mei pe Olteţ şi cu vechi amici.

Plec iarăş, azi, la Balş, cu Nadia şi cu Liviu (ginerile meu) spre cei 5 fraţi rămaşi din 12 (un colonel, un medic, un avocat, Iancu, vechi comunist cu pensie de 300 lei, Didă, şeful de gară ajuns pensionar la una mie lei — balşoi, la ţară, la Balş —, vechi dejist din 1933, şi anticumnatul meu), o lume bizară, politicastră, avocatul a fost UTC-ist şi azi e un înţelept-mandarin la Rm. Vîlcea. Ne întîlnim, strict familiar, de 1 şi 2 mai. Apoi plec la Mărgăriteşti, 9 km în jos spre Brîneni; la 8 km a fost Iancu Jianu, la 10 km în sus au fost Buzeştii, la Călui. Plec, singur, printre ţăranii de la Ohaba mea şi a Babei Stana. Casa am vîndut[-o] în 1953, după ocnă, cu 8.000 lei, un porc tăiat (nu mi l-a dat Iaşi *sua sponte*) şi un curcan delicios. Casa şi grădina cu pomi roditori sînt goale: cumpărătorul din 1953 a plecat, iluzionist, ca şi mine, spre oraşele tentaculare, cu copiii săi dornici de şcoli şi bulevardele marilor metropole. Casa e goală. Dau tîrcoale spre răscumpărare. Mă voi face ţăran colectivist, stupar şi pensionar (banii pentru Nadia, ca să intre la universitate, ca şi ginerile meu, rămaşi bacalaureaţi).

Fac involuţie? Acest *retour au pays natal*, retur la matcă şi ţarina lui Anteu, este involuţie? Eu nu sînt *Dan* de Al. Vlahuţă. Eu m-am jucat cu Bucureştii, graţie cobiliţei mele cu brînză jurisprudenţială curată şi zarzavaturilor stilistice jurnalistice şi de scriitor, lehău de tribunale şi lapte acru în călimară. Din 1923 pînă în 1965 am făcut ce-am vrut şi ceea ce mi-a dictat conştiinţa în Bucureşti, acest Levant-Shangai moral. Conştiinţa mea a fost în criză şi este mereu bolnăvioară, gingaşă, floare de altoi pe naturalitate robustă. Omul este bestie la origine. Devine om prin conştiinţă. Poate uşor redeveni bestie fascistă, bestie carieristă, bestie egolatră, bestie ego-latrină. Pentru azi este de-ajuns Carissime, Serenissime, Clarissime, mon docteur, mon hypocrite lecteur dédaigneux, mon semblable, mon frère.

Petre PANDREA

Petru COMARNESCU

Prima expoziție a lui Brâncuși în România

INCITANTUL « JURNAL » AL ARHEOLOgului și scriitorului C. S. Nicolăescu-Plopșor publicat în prestigioasa revistă « *Manuscriptum* "[1], m-a îndemnat ca, în deplină libertate de comunicare intelectuală, să reiau critic împrejurările istorice concrete, precum și contribuția efectivă a unor oameni care au determinat readucerea operei brâncușiene și a personalității celebrului ei creator în viața cultural-artistică a României contemporane. Rememorarea decurge din experiența personală și a fost redactată în anul 1975, dar, din motive independente de voința autorului, au văzut lumina tiparului doar cîteva fragmente.[2]

Evenimentele culturale consemnate au importanță istorică marcată în evoluția artelor plastice, îndeosebi a sculpturii românești. Scopul reconstituirii constă în comunicarea directă și onestă a unor *fapte reale*, intangibile, intrate de mult în istoria culturii. Pornim de la principiul că, indiferent de opțiunile politico-ideologice și convingerile filosofice și estetice, o adevărată istorie a culturii noastre din ultimele decenii este posibilă *numai* pe temeiul cercetării lucide, imparțiale și exhaustive a faptelor de artă, învățămînt, cultură etc., dezvăluind evenimentele și datele concrete ce au consacrat pe pînza istoriei valori, manifestări și instituții perene, altele conjuncturale, inclusiv erori și nonvalori. Analiza critică are *ca unic scop* întregirea artei românești. Adevărul istoric presupune renunțarea *a priori* la felurite prejudecăți, la tactica eludării faptelor reale.

Ca să vorbesc despre *Expoziția Constantin Brâncuși* este nimerită o evocare succintă a împrejurărilor în care am aflat cîte ceva despre marele artist. Ca elev la școala normală din Cernăuți în anul școlar 1941–1942, căutam cu ardoare răspunsuri cu privire la « natura bio-psihică a omului genial ». Nutream convingerea, în urma confruntărilor opiniilor descoperite în studii de filosofie, biologie, psihologie și socio-

---

[1] Vezi, *Cîteva amintiri despre « brâncușii » de la Craiova*, „*Manuscriptum*", anul XX, 4(77), 1989, pp. 129–132.

[2] Vezi, P. Țugui, *La București, în urmă cu două decenii, o expoziție originală Brâncuși*..., „*Ramuri*", an XIII, nr. 2(140), 15 februarie 1976, p. 7.

logie, că doar Mihai Eminescu și George Enescu sînt « creatori geniali ». Frecventînd paginile revistei „Gîndirea", am descoperit într-un eseu sintagma: « *Constantin Brâncuși este un sculptor genial...* ». În sprijinul acestei aprecieri am citit argumente solide în ciclurile filosofice blagiene despre stil, cultură și artă. Cunoștințe concrete despre viața și opera lui Brâncuși mi-a oferit broșura: *Sculptorul Brâncuși* de V. G. Paleolog, inclusiv curiozitatea de a vedea „Complexul de la Tîrgu-Jiu". Dar degringolada evenimentelor, frontul și multe altele păreau să ucidă pentru totdeauna năzuința firească de a vedea și a cunoaște. Printr-o fericită întîmplare, în anul 1946 am găsit în biblioteca unui profesor, om umblat prin lume și pasionat cititor al publicațiilor literare, colecția „*Revistei Fundațiilor Regale*".

Demonstrația critică a lui Petru Comarnescu [3] despre originalitatea artei brâncușiene și locul ei privilegiat în constelația și evoluția sculpturii universale, prin ineditul valorificării tradițiilor populare românești și modernizarea expresiei, au întregit convingerea despre *genialitatea* lui Constantin Brâncuși. Contactul direct cu operele din „Ansamblul artistic de la Tîrgu-Jiu" a fost cu putință (într-un context de acțiune civică de interes obștesc), abia în primăvara anului 1949 [4], devenit și premisă afectivă și intelectuală a demersurilor personale, în calitate de membru al conducerii Ministerului Culturii, înființat în octombrie 1953. [5]

De la bun început am fost obligat ca, împreună cu toți colaboratorii din direcțiile de profil, să formulez o concepție de conducere temerară și coerentă, înscrisă în spiritul tradițiilor noastre naționale și avînd orientări de perspectivă moderne, demontînd anumite « teze » ideologice și practici anchilozante, ineficiente și deci compromise istoric. Ideile și deschiderile ideologico-artistice înnoitoare le-am considerat premise pentru construirea unui sistem artistic instituțional pe întreg cuprinsul țării, la îndemîna tuturor cetățenilor, *indiferent de origine etnică și limbă*, criteriile esențiale fiind valoarea creației și a manifestărilor artistice. Privită cu discernămînt și imparțialitate, situația instituțiilor artistice, muzeelor și a monumentelor de cultură era în anul 1953 precară: Ministerul Culturii preluase o moștenire grea și multe probleme cultural-artistice fuseseră neglijate decenii de-a rîndul. Ne-am confruntat cu o stare dramatică, mai ales în domeniul rețelei muzeale și al monumentelor istorice, de cult, de artă, arhitectonice etc. De aceea, programul de activitate al ministerului aprobat de guvern prevedea, între priorități, elaborarea unei hotărîri de stat privind monumentele istorice etc., precum și asigurarea condițiilor materiale (localuri etc.) pentru conservarea valorilor artistice, istorice, de artă populară și etnografie, de științe naturale și deschiderea tuturor muzeelor din țară. De la sine înțeles că asemenea orientare generală s-a materializat în proiectul de buget întocmit de minister pe anul fiscal 1954. Între obligațiile asumate de direcția artelor plastice, muzeelor și monumentelor figura și *organizarea*, în colaborare cu uniunea Artiștilor Plastici, a unor « expoziții retrospective » cu operele pictorilor, sculptorilor și graficienilor români și ai naționalităților conlocuitoare *consacrați* pe plan național, cunoscuți și apreciați și peste hotare.

Orientările și sarcinile imediate ale ministerului au fost prezentate într-o consfătuire cu toți factorii răspunzători pentru munca culturală și artistică de la sfaturile populare regionale și marile centre urbane, schimb de păreri ce a contribuit la cunoașterea realităților, stabilirea priorităților și a necesităților materiale și financiare, recrutarea și pregătirea personalului de specialitate, structura și conținutul repertoriilor etc. etc. Cîteva centre culturale, între care Iași, Cluj, Craiova, Timișoara și Sibiu, au solicitat ministerului sprijin eficace, organizatoric și financiar, ca să modernizeze viața artistică și cultura prin crearea de instituții trainice, corespunzătoare noilor cerințe.

În ultima parte a lunii octombrie 1953 pictorii Camil Ressu și Iosif Iser m-au invitat să vizionez o expoziție ce urma să se deschidă în fosta clădire a Muzeului Simu, prilej de

---

[3] Vezi, Petru Comarnescu, *Valoarea românească și universală a sculpturii lui C. Brâncuși*, „*Revista Fundațiilor Regale*", an XI, nr. 6, iunie 1944, pp. 624—656.

[4] La începutul lui martie am fost delegat să însoțesc « caravanele » (camioane, trăsuri etc.) unităților militare din Craiova, Turnu-Severin și Tîrgu-Jiu în zonele subcarpatice ale Olteniei pentru a « cumpăra » și « colecta » *furajele* absolut necesare sătenilor din cîmpie (Băilești, Calafat și Corabia), zone bîntuite, în 1948, de o secetă pustiitoare.

[5] Mi se încredințase funcția de locțiitor al ministrului la Departamentul instituțiilor teatrale, muzicale, artelor plastice, muzee, monumente de artă și cultură etc.

str. Ioanid 15, Bucureşti
telefon : 2.93.54

9 decembrie 1955

Mult stimate tovarăşe Ţugui,

Imi permit să vă trimit, alăturat, un exemplar din volumul Ştefan Luchian, scris de mine, şi pe care mi-aţi spus, atunci cînd am vorbit la sărbătorirea maestrului Mihail Sadoveanu, la Prezidiu, că nu-l aveţi.

Zilele acestea, va apărea mica monografie despre pictorul Ioan Gheorghe Popovici, pe care am scris-o împreună cu C. Agafiţei şi unde Dvs. aveţi un rol însemnat prin aducerea de la Cluj a compoziţiei lui Popovici "Execuţia lui Horia", pe care astfel am putut-o vedea, scrie despre ea şi face reproduceri, ce vor fi publicate.

In privinţa reconsiderării sculptorului C. Brîncuşi, despre care am vorbit tot atunci cîte ceva, vă aduc la cunoştinţă că vă stau la dispoziţie, avînd material documentar despre el şi studiindu-l mai de mult destul de amănunţit. Am şi publicat un studiu în care arătam cît de romîn este Brîncuşi, mai ales în prima fază a activităţii sale. Intr-adevăr, socot şi acum că Brîncuşi a fost foarte aproape de spiritul folclorului şi artei noastre populare, pornind de la imaginaţia basmelor noastre, de la înţelepciunea poporului, de la legendele şi felul de a privi natura, caracteristic ţării noastre. (Primele forme din "Pasărea Măiastră", "Cuminţenia pămîntului" şi alte opere o dovedesc). Deasemenea, felul cum taie direct piatra, cum o şlefuieşte, cum o netezeşte arată cert vocaţia unui mare meşteşug, moştenit de la artizanii de odinioară, de la felul, plin de aplicaţie şi dragoste, al muncitorilor şi meseriaşilor noştri, iar aceasta este valabil şi pentru lucrările în metal (bronz aurit) şi lemn, în care continuă aceeaşi tradiţie străveche, căreia îi dă o nouă strălucire. Asemeni ţăranilor şi păstorilor de odinioară, care animau natura sau o personificau, văzînd de pildă în stînci nişte Babe sau Omul sau Vîrful cu dor - Brîncuşi procedează la fel. In fine, însăşi viaţa şi trăsăturile ţăranilor noştri apar în unele lucrări ale sale, ca "Rugăciunea", de la cimitirul din Buzău, pe care un critic mai vechi german, Karl Einstein o socoate o capodoperă şi recunoaşte că a înrîurit pe un sculptor german atît de preţuit, Lehmbruck. Se pot spune multe în acest sens despre Brîncuşi, care pentru iubitorii de artă din străinătate este o culme a creaţiei plastice şi se bucură de aceeaşi celebritate ca şi Enescu. M-am bucurat mult, atunci, văzînd că vă preocupă problema Brîncuşi în vederea reconsiderării lui şi de aceea mi-am îngăduit să vă scriu aceste rînduri şi să vă asigur încă odată că aştept cu nerăbdare să văd cum va fi reconsiderat, eu rămînînd la dispoziţia Dvs. pentru orice informaţie sau documentare asupra lui.

Vă rog să primiţi expresia deosebitei mele consideraţiuni,

Petru Comarnescu

Petru Comarnescu

a-l cunoaşte şi pe prietenul lor, Tudor Arghezi.[6] La acea întîlnire s-a discutat şi despre Brâncuşi, între altele Camil Ressu subliniind că, la începutul anului 1955, marele sculptor împlineşte 80 de ani şi ar fi nimerit «să fie sărbătorit şi în ţara lui». Am reţinut sugestia şi am propus să discutăm la minister despre «manifestările» posibile. În decembrie, s-au întîlnit la minister Camil Ressu, Boris Caragea, Iosif Iser, Ion Jalea, Marin Mihalache (director general în minister) şi M. H. Maxy, directorul Muzeului de Artă, schimbul de păreri concretizîndu-se prin hotărîrea de «a tatona» cîte lucrări brâncuşiene există în ţară şi posibilitatea de a apela la bunăvoinţa autorului sau la unele muzee din străinătate. Direcţia Muzeului de Artă şi-a asumat obligaţia să asigure deschiderea expoziţiei, iar ministerul să-i ofere mijloacele necesare. În aceeaşi perioadă s-a întrunit „Comisia ştiinţifică a Muzeelor, Monumentelor Istorice şi Artistice“[7], cu scopul de a analiza, pe baza «evidenţei» alcătuite de instituţiile centrale interesate, starea de fapt a muzeelor şi monumentelor

La dezbaterile din Comisie, prelungite şi foarte animate, au participat, între alţii, Petre Antonescu, Marcel Iocar, Duiliu Marcu, P. Constantinescu-Iaşi, Nicolae Bădescu, G. M. Cantacuzino, Horia Teodoru, C. Moisescu (arhitect la Ministerul Culturii), Grigore Ionescu, Ştefan Balş, Virgil Bilciurescu, V. Brătulescu, Ion Balş, Teodor Voinescu, G. Oprescu, Saloş, delegaţi ai Patriarhiei, ai Ministerului Construcţiilor, Academiei Române etc. În final, s-a ales un grup de specialişti care să redacteze textul unei hotărîri guvernamentale cuprinzătoare, ca lege fundamentală, precum şi «un

---

[6] Vezi, Pavel Ţugui, *Acatarurile spulberării unor erori...*, „*Steaua*“, an XXXI, nr. 5(396), mai 1980, p. 11.

[7] Vezi, „*Buletinul Oficial*“, an III, nr. 35 din 9 martie 1951, pp. 405—406. Comisia era formată din reprezentanţi ai Academiei, Ministerului Învăţămîntului Public, Comitetului de Artă Ministerului Construcţiilor Comitetului pentru Aşezămintele Culturale, precum şi din «specialiştii numiţi prin decizia Prezidiului Academiei».

regulament» de aplicare a prevederilor legii monumentelor... [8]

În cadrul acelei sesiuni a Comisiei Monumenmentelor şi Muzeelor, am prezentat, în numele Ministerului Culturii, «inventarul» tuturor monumentelor artistice (la nr. 2 figura «complexul artistic C. Brâncuşi din Tîrgu-Jiu») şi al muzeelor din ţară cît şi prevederile din programul de lucru pe anul 1954: încheierea reparaţiilor şi redeschiderea oficială a Muzeului Bruckenthal din Sibiu; deschiderea Palatului Culturii din Ploieşti, situaţia „Complexului Peleş" din Sinaia; începerea lucrărilor la Castelul Bran; prevederile concrete ale planului ministerului de redeschidere a unor muzee şi *procurarea de localuri noi* pentru muzeele vitregite şi închise de decenii în Iaşi, Bucureşti, Cluj, Timişoara, Craiova şi alte oraşe. Pe parcursul schimbului de opinii am precizat că Ministerul Culturii va insista pe lîngă guvern să se transfere instituţiilor de cultură «localuri şi spaţii potrivite», clădiri centrale existente în diferite localităţi, folosite ca birouri pentru salariaţi, aşa cum s-a procedat în Ploieşti cu Palatul Justiţiei, transformat în «Palat al Culturii».

Pe de altă parte, reprezentanţii Patriarhiei şi profesorii Grigore Ionescu şi G. M. Cantacuzino au propus ca Ministerul Culturii să includă în bugetul său şi «contribuţii băneşti» de sprijinire a «restaurării unor importante mînăstiri şi biserici din Moldova şi Oltenia», pe lîngă fondurile Patriarhiei şi Mitropoliilor şi cele din bugetul Departamentului Cultelor, sugestia fiind susţinută şi de acad. P. Constantinescu-Iaşi.

Abia începusem activitatea şi ministrul de atunci al culturii, Constanţa Crăciun, a cerut preşedintelui Consiliului de Miniştri şi Ministerului de Finanţe să creeze pentru bugetul viitor al culturii «rezerve de fonduri» destinate unor «investiţii şi reparaţii posibile», cît şi fondului de salarii pentru noile instituţii culturale.

Aceste condiţii favorabile asigurate dezvoltării culturii au îndemnat autorităţile locale din Craiova să trimită conducerii ministerului următoarele propuneri: construirea în Craiova a unei săli de concerte şi înfiinţarea Filarmonicii Oltenia; construirea unui cinematograf în aer liber; acordarea de fonduri pentru restaurarea şi deschiderea Muzeului Olteniei şi sprijin în dezvoltarea activităţii artistice a teatrului, recunoscut ca „Teatru Naţional", şi încadrat la fel cu teatrele naţionale din Bucureşti, Iaşi şi Cluj.

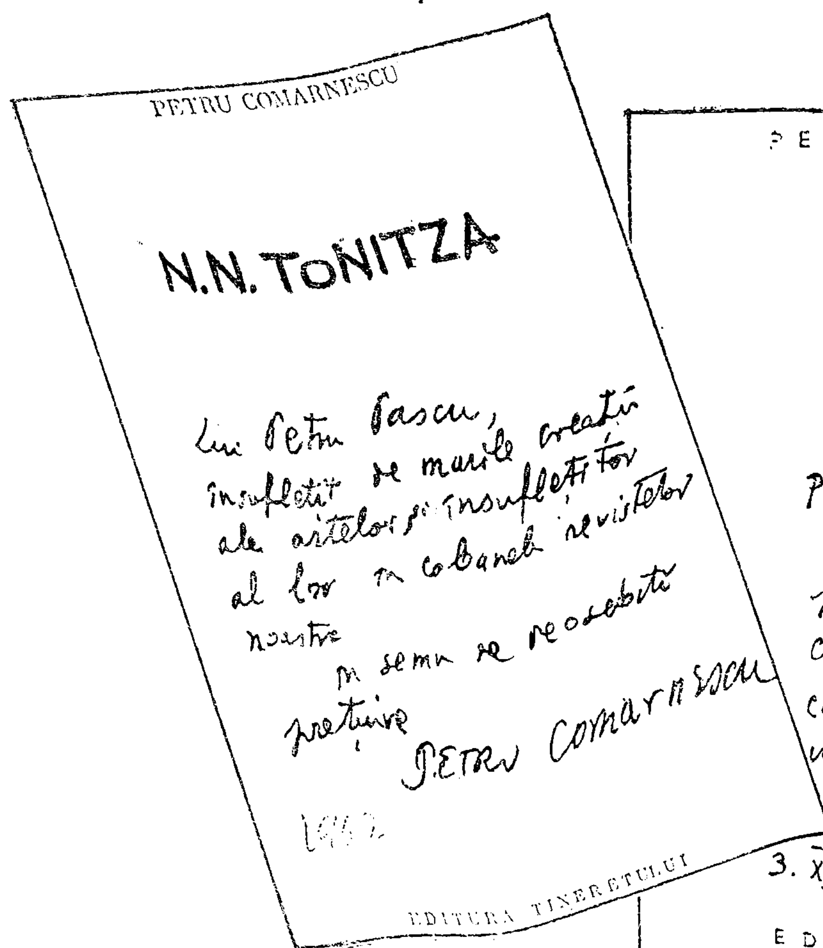
Colegiul ministerului a avizat favorabil cererile sfatului popular regional Oltenia, iar Ministerul culturii a prezentat actele guvernului. Acesta a aprobat, în principiu, toate acţiunile, cu precizarea ca un delegat al conducerii Ministerului Culturii să se deplaseze la Craiova şi, împreună cu autorităţile locale, să «nominalizeze fiecare acţiune», să se fixeze locul fiecărei construcţii, colectivele de proiectare, fondurile estimative necesare proiectării, construcţiilor, reparaţiilor, cît şi numărul salariaţilor ce ar urma să fie angajaţi.

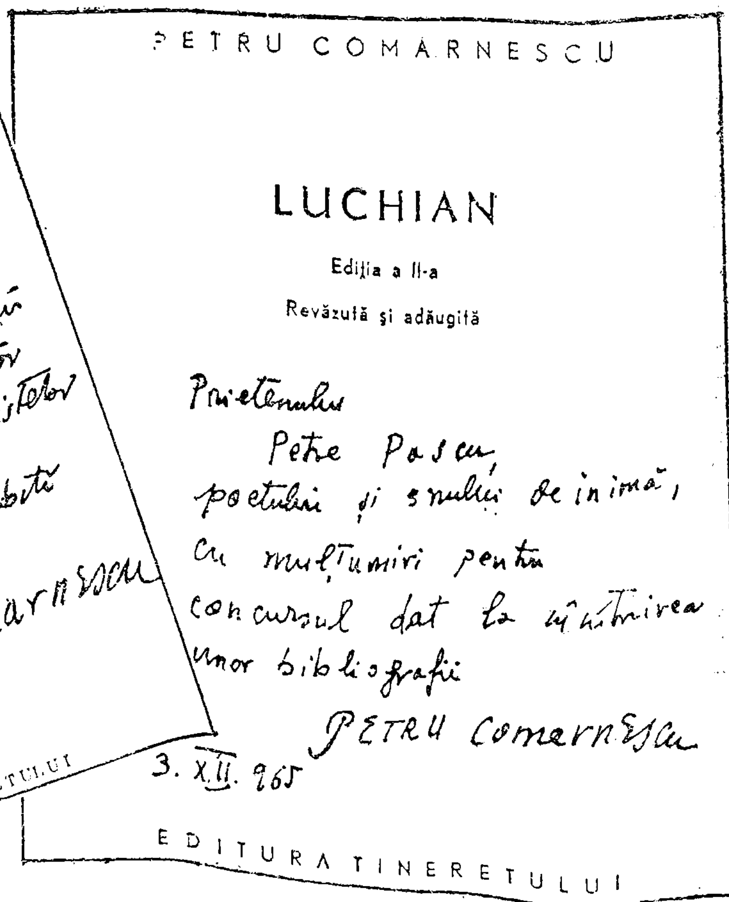
S-a hotărît ca în ziua de 8 martie 1954 să mă deplasez la Craiova. Însoţit de vicepreşedinta sfatului popular regional, d-na Stancoveanu, proiectanţi, ingineri constructori şi alte persoane, după lungi consultări «pe teren» s-a fixat ca localul Filarmonicii să se construiască în centrul oraşului, pe strada Unirii, iar cinematograful în aer liber pe aceeaşi stradă, în partea dinspre actuala Casă a Armatei. La sfîrşit, după limpezirea cererilor Teatrului Naţional, d-na Stancoveanu şi scriitorul Ştefan Bossun m-au condus la Muzeul de Istorie, pe o stradă, lîngă biserica Madona Dudu. Aici, situaţia era aproape jalnică: numeroase exponate de mare valoare istorică îngrămădite din lipsă de spaţiu, localul deteriorat, încălzirea insuficientă, cei cîţiva muzeografi dezamăgiţi de condiţiile precare în care munceau... Am fost conduşi în nişte săli unde erau depozitate *opere de artă*, tablouri de Th. Aman şi alţi pictori români, învelite de muzeografi spre a nu se deteriora, iar Ştefan Bossun a dat la iveală, dintr-un ungher, de sub nişte împletituri de trestie şi pături vechi, *cîteva sculpturi de Constantin Brâncuşi*, precizînd că au fost ascunse acolo de arheologul C. S. Nicolăescu-Plopşor...

[8] Actele normative respective au fost prezentate spre avizare tuturor instituţiilor implicate direct, la sfîrşitul anului 1954, după definitivare fiind supuse deliberării Consiliului de Miniştri. În *Colecţia de hotărîri şi dispoziţii ale Consiliului de Miniştri al R.P.R., an IV, nr. 21, 28 aprilie 1955*, pp. 262—266 apare: *Hotărîre pentru păstrarea şi folosirea monumentelor de cultură* şi *Regulamentul privind păstrarea*... Pe temeiul acestor acte de stat, cuprinzînd toate condiţiile şi măsurile concrete de conservare, reparare şi mutare a monumentelor, s-a statornicit *ordinea legală*, s-au înfiinţat colective speciale de construcţie şi reparaţie, s-au acordat fondurile necesare din bugetul statului, s-au prevăzut *pedepse aspre* pentru oricine atentează la existenţa monumentelor etc., etc.

Prin bunăvoința celor de față, picturile și sculpturile « descoperite » au fost înșirate la vedere, gazdele arătînd că ele sînt depozitate « din anii războiului ». Cu toți am convenit să întreprindem tot ce este necesar ca să se deschidă în Craiova un muzeu de artă. A doua zi am colindat, împreună cu Ștefan Bossun și alții, prin Craiova, cu scopul de a descoperi « o clădire nimerită » pentru un muzeu de artă. Pînă la urmă am convenit asupra Palatului Jean Mihail, de pe strada Unirii, care însă devenise, de cîțiva ani, sediul comitetului regional de partid Oltenia. Am expus părerea mea președintelui și vicepreședinților sfatului popular regional, stabilindu-se, din motive să le zic « diplomatice », în calitatea ce o aveam, să sondez părerea secretarilor de la regiunea de partid, Vasile Dăescu, Gh. Ancuța și Nicolae Oniga. Aceștia m-au primit și, spre cinstea lor, mi-au spus că nu au nimic împotrivă să elibereze localul, dacă conducerea centrală de partid vizează acest lucru și dacă sfatul popular orășenesc Craiova pune la dispoziție o altă clădire acceptabilă. A doua zi au început consultările directe între cei interesați, încît am luat cu mine la București: cererea sfatului popular regional către Consiliul de Miniștri de a prelua Palatul Jean Mihail și a-l transforma în muzeu de artă; propunerea ca regionala de partid să se mute în clădirea hotelului Palace, la care era anexată și *hotărîrea* biroului comitetului regional de acceptare a mutării.

Conducerea guvernului și secretariatul partidului au aprobat integral cererile și propunerile

autorităţi or din Craiova, adăugînd doar menţiunea ca toate cheltuielile de amenajare a noului sediu al regionalei de partid să fie suportate de sfatul popular regional, din fondurile suplimentare primite de la Ministerul Culturii. După apariţia hotărîrilor de guvern şi partid şi evacuarea Palatului Jean Mihail, o comisie de specialişti de la minister şi Comisia Monumentelor, în frunte cu Horia Teodoru şi C. Moisescu, s-a deplasat la Craiova, pentru întocmirea proiectului de reparare şi amenajare a localulu Muzeului de Artă din Craiova.

O precizare. Înainte de a părăsi Craiova m-am deplasat, împreună cu un arhitect şi un inginer de la sfatul popular regional, în Tîrgu-Jiu, unde am ascultat informaţii detaliate despre « Ansamblul artistic », întocmindu-se, în acelaşi timp un « proces-verbal » cu privire la obligaţiile legale ale primăriei oraşului pentru conservarea monumentului şi reamenajarea platformei din jurul *Coloanei infinite*, cu ajutorul profesorilor de specialitate (horticultori) de la Institutul de Agronomie din Craiova [9]

Colectivul de la Muzeul de Artă din Bucureşti, care şi-a asumat răspunderea să pregătească « expoziţia C. Brâncuşi », a înregistrat lucrările existente în Craiova, dar întîmpina dificultăţi în depistarea persoanelor din ţară care ar poseda lucrări de C. Brâncuşi. De asemenea, s-au iscat controverse în legătură cu Ansamblul funerar de la Buzău *(Rugăciunea* şi *Bustul lui Petre Stănescu)*, anume cum să fie prezentat în Expoziţie. De aceea, în iulie 1954, i-am însoţit la cimitirul Dumbrava, din Buzău pe pictorul Marius Bunescu, din partea Muzeului şi pe sculptorul Boris Caragea, reprezentant al Uniunii Artiştilor Plastici. Consultările ce au urmat n-au dus la nici o hotărîre fermă, deoarece am considerat că ministerul, conform legii ce se redacta, nu avea nici un drept legal să disloce un monument artistic căci proiectul de lege acorda acest drept numai Consiliului de Miniştri, cu avizul tuturor membrilor Comisiei Monumentelor. De aceea, această delicată problemă a fost rezolvată abia la începutul anului 1956.

Între timp intră în scenă şi Petru Comarnescu, într-o manieră obişnuită în acei ani. În aprilie 1954 l-am cunoscut şi am închegat o agreabilă discuţie în atelierul lui Iosif Iser, situat pe o stradă de lîngă Izvor, astăzi distrusă. Nu mult după aceea, Comarnescu mi-a adus la Ministerul Culturii lucrarea sa *Octav Băncilă* [10]. La întrebarea de ce semnează « Anton Coman », a răspuns că, din 1951, i s-a interzis să publice cu numele consacrat. Cauzele ce au dus la scoaterea criticului din viaţa culturală mi s-au părut obscure şi arbitrare, încît am relatat faptele Ministerului Culturii, care mi-a recomandat să cer lămuriri profesorului Mihai Ralea şi lui Eduard Mezincescu, fostul preşedinte al Comitetului de Artă. Informaţiile concrete primite de la fostul redactor şef al *„Vieţii Româneşti“*, de la Ed. Mezincescu, completate cu datele furnizate de Vlădescu-Răcoasa, cît şi de scriitorul Andrei Tudor, le-am concentrat într-un « referat », pe temeiul căruia Ministerul Culturii a clarificat « situaţia », aceea că Petru Comarnescu fusese interzis şi ostracizat datorită unor calomnii (activitatea în cercul „Criterion“ etc.). În luna iulie, i-am comunicat rezultatul demersurilor mele, îndemnîndu-l să se integreze în viaţa artistică şi culturală a ţării. I-am propus, de pildă, să colaboreze la redactarea rapoartelor pregătite pentru Consfătuirea Uniunii Artiştilor Plastici, pe marginea lucrărilor din Expoziţia anuală de stat, 1954 (martie—aprilie). A elaborat, împreună cu Mircea Popescu şi Carmen Răchiţeanu-Hofman, raportul despre *Sculptură* (vezi *„Arta plastică“* nr. 4, 1955).

Judecăţile estetice din acel amplu raport prezintă un mare interes istoric. Bunăoară, Petru Comarnescu şi cei doi colegi socotesc drept primejdie esenţială a sculpturii « căderea în naturalism ». Pe lîngă evidenţierea operelor unor sculptori de prestigiu, ca Medrea, Ladea, Anghel, Irimescu, Miliţa Petraşcu sau Caragea, raportul remarcă tineri de talent autentic, precum Ovidiu Maitec, Constantin Lucaci, M. Ştefă-

[9] Cu prilejul colocviilor de la Tîrgu-Jiu, am aflat despre « o iniţiativă » a organelor locale care, prin anul 1950, au încercat să « atenteze » la *Coloana infinită* şi să « modifice » aria din jurul ei, intenţie zădărnicită imediat şi sancţionată sever de autorităţile de stat din Craiova. Revenind la minister, lucrătorii din direcţia muzeelor mi-au arătat un dosar, din arhiva fostului Comitet de Artă, cuprinzînd acte despre ancheta făcută şi copia *Ordinului*, semnat de dr. Eduard Mezincescu, preşedintele Comitetului, privind obligaţia de păstrare şi « intangibilitate » a „Ansamblului Brâncuşi“ şi pedepsele aplicate celor ce au încălcat legea.

[10] Anton Coman, *Octav Băncilă*, ESPLA, Studiu, pp. 5—106, Responsabil de carte Ionel Jianu şi A. Vrancea. Cartea apare în limbile engleză, rusă, franceză şi germană.

nescu, N. Enea, N. Crișan, Iulia Oniță și alții. Cum era de așteptat, unele aprecieri din raport au declanșat controverse. De pildă, cineva a formulat obiecții la judecățile elogioase din raport despre statuile *Andreescu* și *Luchian* de Gh. Anghel și portretul Beethoven de Const. Lucaci. Bineînțeles că autorii raportului și alți sculptori și critici de artă au apărat cu pasiune valoarea artistică a operelor în discuție, respingînd etichetarea de « formaliste ». (Vezi „*Arta plastică*", nr. 4, mai 1955, pp. 35 și urm.)

Reintrarea tumultoasă a lui Petru Comarnescu în arena confruntărilor artistice și ideologice din anii 1954—1956 a constituit un moment semnificativ, efectele lui resimțindu-se mai cu seamă în dezvoltarea artelor plastice, a criticii de artă.

Cu Petru Comarnescu m-am revăzut în decembrie 1954 la Iași, a asistat și el la preluarea de către Ministerul Culturii a impozantului Palat Administrativ, transformat și amenajat apoi în Palat al Culturii, ca, după aceea, să călătorim împreună la Suceava, să-l însoțesc la Arbore, Rădăuți, la mînăstirile Putna, Sucevița și Moldovița, în continuare el îndreptîndu-se cu altcineva la mînăstirile Humor și Voroneț. Locurile, oamenii, așezările vechi și noi, istoria perindată în fața noastră nu ne-au oferit însă răgaz să discutăm despre Brâncuși și opera lui.

Revenind în ianuarie 1955 la București, am aflat de la colaboratorii din Direcția artelor plastice și muzeelor și de la reprezentanții Muzeului de Artă, M. H. Maxy, Marius Bunescu, Eugen Schileru, că « Expoziția Brâncuși » nu se va putea deschide în luna martie, cînd marele artist împlinea venerabila vîrstă de 80 de ani. Peste puțin timp, Camil Ressu și Boris Caragea mi-au spus că au primit de la Paris o scrisoare din care reiese că artistul s-a îmbolnăvit și este internat în spital.

În februarie 1955, fiind trecut în altă muncă (șef al Secției de știință) n-am renunțat deloc la proiectul de organizare a Expoziției omagiale „C. Brâncuși", ci, dimpotrivă, noua situație mi-a întărit convingerea, socotind-o obligație morală și civică de depășire a tuturor piedicilor și eventualelor intruziuni și finalizare a nobilului deziderat. Ne asumasem responsabilitatea față de arta și cultura românească, pe deasupra oricăror conjuncturi de ordin politic sau ideologic. Atît colectivul de muncă al direcției artelor plastice și muzeelor din minister cît și specialiștii de la Muzeul de Artă au continuat să muncească cu rîvnă pentru găsirea soluțiilor optime de deschidere a Expoziției.

Merită să fie amintite aici și discuțiile din martie 1955 cu redactorii revistei „*Steaua*", în frunte cu poeții A. E. Baconsky și Aurel Rău, precum și cu pictorul Aurel Ciupe și sculptorul R. Ladea, toți elogiind opera brâncușiană și apreciind cum se cuvine inițiativa de organizare a Expoziției omagiale [11]. Expoziția urma să fie un prilej de *readucere* a sculptorului de geniu și a operei sale de valoare universală în patria lui de baștină, ocupîndu-și locul meritat în spiritualitatea și conștiința românilor. Aceste gînduri și convingeri ferme le-am exprimat, fără echivoc, în noiembrie 1955, în prezența lui Petru Comarnescu, Camil Ressu, Cornel Medrea, Ion Jalea, Corneliu Baba, Camil Petrescu și Demostene Botez, la Palatul Marii Adunări Naționale, unde asistam la sărbătorirea lui Mihail Sadoveanu, solicitînd, totodată, artiștilor plastici și criticilor de artă să se ralieze acestei inițiative, să publice în ziare și reviste articole și studii omagiale despre viața și creația lui Constantin Brâncuși.

Conținutul acelui schimb de opinii și idei este consemnat succint în următoarea epistolă:

Str. Icoanei 10, București
telefon 2.89.54
9 decembrie

Mult stimate tovarășe Țugui,

Îmi permit să vă trimit, alăturat, un exemplar din volumul *Ștefan Luchian*, scris de mine, și pe care mi-ați spus, atunci cînd am vorbit la sărbătorirea maestrului Mihail Sadoveanu la prezidiu, că nu îl aveți [12].

---

[11] Vezi, Pavel Țugui, *Restituiri: « Cazul Blaga »* Reprografia Universității din Craiova, 1983, p. 8 (Broșură „Samisdat", necenzurată.)

[12] Vezi, Petru Comarnescu, *Luchian*, ESPLA, 1955, « Bun de tipar » 1.IV.1955. Responsabil de carte, Ionel Jianu. Studiu introductiv (pp. 7—5) și rezumat în rusă, engleză, franceză și germană (pp. 57—64), reproduceri (pp. 67—151). Exemplarul cu dedicație este datat « 1955 ».

Zilele acestea, va apărea mica monografie despre pictorul ieșean Gheorghe Popovici, pe care am scris-o împreună cu G. Agafiței și unde D[umnea]v[oastră] aveți un rol însemnat prin aducerea de la Cluj a compoziției lui Popovici, *Execuția lui Horia*, pe care astfel am putut-o vedea, scrie despre ea și face reproduceri, ce vor fi publicate [13].

În privința reconsiderării sculptorului C. Brâncuși, despre care am vorbit tot atunci cîte ceva, vă aduc la cunoștință că vă stau la dispoziție, avînd material documentar despre el și studiindu-l mai demult destul de amănunțit. Am și publicat un studiu [14] în care arătam cît de român este Brâncuși, mai ales în prima fază a activității sale. Într-adevăr, socot și acum că Brâncuși a fost foarte aproape de spiritul folclorului și artei noastre populare, pornind de la imaginația basmelor noastre, de la înțelepciunea poporului, de la legendele și felul de a privi natura caracteristic țării noastre. (Primele forme din *Pasărea măiastră*, *Cumințenia pămîntului* și alte opere o dovedesc.) De asemenea, felul cum taie direct piatra, cum o șlefuiește, cum o netezește arată cert vocația unui mare meșteșug, moștenit de la artizanii de odinioară, de la felul, plin de aplicație și dragoste al muncitorilor și meseriașilor noștri, iar aceasta este valabil și pentru lucrările de metal (bronz aurit) și lemn, în care continuă aceeași tradiție străveche, căreia îi dă o nouă strălucire. Asemeni țăranilor și păstorilor de odinioară, care animau natura sau o personificau, văzînd, de pildă, în stînci niște „Babe" sau „Omul", sau „Vîrful cu dor" — Brâncuși procedează la fel. În fine, însăși viața și trăsăturile țăranilor noștri apar în unele lucrări ale sale, ca *Rugăciunea*, de la cimitirul din Buzău [15], pe care un critic mai vechi german, Karl Einstein [16] o socoate o capodoperă și recunoaște că a înrîurit pe un sculptor german atît de prețuit ca Lehmbrück [17]. Se pot spune multe în acest sens despre Brâncuși, care pentru iubitorii de artă din străinătate este o culme a creației plastice și se bucură de aceeași celebritate ca și Enescu. M-am bucurat mult, atunci, văzînd că vă preocupă problema Brâncuși în vederea reconsiderării lui și de aceea mi-am îngăduit să vă scriu aceste rînduri și să vă asigur încă o dată că aștept cu nerăbdare să văd cum va fi reconsiderat, eu rămînînd la dispoziția D[umnea]v[oastră] pentru orice informație sau documentare asupra lui.

Vă rog să primiți expresia deosebitei mele considerațiuni [18].

Petru COMARNESCU

Am arătat în evocarea din „*Ramuri*" că strădaniile de a se deschide Expoziția omagială în martie 1956 n-au fost încununate de succes. În schimb, în august 1956, autoritățile culturale din Oltenia, cu sprijinul lucrătorilor din minister, arh. Andrei Pănoiu, pictor Iulian Olariu și G. Peleanu au realizat un semnificativ grupaj al operelor brâncușiene existente în Craiova, în Sala Oglinzilor de la nou Muzeu de Artă din Palatul Jean Mihail, evenimentul preludiind *Expoziția* din București.

În septembrie 1956 l-am rugat pe Petru Comarnescu să pregătească materialul documentar absolut necesar pentru colectivele redacționale de la revistele și ziarele interesate să

[13] Vezi, Gh. Agafiței și P. Comarnescu, *Gheorghe Popovici*, ESPLA, 1955. «Dat la tipar 14.XI.1955» Studiu (pp. 7—35). Responsabil de carte: Ionel Jianu. Gheorghe Popovici (1859—1933) a avut un rol important în dezvoltarea artelor plastice în Iași. Exemplarul cu dedicație este datat «1956».

[14] Vezi, Petru Comarnescu, *op. cit.*, „*Revista Fundațiilor Regale*", iunie 1944, pp. 649—651.

[15] Despre această operă brâncușiană, P. Comarnescu vorbește în studiul din „*Revista Fundațiilor Regale*".

[16] Karl Einstein, critic de artă german; în studiul *Die Künst des 20 Jahrhundert*, Im „Propylaen" Verlag, Berlin, Ediția a III-a, 1931.

[17] Paul Lahmbrück (1881—1919) sculptor german. Influența lui Brâncuși s-a remarcat în opera *Kniende (Femeia îngenunchiată)*, 1911. Asupra acestei probleme, P. Comarnescu va reveni mai tîrziu în studiul intitulat *Reevaluarea fazei de înnoire*, „*Arta*", nr. 8 și 9, 1970.

[18] Scrisoarea urma să apară în „*Ramuri*", 1976, dar cenzura de la fostul Consiliu al Culturii a cerut redac-

publice studii şi articole închinate marelui sculptor. Fiind plecat în provincie, Petru Comarnescu a înmînat documentarul respectiv pentru multiplicare lui Virgiliu Florea, în toamna lui 1956 adjunct la Secţia de ştiinţă şi cultură a C.C. al P.C.R. Publicul românesc a fost prevenit asupra deschiderii « Expoziţiei omagiale „C. Brâncuşi" » de revista „*Contemporanul*" care publică în numărul din 5 octombrie 1956, articolul *Brâncuşi — Sculptor român* de Ion Jalea, artist al poporului, iar în numărul din 12 octombrie, *Arta lui Brâncuşi* de Petru Comarnescu. Un fapt ce nu trebuie uitat şi merită încă investigaţii: în ultimele zile din septembrie 1956 Ion Jalea şi Camil Ressu m-au informat că au expediat lui Constantin Brâncuşi, la Paris, *o scrisoare*, semnată de sculptori şi pictori, vechi cunoştinţe ale artistului, înştiinţîndu-l despre deschiderea *Expoziţiei omagiale*, adresîndu-i totodată invitaţia de a veni la Bucureşti.

Întrunind cvasitotalitatea lucrărilor brâncuşiene existente în România, la începutul lui decembrie 1956 se deschide la Muzeul de Artă din Bucureşti, în mirifica aripă Creţulescu, *Expoziţia omagială, cu prilejul celei de-a 80-a aniversări a lui Constantin Brâncuşi*, eveniment artistic de rezonanţă naţională, salutat de iubitorii de artă din România, de toate publicaţiile româneşti şi din unele ţări străine. În ziua vernisajului, sculptorul Ion Jalea, de faţă cu M. H. Maxy, C. Ressu, Boris Caragea şi Cornel Medrea, mi-a citit cîteva rînduri dintr-o lungă scrisoare-manuscris, primită, drept răspuns, de la Constantin Brâncuşi. Autorul *Coloanei infinite* mulţumea colegilor săi pentru iniţiativele şi « onoarea » de a fi sărbătorit în propria lui patrie de baştină, explicînd apoi motivele cei împiedică să se deplaseze la Bucureşti: « boala m-a reţinut în pat... ». (Nu ştiu dacă această epistolă brâncuşiană a văzut lumina tiparului, ori se află rătăcită în arhiva personală a lui I. Jalea, poate în cea a Uniunii Artiştilor Plastici.)

Semnificaţia istorică a « momentului Brâncuşi 1956—1957 » în viaţa culturală a României a reţinut atenţia unor cercetători, dar au fost şi situaţii cînd au proliferat şi erori regretabile. Bunăoară, Mircea Ţoca scrie: « Dar tot atît de adevărat este că prima expoziţie personală Brâncuşi în Europa se deschide abia în decembrie 1960 [?!] la Bucureşti... » [19]. Eroarea surprinde şi e provocată de neatenţie, pentru că, în 1974, Barbu Brezianu publicase cartea sa *Opera lui Constantin Brâncuşi în România*, întemeiată pe cercetarea riguroasă a datelor, respect faţă de adevăr şi obiectivitate în formularea judecăţilor de valoare. Reputatul poet şi critic de artă scrie că, în decembrie 1956, la Bucureşti, cu ocazia aniversării artistului, se deschide în sălile Muzeului de artă « prima expoziţie personală Brâncuşi din Europa » [20]. În ce ne priveşte, am încercat aici o reconstituire lucidă, fără prejudecăţi a « momentului brâncuşian 1956—1957 », *Expoziţia omagială* înscriindu-se în istoria culturii româneşti contemporane ca un eveniment artistic de referinţă.

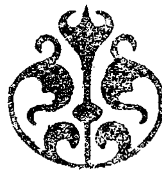
Pavel ŢUGUI

---

torului şef s-o scoată din pagină (şi alte fragmente evocative), deoarece nu este nimerită citarea explicită a persoanelor care au stăruit pentru « reconsiderarea » lui C. Brâncuşi...

[19] Vezi Mircea Ţoca, *Brâncuşi în conştiinţa criticii de artă*, în *Omagiu lui Brâncuşi*, Almanah editat de revista „*Tribuna*", f.a., [1976], p. 151.

[20] Barbu Brezianu, *Opera lui Constantin Brâncuşi în România*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, p. 42. Autorul realizează şi prima *Bibliografie Brâncuşi* în cultura românească, studiile şi articolele publicate, în anii 1956—1957 şi următorii, marcînd ireversibila deschidere brâncuşiană.

Dimitrie STELARU

O proză autobiografică

VOLUMUL DE PROZE SCURTE *FATA fără lună* (Editura Tineretului, 1967) se încheie cu schița *Două seri*, compusă din două fragmente decupate din manuscrisul de față, al cărui titlu pare să fie *Înseninările*.

Bruionul (scris cu creionul, pe coli obișnuite, la prima redactare, pe alocuri șters ori indescifrabil) conține 17 pagini; din primele trei, autorul a extras prima « seară », iar din ultimele trei, pe cea de a doua, abandonînd paginile 4—14, cele ce constituie episodul inedit reprodus mai jos. Textul tipărit inserează cîteva scene din viața muncitorului Chivu, lucrător pe un șantier de construcții din preajma orașului Turnu Măgurele. Cum este de așteptat, din schița publicată lipsesc unele pasaje scurte, iar anume vocabule au fost înlocuite cu sinonime, considerate mai adecvate. În manuscris, aria de investigație a biografiei personajului central — același Chivu — este considerabil extinsă. Eroul, aflat pe șantier, în drum spre casă sau acasă, reflectează (prin intermediul unui monolog) la existența sa și a celor din jur, insistînd pe avatarurile destinului său adolescentin.

De ce și-a amputat prozatorul manuscrisul? Din ce pricină l-a neglijat, apoi, este dificil de răspuns, dar motivul principal pare a fi fost rememorarea întîmplărilor din școala confesională, urmată temporar de adolescent. Aduc aceste pagini inedite amănunte biografice necunoscute pînă acum? Completează ele dosarul, atît de pauper în date certe, al existenței lui Stelaru? Măcar într-o privință, da: a lucrat pe șantierul de lîngă Turnu, după ce a divorțat de a doua soție, care « se credea pictoriță ».

Ultima fotografie. Călimănești, 1971.

A pus autorul — ca de obicei — și în sarcina lui Chivu defularea unor obsedante sentimente personale? Este acest bruion proiectul unei confesiuni autobiografice mai largi, de genul *Zeii prind șoareci*? Credem că da, avînd în vedere și părerea Stelianei Neagoe care — în lucrarea de licență consacrată lui D. Stelaru în 1972 — precizează că, după ce face două clase gimnaziale, mama îl trimite la o școală parti-

culară din Brașov, pentru a deveni predicator. Să fi transferat autorul locul acțiunii la Roman, într-un colegiu catolic, pare-se? Să fi trecut Stelaru și pe la o asemenea instituție (existentă, probabil, în orașul moldovean) după fuga de la Brașov, ori anterior?

Nici atare ipoteză nu este exclusă.

De remarcat că, asemeni altor ciorne ale autorului, prima pagină reține pe *verso*-ul nescris proiectul unei lucrări mai ample:

«...**avea 14 ani — peste un an războiul. S-a oprit la București, a lucrat în cartierul Griviței la un zidar. Acolo a lucrat ca salahor aproape o lună. A dormit la un salahor mai mare, care avea o mamă evanghelistă. Aici venea un pastor de-al lor și l-a convins să meargă la o școală — rai nu altceva — din Roman. Descriu școala unde a stat pînă în primăvară cînd a fugit iarăși, de data asta în orașul Roman la un armurier. A venit la București; începutul** Florilor vechi **și alte fragmente. Apoi vine războiul. Ajunge acasă. Vede totul**».

Se observă că vîrsta eroului nu coincide cu a autorului (care, la acea dată, ar fi avut 21 de ani); se schimbă și perspectiva din care se notează ideile: cînd obiectivă, la persoana a treia, cînd subiectivă, la persoana întîi. Să fie acesta indiciul amalgamării elementelor autobiografice cu cele plăsmuite de fantezie? De ce n-ar fi? De semnalat și un alt amănunt, referitor la un probabil opus (necunoscut nouă): *Florile vechi*. Să fie el germenele cărții *Zeii prind șoareci*, sau al alteia, de asemeni negăsite, *Doi lei planeta*? Ultima frază din proiect («**Ajunge acasă, vede totul**») pare a confirma presupunerea. De aceea pledăm pentru tipărirea integrală a prozei cu prilejul vreunei reeditări. Aceasta, tocmai pentru că episoadele inedite constituie sarea și piperul lucrării, aici aflîndu-se pagini savuroase de proză artistică ce pun în evidență excelente tablouri de moravuri, siguranță în creionarea unei faune umane pestrițe, psihologia adolescentului, romantismul vîrstei, pasiunea pentru lectură, iar talentul portretistic al scriitorului aici ni se dezvăluie plenar.

Paradoxal, poate, textul publicat este — comparativ cu cel inedit — mai sărac, mai lipsit de culoare.

Eventuala lipsă de coerență sau de logică a frazelor rezultă, în primul rînd, din neprelucrarea textului de către scriitor, acțiune pe care nu putem s-o întreprindem.

Victor CORCHEȘ

Însenînările

...Bătrîna nu lăsa, nu făcea ca alte femei, și sîmbăta pleca la o adunare evanghelistă unde spunea că face rugăciuni pentru noi. Să facă, gîndeam, căci tot vorbea de un decalog din *Vechiul Testament*, lăsat anume bieților păcătoși de oameni.

Cu două zile înainte de sfîrșitul lunii, într-o sărbătoare, am primit vizita unuia mai mare de-al ei, un fel de popă tuns, — că era tuns și fără sutană — care dintr-o dată m-a îndrăgit. O să vină zăpadă, n-o să mai fie de lucru, tot așa spunea; îmi vrea binele, să-l ascult, să iau aminte la sfaturile lui; tot ce făceam pe lumea asta să fie insuflat de Cel de sus, măritul între sfinți. Dacă-i dau crezare, departe m s-ajung. Crezarea a fost că peste cîteva zile aveam să mă prezint la o școală confesională unde voi studia. Taxa o să mi-o acopăr prin lucrul de după amiază la ferma școlii.

— Dar Uță de ce să nu meargă? mi-a venit deodată glas.

— El trebuie să-și întrețină mama. E și ea singură! a răspuns blînd pastorul.

Uță s-a dus la Sina, eu am rămas acasă cu bătrîna, care m-a cîrpit, mi-a cumpărat rufărie, mi-a scurtat pantalonii, primiți în dar de la comunitatea ei împreună cu o haină albastră, palton și pantofi. Păi, cum să nu plec la învățătură astfel dichisit? Mă prinsese norocul de moț. În ultima seară, pastorul a venit să mă anunțe că sînt așteptat de mașina școlii în gară, că totul e aranjat, să fiu cinstit și altele. După

« drum bun », urat cu căldură, mi-a oferit o *Biblie* de buzunar, tipărită pe foiță de țigară și legată cu piele brobonată.

La gară am plecat doar cu Uță. El mi-a luat bilet și mi-a găsit loc într-un vagon direct spre Roman. Fugisem de atîta suferință, gol-goluț, fără alte gînduri decît să nu mai fiu sub amenințarea stăpînului, și iacă-mă ca o turturea curată între oameni.

Și-acum rîd de ce-mi fusese dat: a călători cu bilet, cu pălărie, mîndru mă mai țineam! Dacă m-aș fi întors la conac, boierul Marin Mocanu ar fi murit îndată numai văzîndu-mi cravata. Ha-ha-ha!...

Să fi fost frizerul cu mine aș fi avut dureri de cap. Tot timpul ar fi trebuit să-l aprob, nu m-aș fi bucurat de săbioarele astea verzi ale grîului, nici de amintiri nu mi-ar fi ars. E o meserie să mînjești fețele oamenilor cu săpun, să treci briciul de cîteva ori prin clăbuc. Între timp să tragi cu urechea la băsmăria bătrînilor? Să clănțăni prin păr foarfecele și gura să macine de dimineața pînă seara pleavă?

Ha-ha-ha!...

Cînd m-am ras întîi, chiar de rîs am fost! Se copseseră prunele: înfulecam de zor — gura plină, buzunarele pline.

— Ce faci, domnule, s-a oțărît bărbierul cu ochii bulbucați și briciul deschis în mîna dreaptă; vrei să mă bagi în pușcărie? Înghite odată și stai liniștit!

Am înghițit cîte două jumătăți din gură, cu sîmburi cu tot. Ca să-l împac i-am arătat buzunarul hainei umflat:

— Ia!

Nu înghițisem bine sîmburii că bulbucatul a pus repede briciul pe măsuță și și-a vîrît mîna în buzunarul meu. Într-o secundă nu s-a mai auzit nici o clănțăneală de foarfeci în salon, nici o vorbuliță nu s-a mai rostit: toți cei cinci frizeri rodeau prune.

...Și-acum păstrez *Biblia* cu înveliș brobonat. Stă lîngă *Cui servește mitul lui Hristos?* De la școala confesională n-am mai desfăcut-o. Împlinisem șaptesprezece ani cînd am plecat de la învățătura aia. Adică primăvara următoare. Trecusem multe pîrleazuri, dar la Roman mi se înfundase. Știam să rabd, să moțăi de-a-mpicioarele, de bătăi nu mai vorbesc — știam, cum se spune, numai răul trupesc. Profesorii școlii confesionale umblau la altceva, umblau în mine, îmi înfășurau mintea cu fel de fel de schimonoseli religioase — doar-doar m-oi poticni! M-au primit în gară ca pe cine știe ce mărime — să leșin de-atîta onoare! Cum știu unii draci să îmbrobodească naivul! He, preceptorul m-a luat de braț și, cu o mașină din cele lungi, am fost adus la cîțiva kilometri departe de oraș, într-un palat galben cu două aripi; în fund se zărea umbrar de poame și împrejur flori și brazi. Eu căutam să văd grădinile de zarzavat, la care eram priceput — cum spunea pastorul de la București — dar clădirea-mi tăia ochii, numai ea era deocamdată. Condus într-o cameră prin coridoare fără sfîrșit, abia răsuflînd, mi-am cunoscut și colegul, un deșirat blond, cu înfățișare de berbec, un aromat, doamne ferește! de m-a trăznit. Cu ăsta aveam să împart camera? Între timp mi s-a adus un pat al meu, alb, de spital. Erau două dulapuri în pereți, două măsuțe cu scaune... și un fel de abur rău mirositor, de pușcărie în care intrasem singur. Preceptorul m-a încredințat, cu multă *[indescifrabil]* și dibăcie, deșiratului, care îmbrăca o carte în hîrtie albastră.

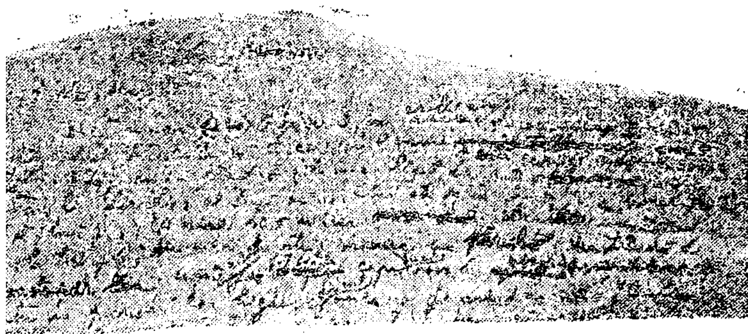
— Ai grijă de el, frate Kessel.

Și a plecat.

Brrr! m-am scuturat eu; aici se zice « frate »! Eu le sînt frate; dar ei mie? Tot așa o să le zic? E, și colegul meu s-a ridicat de la măsuță și cum-necum a început a vorbi. Nu prea am înțeles graiul lui la început. Stîlcea cuvintele rău — oricum ne-am împrietenit. Am aflat că e neamț, că e în anul doi și are treizecișitrei de ani.

— Mulți înainte! i-am urat.

Am așezat în dulap ce brumă aveam, am pus *Biblia* și caietele pe măsuță; apoi mi s-au arătat baia și chiuvetele unde m-am spălat. Un țîrîit de sonerie, apoi dangătul unui clopot ne-au vestit că trebuie să ne pregătim pentru masă. Din camere au țîșnit elevi, cu frizură și cravate, curați, lustruiți. Într-o sală cu multe saloane am

fost repartizați cîte șase la o masă — patru băieți, două fete. Bun! mi-am zis — e în ordine. Toți au rămas în picioare, preceptorul și încă unul au vorbit cum nu se poate mai simplu și [mai] puțin. Unul, deodată, a început a cînta, după el — altul, pînă n-a mai rămas școlar cu gura închisă. După asta au împreunat mîinile, au închis ochii (eu nu i-am închis) și careva a spus o rugăciune pe dinafară, de parcă citea. Așa o fi prin școlile de sus, gîndeam în vreme ce toți stăteau smirna. Mi-era o foame de vedeam numai zăbrele de foc, ce să zic, eram lihnit. Am așteptat să se isprăvească ruga — și-așa mesele erau goale — la urmă am mers fiecare pe după niște uși, de unde, pe tăvi, ne-am luat porțiile. Eu, din trei înghițituri, am lăsat cana de lapte goală și farfurioara cu miere nu mai trebuia spălată. Voiam să și plec, dar Kessel mi-a făcut semn să aștept. L-am așteptat destul de mult pînă una dintre fete a strîns pe tavă farfurioarele și cănile. Dintr-un colț (cîte lucruri mai sînt pe lumea asta!) se porni o melodie care umplu sala! Ca la comandă, elevii săriră în picioare și, rînduiți, ieșirăm în curtea din fața clădirii. Acum aveam să văd și să mă minunez de adunătură: oameni cu armata făcută, copii ca mine, fete în rochii-uniforme liliachii; prea puțini vorbeau românește. Nații peste nații se întîlniseră la școala asta! Nu uniforma îi apropia; umblau în clici: nemții-nemți, ungurii-unguri, evreii-evrei, sîrbii-sîrbi. Era și un păr de porc (așa îi spusesem eu), adică un aromân cu părul gros, răzbit în mii de șanțuri, cu fruntea încrețită asemeni celorlalți bărbați elevi. Kessel mi l-a prezentat pe Lederhilgher, pe Müller, pe englezul White, pe Emma Hörg, născută dintr-o laponă și ultima creangă a nu știu cărui urmaș al soarelui. Phiu! ar fi fost mai sănătos să intru în pămînt ca un cățel de usturoi decît să țin minte multele făpturi — of, așa spunea datina școlii: întîia zi e a cunoașterii. Eu nu știam prea multe și m-am așezat pe o bancă din mijlocul rondului de tufănici, de unde se ridica o lumînare de brad vopsit, înalt ca la treizeci de metri, sus ca un steag de tinichea ruginită... Cîte-mi văzură ochii de cînd mă luase prețuitul meu tată adoptiv, Marin Mocanu! Le-aș spune, le-aș desface și noaptea, înainte de a mă cuprinde somnul — ea ar trece seara nepăsătoare pe lîngă uluca mea, ostenită de cu ziua; cum să-i arăt? Cum să știe că o iubesc? Să trimit petitori? Nu, nu pot. Ea n-are nevoie de înaintași. Cînd trece prin dreptul casei mele încetinește pasul și parcă ascultă? Ce ascultă? Sufletul meu care o pîndește? Să-i ies în față și să-i zic așa:

— Bună seara (ori bună dimineața) Lino!

— Ea, (privindu-mă mirată), bună dimineața, Chivule!

Ha-ha-ha!

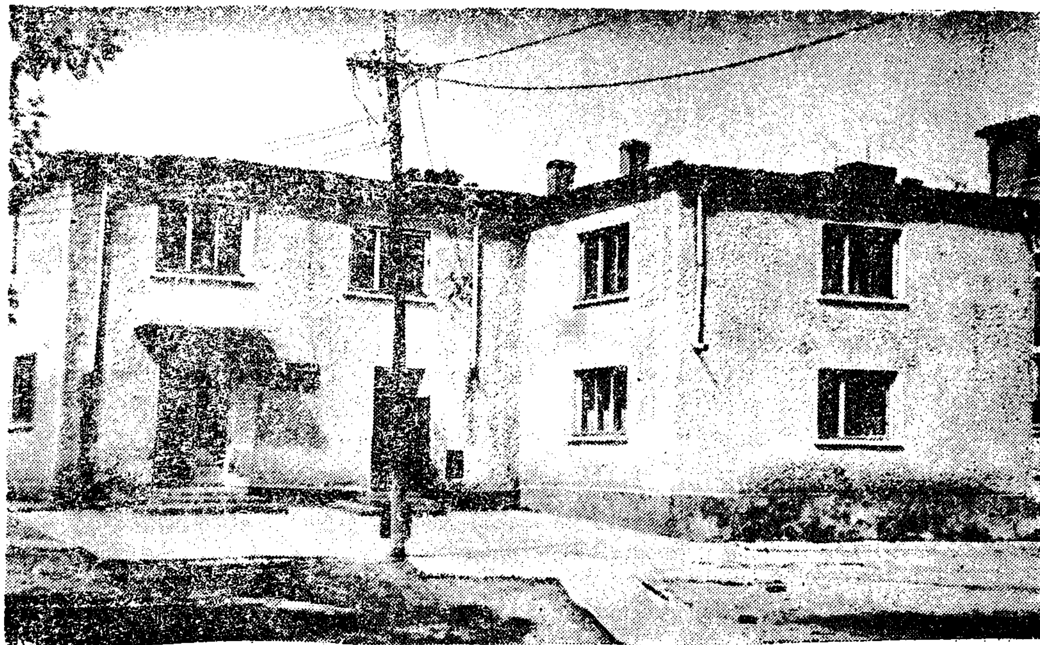
Rîd. Așa. N-o să tac!

— Ce mai faci, Lino?

— Merg la cîmp! o să-mi glăsuiască, ducîndu-se pe uliță în jos.

Ea, cu buza umflată. Mai bine intru ca un cățel de usturoi în pămînt. Că nu mă pricep în dragoste. Sînt pătimaș la iubire, nu cum e iubirea în proză *[indescifrabil]* vijelioasă a flăcăilor din comună, de se pierd printre clăi, pe înfundate, cu azi o fată — mîine, alta! Sînt pătimaș rău, da', fără creastă: n-am curaj. Uite, n-am bot cu bale de taur. Ce, ea n-a auzit că lucrez la combinat? N-a citit articolul scris la mașină și pus în mijlocul gazetei de perete de la sediul gospodăriei prin care îndemn țăranii la cinste, la munca dătătoare de mulțumiri și propășire, dar fără să uite cartea, farul minții? Dacă m-aș fi însurat cu Lina!... Berzele alea stau perechi-perechi, prind șerpișori; ce alt vînat au pe măgură? Au dibuit ele ceva. Pămîntul e bătrîn și dă hrană tuturor viețuitoarelor! Nu, ăsta apropiat e un stîrc, un rătăcit printre berze. Eu

nu mă rătăcisem? Kessel mă învelise cu prietenia lui. Primea pachete, în fiecare săptămînă, cu bunătăți, le împărțea cu Marton și Mousein; din dulapul lui, o parte îmi oprea mie. Pachetele, totdeauna, erau desfăcute la noi în cameră: dulciuri și multe zeci de metri de cîrnați subțiri ca degetul. Mi-a spus într-o zi că iarba îl moleșește (școala avea regim vegetarian). Spînzura cîrnatul la mine în dulap, că era gol. Avea dreptate, săracul! Ce să te saturi cu supă de chimen ori cu icrele de fasole? Noaptea, pe frigul mare, deschidea geamul, își scotea cămașa liniștit, pantalonii și intra numai în izmenele scurte sub pătură. Așa a făcut toată iarna și n-a degerat. Marton, din camera vecină, făcea la fel. Doar Mousein (avea un frate, consul în Belgia) tremura sub pătura și plapuma de mătase! Friguros om. Dimineața, cînd dăngănea clopotul, nu reușea să iasă din culcuș cu toate că era fierbinte caloriferul — îl trăgea de picioare și țipa la el: «Păcătosule! Ascunzi tu ceva în somn de nu te mai trezești!» Nu-l uit pe Marton și n-o să-l scot niciodată din mine! Mă furișam cu el, uneori, prin ușa de la calorifer, noaptea, cînd paza cu arma tropăia de colo-colo, pînă la un furgon așternut de cu ziua cu fîn și ne culcam sub stele — cîte visuri! Să plecăm amîndoi (și el era orfan) pe jos, spre Soare-răsare, să ocolim lumea. Îmi plăcea vorba, ziceam că e doar vorbă, dar, el, într-o bună zi a plecat. Profesorii îl cinsteau cu rugăciuni ca pe o Satană intrată în lumea lor de mielușei — he! cînd, spre primăvară, Kessel primi un plic tocmai din China: Marton făcuse ce făcuse și ne trimetea salutări de pe alte tărîmuri. Vestea lui a fost rana mea. Să cunoască învîrtirea pămîntului el, Marton? Și, iar gînduri! Marton, omul de treizeci de ani, eu, ăla mic, «peniță», cum îndrăznise fiica unui profesor să mă poreclească, Szitze, tot o vedeam eu aruncîndu-se lîngă marmita singuratică a clasei — pînă cînd, nesperat, am primit un bilet în care se spovedea: mă iubește, e slabă că așa îi e firea, e tristă, e... n-are somn... și multe amăgiri ca la teatru. Eu știam că e fata unui cardinal morocănos, cu neamuri de alți profesori; Stitz la muzică, Prochs la matematici. Am fost dintr-o bucată! Nu-mi plăceau buzele ei încrețite. Mi-a plăcut alta. De ce mi-a plăcut? Niciodată nu mi-a răspuns la bună-ziua. Era frumoasă ca o salată de primăvară; nu ca un lujer al unui copac neștiut. Era fără grai, pîinea visului. O chema Ina Doagă. Cînd sta lîngă alte scaune, cu brațul dezgolit peste manetă, cînd, în zori, cocoloșită, venea

Mangalia, Școala nr. 5 (cl. I-VIII) unde a predat Despina Berlingher, prima soție a poetului. El a însoțit-o în primăvara lui 1948 locuind în vila Trandafirilor.

în clasă, eu mă desfătam privind-o. S-ar spune că mă îndrăgostisem și așa a fost. Mă îndrăgostisem de Ina Doagă. Avea nas de papagal, cap de beton și ochii de călugăriță sătulă de chilie. Auzind de la Mousein că îi place muzica, am cerut printr-o hîrtie să iau lecții de *harmonium* (ceea ce era permis) numai ca s-o văd. Gata, eu îi spuneam «sărut mîna» și aflu că Petcu de la a treia cameră o întîlnise sub munte și ca un animal ce era (el mi-a spus) a sărutat-o, chiar i-a mîngîiat sînii! Szitze voia să mă vadă după masa de seară, eu voiam s-o văd pe Ina. Toate s-au împletit cu toamna rece de sub pămînt, pe care eu n-o știusem. Doar anii mi-au fost la șes *[indescifrabil]* Prinde-te, acum, în horă, măi băiete! Și prost am fost! Trebuia să mănînc zecii de metri de cîrnat ai lui Kessel, să mă scald în fiecare seară în baia fierbinte a coridorului, să știu jocul. Achici mînca pe săturate, venea la cursuri pe vrute — sub perna lui puțea rufăria, dar purta nodul cravatei mai rotund ca al celorlalți, părul cu sute de șanțuri și pantalonii, tăiș de brici. Herman avea degete de spermanțet, parcă, se topeau și, pentru că l-au prins la ora de pian sărutînd-o pe Xenia a fost dat afară din toate școlile! Nu l-am văzut eu pe Nichoh Zab sărind în noaptea Crăciunului pe fereastra din aripa fetelor?... Paznicul înarmat n-a știut nimic. Am auzit că Zab e instructor cu flori la pălărie la o casă de cultură din jurul Capitalei. N-o să uit sticla de vin adusă de Achici.

Dumitru Petrescu (m. 1893), tatăl poetului.

— Vai, nu e permis! am suflat.

— Ce? Ce tot spui?

Era scund și bîlbîit. Achici se îmbătase în oraș, venise doi kilometri pînă la școala din cîmp cîntînd. Ferestrele aprinse, teama de paznic îl treziseră, îi săltase capul răspunzînd cum trebuia. Niciodată nu s-a dezis. Aproape de miezul nopții la nu știu cîte zile, îl auzeam șușotind prin deschizătura ușii:

— Dormi, băiatule?

Cu degetul pus peste buze, mă lua cu el în cameră, unde neorînduiala nu-l mușca. Stăteam ceasuri întregi, dar nu-l vedeam închinîndu-se.

— Am fost la un film, frate-meu!

Eu încă nu văzusem un film.

— Am cumpărat de la un anticar opt cărți.

Pentru mine, filmul era ca o năzdrăvănie la care n-aveam să ajung. Cărțile, da, le-aș fi citit. Mi-a dat un borcan cu acid sulfuric și în el o materie groasă, plăci de zinc, toate astea duse cu sîrma la un bec de lanternă:

— Kessel doarme! mi-a spus. Tu citește.

Și-am citit. Ce-mi aducea din oraș, citeam la fărîma de lumină camuflată cu ziare — o dungă aurie ieșea din pălăria de ziare în unghiul necesar cititului. Multe cărți am adunat în cufărul de lemn pînă cînd preceptorul m-a descoperit. A doua zi, după

cursuri, în capelă s-au făcut rugăciuni de iertare către cel atotputernic (a durat trei ore) și cu aleluia cărțile au fost condamnate la cuptorul caloriferului, cu penitențele necesare: să nu mănînc în ziua următoare, păcatul să mi-l spăl în genunchi, acuzîndu-mă, pocăindu-mă! Cum să citesc pe Flaubert, cărțile Satanei?

Și-am citit mereu și mi-a plăcut desfoierea albă a cărții — tot așa cum îmi plăcea să desfac știuletele mustăcios toamna din cămașa cu zăngănel!

Într-o zi a venit de pe la granița Elveției un profesor tînăr — preda franceza și chimia. Avea doi metri precis, părul ca o grădină scîrmată de vînt, dar avea ochi calzi și mereu îmi prindea mîna (eram cel mai nepriceput dintre toți), îmi surîdea:

— Mama mea a fost spălătoreasă prin Ferentari.

El a și adus întîiul radio în școală. I s-a permis — doar preda știința. Tot el a făcut un ceas care suna pentru recreații, pentru masă — tot el a venit după *stingere* (la ora zece precis, fiecare trebuia să fie sub pătură, lumina se stingea peste tot de paznic), cînd liniștea aducea a mormînt mistic și preceptorul adormise cu cartea de credință a evangheliștilor sub cap — a intrat fără să bată la mine. Cum? Înlemnisem, zău. Citeam sub camuflajul pilei electrice, citeam dintr-un volumaș proaspăt adus de Achici: poeziile lui Eminescu, și pe caiețel transcriam, apoi memoram versurile care-mi sîngerau inima. Of! Ar fi trebuit să citesc cartea lui Iosua, ori să stau smirnă ca un păcătos ce eram; (Eram om? Habar n-aveam), zic, a intrat la mine, fără să bată, aplecîndu-se prin ușa scundă:

— Ssst! mi-a spus. Eu, singur. Kessel dormea în locul lui Herman care plecase spășit după marele sărut. Peste o lună, am aflat că îndrăgostitul fugise cu Ilze în Camerun — era cetățean american, ea, nemțoaică.

— Ssst! mi-a spus; apoi și-a așezat, pe marginea patului, umbra uriașă.

Sperietura n-a durat. Domnul profesor nu semăna cu ceilalți profesori. Cu o zi înainte, pe cînd voiam să-mi fac exercițiul orei de muzică la *armonium* (ca să ajung la sala cu instrumentul, care mi-era drag, trebuia să trec prin capelă), deschizînd ușa de fier a clădirii din mijloc, pustie, după amiază, parcă un freamăt de pădure laolaltă cu glasul sutelor de păsări din ea m-a oprit. Ce e asta? Am stat între ușile birourilor, temător, și am plîns. Urechile mi se îmbătaseră: clasele goale, coridoarele largi, inima mea a fost o deschizătură spre ce nu știu sau ceva fără margini care mă desfăcea. Sunetele veneau din capelă. M-am zgîit fără voia mea, ca să văd pădurea în care eram, și, prin ușa întredeschisă a capelei, am văzut trunchiul profesorului plin de soare, i-am văzut mîinile alergînd peste clapele albe ale pianului pe care-l

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
SFATUL POPULAR AL [illegible]
Starea Civilă

Certificat de despărțenie

Seria Da Nr. 259362
Căsătoria dintre [illegible] DIMITRIE
[illegible]
NUMELE DUPĂ DESPĂRȚENIE:
BĂRBATUL: PETRESCU
FEMEIA: PETRESCU
[illegible] 1955 cu Nr. 323

auzisem și altădată murmurînd. Ana Maria *fragment [indescifrabil]* în marșurile de ieșire. Am fost obraznic, știu. Am fugit atunci în camionetă și m-am culcat peste ramuri, ascultînd (mereu am visat) talgerele frunzelor pădurii.

Lumina becului de lanternă dădea o fîșie palidă prin gaura ziarelor-camuflaj. Fereastra mare fără nici o perdea pe dinafară argintată de becul stîlpului cu steag, îmi arăta orice mișcare a paznicului.

— Știai, mi-a spus profesorul, că muzica și chimia au aceleași rădăcini? Flautul e fluierul din cucută, he-he, fără obîrșie! Ca și poezia pe care o citești. Citește poezie multă și bună, băiatule! Nu țipa în bîlciul pămîntului — toate sînt hîrtie cu vopsele în gură. Acum înveți, și învață peste învățătură, îmbolnăvește-te de frumos — lasă și uită ce ți se impune! N-ai de ales, ești om, dar să fii om pur și omul pur nu mai e învelit de ură, de nămol, ci stă drept în fața lumii ăsteia din fereastră. Cînd spun pur, înțeleg trandafirul flămînd de lumină. Ce face petala fără lumină? Seamănă cu toate ierburile otrăvite. Tu ai nevoie de lumină, ești mic...

Ce frumos vorbea. Din tot ce-am înțeles, mi-am făcut lege. A stat cu mine de vorbă, dar el vorbea pentru el. În alte nopți mi-a povestit cum, dintr-o mahala aruncată lîngă cimitir, maică-sa — o biată zilieră ici-dincolo — s-a încumetat să adune un maldăr de bani cît să plătească trenul și un an de studiu în Franța. Acolo s-a descurcat. La început credea că doar stînd o lună printre răsfățații școlii o să scuture praful. Era umil și mîndru, matematica și pianul îi vor sui peste treptele pe unde nu trecuseră decît pași rari. Ca să urce a fost greu. Pe treptele astea, urmele sînt numărate și rămîn în piatră ca arsuri.

L-am ascultat, i-am spus pînă la urmă că nu-mi place sclavia — să stau în genunchi și să cerșesc mila unui tată atotputernic, beat de gloria genezei! Răspunsul lui a fost:

— Ssst!

Profesorul ăsta m-a făcut să îndrăgesc chimia. La un examen mi-a dat supranotă, eu născocind o formulă. Algebra mi-a fost întîi mai grea, ca un sac de cinci duble de grîu; am primit un zero tăiat în două. Profesorul Georg Kirsch, pînă la sfîrșitul iernii, m-a hăituit; apoi, schimbîndu-și părerea, a șters prima notă — din zero a făcut zece.

Cîteodată prietenul meu, profesorul, mă lua în capelă, unde era pianul, și mă înspăimînta cînd degetele lui și clapele, pianul negru și el erau una — o furtună! Mi-am dat seama că plîngea, își plîngea destinul mic — de ce n-a putut sparge ușa spre treptele cu urmele numărate? Alteori adormea pe patul gol al lui Kessel, îmbrăcat. Îmi aducea din laborator acidul necesar pilei, mi l-a prezentat într-o carte cu hîrtie japoneză pe birou. Orele de engleză cu directorul, Peter Garther, mi-au folosit mai puțin decît lectura cu el din scriitorii insulari. Ca să-mi plătesc taxa, lucram după amiezile la grădinărit; pînă seara, că pierdeam uneori și masa. Totuși secretarul-contabil al școlii mă chema la birou cîteodată și mă făcea atent la datorii. Munca mea nu era de ajuns, trebuia și bani — bani adevărați, nu energie. Pentru ora de lucru primeam trei lei în cont, datoria generală pentru lunile state ajungea la optsprezece mii! Intrasem sărac [ca să ajung aici] îngropat în datorii (n-au fost, oare, bine știute dinainte?), doar-doar să le fiu slujitor pe viață. Să slujesc religia lor?

Vorbeau de iubire, umblau cu ramuri înflorite — totul se reducea la un arcan de mătase în care n-am fost prins... Primăvara, fără să las cuiva vreo veste, m-am mutat definitiv în oraș, la un armurier-sondor, Brîndză. Mi s-a dat o cămăruță de trecere — eh, măcar nu mai eram obligat să fac rugăciuni și să mă duc în cîrd la biserică. Aici, în schimb, toată ziua stropeam și măturam atelierul, curtea, strada. Avea trei fete meșterul Brîndză și toate puturoase foc. Nevastă-sa, cucoană mare. Noaptea, armurierul închidea ușile de fier (avea sute de arme și pistoale), le închidea cu zăvoare, ca la hanuri, ușile, stingea lămpile și ne amenința «să n-aud mișcare!». Mișcarea era că sluga trebuia să moară pînă a doua zi. În prima seară, am fost primit cu friptură. A doua, cu mîncare de cartofi, a treia, cu o lepădătură pămîntească, adusă de Lucia Brîndză, fiica nemăritată a meșterului. Noaptea treceau, în rînd,

nevasta, fetele spre latrină. Ultima, cea mai mică, chiar spunea: dormi? Întîrzia lîngă mine — deci? Mi-a spus că este în clasa a opta profesională, că taică-su a fost profesor la cursurile serale...

[indescifrabil] Ce adînc e să iubești! La școală am iubit; ea mă iubea? Așa, să fim frate și soră. De unde să știu ce nu știam? Un drac intrase în mine că de atunci, fire-ar al dracului, s-o iubesc, nu alta.

— Marș, potaie! Ce vrei?!

— Hau-hau!

[indescifrabil] Să nu vin acasă fără alai! Sînt lăsați să iasă prin porți deschis, dar să le dea de veste că sosesc. Vor să știe, să mă simtă: Chivu! Chivu! Femeile au destulă treabă, copiii au lecții, bărbații, osteniți, întorși de la colectiv, au nevoie de odihnă. Totuși, pînă mai la a opta casă, gurile muierești nu-și opresc măcinatul.

— A venit.

— N-a venit.

— Uite-l, soro, îl latră cîinii!

Le-am spus femeilor că nu vreau să mă însor, să mă lase în pace! Zadarnic! Și ele sînt toate cu bărbați! Ce au cu mine? Știu ele că mi-am lăsat casa și avutul de pe strada Roma, 55, unei divorțate, care visa cerul și pămîntul într-o glastră cu strîmbăciuni colorate, că se credea pictoriță?

[indescifrabil] Acuș, treci! M-ar duce pînă la groapa de peste podul de fier, *[indescifrabil]* prin mahalaua de jos! Să știi că a pus-o! Azi dimineață linia ferată era plină de pietroaie! Asta e normal! Combinatul are nevoie de tot felul de căi: apă, linie de fier, șosele! Cîți au mers, făceau mai mult cu I. G. O.

...Soarele are catifea aprinsă. E casa mea.

Gutuiul înflorit de lîngă ulucă stă nemișcat și umbra lui rotundă e în prag. Dimineața își rătăcește umbra printre uluci: azi vine în cerc rupt pînă îmi arată ora — soarele n-ar avea un ceas mai sigur ca gutuiul meu! Și ajung la timp. După mine, vin ceilalți. Dacă ar face gutui cîte flori are! Unde au bătut astăzi piloții pentru platforma depozitului de pirită a fost capătul viei mele. Ce gutui mai aveam! Altoiți! Și în locul lor, uite-mi piloții! Nu e pămîntul rotund? Cine-a spus că moștenește, ba își rotunjește moșia? Dă-l dracului! Bine că am reușit să scap de frizer și să mă întorc cu gîndurile mele, care mă odihnesc. Dacă aș fi rămas pe stivele de scînduri să dorm ca altădată, dimineața n-aș fi fost atît de vioi. Ca să dorm pe stive? Pot dormi cînd schimbul de noapte aprinde reflectoarele puternice de primenește șantierul? Nu m-ar fi știut nimeni că stau pe stivele de scînduri în marginea șantierului și că veghez. Nisipul duduie sub presiunea vibratoarelor — p[...]ții pătrund greu, unii ating opt metri. Asta e cutremurătură provocată de om. Lina doarme *[cuvinte indescifrabile]*, schimbul de noapte e mai vioi — poate stelele, care stau deasupra ca jăratecul, poate reflectorul, care le mîngîie obrajii și mîinile, dar mai e și altceva, da, altceva! Bufetul e închis, zău, unii din echipa de zi merg să-și cumpere țigări, iar cu țigările trag și cîte o măsură pe gît, de le scînteie beregata! Așa e. Alții au sticla cu vin de acasă ascunsă în sacul cu merinde și pe nevăzute se reped pe după cantină și sorb cu urechile țiuind.

— Unde e Florea Stoicea? întreabă inginerul tînăr, Gabor, șeful lor.

— Colea! un glas îi acoperă lipsa. Îi ia o țigară...

Seara e de catifea aprinsă. Gutuiul înflorit de lîngă ulucă și-a adus umbra rotundă în semicerc pînă la prînz. Teșitura umbrei începe să moară. Numai în picioare simt osteneala. Încolo, n-am nimic. Drumul de la port pînă acasă, tăiat peste Bercalui n-are mai mult de doi kilometri. Cu o basculantă, dacă aș veni, aș face mult mai mult. M-ar opri la gară și, vezi Doamne, că ar trebui să străbat comuna pînă aici la margine. Ulițele sînt pline ciorchin totdeauna spre seară de femei întrebătoare, cicălitoare: merge treaba? Cînd te însori, Chivule? Uite la el, fumează „Carpați", s-a ajuns! Cîte și cîte! Așa, dau direct la căsuță! Dacă ar fi a mea, a mea, cu acte, ce n-aș face! Aplecătoare nouă, tencuială, grădină de zarzavat — ce-ar fi să mă îngrijesc

de-o grădiniță în fundul curții? Loc e destul. Eh, grădinița cere și nevastă! Grădină fără iubită nu s-a auzit! N-aș avea unde s-o așez? În cameră am pat greu de fontă, masă cu trei scaune, raft încărcat cu cărți.

— Bună seara!

Cine-o fi?

— Bună! răspund, dar nu deslușesc precis figura omului.

Cred că e Prună, el e; se întoarce de la gară. De ce n-o fi venit la combinat? Are patru copii; ce face cu lefișoara lui ori ce-i aduce nevasta după cele patruzeci de zile lucrate în colectiv? Săraca, e slabă ca un țîr. Prună e flămînd după gară; pleacă mărfarele încărcate cu lăzi, vrea să știe ce e în ele, să-și pună spinarea la bătaie. Ce să-l mai încurc? Ăsta e omul. Îi place gara și gata. Dacă am fi amîndoi la baterea piloților, am întrece schimbul de noapte și inginerul ne-ar strînge la piept ca pe niște prieteni. Prună ar fi umăr, nu jucărie! El e, că o ia după colț. Stă în casa de zestre a neveste-si. Rar trec alți oameni pe la capătul uliței mele. Mai mult de cu noaptea, cînd merg spre viile din cetate, că pe aici e de-a dreptul. Trec în pîlcuri și nu-i simt. Mă trezesc la cinci precis, exact, cînd soarele rotunjește umbra gutuiului spre ulucă *[indescifrabil]* Că-mi otrăvise dulăul, prietenul de noapte, vestitorul, chiar la 8 martie, ziua mea de naștere — l-am găsit țeapăn, răsturnat pe după maldărul de lemne sparte de lîngă aplecătoare. Îl otrăvise agentul veterinar (am aflat), după cum omorîse și altor vecini tot în ziua aia — n-am zis nimic, cu toate că legea îmi dădea dreptul la un cîine, mai ales mie, care mă așezasem chiar în margine. Mi-a rămas pisica brumărie și mofturoasă; nu gustă nimic din mîna altuia, s-o tai, ori prin gunoaie. Dimineața îi las în aplecătoare, pe care am numit-o bucătărie, o farfurioară cu lapte sau ce am, la îndemînă, pmișori, pîine goală, salam. Noaptea doarme cu mine: eu, în pătură ea, deasupra și-mi place torcătura uniformă a felinei calde.

— Pis-pis-pis!

Cine știe pe unde umblă jigania asta și umbrele de pe pămînt s-au isprăvit. Mai stau sub spuza stelelor? Nu pot citi. Nu cumva noaptea deschide poarta dragostei? Uite, ziua n-am vreme îndeajuns pentru toate gîndurile. Acum vin cu duiumul. Dar sînt născut din iubire — de ce privesc într-una spre poartă și parcă tot o văd pe Lina? Lasă, băiatule, dragostea, haide să mănînci și să dormi zdravăn. Ai visat destul — de cînd ești ai visat! Bine! Mi-e foame. N-o să treacă ea la ora asta dinspre cîmp!

Mi-a fost foame, dar n-am știut că am caras prăjit. Să-i las și pisicii în farfurioară. Cînd mănînc mult mă perpelesc toată noaptea. Și vreau să dorm, că mîine turnăm platforma pentru clădirea sobelor de contact. Prin ușile deschise intră aerul rece al nopții — simt că-mi primenește plămînii. N-am nevoie nici de lumină. Să te vîri sub pătura ta, în patul tău curat. Cît l-am dorit! Umblam ca un zănatec după un colț dărîmat ca să mă întind — cum de nu s-a prins tuberculoza de mine? mă întreb și azi. Nu eram bun de slugă la patron și pace. Nici nu primeau un rătăcit fără părinți, fără garanție morală, de, scrisă, cît de cît pe niște petice de hîrtie — zisele scrisori de recomandare. Cine avea să-mi dea mie astfel de asigurări? Evangheliștii nu mi s-au lipit de sufleţel, armurăria, la fel, — auzi, să învăț cum se repară moartea! Bună meserie! Să îndrept revolverul, arme cu plăsele de sidef, de oțel! Dar nici să fii împrăștiat cu ochii tîlharului de neodihnă și foame! Ce cap aveam atunci, doldora de fluturi — tinerețe vulcanică, nemulțumit veșnic, m-aș fi luat la trîntă cu cele mai sălbatice fiare omenești...

— Veniși, pisicuțo? Ai mîncat? Haide, urcă-te, să dormim! N-ar strica să dai o raită prin pod după șoareci — că-i aud zbenguindu-se. E, lasă, o să te duci mîine noapte. Somn ușor, Miau! Dar somnul nu e ușor. Pleoapele nu se închid. Poate sînt prea sătul: altădată n-o să mai mănînc seara.

— Nu dormi, Miau? Ce te tot plimbi peste pătură ca Vodă?

— Miau!

— Ce-ai, fetițo? Nu ți-a plăcut peștișorul? Nu te-ai săturat?

Uf! Nu i-am pus apă în strachină, mititica. Vrea apă. Ies de sub înveliș de parcă mi-ar fi luat foc pielea să-i umplu vasul ei uscat. Miau lipăie printre picioare, ochii îi sclipesc. Cred că e o muche a fericirii prietenia asta — aș lua-o, zău, cu mine în buzunar (ar fi gata). O las, dar peste cîteva minute îi aud torcătura la capătul celălalt al patului. Dacă aș aprinde lumina și-aș isprăvi partea întîi din *Iarna nemulțumirii noastre* din *Secolul XX* a lui Steinbeck? Nu, nu pot citi acum, mi-e inima învălmășită, creierul greu. Dacă ar mai fi ziuă, umbra gutuiului m-ar liniști. E mai sănătos să dormi și-o să dorm! Să dorm! «Iepurașulușarupe..., ușarrupe»... fleacuri! Și repet pînă la nebunie vorbele astea, degeaba — de la coadă în față, — ușă: iepurași din față, ușa la spate! Ducă-se dracului de afacere somnoroasă! Altădată aș fi dormit o săptămînă în șir dacă aș fi avut unde! Și eram fecior!... Cam între *[indescifrabil]* și spitalul Central eram între perumbiști, ierburi înalte, sălbatice și plantații de salcîmi. Toamna bătrînă avea frunzele desfrunzite și pămîntul crăpat. Mirosea a fum, norii tropoteau prin cer îngrozind florile, păsările, oamenii. Dar eu? Peste zi pîndisem oltenii cu struguri la colțul șoselei unde intrarea în oraș era binecuvîntată cu o cișmea. Ieșeau parcă din pămînt, încărcați de coșuri cu struguri, se opreau la cișmea și împrospătau marfa sub robinet; plecau apoi, spre inima orașului, purtîndu-și cobilițele grele de coșuri. În urma lor, trotuarul se înnegrea de apa scursă printre împletiturile nuielelor, peste bruma prafului. Amărăciunea era că nu vindeau decît negustorii de struguri...

Dimitrie STELARU

Date inedite privind situația militară

D. STELARU NE RELATEAZĂ ÎN MEMORIALUL *Zeii prind șoareci* [1] — care acoperă fragmentar nebulosul interval 1935—1944 al existenței sale — că într-o iarnă geroasă, pe vremea cînd, pribegind prin București, locuia la prietenul său Costel [2], a fost denunțat unui sergent că nu se conformează apelului lansat prin radio în care se cerea ca toți cei care primeau ordine de chemare să se prezinte la regimente. Rezumînd în continuare episodul, reiese că poetul este luat sub escortă, interogat de un sublocotenent, declarat dezertor și încredințat sergentului în cauză ca să fie predat la un regiment de pe malul Dunării, probabil, în Turnu Măgurele, devreme ce poetul arată că, printr-o stratagemă de-a sa, au coborît într-altă parte, anume în gara Troianu [3], unde sergentul îmbătîndu-se adoarme în zăpadă, iar Stelaru scapă de «stăpînul» său, rupîndu-i arma. De aici merge cu o locomotivă pînă la Costești — trecînd deci prin Roșiorii de Vede — iar de acolo pînă la halta Militari, revine în București cu un tren de marfă. D. Stelaru precizează că la trei zile după aceea, „*Universul*" ar fi inserat o scurtă știre, sub semnătura C. Vișan, despre vajnicul sergent Petre Irimie, maltratat cu arma ruptă, care, în gara Troianu, «s-a luptat cu dușmanul.» [4] În fine, aflăm că prietenul său Costel era pe vremea aceea mobilizat la o secție sanitară, iar poetul, împreună cu Vlad [5] eludau încorporarea, nefiind «nicăieri înscriși, la nici o circumscripție militară» [6].

Din cercetările de arhivă constatăm însă că Dimitrie Stelaru figura în Registrele Centrului Teritorial Teleorman în felul următor:

---

[1] București, Editura pentru Literatură, 1968, 123—128.

[2] Poetul Constantin Almăjeanu (n. la 2 oct. 1910 în loc. Peretu, jud. Teleorman, decedat pe front în anul (1943) era nepotul scriitorului Gala Galaction.

[3] Gara Troianu se află pe calea ferată dintre Roșiorii de Vede și Turnu Măgurele.

[4] *Op. cit.*, p. 134.

[5] Sculptorul Ion Vlad.

[6] *Op. cit.*, p. 135.

MINISTERUL DE RĂSBOIU

Titlul de Pensiune

Înlocuind pe cel cu Nr. 175551 din 14 Oct. 1921.

28.12 [illegible]

Lei 56.28 lunar 128414.

No. 57457

32 [illegible] 16

Având în vedere art. 15 din legea pentru reformarea și pensionarea gradelor inferioare pentru infirmități sau boale dobândite în serviciul și din cauza răsboiului, decretată cu No. 3571 din 24 August 1920, și art. 15 din regulamentul acestei legi;

Având în vedere și avizul consiliului superior de reformă din 12.4.924 cum și actele din dosarul No. 5283

Se recunoaște D-nei Pasca Florea [illegible] Stoicescu [illegible] cu un copil [illegible] născut la 1 Martie 1917 fosta soție a caporalului Petrescu Dumitru fost în regimentul 20 Inf. [illegible] mort în campania 1916–1919.

domiciliat în comuna [illegible] județul [illegible]

o pensiune de [illegible] 28.12 lei pe lună

din [illegible] 1 Martie 1919 [illegible]

Această pensiune se va plăti trimestrial din fondurile Casei Generale de Pensiuni prin perceptorul local, sau administrația financiară a județului respectiv.

In caz de [illegible] precum și în caz de [illegible] prin împlinirea vârstei de 18 ani a copilului, acest titlu se va înapoia Ministerului de Răsboiu.

București la 27 [illegible] 192[illegible]

p. MINISTRU,

[illegible signature]

Șeful, Maior [illegible]

56.28 [illegible]

28.12

1 Martie 1918

[illegible] până la [illegible] ani a copilului

Maior [illegible]

« Petrescu Dumitru Dumitru; născut la 09.03.1917 în comuna Segarcea Vale, județul Teleorman, fiul lui Dumitru și Pasca; 26.03.1938 — nu s-a prezentat la recrutare; 01.03.1939 — chemat pentru încorporare; 11.03.1939 — dat nesupus la încorporare; 09.01.1941 — prezentat, adus de forța publică. Examinat de comisia constituită conform art. 66 din Legea Recrutării și găsit bun pentru artilerie; nu justifică prin nici un act neprezentarea sa în fața Consiliului de recrutare a clasei sale. I se vor aplica dispozițiile art. 169 din Regulamentul Legii Recrutării; 12.01.1941 — însumat recrut în Regimentul 10 artilerie; 22.02.1941 — reformat, suferind de sindrom schizoid; 25.01.1943 — revizuit și găsit inapt pentru serviciul militar, dar apt pentru serviciul obștesc. Studii: 4 clase primare și 7 clase de liceu. Avere: două pogoane de pămînt. Rude apropiate: doi frați și două surori ».

În realitate, poetul avea o soră vitregă, Oprica F. Stoicea, pe vremea cînd el trebuia să recruteze aceasta fiind deja căsătorită cu G. Graur. Atît declararea a încă doi frați și două surori, cît și simularea unei astfel de boli constituie, de bună seamă, farse tipic stelariene ce aveau drept scop sustragerea de la satisfacerea serviciului militar. Poate că teama de a fi luat sub arme își are explicația în marea sa rătăcire din intervalul mai sus amintit. Frica poetului de cătănie și oroarea față de război erau presupuse de condiția sa de orfan de război care i-a marcat copilăria și adolescența. Dealtfel, după cum bine se știe, primul pseudonim literar al poetului a fost D. Orfanul. Tatăl său, caporalul Petrescu Dumitru (n. 1893), făcînd parte din Regimentul 20 Infanterie, contingentul 1914, decedase în campania 1916—1919, după cum deducem din *Titlul de Pensiune* cu nr. 57457, datat 27 iunie 1928, acordat mamei poetului, văduva Pasca Petrescu (recăsătorită la Turnu Măgurele la data de 04.11.1923, cu Florea F. Stoicea), domiciliată pe vremea aceea în Turnu Măgurele, str. Frații Golești nr. 14 (astăzi nr. 18).

Interesant este faptul că în *Zeii prind șoareci* D. Stelaru nu amintește nimic de cele 42 de zile cît a fost însumat recrut în Regimentul 10 artilerie, adică în perioada 12.01.1941—22.02.1941. Bănuim că episodul din gara Traianu trebuie să se fi consumat pînă în 1943, cînd Constantin Almăjanu moare pe front, dacă ținem seamă de mențiunea făcută de Dimitrie Stelaru, anume că în momentul derulării acelei întîmplări Costel era deja mobilizat. Oricum ar sta lucrurile, consultînd colecția „*Universul*" pentru lunile de iarnă (decembrie—februarie) ale intervalului 1938—1944, nu am găsit în paginile cotidianului știrea de care pomenește D. Stelaru. Probabil — după cum s-a mai întîmplat și cu alte referiri făcute de autor în memorialul citat — poetul a confundat titlul publicației.

Tîrziu, la 14.05.1960, soldatului « neinstruit » Petrescu Dumitru Dumitru (Dimitrie Stelaru) i se elibera de către Comisariatul Militar al Raionului „30 Decembrie" din București, Livretul Militar cu seria Kn și nr. 007506, în care, între altele, se consemnează că poetul a absolvit în anul 1941 Facultatea de Litere, controversă de care ne vom ocupa cu alt prilej.

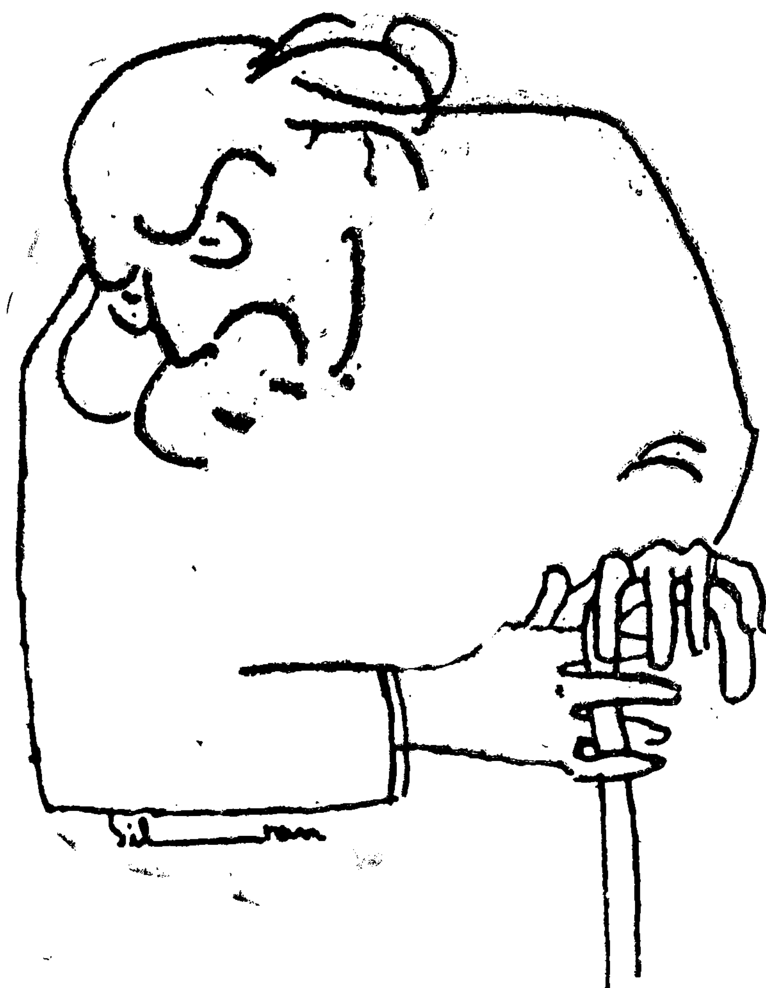
Gheorghe SARĂU

DE AMICITIA

Ion BARBU

Scrisori către Miron NICOLESCU

LA DATA CÎND PUBLICAM, ÎN NR. 2/1989 al revistei „*Manuscriptum*", corespondența lui Miron Nicolescu către Dan Barbilian (Ion Barbu), nu-mi era cunoscută nici o scrisoare a acestuia din urmă către viitorul președinte al Academiei.

Prin bunăvoința distinsei doamne arhitect Marta Nicolescu, care mi-a pus la dispoziție trei cărți poștale ilustrate adresate de Ion Barbu lui Miron Nicolescu (și căreia îi mulțumesc și pe această cale), precum și prin prospectarea, de către domnul Fănuș Băileșteanu, a fondului „Miron Nicolescu" existent la Academia Română (care își așteaptă, în continuare, cercetătorii), sîntem astăzi în măsură să punem la dispoziția istoriei literare alte cîteva pagini inedite ale genialului poet-matematician Ion Barbu (Dan Barbilian).

Aceste numai cinci scrisori — încă nu ne putem pronunța dacă se mai păstrează și altele — nu figurează, deci, în volumul *Ion Barbu în corespondență* (ediție îngrijită de Gerda Barbilian și N. Scurtu, Editura Minerva, 1982) și nu sînt amintite nici de către doamna Barbilian în cartea sa de amintiri despre soțul său.

Puține ca număr și neconstituindu-se ca răspunsuri directe la epistolele lui Miron Nicolescu către Dan Barbilian, publicate, după cum aminteam, în nr. 2/1989 al revistei, unele dintre scrisorile în cauză au un conținut preponderent matematic, iar altele cuprind notații scurte, telegrafice, specifice călătorului care trimite unui prieten apropiat și confrate întru preocupări, rămas în țară, știri despre sine și manifestările științifice la care participă în străinătate.

Informaţiile pe care le cuprind depăşesc, însă, neîndoielnic, interesul pur anecdotic, aducînd, pe lîngă unele precizări utile în reconstituirea unor perioade din existenţa lui Ion Barbu, şi surpriza descoperirii unor pagini de certă valoare literară şi ştiinţifică a personalităţii unice care a fost şi rămîne în spiritualitatea românească Dan Barbilian (Ion Barbu).

Primele două cărţi poştale pe care le prezentăm, datate septembrie 1934, sînt scrise din Berlin şi Praga, înainte şi, respectiv, după cel de-al doilea Congres al matematicienilor din ţările slave, ţinut la Praga, între 23 şi 28 septembrie 1934. Acest Congres, la care Dan Barbilian fusese invitat şi unde a ţinut o foarte importantă comunicare *(Einordung von Lobatschewsky' Massbestimmung in eine gewisse allgemeine Metrik der Jordanschen Bereiche)* [1], a avut o semnificaţie deosebită în proiectarea sa pe arena internaţională.[2] După cum menţionează şi Gerda Barbilian — care şi-a însoţit soţul în călătoria efectuată de acesta în anul 1934 —, Congresul de la Praga a constituit punctul de plecare al unei prietenii strînse şi corespondenţe asidue cu mari matematicieni ai vremii, ca profesorii Wilhelm Blaschke, de la Hamburg, Vaclaw Hlavaty, de la universitatea pragheză sau E. A. Weiss, din Bonn.[3]

Ca semn de preţuire pentru şcoala matematică românească interbelică şi, personal pentru activitatea ştiinţifică a lui Dan Barbilian, el este ales să prezideze, alternativ cu de acum celebrul prof. W. Blaschke, lucrările Secţiei a 5-a a Congresului (informaţie dată şi în epistola către M. Nicolescu). De Blaschke îl va lega, de altfel, pînă la sfîrşitul vieţii, o caldă prietenie. În anul următor, 1935, prof. Blaschke, care venise în Bucureşti pentru ţinerea unor conferinţe, a locuit la familia Barbilian, iar în 1936 a fost rîndul lui Dan şi al Gerdei Barbilian — în drum spre Oslo, la alt Congres — să fie găzduiţi, la Hamburg, de prof. Blaschke.

În posesia subsemnatului se află şi o fotografie a participanţilor la Congresul de la Praga, pe care o reproducem în acest număr şi în care, în primul rînd de scaune, o recunoaştem, a patra din stînga, pe Gerda Barbilian, în toaletă de seară, iar în mijlocul participanţilor, în picioare, îl distingem şi pe Dan Barbilian.

La Kottbus în familia Gerdei.

Reproducem, de asemenea, tot din colecţia proprie, meniul mesei festive din ziua de 27 septembrie 1934, pe verso-ul căruia se află semnăturile matematicienilor participanţi la Congres.

Cele două cărţi poştale din 1934, adresate lui Miron Nicolescu, coroborate cu scrisorile trimise, în aceeaşi perioadă, în ţară, părinţilor şi lui Gabriel Sudan, ne permit să reconstituim şi itinerariul călătoriei lui D. Barbilian din Bucureşti la Praga şi înapoi: plecarea din Bucureşti în jur de 1 septembrie, Berlin (unde stă 5 zile şi «se plictiseşte»), Hamburg (din 6 septembrie), Göttingen, Hannover (unde se afla pe 13 septembrie şi stă pînă pe 18 septembrie), Kottbus, oraşul natal al soţiei sale, în care se află pînă în 23 septembrie, cînd soseşte la Praga, pentru Congres, care se sfîrşeşte pe 28 septembrie. Întrucît Gerda Barbilian anunţa într-o scrisoare către socri că se vor întoarce în ţară pe 10 octombrie, este posibil ca, în drumul spre Bucureşti, să mai fi zăbovit cîteva zile, după Congres, la Kottbus.

Cartea poştală din mai 1935, scrisă de Sfintele Paşti şi începînd cu urările creştine « Adevărat a înviat şi La mulţi ani »[5] comunică unele

---

[1] V. *Comptes — rendus du deuxième Congrès des mathématiciens des pays slaves*, Praha, 1935.

[2] Pentru ecourile internaţionale ale comunicării de la Praga a lui Dan Barbilian, vezi volumul *Ion Barbu în amintiri* de Gerda Barbilian, Editura Cartea Românească 1975, p. 182—183.

[3] Această corespondenţă, dăruită de doamna Barbilian subsemnatului, este încă inedită.

[4] V. *Ion Barbu, în corespondenţă*, p. 28.

[5] Este, probabil, un răspuns la o urare de «Cristos a înviat» a lui M. Nicolescu.

informații în legătură cu stadiul lucrului la unele articole matematice și preferința, nedezmințită pe parcursul întregii vieți, pentru viața cafenelei și a boemei literare.

În fine, dintre cele două scrisori, mai ample depistate în arhiva Academiei, un interes aparte îl suscită cea datată « Giuvala, 23 iulie 1939 » și al cărei răspuns îl constituie, fără îndoială, scrisoarea nr. XI a lui Miron Nicolescu, datată « Sinaia, 29 iulie 1939 », publicată de noi în nr. 2/1989 al revistei „*Manuscriptum*".

Începutul epistolei, scris în pur stil barbian, inimitabil, constituie o veritabilă pagină antologică a corespondenței acestuia. Dan Barbilian, care își petrecea lunile iunie, iulie și august 1939 într-un loc izolat, din ținutul Rucărului, avînd alături doar pe soție, pe Marioara, femeia de serviciu (fiica celebrei „Chița") și nelipsiții căței (« Toto, Bibi și Kuti ») își îngăduie o vacanță (« nu m-am mai odihnit cu adevărat de zece ani de zile »). În realitate, se retrăsese în pustietatea munților pentru a se concentra asupra redactării unei lucrări matematice, de mai mare întindere (despre Axioma geometriilor proiective inelare, care urma să apară în anul următor în revista „*Jahresberichte der deutschen Math. Vereinigung*"). Aceasta era „odihna" pe care și-o oferea profesorul Barbilian!

În încheiere, țin să atrag atenția asupra fotografiei, inedite, a lui Ion Barbu, al cărei original se află în posesia subsemnatului și care se publică pe prima copertă a revistei. Este o fotografie realizată în atelierul lui A. Wertheim, la Berlin, în anul 1924 (potrivit însemnării Gerdei Barbilian pe verso-ul acesteia), cu puțin timp înainte de plecarea spre țară, în care apare o imagine mai puțin obișnuită, chiar șocantă, a poetului, vizibil marcat de suferințele din acea perioadă, pentru care urma să se interneze în curînd într-o casă de sănătate.

Sorin POPESCU

I

[Carte poștală ilustrată cu o imagine din Berlin]
[Adresa]

Profesor Miron NICULESCU
Villa Costescu
Str. Ion Cantacuzino 19
Sinaia
Rumänien

Vă salutăm, într-o formă fără voie concisă (canonică?), deoarece mîine dimineață plecăm mai departe. Suntem de cinci zile aici și ne-am distrat cam scump.

Pe curînd vești din Hemburg.

Cu salutările cele mai prietenești

Gerda și Dan B[ARBILIAN]

II

[Carte poștală ilustrată cu o imagine din Praga]
[Adresa]

Dlui Miron Niculescu
Profesor Universitar de la
Fac[ultatea] de științe din Cernăuți
[În casa Costescu]
Strada Paris
Bukarest
Rumänien

28 sept[embrie] 1934

Iubite Miron Niculescu,

Congresul nostru a luat sfîrșit. Abia acum am timp să-ți trimet salutările care îmi stau pe inimă, de cînd am venit.

Secţia de geometrie a fost bine furnizată. Cehii, foarte drăguţi; cu noi românii în special. Au ţinut să facă această cinste condiţiei mele de român, punîndu-mă să alternez cu Wilhelm Blaschke la preziденţa secţiei în prima şedinţă. « *Cet excès d'honneur* » m-a uluit. Sărutări de mîini doamnei,

La revedere

D. BARBILIAN

Iubite Miron Niculescu,
Congresul nostru a luat sfîrşit. Abia acum am timp să-ţi trimet salutările care îmi stau pe inimă, de când am venit.
Secţia de geometrie a fost bine furnizată. Cehii, foarte drăguţi cu noi românii în special. Au ţinut să facă această cinste condiţiei mele de român, punându-mă să alternez cu Wilhelm Blaschke la preşedinţa secţiei în prima şedinţă. « Cet excès d'honneur » m-a uluit. Sărutări de mâini Doamnei, la revedere
D. Barb.
22 Sept. 1934

Dlui Miron Niculescu
Profesor Universitar dela Fac. de Ştiinţe din Cernăuţi
(în casa Costescu)
Strada Paris
Bukarest
Rumänien

III

[Carte poştală ilustrată cu imagine din Giurgiu]
[Adresa]

Dlui Profesor universitar
Miron Niculescu
(Villa Costescu)
Sinaia
Str. Ion Cantacuzino

Izvorul Tămăduirii, 1935

Iubite Miron Niculescu,

Adevărat a înviat şi la mulţi ani.

1. Nu mă duc la banchetul Garetei, te aştept însă, de vineri încolo, la banchetul foarte platonician, mai puţin platonic, de la Corso.
2. Am pus la punct un articol cam idiot, pentru *Matematica* lui Petrică, şi m-am înebunit cu nemţeasca.
3. Sărutări de mîini Doamnei
4. Îmbrăţişări,

D. BARBILIAN

IV

[Pe plic

Domnului Profesor Dr. Miron Niculescu
Vila Costescu
Str. Spătarul Cantacuzino 19 Sinaia
Recomandat

[Deasupra cu creion chimic]

« *1481* »

nr. 53
Exp[editor]
(la d. Moise Arişanu, factor poştal)
Rucăr Judeţul Muscel

Giuvala 23 iulie 1939

Iubite — *quand-même* — Miron Niculescu. N-a fost chip să rămînem la Podul Dîmboviţei, gură, soare şi zăduf chiar dimineaţa, cînd aş fi vrut să lucrez. N-am stat decît două zile şi mi-a fost destul. Am plătit luna întreagă, am încărcat saltelele, somierele, geamantanele şi pe Marioara într-o căruţă şi, pe jos, cu Toto, Bibi şi Kuti

după noi, am pornit prin defileu (ce tablou vrednic de Anglia victoriană, de romanele cu saltimbanci, ale lui Dickens!) să ne instalăm aproape de vechea graniță (mai sunt de aici vreo 600 de metri, prin păduri, pînă la fosta vamă).

Am găsit, în sfîrșit, ce căutasem! Suntem singuri, stăpîni pe niște locuri de legendă. Proprietarul e chiar factorul poștal al văii și ziua e plecat, călare, prin satele dimprejur. Cea mai apropiată locuință e o stînă, la 400 de metri de aici. Pădurea se sparge în chiar păretele casei, iar în față [se] ridică un amfiteatru de culmi, sfîrșind cu Piatra Craiului.

Slavă Domnului, nădăjduiesc să ies refăcut. Nu m-am mai odihnit cu adevărat de zece ani de zile... De mîine, luni, reiau redactarea articolului despre Axiomatica geometriilor proiective inelare. Între timp, ce crezi că am făcut? Am regîndit *frumoasa* Dumitale extindere a propoziției lui Dalailemma Pompeiu.

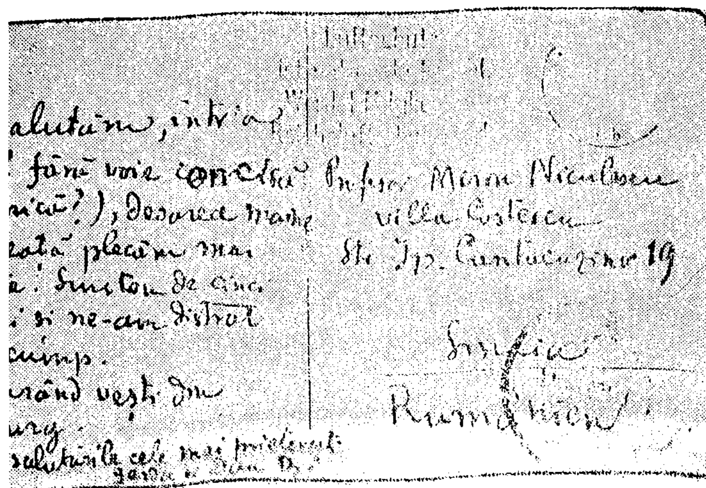
Știi, *[ce-mi*, șters*]* dezideratul ce formulasem: «trivializarea» *[acestei*, șters*]* demonstrației enunțului 2. Dumitale. Germanismul // e poate nefericit. S-ar putea interpreta ca dorința abjectă a unui *[al*, șters*]* matematician alco[o]lizat de a diminua prețul muncii *[unui*, șters*]* camaradului său. În realitate a trivializa (trivial machen) înseamnă pentru nemți a face să decurgă *[din adevăruri prime*, șters*]* direct din adevăruri prime sau din aplicarea unei metode infailibile. În acest sens Descartes a trivializat geometria, prin invențiunea metodei coordonatelor. De asemenea, reperul mobil a trivializat teoria suprafețelor.

În sfîrșit, iată demonstrația mea pentru cazul $n = 3$. Vei vedea că elementele ei se transpun aproape cuvînt cu cuvînt, pentru n oarecare.

Mai întîiu, e clar că metrica unghiulară euclidiană, din jurul unui punct, e [cuvînt șters] isomorfă cu metrica unei geometrii eliptice (geometrie riemanniană de curbură constantă, pozitivă) de o dimensiune mai puțin. Spațiul eliptic are două forme (Klein-Cliffordsche Roumformen) după cum se știe: spațiul [ceva șters: silabă, cuvînt de 3—4 litere, ininteligibil] Cayleyan eliptic și spațiul sferic (ipersferic). Metrica unghiulară a vectorilor e isomorfă (oloedric) cu metrica unui spațiu sferic, ceea ce se vede imediat intersectînd snopul vectorilor punctului o cu o ipers[f]eră de acelaș centru.

Încît, pentru $n = 3$ (și, similar, pentru $n > 3$) [sub $n > 3$ era scris n *oarecare*, șters] teorema Pompeiu-Niculescu (!) revine la următoarea teoremă de geometrie sferică:

Se consideră un triunghi sferic ABC de laturi mai mari [1] *ca* $\frac{\pi}{2}$. *Două puncte D și E depărtate* [2] *de A, B, C cu mai [de asemenea mai mult ca* $\frac{\pi}{2}$, *șters]* mult ca $\frac{\pi}{2}$ *sunt* depărtate între ele neapărat cu mai puțin de $\frac{\pi}{2}$. // 3. Iau pe laturile lui ABC distanțe [AA′ = AA″ = BB′ =, șters] AB′ = AC′ = BC″ = BA″ = CA‴ = = CB‴ = $\frac{\pi}{2}$.

Prin ipoteză *[B′, B*, șters*]* A″, A‴, B‴, B′; C′, C″ vin [între, șters] respectiv între B, C; C, A; A, B. Mai mult, fiindcă distanțele elementare pe sferă sunt mai mici ca π (exclud cazul limită al extremităților antipodice, iarăș[i] ușor de discutat), ordonarea pe fiecare latură e următoarea:

1) BA″A″C
CB′B‴A
AC″C′B

Să unim *[laturile*, șters*]* punctele de acelaș[i] indice superior. Obținem chiar *[polare*, șters*]* cercurile polare B′C′, C″, A″, A″B‴ ale vîrfurilor A, B, C.

Cunoști axioma lui Pasch din geometria euclidiană plană.

[Dacă o transversală dreaptă taie două din laturile unui triunghi MNP între M și N și între M și P, O, două rînduri tăiate*]*.

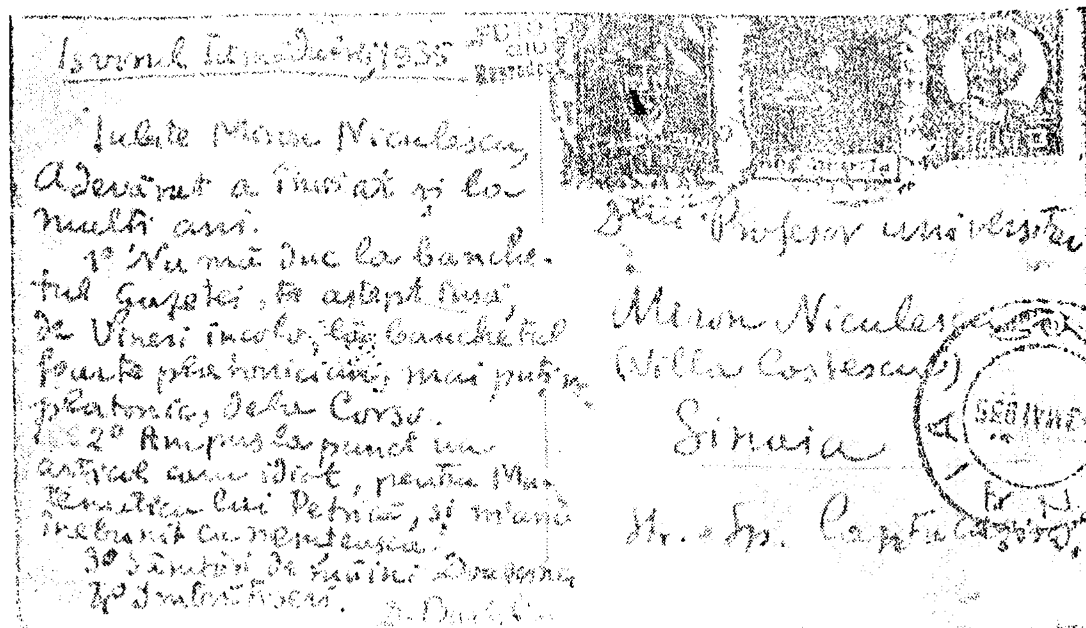
Dacă o dreaptă taie latura MN a unui triunghi MNP între M și N atunci taie obligatoriu una sau alta din celelalte două într-un punct diferit de extremități. Se demonstrează atunci că taie numai *[o astfel*, șters*]* una din cele două laturi — Această propoziție există, ca teoremă și în geometria sferică și *[reiese*, șters*]* rezultă imediat din axiomele *[ordonării*, șters*]* de ordonare lineară ale *[planul*, șters*]* sferei în două clase. Dacă A și B fac parte din clase diferite dreapta taie *[unul din arcele AB*, tăiat*]* fiecare din *[arcele*, șters*]* segmentele complimentare ce unesc pe A cu B. //.

4. Ei bine, în virtutea teoremei lui Pasch, pe sferă, rezultă imediat, ținînd seamă de ordonarea 1) că *[arcele A′*, tăiat*]* segmentele *[B′C*, șters*]* B′C′, C″A″, A‴B‴ din interiorul triunghiului ABC se taie în trei puncte a, b, c diferite de extremități [3].

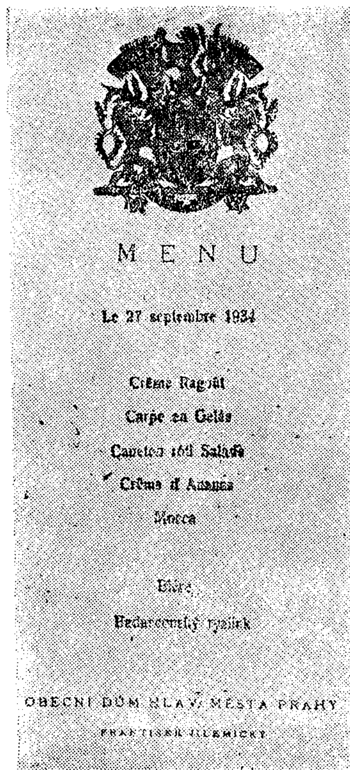
Geodeticele bc, ca, ab împart sfera în cîte două regiuni. Să însemnăm cu α^+, β^+, γ^+ regiunile care conțin pe A, B, C și cu α^-, β^-, γ^- — regiunile complimentare. Luate la un loc geodeticele bc, ca, ab împart sfera în *[trei*, tăiat*]* opt triunghiuri bine caracterizate prin părțile lor comune cu *[cele 6 regiuni*, tăiat*]* aceste regiuni.

$\alpha^+\beta^+\gamma^+ \equiv abc$	$\alpha^-\beta^-\gamma^-$
$\alpha^+\beta^-\gamma^-$	$\alpha^-\beta^-\gamma^+$
$\alpha^-\beta^+\gamma^-$	$\alpha^+\beta^-\gamma^+$
$\alpha^-\beta^-\gamma^+$	$\alpha^+\beta^+\gamma^-$

Punctele D sau E depărtate de A, B, C cu mai mult de $\frac{\pi}{2}$ *[vin evident între*, tăiat*]* sunt, evident, față cu fiecare din cercurile polare bc, ca, ab ale acestor puncte, de clasă opusă punctelor A, B, C: așadar obligatoriu situate în triunghiul $\alpha^-\beta^-\gamma^-$. Dar triunghiul $\alpha^-\beta^-\gamma^-$ e congruent cu triunghiul antipodic $\alpha^+\beta^+\gamma^+ = abc$. Așadar,

Iubite Mirone Niculescu,
Adevărat a înviat și la mulți ani.
1° Nu mă duc la banchetul Gazetei, te aștept însă de Vineri încolo, [illegible]
[illegible] Corso.
2° [illegible]
[illegible]
3° [illegible]
4° [illegible]

D-lui Profesor universitar
Miron Niculescu
(Villa Costescu)
Sinaia
Str. [illegible]

MENU

Le 27 septembre 1934

Crème Ragoût

Carpe en Gelée

Caneton rôti Salade

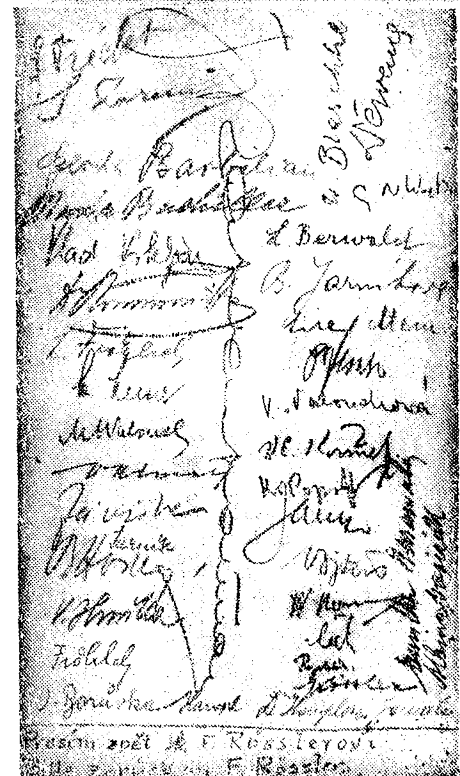
Crème d'Ananas

Mocca

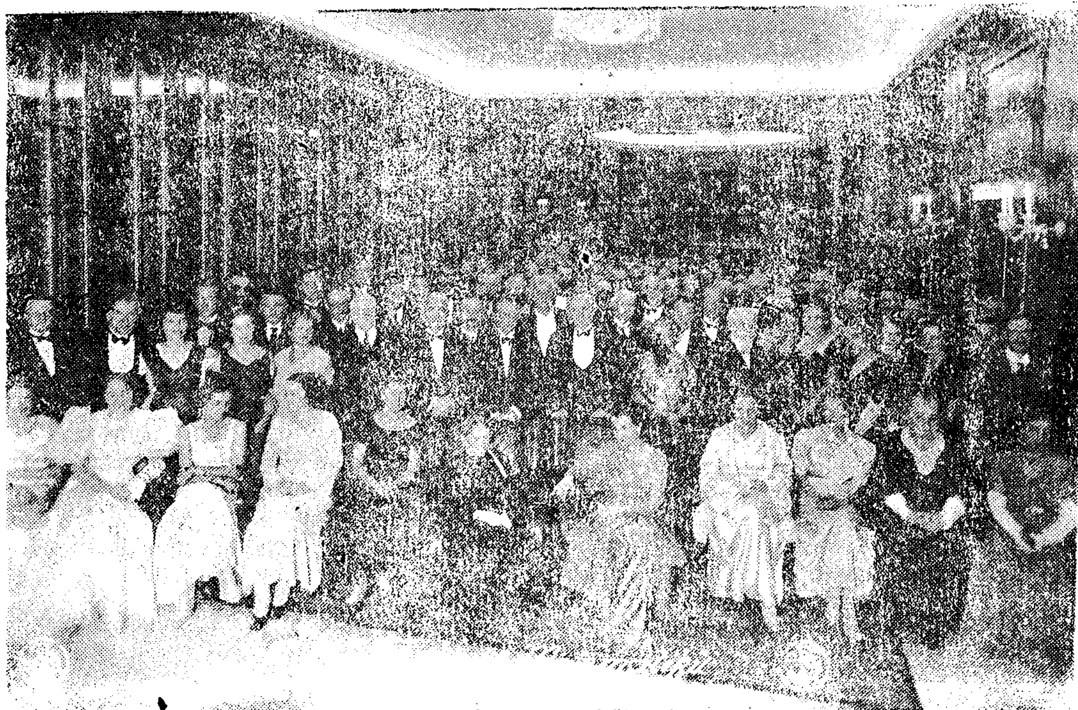
Bière

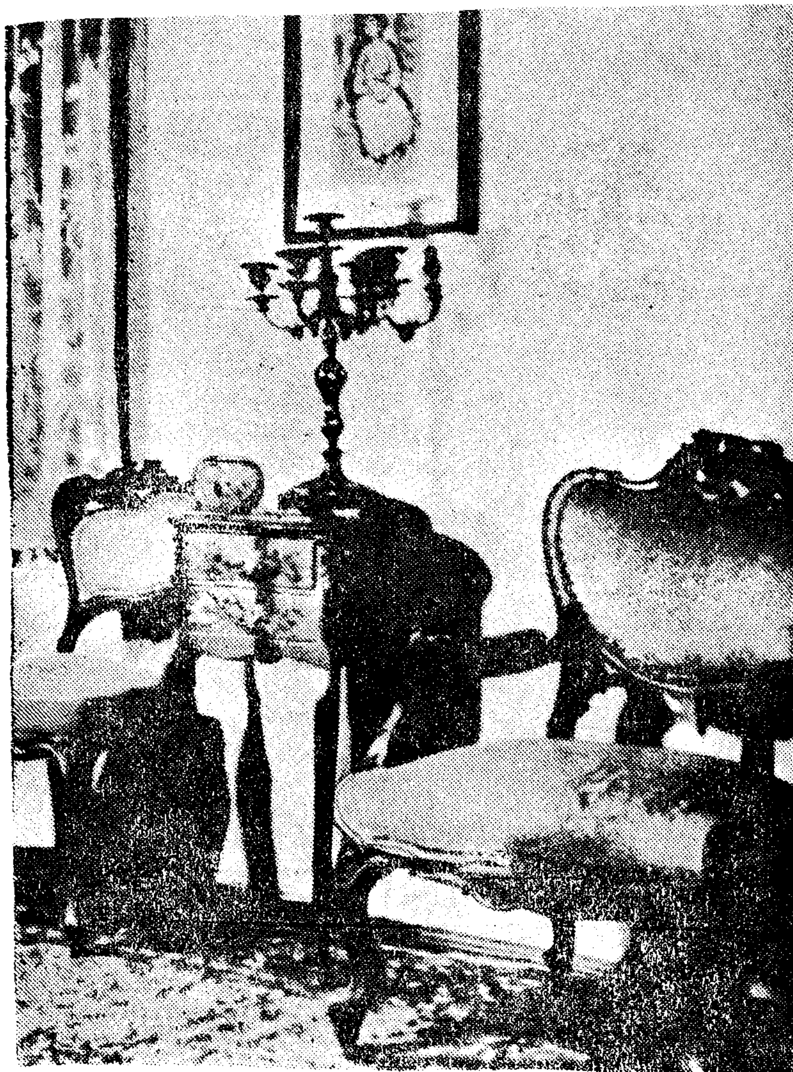
Budarecký ryzlink

OBECNÍ DŮM HLAV. MĚSTA PRAHY

Congresul de la Praga. Semnăturile participanților pe o pagină a Meniului

Mobilier Ion Barbu

pentru a ne da seama de mărimea distanței *[D, E e deajuns să*, șters*]* dintre D și E e deajuns să considerăm antipozii D și E ai acestora, din triunghiul abc. //

5. Prin deformări continue se inferă, de la existența acestei celule, la existența unei celule cu laturile neegale dar mai mari ca $\frac{\pi}{2}$.

Se construiește ca mai sus celula epolară *[a_1a_2 —* șters*]* $a_1a_2 \dots a_n$, considerînd *[iper*, tăiat*]* varietățile total geodetic S^i_{n-1} polare lui $a^{i(i = 1, 2 \dots n)}$.

[Se arată, tăiat*]*. Apare imediat din ipoteza fundamentală că varietatea [S^1_{n-1}, întîi tăiat, apoi reluat] S^1_{n-1} (de exemplu taie *[arg*, tăiat*]* arcele *[A_i*, tăiat*]* A_1Ai (i = 2, 3, ... n) intre A_1 și Ai. Pe cale analitică (pe cale axiomatică, ceva mai lung) se arată imediat că varietățile S^i_{n-1} în aceste condițiuni determină 2^n celule, dintre care una $\alpha_1^+\alpha_2^+ \dots \alpha_n^+$[$\equiv a_1 0$, șters] $= a_1a_2 \dots a_n$ situată chiar în interiorul celulei $A_1A_2 \dots A_n$. Punctele aj (j > n) pentru care distanțele A_1A_j (i = 1, 2, ... n) sunt mai mici ca $\frac{\pi}{2}$ cad obligatoriu în *[gel*, tăiat*]* celula antipodică $\alpha_1^-, \alpha_2^- \dots \alpha_n^-$ congruentă cu *[$a_1^+A_2^+$* tăiat*]* $a_1a_2 \dots a_n$. Așadar, dacă An + 1 și A_{n+2} sînt antipozii punctelor *[A_n și A_n*, tăiat*]* A_{n+1} și A_{n+2} din $\alpha_1^-, \alpha_2^- \dots \alpha_n^-$ avem numaidecît

2) $A_{n+1}A_{n+2} < \Delta$
unde Δ e cel mai mare din arcele $a_i a_j$ $(i, j = 1, 2 \dots n)$.

Însă *[celula polară a lui*, tăiat*]* varietățile polare ale lui *[S_1 și*, tăiat*]* a_i și a_j sunt *[frontiere*, tăiat*]* prelungiri ale tezelor Σ^i_{n-1} și Σ^j_{n-1} ale *[lui*, tăiat*]* celulei $A_1A_2 \dots A_n$. Ca atare nu intîlnes[c] arcul $a_i a_j$. Deci $a_i a_j < \frac{\pi}{2}$. Din 2) deducem

$$A_{n+1}A_{n+2} < \frac{\pi}{2}.$$

Teorema P — N e deci generală. Toate cele cîteva limitații, provenite din excluderea distanțelor egale cu $\frac{\pi}{2}$ cu rostul de a evita în neegalitățile obținute apariția semnului = //. Însă cercurile polare ale lui a, b, c sunt evident BC, CA, AB, Cum triunghiul abc situat, cum am dovedit[,] în interiorul lui ABC, nici unul din arcele bc, ca, ab nu e tăiat de cercul polar al extremităților sale *[ca atare, ținînd seamă că BC, CA, AB sunt depărtate de puncte pe bc și mai mici ca π și deci orice segment interior triunghiului*, tăiat*]* Această condiție e necesară și suficientă ca să avem

$$bc < \frac{\pi}{2} \quad ca < \frac{\pi}{2} \quad ab < \frac{\pi}{2}.$$

Dar DE e un segment interior triunghiului abc. Ca atare e mai mic decît cea mai mare latură. Deci

$$DE < \frac{\pi}{2}.$$

Aceasta arată că *depărtarea* punctelor DE și deci DE (mai mică decît π) e chiar arcul DE. Teorema e demonstrată.

Cum decurge demonstrația pentru $n > 3$? Se ia pe ipersfera S_{n-1} un număr de n puncte $A_1A_2 \dots A_n$ așa încît depărtarea A_iA_j să fie mai mare ca $\frac{\pi}{2}$. Se poate dovedi că există o „celulă" în sensul topologic, cu frontierele varietăților total geodetice $A_2A_3 \dots A_n$, $A_1A_3 \dots A_n$ etc. ... avînd ca ultime frontiere contururi formate numai din segmentele A_iA_j. Într-adevăr, e de ajuns să considerăm celula exhilateră de latură $> \frac{\pi}{2}$ față de care, luat ca reper, absolutul geometriei sferice să scrie [*la care absolutul geometriei sferice, raportat, are ecuația*, Un rînd, tăiat]

$$x_1^2 + x_2^2 + \dots x_n^2 - 2g(x_1x_2 + x_1x_3 + \dots) = 0$$
$$0 < g < 1$$

6. *[Ridic*, tăiat*]* mijloacele întrebuințate în demonstrația teoremei $(PN)_3$ pot fi caracterizate axiomatic astfel:

Consecințe ale grupei axiomelor de legătură sferice
" " " " " " "
" " " " " ordonare "
" " axiomelor III_{1-3} de congruență (lineară)
" " următoarelor afirmații (luate ca axiome).

Mobilier
Ion Barbu

Axioma CP (a cercului polar): dacă 2π e *[maxima*, șters, scris deasupra*]* limita lungimei unei geodetice închise atunci punctele depărtate cu $\frac{\pi}{2}$ de un punct fix sunt pe o geodetică.

Axioma (CP)'. Reciproc, fiecare geodetică admite două puncte polare (antipodice). (De aici se deduce că toate geodeticele sunt egale între ele și *[egale chi*, tăiat*]* măsoară 2π). Cu privire la [*tabela*, tăiat] tabla de axiome de mai sus se pun întrebările următoare: 1) Constitu[i]e un sistem complect de axiome pentru geometria sferică? ⟨Eu cred că da. Ar fi de dorit să mă înșel, căci atunci ar exista geometrii *neisomorfe*? cu geometria sferică, în care $(PN)_3$ s-ar verifica încă⟩

2) Dacă sistemul e complect, înlocuirea axiomelor CP și (CP') cu afirmația $(PN)_3$ conduce la un sistem echivalent cu primul (cu alte cuvinte sistemul rămîne categoric) sau își pierde categoricitatea?

Iată, iubite M.N. o glosă a teoremei dumitale. Cea mai bună amendă ce pot aduce afirmației grăbite că $(PN)_2 = (DP)_2$ e singurul caz interesant, e că nu m-am ocupat de el mai sus. Geometria sferică în chestiune se reduce la geometria pe un cerc, *caz banal* (da, da! am zis).

Al Dumitale cu o recrudescență de prietenie,

DAN BARBILIAN

[Scrisoare recomandată, 6 pagini în 4°, retro/verso, cu cerneală neagră, ușor decolorată, BAR Fond Miron Nicolescu, nr. inv. 198609].

---

[1] Las la o parte cazul, ușor de discutat, cînd unele [depărtări, șters] laturi sau distanțe ar fi chiar egale cu $\frac{\pi}{2}$. Existența unui triunghi cu laturi mai mari ca $\frac{\pi}{2}$ se deduce prin deformări continue, din existența triunghiului echilateral, de latură arbitrară.

[2] Prin depărtare înțeleg, firește, arcul cel mai mic de pe geodetică.

[3] Dacă am fi admis distanțe egale cu $\frac{\pi}{2}$ unele din aceste puncte s-ar fi confundat cu extremitățile, cu alte cuvinte vîrfurile triunghiului abc n-ar fi căzut toate în interiorul lui ABC, ci s-ar fi găsit, unele pe laturile triunghiului. Demonstrația rămîne esențial aceeași.

V

[Adresă:]

Domnului Prof[esor]
Miron NICULESCU
Str. Paris 14/Loco
Paris 14/loco
/fără expeditor/

Dragă Miron Niculescu

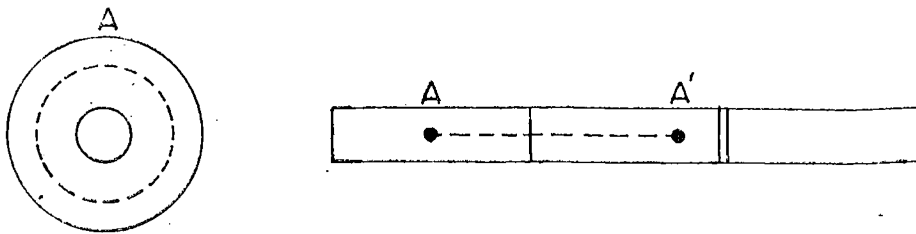
Pînă cînd nu uit: exemplul lui Stoilow pentru a arăta că există totuși involuții ale varietăților deschise care nu admit puncte fixe e iluzoriu.

O involuție e *[identita rela*, tăiat*]* transformarea care satisface la relația

$$S^2 = E$$

unde E e identitatea. Pe suprafețele multiplu conexe (o coroană, un far) identitatea nu poate avea alt sens decît următorul: suprapunerea a două puncte (sau întoarcerea în acelaș loc) după un drum nul-omolog.

E clar însă că rotire R de unghiu π a unei coroane în jurul centrului, [*comp.* tăiat] compusă cu ea însăș nu dă un drum nul omolog. [*Cele*, tăiat] Supunînd pe A la transformarea R^2 obțin două puncte distincte pe suprafața universală de acoperire.

Transformarea R e [inițial *comparabilă*, tăiat, scris deasupra] asimilabilă nu cu o involuție, ci cu o translație, e așadar *ne-periodică*. Prin urmare nu pot scrie

$$R^2 = E$$

decît într-un mod abuziv.

Îmi vine să cred că proprietatea involuțiilor spațiilor [cuvînt șters] topologice deschise de a avea [*pe*, șters] cel puțin un punct fix e adevărată fără nici o excepție (așadar pentru toate ordinele de conexiune) deși *[deci?]* demonstrația [pe] care am dat-o pare să nu funcționeze decît pentru spațiile simple conexe. De aici nevoia de a mă libera de *[un* șters*]* o metrizare particulară, sau de continuitatea distanței.

Comunică-i, te rog, la Cernăuți lui Stoilow obiecțiunea de mai sus.

Cu dragoste

D. BARBILIA[N]

[**Scrisoare redactată, cu cerneală (tuș) neagră, pe 2 pagini retro/verso, în 4°, cu scris mare, în plic simplu, alb. BAR Fond „Miron NICOLESCU", nr. inv. 198610**]

«HRONICUL ȘI CÎNTECUL VÎRSTELOR»

Lucian BLAGA—Sextil PUȘCARIU

Dialog epistolar, VIII

XCII

[Berna] 30 martie 1937

Iubite Domnule Profesor,

Am primit scrisoarea cu privire la aranjamentul Petrovici, și toate celelalte chestiuni. Îți mulțumesc din inimă pentru toată această prietenească, părintească, frățească grijă!

Regret că nu-i pot trimite lui Petrovici volumele mele literare. Toată biblioteca se găsește la Sibiu, în lăzi. Nu am luat cu mine decît cele filosofice necesare, pentru a le alătura la cererea pentru concurs.

Te rog deci să aibi bunătatea de a i le trimite. Cred că nu se vor pierde. Iar dacă se vor pierde, voi căuta, cînd mă așez la Cluj, să Ți le completez!

Cu toată dragostea

BLAGA

XCIII

[Carte poștală]

București 3.V. 37

Dragă Lulule,

Scrisoarea ta am primit-o la București unde serbez Sfintele Paști. În 11 V voi fi iar la Cluj — pentru 8 zile — și voi da lui Breazu cărțile care între timp trebuie să sosească. Concursul va fi numai la toamnă.

Mă bucur să te văd la Academie. Ar fi bine să stai *cel puțin* 8 zile. Avem nevoie

de tine la alegerile de membri și la acordarea de premii. E necesar să iai și contact cît mai des cu colegii. Dacă, pentru concurs, vei avea nevoie de un concediu care să întreacă cele 30 de zile la care aveți dreptul, va trebui să te supui restricțiilor de leafă.

La București stau la Lia, B-dul Palatul Cotroceni 34, telefon 44098.

Toate cele bune Corneliei și lui Dorli

Hristos a înviat!

SEXTIL

XCIV

București, 18.V. 37

Dragă Lulule,

Sper ca rîndurile astea să te găsească încă la Berna.

Ieri a avut Președintele Academiei audiență la Palat prezentînd Regelui lista celor 3 discursuri de recepție. Regele a ales discursul tău, care se va rosti în ședința solemnă pe care o va prezida el. Te felicit!

Ar fi bine să vii imediat după primirea acestor rînduri. În primele 10 zile se fac alegerile și avem nevoie de votul tău la alegerea lui Tiberiu Brediceanu corespondent. Voi căuta să amîn votul pînă vii.

Tot a fost bine că ți-am telegrafiat să aduci și fracul. Voi avea nevoie de el la ședința solemnă, iar de jachetă la alte ocazii.

Hristos a înviat! La revedere

SEXTIL

Dă-mi un telefon 44098 cum sosești

XCV

[Carte poștală ilustrată]

21.VI. 37, Lipsca

Dragă Lulule,

Primesc aici scrisoarea ce mi-ai trimis-o din Berna. Să știi că eu am stat cu Leonora la aparatul de Radio și am urmărit cu emoție — și cu strîngere de inimă că nu putem fi de față [130] toată ședința solemnă. Discursul tău a fost foarte frumos și bine rostit. Petrovici m-a decepționat. Regele admirabil. Parcă-l vedeam pe Iorga rotind ochii turbați. Îmi închipui că ai rămas mulțumit de cinstea ce ți s-a făcut. Sînt convins că ea ți-a netezit calea definitiv la Universitate. Am înțeles lucrul ăsta — deși n-a fost spus expres — și din vorbele lui Goangă, care a fost de față la recepția ta și mi-a spus ce-ați vorbit amîndoi. Toate cele bune!

SEXTIL

XCVI

[Carte poștală]

Bran, 8.VIII.37

Dragă Lulule,

Îți mulțumesc pentru cele două tăieturi de jurnale trimise. Călătoria mea în Germania în iunie a fost f[oarte] instructivă. Am făcut conferințe la Leipzig și Mar-

---

[130] Ședința Academiei s-a amînat din cauza îmbolnăvirii regelui. Pușcariu n-a putut întîrzia în București, fiind angajat într-o serie de conferințe în Germania *(Jurnal*, 10.06.1937*)*. *(M.V.)*

gburg, iar la Jena am luat parte la Congresul de la R. Eucken Haus: D[omni]șoara Eeuken avea multe cuvinte de laudă pentru tine.

În octomvre vom avea congresul F.O.R.-ului la Oradea. Ai cumva un drum prin țară, să ne poți face conferința făgăduită? Cum însă pentru catedră vei veni abia în decembrie sau ianuarie, cred că cu greu te putem avea la Oradea. Pe cine ni-l recomanzi, dacă nu vii? M-am gîndit la V. Băncilă [131]. Ce zici?

Despre concurs nu știu nimic nou. Totuși eu lucrez înainte pentru reușita ta.

Toate cele bune ție și la ai tăi.

Sextil PUȘCARIU

XCVII

Cluj, 21.XI.37

Dragă Lulule,

Termenul de concurs se apropie. Cred că vom începe pe la 4 decembrie. Să fii deci gata să vii cînd vei primi știrea, căci candidații care nu s-au prezentat la întîia ședință sînt șterși de pe listă. Dacă răspunsurile de la celelalte universități vin mai devreme, ceea ce nu cred, fiindcă la Iași profesorii sînt atît de certați încît nu pot ținea ședințe la Facultate — s-ar putea ca ședința de constituire să fie și mai devreme. În tot cazul pînă în 7 dec[embrie] ea trebuie să aibă loc (5 e duminică, 6 Sf. Nicolae).

După constituire trebuie să ne lăsăm vreme să citim lucrările — foarte multe — și mai ales raportorului să facă raportul. Eu aș vrea ca să convoc viitoarea ședință prin 20 dec., ca să sfîrșim pînă în 24. Ieri mi-a spus însă Grimm ca să-i dau răgaz pînă după Crăciun, ca să poată ceti totul. Mă bucur că ia lucrul în serios și te cetește — precum am auzit, cu plăcere din ce în ce crescîndă — cu temei. Să fii deci pregătit și pentru eventualitatea că probele vor începe abia după 6 ianuarie.

Trebuie să ținem seama și de faptul că pe la 20 XII vor fi alegeri pentru parlament și poate vreunul din delegați să fie în propagandă electorală. Ar fi păcat bunăoară să lipsească de la concurs Brăileanu [132] sau Alecu Procopovici, care vor fi delegați unul ca supleant), probabil, de Cernăuți. Iașii, probabil, nu vor delega la timp, sau dacă da, vor lipsi ca de obicei. De la București a fost delegat Gusti, care probabil va lipsi și în locul lui va veni supleantul, Caracostea.

Eu sînt mulțumit cum se dezvoltă lucrurile pînă acum. În orice caz, ca președinte al comisiei, am mari avantagii.

La revedere cu bine!

Sextil PUȘCARIU

(Adu, dacă poți, voci de presă, scrisori și recenzii străine, care impresionează pe unii membri).

XCVIII

Cluj, 25.XI.37

Dragă Lulule,

În chestiunea catedrei de estetică a intervenit ceva neașteptat, care a avut de urmare decizia de ieri a senatului de a se publica din nou concursul. Aceasta însemnează o amînare cu vreo 5 luni.

Cauza: în ultimul moment a observat decanul — și nu observa, dacă nu s-ar fi petrecut tot în zilele astea un caz analog la Facultatea de Științe — că titlul cate-

---

[131] Vasile Băncilă (1897–1979), filosof, autorul primei lucrări monografice *Lucian Blaga, energie românească* (1938) *(M.C.)*.

[132] Traian Brăileanu, profesor de sociologie la Universitatea din Cernăuți *(M.V.)*.

drei a fost publicat greșit (Estetică generală cu deosebită privire la Est[etica] literară). Acest titlu e cel introdus în buget, dar titlul legal e Estetica literară [133]. Dacă s-ar ținea concursul în împrejurările acestea, l-ar putea contesta oricine (și s-ar găsi desigur cine să-l conteste). Singura ieșire din impas a fost hotărîrea de ieri a senatului, de a se face publicarea din nou.

Îmi pare de două ori rău de acest lucru. Mai întîi pentru enervările ce ți le produce această amînare ție și în rîndul al doilea fiindcă lucrurile fusese[ră] pornite, bine.

Pe de altă parte însă e poate mai bine așa. Vorbind ieri cu Goangă mi-a spus că în curînd crede că se va găsi cea mai favorabilă soluție în chestiunea acestei catedre. Pe cît am simțit, vrea să-i facă lui Rusu rost de o catedră la Cernăuți (unde e vacantă o catedră de filosofie, care va intra în bugetul pe aprilie viitor). Cîștigînd timp, vom putea lucra din nou pentru formula mea inițială: să se schimbe articolul din lege în favoarea membrilor Academiei. În epoca decretelor legi, care va urma desigur după alegeri, lucrul nu va fi greu, dacă îl vom putea convinge pe Vaida — care are acum cuvînt hotărîtor — să intervină la Tătărăscu, pentru acest amendament la lege. Goangă ar fi aplecat să o facă.

Despre aceasta vom mai vorbi.

Îți trimit în grabă aceste rînduri, ca să nu te pregătești de venire la Cluj.

Cu toată prietenia

Sextil PUȘCARIU

---

[133] Iată un fragment din textul *Adevărul în privința concursului catedrei de Estetică literară de la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din Cluj*, semnat de N. Drăganu, în calitate de decan:

«Între timp Decanul a găsit că publicarea catedrei se făcuse cu titlul greșit, deoarece Ministerul nu făcuse la timpul său formele legale pentru schimbarea lui, cerută de Consiliu, din „Estetică literară" în „Estetică generală cu deosebită privire la Estetica literară", iar Consiliul legislativ refuzase s-o treacă în noul regulament al Facultății în forma din urmă, care era cea a publicării. Pentru a evita urmările acestei greșeli, s-a văzut nevoit să intervie la Senat pentru anularea publicării concursului» (Arhiva Facultății de Filozofie și istorie Cluj.) Dar iată și scrisoarea trimisă de N. Dragnea lui Sextil Pușcariu:

«Cluj 25 Nov[embrie] 1937»

Nr. 3 1937/38

Domnule Coleg,

Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință că, potrivit hotărîrii luate în ședința Senatului Universității noastre din 24 noiembrie 1937, s-a anulat concursul publicat pentru ocuparea catedrei de „Estetică generală cu deosebită privire la Estetica literară", întrucît titlul catedrei s-a publicat greșit,

Decan,

N. DRĂGANU

D-sale

Domnului Sextil Pușcariu prof. univ. Loco »,

[M.L.R. — 19443/3]

Despre toate problemele legate de ajungerea lui Blaga la Universitatea din Cluj se dau ample informații în studiul nostru *Profesorul Lucian Blaga*, în curs de apariție în *„R.I.T.L."*, *(M.C.)*.

XCIX

[Dactilografiat]

Cluj, 26.XI.37

Dragă Lulule,

După scrisoarea mea de alaltăieri n-am deocamdată să-ți comunic nimic nou. Treci și peste acest neplăcut incident, care poate fi bun și el la ceva.

Îți scriu azi ca să te rog să-mi stai în ajutor pentru desfacerea *Atlasului Linguistic* în străinătate. Greutățile împreunate cu devizele sînt atît de mari, încît nici un librar din țară — și precum știi, nici nu prea avem librari iscusiți — nu vrea să ia asupra sa inconvenientele împreunate cu trimiterea *Atlasului* la abonații din străinătate. Sînt silit deci să-i găsesc un comisionar în străinătate. În Germania l-aș găsi ușor, dar nu-mi folosește nimic, deoarece prețul *Atlasului* în străinătate l-am fixat în franci elvețieni — care la noi au un curs foarte bun — pe cînd marca e atît de scăzută încît aș pierde mult la schimb (căci comisionarul german socotește francul elv. cu 57 pfeningi = 23 lei, în loc de 41).

Am scris lui Jaberg să-mi găsească un librar elvețian care să primească comisionul *Atlasului*. N-am nici un răspuns. Cum termenul se apropie (am promis abonaților că *Atlasul* apare pînă la sfîrșitul anului) te rog să-mi stai și tu într-ajutor. Mai bine ar fi să treci pe la Jaberg și să căutați împreună [cu cerneală:] (Schänzlistr. 57).

Librarului care ar primi reprezentanța pentru străinătate (Europa și America) îi ofer — pentru rabatul acordat librarilor care au făcut abonamente și care e de 10 la sută pentru un abonament și de 15 la sută celor cu 2 sau mai mulți abonați — un beneficiu de 10 la sută. Cum volumul costă 150 fr. elv., acest comision face 15 fr. elv. de volum sau 150 fr. elv. pentru opera completă (10 vol. în curs de 8 ani), deci o sumă destul de atrăgătoare, considerînd că am pînă acum 65 de abonați în străinătate. Din acești 15 fr. elv. de volum, aș vrea ca 10 să-i plătesc în bani gata, iar 5 în exemplare de *Atlas* socotite acestea cu o reducere de 20 la sută (adică de 120 fr. elv. exemplarul). Dacă nu s-ar găsi un reprezentant în condițiile acestea, aș accepta eventual și alte condiții.

Nu știu întrucît s-ar putea face trimiterea lăzilor cu volumele *Atlasului* pe adresa Legației noastre — pentru cazul că librarul ar fi din Berna — ca să se simplifice formalitățile de vamă și întrucît librarul elvețian ar putea livra banii încasați tot la Legație. Eu aș face pașii necesari la Banca Națională, ca să pot face apoi transferul în țară.

Iată o mulțime de chestiuni cu care cei ce are norocul să poată răspîndi o operă românească în străinătate, trebuie să se ocupe. Dacă mi-ai putea da o mînă de ajutor sau un sfat ți-aș fi foarte mulțumitor.

Cu veche prietenie

Sextil PUȘCARIU

[cu cerneală]

Tocmai am vorbit la telefon cu Cornelia. Mi-a părut bine să-i aud vocea după atîta timp. Alătur și adresa primită de la decan, ca să vezi că n-a fost nici o altă cauză pentru amînare decît stupida greșală de formă.

C

Cluj, 28.XI.37

Dragă Lulule,

Îți scriu iar și te rog să mă ierți că vin din nou cu chestiunea *Atlasului*. Mi-a scris Jaberg că și la el sînt atîtea restricții de devize, încît librarul lui, Franck A. S., nu vrea să ia reprezentanța *Atlasului* și nu crede că o va face alt librar elvețian, nefiind aceștia prea organizați pentru comenzile de cărți în străinătate.

Atunci m-am gîndit că poate vei găsi o *bancă* sigură, care să primească plățile de la abonații străini, cărora li s-ar trimite de aici *Atlasul* cu factura, avînd ei să plătească în fr. elv. la banca pe care le-aș indica-o și care m-ar anunța de fiecare primire de bani. Dacă s-ar găsi o asemenea bancă, te rog spune-mi cît comision mi-ar cere și *care ar fi modalitatea ca să-mi trimeată banii la Cluj*. Prin Banca Națională (la care aș putea interveni în acest sens)? Sau aș putea avea un depozit de fr. elv. la acea bancă asupra căruia aș putea dispune cedînd unei bănci sau firme comerciale de aici depozitul, pentru plăți în Elveția și încasînd aici contravaloarea în lei pe cursul pieții?

Mă gîndesc și la posibilitatea ca Legația să primească plățile din străinătate și să-mi trimită banii. Dar nu cred că ar face-o și în tot cazul n-ar mai face-o poate după plecarea ta din Berna.

Aștept cu nerăbdare răspunsul tău.

Cu veche prietenie

Sextil PUȘCARIU

CI

Cluj, 16.XII.37

Dragă Lúlule,

Am fost ieri la Alexandru [134]. Mi-a spus multe, după obiceiul lui. Cum văd, n-avem să așteptăm prea mult de la el. Zicea că abia la 24.I — cînd se adună la Palat cavalerii ordinului Ferdinand — va avea ocazia să vorbească. Propunerea de a face intervenția prin altă persoană (Valer Pop [135]) n-am acceptat-o. Îi e teamă că, dacă Iorga va prinde de veste, are să caute să zădărnicească totul, mai ales că momentan are trecere mare la guvern și lui Angelescu i-a fost totdeauna frică de el.

Astfel stînd lucrurile, îi voi scrie chiar azi lui Goangă, ca să publice vacanța, pentru ca să nu ajungem în mai cu concursul. Dacă între timp se poate aranja altfel — cu atît mai bine.

Toate cele bune!

Sextil PUȘCARIU

CII

Cluj, 23.XII.37

Dragă Lulule,

Am vorbit ieri cu Goangă. E învoit. Zicea că la 1 ianuarie speră să poată vorbi Regelui. Dacă nu, cere audiență. Imediat după vacanță va trebui să se întrunească Consiliul Facultății ca să facem propunerea. L-am rugat pe D-l Roșca să pregătească el un raport despre opera ta filosofică. Bine ar fi să pot prezenta și eu un scurt raport despre însemnătatea unei asemenea catedre pentru studenții din toate facultățile. De aceea te rog să faci tu acest raport — căci îți poți da seama mai bine decît mine asupra ceea ce va avea să fie catedra de filosofia culturii — pe care să-l pot utiliza eu. Ar trebui să-l am pînă prin 5 ianuarie, ca să am vreme să mai adaug la el cîte ceva. [136]

Numai dacă nu s-ar ivi complicații cu guvernul actual!

Sărbători fericite!

Sextil PUȘCARIU

---

[134] Alexandru Lapedatu, ministru, pe atunci, al Cultelor și Artelor (de la 9 iunie 1934) *(M.C.)*.

[135] Valer Pop (1892—1937), om politic ardelean, ministru în mai multe cabinete liberale *(M.V.)*.

[136] Pînă la urmă raportul despre necesitatea unei catedre de filosofia culturii a fost făcut tot de D. D. Roșca. Am publicat acest raport în „*Vatra*", nr. 6, 1987. Pușcariu a făcut raportul pentru modificarea legii în favoarea membrilor Academiei *(M.C.)*.

CIII

[Data poștei: *21 mart. 38*]

[Telegramă]

Lulu chemat unanim felicitări

Sextil PUȘCARIU

CIV

Cluj, 8.IV.38

[Carte poștală]

Să trăiești colege și la mai mare: decan și rector!

SEXTIL

CV

Cluj, 20.IV.38

[Carte poștală ilustrată]

Dragă Lulule,

În preajma plecării la Paris îți răspund în grabă la scrisoarea ta din 12.IV, că nu e nevoie de nici o adresă de mulțumire către Universitate. Numirea ta a apărut în „*Monitor*". [137]

Sper că Dorli s-a făcut bine și mai sper s-o văd la vară în Lisbõa

Toate cele bune

SEXTIL

CVI

[Carte poștală ilustrată]

Paris, 29.IV.38

Dragă Lulule,

Dacă ai fi cu noi n-am fi vorbit atît de tine. Te-am bîrfit și am căzut de acord că nu există un om atît de puțin simpatic ca feciorul popii din Lancrăm.

S[extil] PUȘCARIU

Și totuși concluzia a contrazis premisele, căci așa stau lucrurile în această lume de antinomii.

B. MUNTEANU [138]

CVII

Cluj, 2.VII.38

Dragă Lulule,

Îți făgăduisem pe jumătate că te voi vizita la Lisbõa. Spre marele meu regret n-am s-o pot face, căci nu mă mai duc nici la congresul de la Paris (24 iulie). Probabil că am să mor fără să fi văzut Portugalia, despre care îmi scrii atît de încîntat.

Întîmplător m-am întîlnit cu V. V. Tilea. L-am întrebat dacă vei sta în casa lui Zicea că el e informat că la toamnă nu vei veni încă la Cluj, ci îți vei cere concediul

---

[137] „*Monitorul oficial*", nr. 96, 22 aprilie 1937, p. 2120 *(M.C.)*.

[138] Basil Munteanu (1897—1972), critic și istoric literar, autor al unei reputate *Panorama de la littérature roumaine*; și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Paris *(M.V.)*.

de la catedră. Desigur informaţia lui e falsă, căci episcopul Colan mi-a spus că ieι scris că vii. Aşa să şi faci, căci atunci cînd Facultatea te-a propus şi eu şi Lupa am făcut declaraţia că părăseşti cariera diplomatică şi că vii la catedră în octomvre.

Îţi aduc aminte şi de promisiunea ce mi-ai făcut-o anul trecut ca să faci o conferinţă la Congresul F.O.R.-ului. Anul acesta îl vom ţinea pe la mijlocul lui noiemvre la Alba-Iulia, ca să accentuăm — cu ocazia celor două decenii de la Unire — indisolubila legătură între neam şi biserica ortodoxă. Vrem să-l încadrăm şi pe Goga în galeria marilor figuri ortodoxe din Ardeal. De aceea am hotărît să facem conferinţa despre el. Nimeni nu va putea vorbi mai frumos despre Goga — poet, apostol, ardelean — de cum ai face-o tu, scoţînd în relief intima lui legătură cu biserica la al cărui [sic!] altar a slujit tatăl său şi pentru care el a creat întîiul minister al Cultelor (pentru care *el* găsise o legătură cu Artele). Scrie-mi, te rog, (la Bran), că vei face această conferinţă.

La Paris, în mai, am stat de vorbă mult cu B. Munteanu [138]. Acum am primit *Istoria literaturii* lui, admirabilă înfăţişare a scrisului nostru din cei 70 de ani din urmă.

Sărut mînuţa Corneliei şi d-şoarei Dorli

cu drag

Sextil PUŞCARIU

CVIII

Bran, 21.VIII.38

Dragă Lulule,

Îţi mulţumesc pentru bunele cuvinte trimise la 15 august. Din norocire pentru noi — şi din nefericire pentru cei atinşi de el — accidentul de automobil (cu sfîrşit letal) nu i s-a întîmplat fratelui, ci unui văr al Manoileştilor noştri.

Te aşteptăm cu dor la Cluj. Mă bucur că ai găsit un aranjament care să-ţi permită să-ţi începi cursurile şi să le urmezi cîtva timp — pe care-l dorim cît mai lung — pentru ca studenţii noştri să te aibă îndrumător. [139]

În liniştea de la Bran lucrez acum la volumul I al unei mari lucrări de sinteză asupra *Limbei Române* [140], cu care aş vrea să-mi închei activitatea ştiinţifică.

Toate cele cuvenite Corneliei şi D-şoarei Dorli.

Cu o strîngere de mînă

Sextil PUŞCARIU

CIX

Bran, 29.VIII.38

Dragă Lulule,

F.O.R.-iştii ardeleni sînt dezolaţi că nu vrei să ţii conferinţa festivă cu ocazia sărbătorilor din anul acesta (care vor fi mai impozante, căci serbăm 5 ani de la întemeierea societăţii). Avem de gînd să facem adunarea în preajma lui 1 decemvre (sînt 20 de ani de la Unire) la Alba-Iulia, oraşul unde la 1700 s-a făcut Uniaţia. Toate vorbirile vor fi un apel la ruperea peceţilor şi reintegrarea românilor în ortodoxie.

---

[139] Lucian Blaga a ţinut. la 17 nov. 1938, lecţia inaugurală *Despre plenitudinea istorică* (publicată în „*Gînd românesc*"VI, I, 1939, nr. 1—6, iunie, pp. 3—15), continuîndu-şi apoi cursul pînă la 1 dec. 1938, cînd s-a înapoiat la Lisabona. Pînă la 1 aprilie 1939, cînd revine definitiv la catedră, a fost suplinit de D. D. Roşca *(M.C.)*.

[140] Intitulată *Limba română*, lucrarea a fost concepută în 4 volume. Au fost însă realizate primele două *Privire generală* 1940 (ed. a II-a: 1976) şi II *Rostirea*, 1959 *(M.V.)*.

Tu, ca teolog și ca filosof, care te-ai ocupat cu aceste chestiuni și consideri ortodoxia strîns legată de firea noastră, ca popor, ai putea face o conferință strălucită, înălțată pe un plan înalt filosofic. Te rog gîndește-te bine la acest lucru și scrie-mi cît mai repede că primești.

Am impresia că nu te poți deroba de la această sarcină, cînd toată lumea ardeleană te așteaptă și dincolo de catedră.

Pomenirea lui Goga o vom face în vorbirea prezidențială și în raportul general.

Scrie-mi tot la Bran, unde stau și luna septemvre.

Cu toată dragostea

Sextil PUȘCARIU

CX

6.V.39

Dragă Lulule,

Primesc de la Motru telegrama alăturată [141]. Cum eu nu ies încă din casă, te rog pe tine să te duci la Ciucea (Lupaș e plecat în Germania, Dragomir la București). Desigur că și d-na Goga s-ar bucura să vadă Academia reprezentată prin tine.

Te rog dă-mi un telefon (180) cum te întorci la hotel, ca să știu dacă pleci și pentru cazul că n-ai putea pleca să-i dau un telefon lui Ghibu. [142]

Toate cele bune!

Sextil PUȘCARIU

(Text îngrijit și note de Magdalena VULPE și Mircea CENUȘĂ)

---

[141] Rîndurile sînt scrise pe *verso*-ul următoarei telegrame:

«Sextil Pușcariu

Cluj, Elisabeta 23

Rugăm reprezentați Academia la parastasul regretatului Goga la Ciucea. În caz de împiedecare rugați alt domn coleg.

Președinte

C. RĂDULESCU-MOTRU

(M.V.)

[142] Blaga va participa, la 7 mai 1939, la comemorarea lui Goga de la Ciucea *(M.C.)*.

Lucian BLAGA – Domnița GHERGHINESCU-VANIA

Dialog epistolar [IV]

JUBILAȚIA ȘI TRISTEȚEA SÎNT CEI DOI poli între care pendulează poezia metafizică a lui Lucian Blaga. Amîndouă aceste stări fundamentale sînt determinate de un factor decisiv, de prezența sau absența « luminii », înțeleasă ca substanță absolută a lumii.

Contemplarea luminii, întruchipată în natură și iubire, e resimțită de poet ca participare la existența universului, în timp ce absența ei echivalează cu un gol vital, cu « boala », cu « rana ».

Prima etapă a poeziei erotice blagiene, ilustrată de *Poemele luminii* și parțial de *Pașii profetului*, e legată de momentul iubirii sale pentru Cornelia Brediceanu (1916–1919), considerat de poet a fi fost un fel de a doua naștere. Iubirea este în aceste poezii o imensă flacără, « marele foc » în care poetul se mistuie, salvîndu-se de o melancolie congenitală. Atît pe plan existențial cît și pe plan artistic erosul e resimțit, deci, ca o potențare a vitalității, ca o împărtășire din substanța originară a lumii.

A doua etapă a eroticii blagiene, cea din *Nebănuitele trepte* (1943), volum la care trimite constant corespondența cu Domnița Gherghinescu-Vania, e una a maturității existențiale și creatoare. În ea iubirea apare ca o salvare de uzura timpului, de « marea trecere »: « *Nu vreau să apun / Ferește-mă tu, să nu-mi găsesc prea grabnic împlinirea, / să nu mor mai înainte de-a muri* ». *(Cuvinte către fata necunoscută din poartă)*.

Blaga a avut dintotdeauna un acut sentiment al fragilității lumii, poezia lui dintre *Pașii profetului* (1921) și *Nebănuitele trepte* (1943) excelînd în exprimarea disperării ființei care

nu-și mai simte înrădăcinarea organică în lume. Bîntuit acum de spaima extincției, poetul vede în continuare erosul ca pe o exaltare vitalistă, și în plus ca pe o salvare de îmbătrînire și moarte: « *Și azi, dintr-odată, neașteptat, acest răsărit. / Ce cîntec nemăsurat! / Ca unui orb vindecat / lumea-n lumină mi s-a lărgit* » *(Schimbarea zodiei)*.

Iubirea e putere cosmică, « ardere » (vezi poezia cu același titlu), adică topire în marele tot. În acest cadru, femeii iubite i se închină laude, imnuri, căci ea este o întrupare absolută a lumii, este « ființa », « pumn de lumină » *(Ardere)*, « văpaie » ce incendiază iarba prin care trece *(Domnițele)*, zeiță, consubstanțială cu natura, identificîndu-se cu vegetația exuberantă *(Dumbrava roșie)*. Fiind de natură divină, ea este misterioasă, ermetică, e numită *Runa*, este una din minunile « corolei de minuni a lumii », cea mai frumoasă dintre ele (« minune », « sălbateca mea minune », « pustietoarea minune »).

Superioară prin condiția ei ontologică, femeia zeiță e adorată de poet care, împărtășindu-se din lumina ei, o contemplă ca de pe treptele unui templu: « *Ieși zeiță din sandale / Vrerea e-a Măriei Tale* » *(Dumbrava roșie)*.

Aici se poate stabili o netă disociere de poezia de dragoste a lui Eminescu, mai ales cea din ultima perioadă de creație, în care poetul păstrează permanent conștiința superiorității sale față de ființa iubită. În momentele lui de misoginie, Eminescu nu vedea în iubire decît porunca geniului speciei, iar în cuplul amoros unealta oarbă a acestuia.

La Lucian Blaga, statutul metafizic al femeii explică atît caracterul cast, de mare puritate al erosului, cît și trăirea iubirii ca extaz și resimțirea pierderii ei ca o pustiire a firii, prin înstrăinarea de absolut. [1]

Simona CIOCULESCU

---

[1] A se vedea, spre o mai bună edificare, întregul capitol intitulat *Iubirea* din excelenta analiză a lui G. Gană, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, Ed. „Minerva", București, 1976.

«Inima mi-ar fi lungit cărarea pînă la Sibiu»

LXII

Moroieni
3 noembrie 1942

Dragă Lucian,

M-am întors ieri, de la Brașov, unde am stat cinci zile întregi. Inima mi-ar fi lungit cărarea pînă la Sibiu. Dar nu s-a putut. (Inima a vrut, cauciucurile automobilelor prietene, nu!)

Am sperat însă, pînă în ultimul ceas, că o să pot bate la ușa voastră, prin surpriză.

Acum mă simt, aici, și mai singură și mai părăsită.

E un noroc totuși că D-na L. a plecat.

Fără ea îmi fac mai bine filmele consolatoare.

Sunt fericită că a ieșit frumos *Cruciada*, la Timișoara. Dar eu cred, ca și Basil Munteanu, că actorii români, pentru teatrul tău, nu s-au copt încă.

Cine e de vină dacă te-ai grăbit?...

Aș vrea să ții conferința despre Gandhi, la Brașov, mai curînd. Eu aș veni special. Nu trebuie s-o amîni pînă în februarie, cînd o să cobor eu de aici, definitiv. (Altfel nu se poate.)

Aranjează tu o dată care să-ți convină și cheamă-mă. Eu vin.

Nu vrei să dai ceva lui Vania pentru „*Tribuna culturală*"? Ar putea face o pagină specială și în forma asta nouă (și înțeleaptă...) poți iscăli ceva acolo fără jenă.

La Brașov este un grup de băieți care te cer cu orice ocazie.

Gîndește-te și spune-mi.

Eu sunt aici, toamna, cum am fost astă vară. D.

Drăguță vorba lui Dorli cu « rasa ». (Pe tema asta familia Blaga văd că face variații umoristice foarte reușite...)

Spune-i că o doresc sănătoasă... parasănătoasă și că o sărut.

La fel pe Cornelia Doamna.

D.

Ce adresă are Bedițeanu la București?

[10.XII. 155 — M.L.R.]

LXIII

4.XI.1942

Domniță

am încercat într-una din zile să-ți telefonez, dar la preaviz mi s-a răspuns: Doamna nu este la domiciliu. M-aș fi bucurat să-ți aud glasul în acest început de *Noemvrie* (care-și are și el « poezia » sa în noul volumaș). C. găsește că *Dumbrava roșie* e foarte frumoasă, ca și celelalte multe poezii scrise pentru cineva. Și a adăugat: « ...orice, cu o singură condiție: poeziile să fie frumoase! » — Nu e splendidă această ființă?

Acu sunt-în așteptarea „*R.F.R.*" cu cele ce apar. Tremur de teama greșelilor de tipar!

Ai cerut să-ți trimit cărți de citit pentru singurătatea ta. Aici cartea franceză e aproape inexistentă. Ți-am găsit una, pe care am luat-o numai așa după titlu și care titlu ținea loc de-o declarație. Dacă ai citi nemțește — cîte n-aș găsi!!! Dar așa — zău Domniță, e timpul suprem să te inițiezi în graiul pe care l-a vorbit suprema Uta! Zău curat lui D-zeu!

La voi ierburile trebuie să fie pline de brumă (vezi: scriind « ierburi » n-am greșit. Inconștientul, cutia dracului).

Mîine începe cursul.

Vacanța cea mai frumoasă a vieții a luat sfîrșit.

Dorli e mai bine, dar « gălbinarea » mai stăruie:

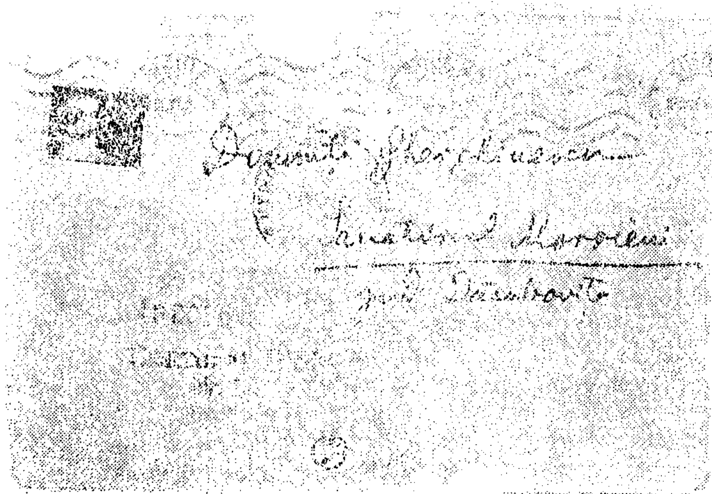
« Frunzuliță ram de laur
Ană umbra mea de aur » [74]

Așa-i spun ziua întreagă. Și ea rîde — numai ochi și gură.

Pe unde mi-ai umblat, Domniță, cînd am încercat să-ți vorbesc?

L.

[148412 — B.A.R.]

LXIV

Sfinții Arhangheli
Mihail și Gavril;
[8 nov.] 1942

Dragă Lucian,

Adăstam, credincioasă, în turnul acelei cetăți, cînd mi-a bătut soarta în poartă. (Nu căta că telefonul tău nu m-a găsit. Dacă ai vestitori atît de siguri — Doamne,

[74] Versuri din poezia *Fetița mea își vede țara*, care va intra în *Nebănuitele trepte*.

ce repede a răspuns inima! — de ce să mai spui «allo»?) Eram la Brașov, Lucian, tot la Brașov...

Seara, ajungeam prin ceață, pînă la Sibiu. Ce, n-ai simțit? Dispare orice distanță cînd se aprinde steaua năzdrăvană. Cînd o aprinzi tu.

D.

Iar sunt geloasă pe Dorli. Ea are «gălbinare» și i-ai făcut o poezie de aur. Dar mie, cînd am avut pojar, de ce nu mi-ai făcut o poezie, de leac, de foc...?

10 III 853 — M.L.B.]

LXV

11.XI.1942

Domniță,

de abia astăzi îmi sosi „*R.F.R.*" cu *Uta* și celelalte.[75] N-am îndrăznit să le citesc de teama să nu găsesc greșeli de tipar. Dar sper să fie — fără.

Că ai fost la Br[așov] și nu ai dat nici un semn — e profund regretabil, căci tocmai atunci aș fi putut să mă reped și eu să mă conving ce progrese face sănătatea minunatei tale ființe.

Dar planul de a ține conferința la Br[așov] e pe picioare. Aștept numai momentul și răgazul. În curînd va trebui să plec pentru două zile la Turda (recrutare! — Ce tînăr sunt!!). Iar în 5—6 dec[embrie] țin o conferință la Buc[urești]. În legătură cu această conferință am să te informez mai precis peste cîteva zile. Doamne sfinte, ceresc părinte, nu știu ce oxigen e în aer că am o ardere teribilă.

Dorli începe să-și trădeze rasa galbenă, dar e grozav de slăbită. Și ne iubim cumplit.

Alte chestii:

Nu-ți trimit „*R.F.R.*" deoarece sunt sigur că ai primit-o de la Vania, căci și el are în numărul de față cîteva poezii frumoase.[76]

Cît privește articolul pentru „*Tribuna literară*" — rog puțintică răbdare. De îndată ce voi avea ceva potrivit, se va face.

Planul revistei de filosofie prinde contururi („*Saeculum*").

Mă întreb totdeauna: ce faci tu?

Treci tot așa de adesea la casa Colettei? Al cărei puișor sunt sigur că a început să miște.

15 Oct. 1942

Domniță,

am trimis astăzi la R.F.R. pentru Nr. de 1 Dec. patru poezii:

Monolog
ardere
Sud
Epitaf.

Cornelia, care mi le-a transcris, găsește că „ardere" e poezia cea mai frumoasă de acest gen (al arderii) în literatura noastră. Și eu sunt de exact aceeași părere. Și mai știi ce-a spus? Zicea: Dacă Domnița nu se face sănătoasă nici după o asemenea poezie —!

Am o mare rugăminte: să mi citești mîine „Arderea" în forma în care se

---

[75] E vorba de nr. 11/1942 al „*Revistei Fundațiilor Regale*" în care au apărut poeziile ***Domnițele, Îndemn de poveste*** și ***Veste***.

[76] Gherghinescu-Vania are în același număr al „*R.F.R.*" tripticul poetic intitulat ***Țara basmelor*** format din: ***Drumul întoarcerii, Rîpe cu prigorii, Vis.***

Pentru *Dumbrava roșie* am făcut și un noiembrie foarte ploios, dar foarte « cîntec ». Dorli mă tot roagă să-l recit. Merge de minune cu ploaia de afară. Aş vrea să ți-l spun şi ţie, aşa cum ți l-am spus peste multe zări, cînd l-am scris.

Ce rău îmi pare că nu m-ai chemat în Crişan 16. Îmi'închipui că ați încălzit şi Uta s-a bucurat. Sorin mi-a adus ceva din aerul Braşovului, care aer se aşezase pe livezi în ziua cînd ai trecut pe acolo.

Ce este însă acea cetate fără tine şi fără copilăria mea?

L.

Adresa lui Corneliu Bedițeanu
Buc[urești] str. Orbescu (suficient)

[148413 — B.A.R.]

LXVI

21.XI.942

Domniță,
ai primit „*R.F.R.*"?
Mi se spune că au apărut și „*Preocupările literare*" — dar mie încă nu mi-au sosit.
Ce mai faci, Domniță?
E frig tare pe la voi?

Dacă nu te-aş şti cu ferestrele deschise — nu te-aş întreba, dar ştiu că aşa e obiceiul prin sanatorii, și mă cuprinde jalea. Pe tine nu te pot imagina decît în adăposturi calde. Lucrezi? Gîndești?

Eu — foarte ocupat. Aproape că nu știu cum să mă adun.

Iar situația intercontinentală îmi produce coşmare. Nu știu dacă voi mai scăpa de această grijă. Tu ești fericită — căci n-o ai. Cel puțin aşa mi-ai spus cîndva.

Dorli se plimbă deja prin cameră. Se oprește de multe ori la urechea mea şi-mi face declarații.

Are ea un cuvînt al ei « ucităt » (citește-l invers).

Deunăzi a citit o povestire de-a lui Sadoveanu unde el descrie un ceai dat de niște greci, cu fel de fel de prăjituri. C. a întrebat-o dacă i-a plăcut povestirea. Dorli a spus: da, foarte mult, dar nu mi-a plăcut că stăruia prea mult asupra prăjiturilor — C. a replicat: « bine dragă, eu găsesc că tocmai partea asta e foarte reușită, mie mi s-a făcut o poftă! »

« — Tocmai de aceea nu mi-a plăcut zice Dorli, că și mie mi s-a făcut o poftă extraordinară, și nu e voie să mănînc! »

Despre tine vorbim în fiecare zi. Ești oarecum prezentă. Circuli prin camere. De multe ori îți simt obrazul în aer.

L.

[148414 — B .A.R.]

LXVII

30.XI.942

Domniță,
am fost la Turda vreo 4 zile în chestia despre care îți scriam. M-au întrebat ce și cum. Am tras o glumă: « Eu cred că nici un poet nu are inima în ordine, și nici

30.XI.942

Domniță,

am fost la Turda vreo 4 zile în chestii despre care îți scriam. M'am întrebat, ce și cum. Am tras o glumă: „Eu cred că nici un poet nu are inima în ordine,

un filosof nu are capul în ordine. Eu sunt și poet și filosof. Vă las să cumpăniți. »

Și au cumpănit bine.

Mă îngrijisem firește, cu o zi înainte, să le țin conferința pe care am ținut-o și la Moroieni. [77]

Sîmbătă, în 5 dec[embrie] sunt la București, unde vorbesc la ora 5 despre spiritualitatea românească (adică: despre viitorul filosofiei românești). La Ateneu. Se vor citi și poezii de ale mele. [78] Și închipuie-ți, Domniță, aseară la Radio s-a anunțat că la aceeași șezătoare T. Argh[ezi] va citi din opera sa. Pentru mine e o extraordinară măgulire. Cum se face? Nu-i așa că ai vrea să fii de față? Tu — care ai realizat această « întîlnire ». Prezența ta în evenimentele culturale — e evidentă.

Poeziile ce ți le-am anunțat au apărut în „*Preocupări literare*", dar nu mi-au sosit. În curînd vor apare și cele mai frumoase în „*R.F.R.*"

Capul mi-l simt dormind în *Dumbrava roșie* —

L.

[148415 — B.A.R.]

LXVIII

11.XII.1942
Moroieni

Dragă Lucian,

O tăcere lungă, asta a mea, o tăcere de o mirare, ai spune tu, care mă cunoști atît de comunicativă (cu toată lumea și în deosebi cu tine).

Vania ți-a spus, cred, că, în ultima vreme, am avut o serie de surprize neplăcute, care, oricît ar fi capul de înțelept, fac inimii un prost serviciu.

Să-ți povestesc cum [se] face. Cu un pas puteam trece dincolo, în Arcadia. E o gimnastică terapeutică salvatoare. Ce des mă salvează pe mine domeniul ferice!

Se spune că ai avut succes frumos la șezătoarea „*Vremea*". Nu mă pot consola de absența lui T. Arghezi.

Organizatorii ăia... vremelnici sunt de neiertat. Și mustățile lui Stamatiad ar trebui rase odată.

Ai avut măcar gîndul ăl bun să-i faci lui T.A. o vizită sus, pe deal? Tare m-aș bucura să vă fi întîlnit cel puțin așa.

Ardere e frumoasă și purificată pînă la sublim. Ai făcut unele inversiuni, de versuri și cuvinte, uluitor de fericite. Mare meșter!

Și ce frumos citi « Ființă tu » în loc de personificarea pe care o știam. Nu mai vorbesc de puterea semnelor de întrebare, răsturnate ca în limba vrăjitorilor.

Citesc *Ardere* și simt cum mă vindec (Are dreptate ilustrul tău critic: Cornelia Doamna).

Seara mă duc la pictorul Gâscă [79], grav bolnav, unde întîlnesc pe un tînăr filosof (22 ani) A. Husar. Le fac tratament cu Lucian Blaga, ediție definitivă. Știi că citesc

---

[77] A ținut la Turda, la 27 noiembrie, conferința *Cum am cunoscut pe Gandhi*.

[78] La 5 decembrie Blaga a ținut la Ateneul Român, în cadrul șezătorii organizate de revista „*Vremea*", conferința *Spiritualitatea românească*. La propunerea lui s-au recitat poeziile: *Întoarcere*, *Septembrie*, *Biblica*, *Asfințit marin*, *Cîntăreți bolnavi*. La aceeași întrunire urmau să mai citească din operele lor T. Arghezi, Ion Minulescu, Al. A. Philippide și Al. Th. Stamatiad. Conferința s-a bucurat de o afluență de public neobișnuită. Din păcate, T. Arghezi și-a decomandat în ultimul moment participarea, invocînd ca motiv prezența în program a lui Al. Th. Stamatiad.

[79] Eugen Gâscă, pictor ardelean, născut la Grindeni (Mureș) în 1908, aparține generației de artiști care s-a afirmat după 1918. La sanatoriul de la Moroieni, unde s-a internat în 1942, va rămîne timp de 3 ani și va suporta grele intervenții chirurgicale. Prin intermediul soților Gherghinescu se va apropia de Lucian Blaga (pe care-l cunoscuse mai înainte la Cluj, în casa lui I. Chinezu), care-l va impulsiona să iasă din imperiul durerii și desnădejdii și să se reapuce să deseneze. E. Gâscă a pictat în 1977 un expresiv portret al lui L. Blaga.

în [illegible] [illegible]
— evidente".
Poeziile ce ţi le-am amintit
au apărut în Preocupări Literare,
dar nu mi-au sosit. Încurînd
vor apare şi cele mai frumoase
în R.F.R.
Capul mi-l simt înflorind
în Dumbrava roşie.
L

frumos (şi cu pauzele prescrise de tine sunt şi mai convingătoare).

Ardere însă i-a ... topit de tot pe noii tăi admiratori.

Ei zic că e « cea mai definitivă ». Vezi!

Dar articolul lui Dragoş Protopopescu? E prima oară cînd îmi place cum scrie cineva despre tine. Îmi place mult. [80]

Asta, da, se apropie (« cu tămîie galbenă şi cu stive de grîu mîndru-n palmă, cum se cuvine »).

Mi-a scris Bediţeanu şi-mi face declaraţii că... te iubeşte. Ce de-a rivali! Uff!

E tare frumos acum, aici.

Soare şi cald ca primăvara şi zăpada violetă, la ceasul cînd « umbra măreşte poveştile ».

Eu mă gîndesc la vara care trecu.

D.

Îmbrăţişări calde Corneliei Doamna şi o sărutare dulce lui Dorli.

[10 II 156 — M.L.R.]

LXIX

12 dec. 1942

Domniţă,

despre întîlnirea mea cu Vania la Bucureşti ai aflat desigur de la el. Am stat acolo numai patru zile, avînd o mulţime de lucruri de aranjat pe la diverse ministere.

Ţi-a adus Vania poeziile din „*R.F.R.*"?[81] Şi pe cele din „*Preocupări*"? L-am rugat cu tot dinadinsul să le ia. Şerban Cioculescu mi-a citit cu voce tare, la „Nestor", — *Ardere* care i-a plăcut grozav. Zicea că e hieratică şi interioară.

De la tine nu mai am nici un rînd chiar de patru săptămîni.

« Au eşti bolnăvioară
drăguţă mioară,
au versul meu nu-ţi place? »

Nu ştiu ce se petrece cu tine.

Între 27 dec[embrie] şi anul nou aş vrea să ţin la Braşov două conferinţe. Una pentru „*Claviaturi*", şi a doua pentru viitoarea revistă de filosofie „*Saeculum*". Fireşte că Domniţa spiritului românesc ar trebui să fie de faţă. Altfel mi-ar amuţi glasul.

Îi voi scrie şi lui Vania să facă pregătirile necesare în vederea conferinţelor. Dar numai dacă eşti de acord.

Sper că P. de Schumann nu te-a pus sub interdicţie cum ameninţa în una din recentele sale « povestiri». Vezi la ce gînduri cad, dacă taci?

L.

[148416 — B.A.R.]

---

[80] Articolul lui Dragoş Protopopescu *Teatrul lui Lucian Blaga*, apărut în „*Gîndirea*", nr. 9/1942, face elogiul dramaturgiei blagiene pentru noutatea ei ca dramă « a transfigurării », situînd-o în context literar european (Maeterlinck, Claudel, Yeats, Craig, Freud, Lawrance).

[81] E vorba de poeziile: *Monolog*, *Ardere*, *Sud*, *Epitaf*, apărute în nr. 12/1942 al „*R.F.R.*".

LXX

14 dec. 1942

Scumpe Vania,

aş fi foarte dispus să vin la Braşov între 27 dec[embrie] şi anul nou, atît pentru a vă vedea, pe Domniţa spiritului românesc şi pe tine, cît şi pentru a ţine *două* conferinţe (în 28 şi 29 sau 30).

Chestiunea o cumpănesc aşa:

O conferinţă o ţin pentru viitoarea revistă „*Saeculum*", iar a doua pentru „*Claviaturi*". Aş vrea să fie ambele cu «intrare» (adică cu taxă benevolă).

Te rog să faci pregătirile necesare.

Pentru „*Saeculum*" ţin o conferinţă, al cărei subiect nu trebuie anunţat (subiect rezervat), dar îţi spun că voi vorbi despre Şaguna.

Pentru „*Claviaturi*" subiectul îl anunţi: *Cum am cunoscut pe Mahatma Gandhi*. Beneficiul va merge pe seama revistelor în chestiune. Sau eşti de părere să pună preţuri de intrare?

Cred că ar merge şi cu preţuri, căci ai văzut ce-a fost la Bucureşti. Las însă să hotărăşti tu.

Cum ai găsit pe Domniţa? Te întreb pe tine căci se pare că ea m-a cam dat uitării.

Te îmbrăţişez cu toată dragostea

LUCIAN

[148470 — B.A.R.]

LXXI

21 dec. 1942

Dragă Lucian,

E drept că în ultima vreme ţi-am scris mai rar. Dar ţi-am scris. Îţi spuneam chiar, ultima oară, că nu-s bolnăvioară, că poezia ta îmi place.

Să nu fi primit tu... arderea mea? Mi-ar părea nespus de rău. Fiindcă vreau să ştii, întotdeauna, cum şi cît mă gîndesc la tine.

Atunci să repet? Despre „*R.F.R.*", despre şezătoarea „*Vremea*", despre „*Preocupări*"? (pe care, la data cînd ţi-am scris, nu le primisem).

Sfîntul Gheorghe bătrîn a avut cel mai mult succes de mase (auditorii mei: pictorul, filosoful şi dascălul de latină). Gâscă spune că l-ar zugrăvi cu sprîncenele pîrlite, dar i-e frică să nu se... ardă el. Focul tău face ravagii. Păzeşte-l bine. Prevăd o invazie de mici promethei.

Despre toate cîte mai sînt de spus, vom vorbi iar, curînd, cînd ne-om întîlni. După 8 ianuarie cred. Mi se pare că nu e potrivit că-ţi ţii conferinţele între 27 dec.—1 ian. Oamenii încă n-au făcut digestia după ospeţele creştineşti şi sunt în febra, tot de la stomac, a anului nou. Aşa încît spiritul se cade să fie rezervat. La sfîrşit, chibzuie şi hotărăşte. (Poate vorbeşti şi cu Vania despre asta.)

Aici e primăvară. Arde soarele de foc, iarba, grînele se coc... Azi dimineaţă am găsit, în Dumbrava roşie, două păpădii înflorite. E adevărat.

Colette şi Tilu ı duc să combată, de sărbători, la Timişoara.

Eu, probabil, o î mă mut din patul de aici, în cel de la Braşov. Cîteva zile numai.

Concertul tău... le Brahms îmi face, seara, o stare de spirit foarte albastră.

Pot să-ţi spun c mi-e dor de tine?

D.

Despre Tine vorbim în fiecare zi.
Ești oarecum prezentă. Circuli
prin camere. De multe ori îți
simt obrazul în aer.

L

Vorbește-le, Corneliei Doamnei și lui Dorli, despre mine.

De la tine sunt cărțile frumoase, franțuzești, pe care le-am primit ici? Cinci. Îți mulțumesc foarte mult.

10 II 154 — M.L.R.

LXXII

24.XII.1942

Domniță,

mi-a telefonat deunăzi Vania că va trebui să amînăm conferințele de la Brașov, deoarece în vacanță sunt lipsă și liceenii și studenții. Le vom ține, dacă nu intervine altceva, pe la 17—20 ian[uarie].

Am fost foarte amărît de vreo 10 zile, deoarece Dorli iarăși s-a îmbolnăvit cu febră mare. A făcut gripă cu angină. Acu e Cornelia la pat. Eu mă țin încă pe picioare consumînd din greu prontosile (pînă devin prontosaur).

Și închipuie-ți: Dorli a citit *Cărarea pierdută*. Și i-a plăcut grozav. Te socotește exclusivă autoare, și cred că nu greșește.

Nu prea înțeleg năcazurile ce ți-au dat tăceri așa de lungi. Poate cineva să-ți facă năcazuri — Ție?

Aș vrea să-ți mai spun că poezia *Arderii* a zăpăcit cumplit pe tinerii din părțile acestea. Bănuiesc că e mult comentată.

Ai primit niște cărți franțuzești de la „Hachette“ — [București]? Ți le-am trimis cînd eram acolo, dar nu știu dacă au fost expediate. N-am găsit altceva. Și nu voiam să-ți trimit lucruri pe care eventual le-ai citit. Am ales așa ce credeam.

Sper că ți-a sosit de sărbători și noua carte. E cam de specialitate și poate că puțin cam grea pentru geniul tău orientat în alte direcții. Dar face parte din marele întreg. [82]

Domniță — mă despart cu părere de rău de anul care a fost. Și-urez spiritului românesc ca noul an să-ți aducă deplina splendida sănătate, pe care o porți în suflet, dacă încă nu chiar de tot în trupșor.

L.

[148417 — B.A.R.]

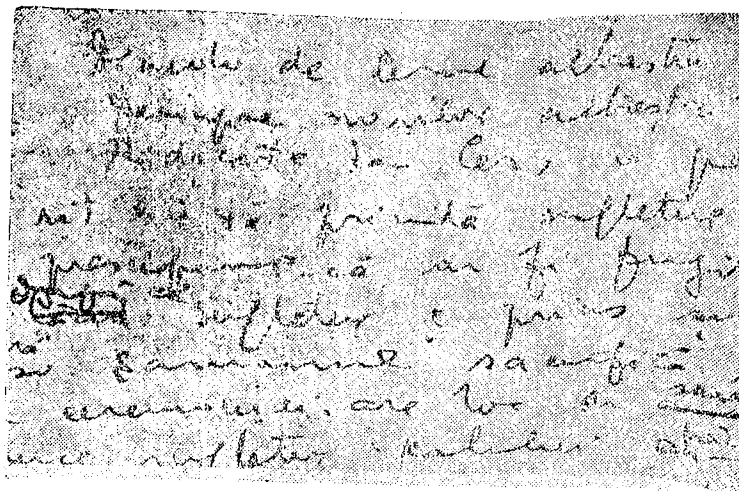
[Va urma]

[82] Noua carte de specialitate e *Știință și creație*, apărută în decembrie 1942 la Sibiu.

LABORATOR DE CREAȚIE

Mircea ELIADE

Zborul ca simbol al transcendenței

ULTIMA PARTE A CAPITOLULUI CONSACRAT *Cerului* prezintă numeroase idei esențiale din opera științifică a lui Mircea Eliade: simbolismul cosmologic al centrului, casa, orașul, templul ca «imagine a lumii», *axis mundi*, miturile, riturile și simbolismul ascensiunii, moartea ca transcendere.

Toate aceste aspecte vor fi regăsite — mai succint sau mai amplu — și în: *Cosmologie și alchimie babiloniană*, *Insula lui Euthanasius*, *Yoga*, *Mitul eternei reintoarceri*, *Șamanismul*, *Ocultisme, vrăjitorie și mode culturale*, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, *Spargerea acoperișului casei*.

Așa cum am demonstrat și altă dată, ideile lui Eliade există *in nuce* în eseurile și cărțile publicate în România celui de-al patrulea deceniu. Cercetările sale au ajuns la concluzia că în Orientul apropiat, India veche și Iran existau concepții similare asupra simbolismului cosmologic al locuinței și orașului sacru. *Axa cosmică* avea o importanță primordială în gîndirea mitică și simbolică a popoarelor primitive, fiind reprezentate prin munte, stîlp sau arbore. «Orașul sacru care cuprinde templul între zidurile sale crenelate devine și el un *centru*, vîrful muntelui cosmic (adică de fapt al Lumii). Locuitorii săi sînt identificați magic cu stăpînii divini ai „centrului", cu zeii. Astfel se întîmplă în anumite orașe indiene și foarte multe cetăți orientale» [1].

În Asia și Creta coloanele templului reprezentau simbolul axei lumii. Aria de răspîndire a acestor credințe e mult mai vastă, incluzînd și teritoriul țării noastre. În primul volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase*, autorul se referă la o descoperire arheologică de la Căscioarele, la 60 de kilometri sud de București; « o coloană de doi metri și alta mai mică indică un cult al stîlpului sacru, simbol al lui axis mundi » [2].

Simbolismul marilor construcții arhitectonice din antichitate s-a aflat în atenția savanților Paul Mus și Ananda Coomaraswamy. Primul din ei, ocupîndu-se de templul budist din insula Java, demonstrează într-un erudit tratat cum lăcașul de cult e în același timp o reprezentare simbolică a Universului [3]. Cel de-al doilea, într-o lucrare apărută în 1935 devenită clasică *(Elemente de iconografie budistă)* arată polivalența simbolică a construcțiilor din India, monument funerar și cosmogenic. Studiul despre Barabudur al lui Mircea Eliade apărut inițial în *„Revista Fundațiilor Regale"* (septembrie 1937) și reprodus ulterior în volumul *Insula lui Euthanasius*, valorifică în mod creator

[1] Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană* Editura „Vremea", 1937, p. 31.

[2] *Istoria credințelor și ideilor religioase*. Traducere de Cezar Baltag, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 51.

[3] Vezi Paul Mus, *Barabudur. Esquisse d'une histoire du buddhisme fondé sur la critique archéologique des textes*.

cercetările lui Paul Mus și Coomaraswamy. « Arhitectura mistică asiatică, orice religie ar servi, construiește necontenit muntele cosmic pe care îl urcă credinciosul, pe de o parte pentru a-și asimila „sacralitatea" locului, treptele extazului, reprezentată iconografic (ca la Barabudur), pe de altă parte pentru a ajunge în vîrf, adică în „centru" unde trecerea spre nivelurile transcendente este „făcută posibilă" (templele sînt porți spre ceruri) »[4]. În 1949, într-una din lucrările sale de bază, Eliade își rezuma cercetările, pe puncte, arătînd că simbolismul arhitectonic poate fi formulat astfel:

« a) Muntele sacru — unde se întîlnește Centrul cu Pămîntul — se găsește în Centrul Lumii.

b) Orice templu sau palat — și prin extensiune orice oraș sacru sau reședință regală este un „munte sacru", devenind astfel un Centru.

c) Fiind o *Axis Mundi*, cetatea sau templul sacru sînt considerate ca punct de întîlnire între Cer, Pămînt, și Infera »[5].

Miturile și legendele euro-asiatice legate de deschiderea acoperișului casei (numit *poarta* sau *centrul* cerului), le găsim prezentate pe larg în ultimul volum antum al lui Mircea Eliade: *Spargerea acoperișului casei.*

Vocabularul misticii indiene a păstrat omologarea om — casă și asimilarea craniului cu acoperișul sau cupola. Depășirea condiției umane e exprimată prin « ruperea » acoperișului și zbor: « În cea mai mare parte a ideologiilor arhaice imaginea „zborului" semnifică accesul la un fel de-a fi supraomenesc (Zeu, magician, spirit) »[6]. Autorul *Tratatului* se ocupase pe larg, în cîteva sute de pagini, de unii din acești « magicieni » care aveau « contact » cu cerul. În 1951 apăruse monografia consacrată *Șamanismului și tehnicii arhaice a extazului.* Jung, Bachelard și alți numeroși orientaliști, filosofi și oameni de cultură au fost entuziasmați de bogăția faptică și de magistrala interpretare, pentru prima oară, a acestui fenomen, din perspectiva istoriei religiilor, servindu-se de cercetările oferite de psihologie și etnologie. Nu este cazul să prezentăm în rîndurile de față acest fundamental tratat, netradus încă, din păcate, în limba română. Vom reține numai că șamanismul, atestat încă din paleolitic, era larg răspîndit pe toată suprafața globului încă la începutul secolului trecut.

Jurnalul lui Eliade, referindu-se la opera lui Brâncuși, face adeseori referiri la Coloana infinită de la Tîrgu Jiu, pe care o aseamănă cu *axis mundi.* « Ea este Cerul — spunea Brâncuși. Ea este deci o *Axis Mundi*, un stîlp cosmic. Ceea ce aș vrea să știu este cum a ajuns să redescopere această concepție megalitică, dispărută din Balcani de mai bine de două mii de ani, care nu supraviețuiește decît în folclorul religios »[7]. Modelul Coloanei infinitului este prezent în arta populară românească, în stîlpii de lemn care sprijină și înfrumusețează casele țărănești. În august 1970, vizitînd în Norvegia *Folk Museum*, Eliade notează: « Fascinația cu care privesc aceste nobile, vetuste creații ale civilizației lemnului, e provocată de altfel de semne. În primul rînd de imaginea pe care o regăsesc la toate unghiurile locuințelor, acolo unde se întîlnesc și se întretaie bîrnele: e desenul din care avea să ia ființă *Coloana infinită*, imaginea pe care Brâncuși a văzut-o desigur în Oltenia copilăriei sale, la casele de lemn, și nu numai acolo (căci seria de blocuri romboidale se regăsește bunăoară în structura „stîlpului casei"). O imagine pe care la un moment dat amintirea a abandonat-o imaginației, eliberînd-o astfel de matricea ei concretă, îngăduindu-i să dobîndească funcția primordială de stîlp al Cerului, de *axis mundi.* O imagine banală din repertoriul civilizației lemnului, așa cum sînt nenumărate altele, zăcînd inerte, ca într-un somn folcloric, atîtea mii de ani, pînă ce a fost „trezită", „înnobilată", transfigurată de imaginația geniului »[8]. Notele disparate din memorialistică au căpătat contur precis în studiul *Brâncuși și mitologiile.* Aici Eliade insistă și argumentează sistematic că Brâncuși a văzut în Coloana fără sfîrșit un motiv folcloric românesc, o axă a lumii, care susține cerul, stabilind în același timp legătura dintre cer și pămînt. Influențele mișcărilor de avangardă și ale celor din lumea arhaică africană au declanșat reîntoarcerea la lumea copilăriei, la arta specific românească. Ne-am referit într-unul din articolele precedente la piesa de teatru a lui Mircea Eliade, *Coloana nesfîrșită.* Celor spuse acolo trebuie să

---

[4] *Insula lui Euthanasius*, Fundația regală pentru literatură și artă, 1943, p. 66.

[5] *Le mythe de l'èternel rétour*, Ed. „Gallimard", 1949, p. 23.

[6] *Briser le toit de la maison*, Ed. „Gallimard", 1986, p. 214.

[7] *Fragments d'un Journal*, Ed. „Gallimard", 1973, p. 403.

[8] *Fragments d'un Journal* (II) — 1970 — 1978, Ed. „Gallimard", 1981, p. 11.

le adăugăm (în strînsă legătură cu textul publicat în paginile următoare) că numeroase pasaje ale piesei glosează pe marginea unuia din aforismele cele mai dragi ale lui Brâncuşi: « Eu n-am căutat de-a lungul întregii mele vieţi decît esenţa zborului... Zborul, ce fericire! »

Zborul, ca simbol al ascensiunii, al transcendenţei, al depăşirii condiţiei umane, este de altfel substratul spiritual comun celor două genii: Constantin Brâncuşi şi Mircea Eliade.

Mircea HANDOCA

TRATAT DE ISTORIA RELIGIILOR

Cerul (V)

« Specializarea » div[inităţilor] celeste în div[inităţi] ale furtunei [1] şi ploaiei, precum şi accentuarea virtuţilor lor fecundante se explică în bună parte prin structura pasivă a div[inităţilor] uranice [2] şi tendinţei lor de a lăsa locul altor hierofanii, mai energice, mai precis personificate şi mai direct implicate în viaţa de toate zilele a oamenilor. E un destin care derivă în primul rînd din categorica transcendenţă a Cerului şi din progresiva « sete de concret » a omului. Procesul de « evoluţie » al div[inităţilor] celeste e destul de complex.

[F]263 [3] Pentru simplificarea înţelegerii noastre distingem două linii de dezvoltare: Zeul cerului, stăpîn al Lumii, suveran absolut (despot), păzitorul normelor, zeul cerului creator, masculul prin exce[lenţă] [4], soţul Marei Zeiţe telurice, distribuitorul ploaiei. Inutil să precizăm că nicăieri nu întîlnim [5] unul din aceste două tipuri sub o formă [6] « pură », că liniile de dez[voltare] nu sunt niciodată paralele, ci se întretaie necontenit, că « Suveranul » este totodată distribuitorul ploaiei, iar « fecundatorul » este şi el un despot, dar ceea ce putem [7] afirma fără şovăire [8] este că procesul de specializare tinde să [9] delimiteze cu destulă [10] fermitate jurisdicţiile [11] celor două tipuri divine. Ca exemple tipice din cea dintîi clasă a Suveranilor şi paznicilor [de] norme să cităm pe T'ien, Varuna, Ahura Mazda. A doua clasă, a « fecundatorilor », este morfologic mai bogată. Distingem însă [12] în toate fig[urile] care se grupează în [13] această rubrică, următoarele constante: hierogamia cu Zeiţa telurică [14], trăsnetul, furtuna şi ploaia; legătura mistic-rituală cu taurul. Din această a doua clasă — a « fecundatorilor » dar şi a « uraganicilor » putem aminti pe Zeus, Hadad, Ba'al, Min şi zeul Litus, dar şi pe Parjanya, Indra, Rudra, Juppiter Dolichenus [15], Thorr, într-un cuvînt ceea ce

---

[1] adăugat ulterior
[2] iniţial: *celor dintîi*
[3] Primele 8 rînduri suprimate: *Să ne amintim structura* [*iniţial tendinţa*] *pasivă şi tendinţa div[inităţilor] uran[iene] de a lăsa locul altor div[inităţi] mai energice şi mai ferm personificate sau de a coalesca cu ele. E un destin care se explică parte prin categorica trans[cendenţă]. Acelaşi destin, am văzut, comandă şi soarta zeilor celeşti la popoarele istorice: ulterioara lor evoluţie le accentuează profilul mitic printr-un proces din ce în ce mai complicat de « specializare » sau le îmbogăţeşte conţinutul religios prin asimilarea de noi regiuni şi altor jurisdicţii.*
[4] iniţial: *bărbatul prin excelenţă*
[5] suprimat: *aceste două linii de dez[voltare] paralele*
[6] ultimele trei cuvinte adăugate ulterior
[7] iniţial: *suntem*
[8] iniţial: *teamă de*, apoi *ezitare*
[9] iniţial: *a div[inităţii] uranice*
[10] iniţial: *oarecare*
[11] iniţial: *domeniile*
[12] suprimat: *în toate figurile divine, întotdeauna*
[13] iniţial: *sub*
[14] iniţial: *Tellos Mater*
[15] *Wodan* suprimat

se numește[16] « zeii furtunei ». Firește, fiecare din div[initățile] mai sus citate are o istorie a lui, care-l deosebește[17] mai mult sau mai puțin net de vecinul său de serie; în ceea ce s-a numit, cu o viziune chimică a mitologiei, în « compoziția » lor intră felurite « componente » etc.

Lucrurile acestea ni se vor înfățișa mai limpede cînd ne vom ocupa[18] de « forma » zeului, nu de « puterea » lui. Dar în paragraful de față, ne interesează în primul rînd elementele lor de unitate, valențele lor comune. Cele mai importante sunt: forța genezică[19] și ca atare legătura lor cu taurul (Mama Pămînt fiind adesea reprezentată sub forma unei vaci), trăsnetul și ploaia. Adică într-un cuvînt epifaniile forței și violenței[20] indispensabile dezlănțuirii[21] energiilor care asigură fertilitatea biocosmică.

Divinitățile uraganice sunt, fără îndoială, specializări[22] ale [F][27] div[inităților] celeste[23], dar, cît ar fi ele de excesive[24], nu le pot aboli caracterul lor uranic. Înclinăm astfel să clasăm div[initățile] așa numite ale furtunei alături de cele propriu-zis celeste; și în unele și în altele regăsim aceleași prestigii[25] și aceleași atribute.[26] Iată bunăoară cazul[27] lui Parjanya, div[initatea] indiană a furtunei. Structura sa celestă e evidentă. Parjanya e fiul lui Dyaus (*RV*. VII, 102, 1) și uneori a fost confundat cu el; așa, bunăoară, cînd e privit ca soțul zeiței telurice Prithvî (*AV*, XII, 1, 12, 42), Parjanya domnește asupra apelor și tuturor făpturilor vii (*RV*, VII, 101, 2), trimite ploile (*V*, 83, VII, 101, 102), face să rodească oamenii, animalele și vegetația (*V*, 83, 1; VI, 52, 16; VII, 101, 1, 2) și[28] în fața furtunilor dezlănțuite de el tremură întreg Universul (*V*, 83, 2). Mai « dinamic » și mai « concret » decît Dyaus, Parjanya își menține cu mai mult succes locul său în pantheonul indian. Dar acest loc încetează de a mai fi suprem. Parjanya nu mai știe totul ca Dyaus, și[29] nu[30] e Suveran, ca Varuna. Specializarea i-a delimitat domeniul. Și, evident, în chiar domeniul lui nu e invulnerabil. O altă hierofanie a furtunei și energiei fertilizante îl[31] va putea înlocui, îndată ce[32] noi rituale și noi creații mitice o vor cere. Este ceea ce se întîmplă chiar în timpurile vedice. Parjanya cedează lui Indra[33], cel mai popular zeu vedic (numai în *Rig Veda* îi sînt adresate 250 de poeme — față de 10 adresate lui Varuna și 35 lui Mitra, Varuna sau Adityas[34] împreună). Indra este prin excelență « eroul », luptătorul neînfricat și de neistovită energie, biruitorul monstrului Vritra (care confiscase apele), neodihnit consumator de *soma*. Oricum am fi dispuși să-l interpretăm nu-i putem escamota[35] valențele lui cosmice și vocația lui demiurgică[36]. Indra acoperă Cerul (*RV*, I, 61, 8—9), e mai mare decît întreg pămîntul (I, 102, 8; 3, 32, 11), poartă

---

[16] inițial: *se obișnuiește a se numi*
[17] inițial: *distinge*
[18] *vom încerca să* (suprimat)
[19] suprimat: *și ca atare, legăturile lor cu taurul, hierogamie cu Tellos Mater (adesea reprezentată sub forma unei vaci) fulg[erul], trăsnetul și furtuna. Adică*
[20] suprimat: *forței agresive, fertilității biocosmice, agresivității*
[21] *prea plinului* — tăiat
[22] *uneori excesive* suprimat
[23] inițial: *uranice*
[24] *acestea* tăiat
[25] inițial: *funcții*
[26] urmează o completare pe o jumătate de foaie anexată paginii de bază și introdusă în text cu semnul x
[27] *zeului furtunii* tăiat
[28] inițial: *dar*
[29] *Varuna* tăiat
[30] *mai* tăiat
[31] suprimat: *înlocuiește de timpuriu. Este Indra, cel mai*
[32] *va fi* tăiat
[33] se termină foaia anexă, revenindu-se la pagina de bază
[34] inițial: *în general*
[35] suprimat: *nega lui Indra caracterul*
[36] inițial: *dinamică*

Cerul ca o diademă (I, 173, 6) și cantitățile de *soma* pe care le înghite sunt înspăimîntătoare, sorbind cîte trei lacuri deodată (VI, 17, 11). Îmbătat[37] de *soma*, ucide pe Vritra, dezlănțuind furtunile, clatină zările. Tot ceea ce face Indra debordează de forță și jectanță. E o vie întruchipare a preaplinului vital, a energiei cosmice și biologice[38]; el face să circule seve[39] și sîngele, el animează germenii, el dezleagă apele și destramă[40] norii. Fulgerul (Vajra) e arma[41] cu care a ucis pe Vritra, iar cetele de Maruts — divinitățile minore ale furtunii, al căror șef este Indra — stăpînesc[42] și ei această[43] armă divină. « Născuți din părul fulgerului » (I, 23, 12), Maruts sunt invocați în repetate rînduri să nu-și lanseze « proiectilele » (*RV*, 7, 56, 9) asupra oamenilor și vitelor, omorîndu-le (5, 55, 9, 7, 56, 17 etc.)[44]. Furtuna e doar dezlănțuirea năvalnică[45] a forțelor creatoare, căci Indra revarsă ploile, comandă asupra tuturor umidităților, fiind totodată divinitatea fertilității (cf. Hopkins, *Indra as God of Fertility*) și arhetipul forțelor genezice (*sahasramushka*, îl numește *RV*, VI, 46, 3, cu « 1000 de testiculi »)[46]. El e *urvâvapati*, « stăpînul cîmpului » și *sîrapati* « stăpînul plugului », e « taurul pămîntului » (*AV*, XII, 1, 6)[47] fecundatorul țarinelor, al animalelor și femeilor (cf. Meyer, III, 154, sq). « Indra e zămislitorul vitelor » (*Mairt* 9, II, 5, 3), la nunți e invocat să dăruiască[48] miresei 10 fii (*Hiranyakecin — Gri — hyasûtra*, I, 6, 20, 2) și nenumărate invocații[49] (cf. Meyer, 164 sq) se revendică de la inexaustibila lui forță genezică[50]. Toate aceste însușiri[51] și prestigii ale lui Indra sunt[52] solidare și domeniile pe care le controlează el își corespund. Fie că e vorba de fulgerele care lovesc pe Vritra eliberînd apele uranice[53], fie că e vorba de furtuna care precede ploaia, sau sorbirea de fabuloase cantități de *soma*, sau [F][28] fertilizarea cîmpurilor, sau uriașele sale posibilități erotice — avem necontenit de-a face cu o epiphanie a *forței*. Orice gest al său izbucnește dintr-un preaplin, chiar și jactanța lui, chiar și lăudăroșia lui. Mitul lui Indra surprinde admirabil unitatea profundă care există între toate manifestările plenare ale vieții. Dinamica fecundității este, pe toate nivelurile cosmice, aceeași, și limbajul mărturisește adesea atît solidaritatea cît și descendența comună a tuturor instrumentelor fertilizatoare; etimologic *varsha*, « ploaie » se situează alături de *vrishan*, « bărbat ». Indra[54] agită necontenit forțele cosmice, făcînd astfel să circule în întreg Universul energie biospermatică[55]. Rezervorul vitalității sale e inexaustibil și în acest rezervoriu[56] se sprijină[57] speranțele omului.[58] *Nota:* Prezentarea aceasta sumară a hierofaniei lui Indra, îndeosebi așa cum ni se revelează ea în mit, nu istovește[59] funcția pe care a împlinit-o în religia indiană.[60]

---

[37] inițial: *beat*
[38] *căci* suprimat
[39] *universală* suprimat
[40] inițial: *gonește*
[41] *lui* suprimat
[42] inițial: *mînuiesc*
[43] inițial: *fulgerul*
[44] suprimat: *Alături de aceste trăsături eroice și uraganice e tot atît de pregnantă.*
[45] inițial: *agresivă*
[46] suprimat: *El este invocat de nenumărate ca să*
[47] *și plugarul* — suprimat
[48] inițial: *dea*
[49] inițial: *pasagii*
[50] suprimat: *Între toate domeniile care îi sunt subsumate există o organică solidaritate.*
[51] inițial: *funcții*
[52] inițial: *există*
[53] inițial: *marile ape*
[54] suprimat: *vîntură forțele spermatice între toate nivelurile*
[55] *biotică* suprimat
[56] inițial: *în el își*
[57] *omul* suprimat
[58] urmează « *nota* » pe o jumătate de foaie separată, prinsă cu o clamă și introdusă prin semnul ⊗ în text.
[59] inițial: *impietează asupra*
[60] suprimat: *anumite rituri și îndeosebi*

Orice figură divină comandă sau e implicată în nenumărate rituri, asupra cărora nu ne putem opri în paragrafele [61] de față. (Așa, bunăoară, Indra și ceata lui de Maruts sunt arhetipii «grupărilor [62] secrete» indoariene [63], alcătuite din tineri care treceau anumite probe inițiatice (cf. Stig Wikander, *Der arische Männerbund*, Lund, 1938). Precizarea aceasta se referă la toate divinitățile pe care le menționăm. [64]

Dar Indra nu e un *creator*; el promovează pretutindeni viața și o dilată victorios în întreg Cosmosul, dar nu o *face*. Funcția creaturală [65] nelipsită din orice div[initate] uranică — s-a «specializat» la Indra într-o misiune genezică și vitalizantă.

16. Indra e comparat necontenit cu un taur (cf. texte în Oldenberg, *Rel. Veda* ed. II, 74; Hillebrandt, *Ved. Myth.* ed. II 1929, II, 148); replica lui iraniană, Verethragna ni se înfățișează [66] sub forma taurină (*Yasht*, XIV, 7); uneori e numit berbec (*mesha*; cf. *RV*, I, 51, 1). Exact aceleași epifanii animalești le are și Rudra, divinitatea probabil [67] preariană pe care a asimilat-o Indra. Rudra este părintele Maruților, și într-un imn (*RV* 2, 34, 2) se amintește cum [68] «taurul Rudra i-a creat în clara mamelă a lui Prishni». Tauromorf, divinitate celest-genezică, s-a unit cu [69] o zeiță vacă de cosmice proporții. Prishni este doar unul din numele ei; Sabardughâ este un altul; dar este întotdeauna o vacă atotzămislitoare. *RV*, 3, 38, 8 vorbește de «vaca vishvarûpa care vivifică totul»; în *AV*, 10.10, vaca se unește pe rînd cu toți zeii și procreează pe toate nivelurile cosmice; «zeii trăiesc din vacă și oamenii de asemenea, vaca a devenit acest Univers tot atît de vast ca și împărăția soarelui» (*AV*, 10, 10, 34). Aditi, mama zeităților supreme Adityas este și ea reprezentată ca o vacă (Oldenberg, *Rel. des Veda*, ed. II, 205).

«Specializarea» aceasta genezic taurină a divinității [70] furtunii și fertilității nu se verifică numai în domeniul indian. O vom reintîlni îndată pe o foarte întinsă arie afro-eurasiatică. Dar de pe acum trebuie să remarcăm că o asemenea «specializare» trădează de asemenea și influențe venite din afară: fie influențe de ordin etnic (elementele «sudice» de care vorbesc etnologii), fie de ordin religios. Indra, bunăoară, prezintă urme de influențe extraariene (Rudra), dar, ceea ce ne interesează mai mult în contextul de față [F]29 profilul lui a fost alterat și sporit de asemenea [71] cu elemente care nu [72] îi aparțineau originar, ca zeu al ploaiei, uraganului și fertilității cosmice. Legăturile lui cu taurul și *soma* bunăoară [73] îi conferă prestigii lunare (cf. Koppers, 331, sq). Luna [74] comandă asupra apelor și ploilor și distribuie fecunditatea universală; coarnele taurului au fost asimilate de timpuriu cu crescentul lunar. Vom reveni îndată asupra tuturor acestor complexe culturale [75]. Să reținem însă că «specializarea» genezică silește [76] divinitățile celeste [77] să resoarbă [78] în personalitatea lor toate hierofaniile [79], avînd o legătură oarecare cu fecunditatea universală. Cu necesitate, un zeu celest, accentuîndu-și funcțiile meteorologice (furtuna, fulgerul, ploaia) și

---

[61] inițial: *capitolul*
[62] inițial: *societățior*
[63] inițial: *societăți care*
[64] aici se termină nota de pe foaia alăturată și se revine în text
[65] *pe care* suprimat
[66] inițial: *apare*
[67] cuvînt adăugat ulterior
[68] inițial: *spune că*
[69] suprimat: *Prșni, vaca cerească*
[70] inițial : *div[inității] indiene*
[71] adăugat ulterior
[72] inițial: *care nu*
[73] suprimat: *ca să amintim numai două*
[74] suprimat: *vom vedea — este prin excelență*
[75] inițial: *lucruri*
[76] *cu precădere* — suprimat
[77] suprimat: *tinde cu necesitate*
[78] inițial: *absoarbă*
[79] *precedente* — suprimat

genezice, devine nu numai partenerul[80] Marei Mame chtonico-lunare[81], ci își asimilează și atributele ei. În cazul lui Indra *soma*, taurul și poate chiar unele aspecte[82] ale Maruților (în măsura în care aceștia hipostaziază[83] sufletele rătăcitoare ale morților).

Taurul și fulgerul au fost de timpuriu (încă de pe la 2400 în Ch.) simbolurile conjugate ale divinităților atmosferice (Mâlten, *Der Stier*, 110 sq). Mugetul taurului a fost asimilat în cele mai [vechi] culturi uraganului și tunetului (cf. bull-roarer la australieni); și unul și celălalt erau o epifanie a forței fecundante[84]. De aceea le întîlnim constant în iconografie, riturile și miturile tuturor divinităților atmosferice în aria afro-eurasiatică. În India preariană taurul era prezent în culturile protoistorice de la Mohenjo-daro și Belucistan[85]. « Jocurile de tauri » prezente încă astăzi în Deccan și India de Sud (Autran, *Préh.* I, 100 sq) existau în India pre-vedică în mil[eniul] III în. Ch. (pecetea de la Chauhudaro, circa 2500 în. Ch.). Predravidienii, dravidienii și indoarienii, toți au venerat taurul — fie ca epifanie a zeului genezo-atmosferic, fie ca un atribut al său. Imaginile taurine abundă în templele lui Shiva, al cărui vehicul (vāhana) e taurul Nandin. Canarezul *Ko*, cuvînt care desemnează bovideul, semnifică de asemenea cerul, fulgerul, raza de lumină, apă, corn, munte (Autran, 99). Complexul religios cer-fulger-fecunditate este cît se poate de complet păstrat aici.[86]

În familia *Kō*(n) are sensul de « divinitate », dar pluralul Kōn-ār înseamnă[87] « văcari » (ib. 96). S-ar putea ca acești termeni dravidieni să se afle în legătură cu sk. *gōu* și sumerianul *gu(d)*, care înseamnă atît « taur », cît și « puternic, curajos » (cf. Nehring, 73 sq despre *gōu*). Trebuie de asemenea amintită[88] originea comună a termenilor semiți și greco-latini pentru taur (cf. asir *shûru*, hebr. *shōr*, fen. *thor* etc., gr. *tauros*, lat. *taurus*), ceea ce confirmă [F][30] unitatea acestui complex religios.[89]

În Iran, sacrificiile taurului erau frecvente și împotriva lor nu obosea să lupte Zarathustra (Yasna, 32, 12, 14; 44, 20 etc.). La Ur, în mil[eniul] III, zeul atmosferic era reprezentat de un taur (Malten, 103), iar « zeul pe care se jură » (deci, originar, un zeu celest)[90] era taurin în vechea Asirie și Asia Mică (ib. 120). Semnificativă este în această privință supremația pe care și-au dobîndit-o în culturile paleoorientale divinitatea uraganică de tipul Teshup, Hadad, Ba'al. Asupra acestora se cuvine să ne oprim mai pe îndelete. Nu cunoaștem numele zeului suprem hitit, soțul zeiței de la Arinna. S-ar putea ca în l[imba] hitită să se fi chemat Zašhhapunah (Furlani *In rel. hit.*, 35). Numele îi era scris cu două ideograme de origină babiloniană U și IM. Lectura în l[imba] luvia a ideogramei era Dattash iar hurriții îl numeau Teshup. Era un zeu al Cerului și al furtunei, al vînturilor și fulgerului. (În l[imba] accadiană ideogr[ama] IM avea valorile *Zunnu* « ploaie », *sharu* « vînt », *remanu* « trăsnet » Ch. Jean *Rel. Sum.*, 101). Titlurile lui pun în valoare în primul rînd prestigiul[91] lui celest și funcția de suveran absolut: « Rege al Cerului », « Domn al țării Hatti »-lor. Epitetul cel mai frecvent e « puternic », iar simbolul lui fulgerul, securea sau ghioaga. Ne amintim că în toate culturile paleoorientale « puterea » era simbolizată în primul rînd prin taur. În l[imba] accadiană « a-i frînge cornul » echivala cu « a-i frînge puterea » (cf. Autran, 74). Astfel și zeul de la Arinna era reprezentat[92] tauromorf (ima-

---

[80] inițial — *soțul*
[81] *telurice* — suprimat
[82] *funerare* — suprimat
[83] inițial: *sunt*
[84] suprimat: *Nu întotdeauna însă*
[85] suprimat: *Urme de taurom, locuri de taurom s-au găsit în straturi*
[86] suprimat: *în acest cuvînt*
[87] inițial: *semnifică pe*
[88] suprimat: *în acest context este*
[89] suprimat: *Centrul lui ar putea fi*
[90] paranteza adăugată ulterior
[91] inițial: *prestigiile*, apoi *funcția* — ambele tăiate
[92] *sub formă* suprimat

gini s-au găsit [93] în toate templele) și taurul era animalul său [94] sacru. În texte (Götze, *Kleinasien*, 133) cei doi tauri mitici Seriš și Hurriš îi sunt consacrați sau, după unii savanți (Malten, 107) sunt chiar fiii div[inității] uraganice. Singurul mit cunoscut este lupta lui cu șarpele Illuyankash (Furlani, 87 sq) în care întîlnim aceeași temă a luptei div[inității] celest-fertile cu un monstru serpentin (Indra-Vritra, Zeus-Typhon, prototip Marduk-Tiamat). Ceea ce merită să fie amintit [95] de asemenea este multitudinea epifaniilor [96] locale ale acestui zeu; în tratatul lui Suppiluliumash sunt citați 21 de U (Furlani, 37), ceea ce confirmă caracterul lor autohton în toate regiunile locuite de hitiți. U era un zeu popular în întreaga Asie Mică și occidentală sub orice nume ar fi fost [97] invocat [98].

Sumero-babilonienii îl cunoșteau sub numele de Enlil și Bêl. Era cel mai important din întreg pantheonul, deci era al doilea în triada zeilor cosmici și era fiul lui Anu div[initate] supremă celestă. Verificăm și aici același transfer [99] de la *deus otiosus* celest la zeul dinamic și fecundator. Numele lui înseamnă în sumeriană « Domnul vîntului » (*lil*, « vînt puternic », uragan). [F]31 Mai e numit de asemenea *lugal amaru*, « div[initatea] vîntului și uraganului » și *ûmu*, « furtună », En-ug-ug-ga, adică « stăpînul uraganelor » (Furlani, *Rel. bab. as.* I, 118). Enlil comandă de asemenea apele și el a provocat diluviul universal. E numit « cel puternic », *alim*, zeul cornului, stăpînul universului, regele Cerului și al Păm[întului], părintele Bel, marele războinic etc. (Tb., 118 sq). Soția lui e Niubil « stăpîna vîntului », numită de asemenea și *shilam galla*, « marea vacă », *umum rabêtum*, « marea Mamă », invocată [100] în general sub titlul de Bêltu sau Bêlit, « stăpînă » (ib. 120). Originea [101] lui celestă și funcția lui meteorologică este confirmată și de [102] numele templului său din Nippur « Casa Muntelui » (121) [103]. Muntele continuă să rămînă simbolul zeit[ăților] celeste supreme chiar cînd acestea se « specializează » în div[inități] ale suveranității [104] și fecundității.

La Tell-Khafaje, în cel mai vechi sanctuar cunoscut pînă astăzi, imaginea Taurului se află alături de cea a Marei zeițe Mame (Autran, *Preh.*, I, 67). Ba'al adorat de Ras Shamra își arată vocea în tunet, svîrle fulgerul și dăruiește ploaia (Dussaud, *Le sanctuaire*, 256) [105]. În acest Ba'al paleofenician (Civ[ilizația] de la Ras. Sh. se întemeiază la începutul mil[eniului] II) [106]. Dussaud vede, pe bună dreptate, pe Hadad, zeul sirian al fulgerului și fecundității (*Myth. ph.*, 362 sq., *Le vrai nom* passim; *Le sanctuaire*, 256 sq). Echivalența Ba'al-Hadad este confirmată și de tabletele de la el-Amarna (*Myth.* 362). La Ras-Sha[mra] Hadad era comparat cu un taur; textele recent descifrate amintesc cum « forța lui Ba'al (i.e. Hadad) a lovit cu coarnele sale pe Mot, ca taurii sălbatici... » (*Le Sanct.*, 258). Iar cînd, în mitul *Vînătoarea lui Ba'al*, se evocă moartea zeului, se spune: « Astfel a căzut Ba'al... ca un taur » (*Le vrai nom*, 19). Cum era și de așteptat, Ba'al-Hadad are o tovarășă divină [107], pe Asherat, iar fiul său, Aliyan, este o div[initate] a apei, fec[undației] și vegetației (*Myth* 370 sq) [108]. Lui Ba'al-Hadad i se sacrifică tauri (*Le vrai nom*, 8) așa cum știm, din

[93] inițial: *ce se găsesc*
[94] cuvînt adăugat ulterior
[95] suprimat: *în legătură cu acest U*
[96] inițial: *formelor*
[97] suprimat: *semnificat*
[98] suprimat: *Numele lui cel mai frecvent era în lumea semită Bil, Ba'al.*
[99] inițial: *trecere*
[100] inițial: *numită*
[101] inițial: *Legăturile*, apoi *Funcția* — tăiate
[102] inițial: *verificată*
[103] inițial: *să ne amintim că simbolul* — tăiat
[104] inițial: *atmosferei*
[105] suprimat: *Este, de fapt, o replică feniciană a div[inității] furtunii, Hadad*
[106] inițial: *circa 2000 în. Ch.*
[107] inițial: *ca soție*
[108] suprimat: *variantă a tipului zeț*

V. Ist. că se sacrificau tauri lui Ba'al cananeeanul. (Binecunoscuta scenă de pe muntele Carmel, a prof[etului] Ilie în luptă cu profeţii lui Ba'al.) Asirianul Ba'al — continuator al lui Anu şi Enlil e calificat de « taur divin »; uneori e denumit Gu « bovideul » sau « Marele Ţap » (Darà-gal) *Preh.*, 69. Remarcabilă este solidaritatea simbolurilor « genezice » şi « celeste » în toate aceste variante ale [F]32 div[inităţii] furtunilor. Adesea Hadad înfăţişat tauromorf poartă pe el semnul fulgerului (Ward, *Seal Cilinders*, p. 399) iar uneori fulgerul ia aspectul coarnelor rituale (Autran, 89) [109]. Zeul Min, prototipul egipteanului Ammon, era de asemenea calificat drept « Taurul Mamei sale » şi « Marele Taur » (Ka-Wr). Fulgerul era una din insignele sale şi funcţia lui pluvial-genezică e manifestă în epitetul care i se dă de « cel care deschide norul ploios ». Min nu era o div[initate] autohtonă; Egiptenii ştiau că a venit din ţara Pwnt, adică din Oc[eanul] Indian (cf. *La flotte*, 40 sq) (Divina sa tovarăşă era Vaca Hathor) [110]. În sfîrşit, pentru a încheia [111] această rapidă trecere în revistă a unui dosar de fapte de o excepţională bogăţie (cf. bibl.) să amintim că sub forma taurină Zeus a văzut pe Europa (o formă a Marei Mame), s-a unit cu Antiope şi a încercat să-şi violeze mama, pe Demeter. Iar în Creta se putea citi un straniu epitaf: « Aici zace marele bovideu care se cheamă Zeus ».

17. După cum vedem, unul din elementele de unitate ale tuturor religiilor protoistorice din aria euro-afroasiatică era acest ansamblu Cer pluvios — taur — Marea Zeiţă. Fără îndoială, accentul cade, aici, pe funcţia genezic-agrară a zeului taurin-uraganic. Ceea ce se venerează în primul rînd în Ba'al, Hadad, Teshup şi ceilalţi zei taurini ai fulgerului, soţi ai Marei Zeiţe, nu este caracterul lor celest — ci virtuţile lor fertilizante. Sacralitatea lor derivă din hierogamia cu Marea Mamă agrară [112]. Esenţa [113] lor celestă este valorificată genezic; Cerul e înainte de toate [114] regiunea în care « mugesc » trăznetele, se adună norii şi se asigură rodnicia holdelor, adică regiunea care face posibilă continuitatea vieţii organice pe pămînt. Transcendenţa Cerului e intuită mai ales meteorologic şi « puterea » lui e echivalentă cu un nesfîrşit rezervoriu de germeni. Uneori, echivalenţa aceasta e manifestă [115] chiar în limbaj: sumerianul *me* desemnează « bărbatul, masculul » şi « Cerul » totodată (*Preh.* 91, n. 1). Zeii meteorologici (fulger, furtună, ploaie) şi genezici (taurul) îşi pierd autonomia [116] lor celestă, suveranitatea lor absolută. Fiecare e întovărăşit, şi adesea dominat de o Mare Zeiţă, de care depinde, în ultimă instanţă, fecunditatea universală. Ei nu mai sunt creatori cosmogonici — ca div[inităţile] celeste primordiale — ci fecundatori şi procreatori, în ordinea biologică. Hierogamia devine funcţia lui esenţială. De aceea îi întîlnim cu atîta frecvenţă [F]33 în toate cultele fecundităţii, îndeosebi cele agrare, deşi niciodată nu împlinesc, aici, rolul principal: acesta revenind fie Marei Mame, fie unui « fiu » div[initate] a vegetaţiei care moare şi învie periodic.

Specializarea div[inităţilor] celeste sfîrşeşte prin a le modifica în chip radical profilul; devenind « accesibili » şi ca atare indispensabili exp[erienţei] umane; se transformă dintr-un *deus otiosus* într-un *deus pluviosus*, taurin şi genezic, îşi asimilează neîncetat funcţii, atribute şi prestigii care le erau străine şi de care nu aveau nevoie în superba lor transcendenţă celestă [117]. Asistăm însă şi la fenomenul invers: un zeu local devenind datorită « istoriei » un zeu suprem, îşi însuşeşte prestigiile divinităţii

---

109 *În sfîrşit* — omis

110 suprimat: *În sfîrşit, pentru a nu prelungi prea mult repertoriul acesta de fapte, să amintim că « viţelul de aur » al israeliţilor, omul-taur Eobani împotriva căruia lupta Ghilgameş, Minotaurul.*

111 iniţial: *nu încurca*

112 iniţial: *a religiilor;* apoi: *adorată în toate culturile*

113 iniţial: *originea*

114 iniţial: *de aceea, bunăoară*

115 iniţial: *păstrată*

116 iniţial: *atributele*

117 suprimat: *Asistăm şi aici la o « cădere în concret »* fiind introdusă o notă scrisă cu cerneală şi creion pe o bucată de hîrtie ataşată foii şi introdusă în text cu semnul ⊗

celeste. Assur, div[initate] protectoare a orașului cu același nume, asimilează atributele suveranului suprem și promovează astfel la rangul de zeu al cerului (cf. Knut Tallquist, *Der Assyrische Gott*, Helsinki, 1932, 405) *[indescifrabil]* [118]. Tinzînd, ca orice « formă » divină — să grupeze în jurul lor toate manif[estările] religioase și să comande asupra tuturor sectoarelor cosmice, div[initățile] fulgurante și genezice absorb în personal[itatea] și cultul lor (mai ales hierogamiilor cu zeițe mame) elemente care, originar, nu aparțineau structurii lor celeste. Drama meteorologică, de altfel, nu e asimilată întotd[eauna] și cu necesitate de o div[initate] celestă; ansamblul fulger-furtună-ploaie a fost uneori (bunăoară la eschimoși, bushmeni și în Peru; Koppers, 376) intuit ca o hierofanie [119] a lunei. Coarnele taurului au fost din cele mai vechi timpuri asemănate crescentului și asimilate lunei. Menghin (*Weltgeschichte*, 148) pune în legătură crescentul lunar cu figurinele feminine aurignaciene (cu un corn în mînă); idolii cu caracter bovideu, care se găsesc întotdeauna în raport cu cultul Marei Mame (= Luna), sunt frecvente în neolitic (ib., 448). Hentze (*Mythes et symboles*, 95 sq) a urmărit acest ansamblu lunar genezic pe o întinsă arie culturală [120]. Divinitățile lunare mediterano-orientale erau [121] înfățișate sau emagiate cu atribute taurine. Așa, bunăoară, zeul babil[onian] al Lunei, Sin, era numit « puternicul vițel al lui Enlil », iar Nannar, zeul lunei de la Ur, era calificat drept « puternicul, tînărul taur al Cerului, cel mai de frunte fiu al lui Enlil », sau « puternicul, tînărul taur cu coarne tari » etc. În Egipt, zeitatea lunei era « taurul stelelor » etc. (Koppers, 387) [122]. Vom vedea mai tîrziu cît de coerent sunt legate între ele cultele chtonic-lunare de cele ale fecundității. Ploaia — « sămînța », zeul furtunii — se integrează în hierofania Apelor, sector care cade în primul rînd sub jurisdicția Lunei. Tot ce se află în leg[ătură] cu fecunditatea aparține în chip direct sau indirect vastului circuit Lună—Apă—Femeie—Pămînt. Div[initățile] celeste, specializîndu-se în div[inități] virile și genezice, au intrat fatal în contact cu aceste ansambluri preistorice — și-au rămas în ele, fie că au izbutit să le asimileze, fie că au fost ele integrate.

Singurele div[inități] ale Cerului pluvios și ale fecundității care au izbutit să-și păstreze autonomia, în pofida [123] hierogamiilor cu *[indescifrabil]* Marii Zeițe, au fost aceleași care au evoluat pe linia Suveranității; care, alături de fulgerul fecundant și-au păstrat sceptrul, rămînînd garanți ai ordinei universale, păzitori ai normelor și încarnare a Legii. Zeus și Juppiter sunt asemenea divinități [124]. Evident, figurile acestea imperiale și-au precizat profilul datorită [125] vocației spiritului grec și roman pentru noțiunile de normă și lege. Dar asemenea procese de raționalizare au fost posibile pornind tot de la intenția mitic-religioasă a ritmurilor cosmice, a armoniei și perenității lor.

[F34] 126 T'ien este de asemeni un clar exemplu de suveranitate celestă tinzînd să se reveleze ca o hierofanie a legii, a normei cosmice. Aspectele acestea vor fi mai adînc înțelese cînd vom cerceta ansamblurile religioase în leg[ătură] cu suveranul și suveranitatea.

Pe o linie oarecum paralelă a « evoluat » div[initatea] supremă a evreilor [127]. Personalitatea [128] lui Jahve și istoria sa relig[ioasă] e prea complexă pentru a putea fi

---

[118] aici se termină nota
[119] inițial: *un circuit*
[120] suprimat: *ceea ce confirmă.* Urmează una din cele trei fișe atașate de « foaia mamă », introdus în text prin semnul ⊗.
[121] suprimat: *adesea înfățișate tauromorf; așa bunăoară*
[122] aici se termină nota a doua
[123] inițial: *cu toate*
[124] adăugat ulterior, pe fișă prinsă cu clamă, introdusă în text cu semnul xx, după ce a tăiat: *Evident, în acest caz noțiun[ile] de normă și lege au jucat un rol imp[ortant] pentru că erau în primul rînd o descoperire a spiritului grec și roman [F 34] chiar și ac[eastă] raționalizare a mamei a fost posibilă plecînd tot de la intuiția mitic-relig[ioasă] a ritmurilor cosmice, a armoniei și perenității lor.*
[125] omis: *de asemeni descoperirile*
[126] primele trei rînduri suprimate: vezi nota 124
[127] *Jahve*, tăiat apoi
[128] inițial: *profilul*

rezumată în cîteva linii. [129] Dar hierofaniile sale celeste și uraganice [130] au alcătuit de timpuriu nucleul experiențelor relig[ioase] care au făcut posibile revelațiile ulterioare. Jahve își manifestă « puterea » în furtună; tunetul e glasul lui, iar fulgerul e numit « focul » lui Jahve, sau săgețile lui (cf. *Psalm*, 18, 15 etc.). « Cu tunete și fulgere și nori grei » (*Ieșirea*, 19, 16) se vestește domnul poporului lui Israel cînd încredințează legile lui Moise: « Iar muntele Sinai fumega tot, căci Domnul se pogorîse în foc pe munte și fum se ridica de pe el »... (19, 18). Moise vorbea, « iar Domnul îi răspundea cu glas de tunet » (19, 19). Debora își amintește cu religioasă spaimă cum [131], la pasul Domnului, « pămîntul se cutremura și cerurile se zguduiau și norii se topeau deodată în ploaie » (*Judec[ători]*, 5, 4) [132]. Iahve își prevestește lui Ilie apropierea printr-o « furtună mare și vajnică, să crape munții și să despice stîncile, dar Domnul nu era în furtună. Și după furt[ună] un cutremur, dar D[omnu]l nu era nici în cutremur. Și după cut[remur] un foc, dar D[omnu]l nu era nici în foc și după foc un murmur ușor și dulce » (I *Regii*, 19, 11 sq). Domnul trimite focul deasupra jertfelor lui Ilie (I *Regii*, 18, 38) cînd profetul îl implora [133] să se descopere și să rușineze [134] pe preoții lui Ba'al. Tufișul arzător din episodul lui Moise [135] și coloana de foc și nori care conduce pe Israeliți în deșert sunt epifanii iahviste. Iar împăcarea lui Iahve cu oamenii [136] lui Noe scăpați din potop [137] se manifestă prin curcubeu. « Pus-am în nor Curcubeul meu ca să fie semnul legămîntului între mine și pămînt » (*Geneza*, 9, 13).

Hierofaniile acestea celeste și uraganice, spre deoseb[ire] de celelalte zeit[ăți] ale furtunii [138], manifestă în primul rînd « puterea » lui [F]85 Jahve. « Dumnezeu lucrează uriașe lucruri prin puterea sa » (*Iov*, 36, 22). « Cu amîndouă mîinile cuprinde fulgerul... Tunetul său îi este crainic... În această priveliște, inima mea se cutremură și se zmucește de la locu-i. Ascultați! Ascultați bubuitul glasului său și răsunetul care ese din gura sa! El îl sloboade sub cerul tot și fulgeru-i ajunge pînă la marginile pămîntului. După fulger, bubuie tunetul, el tună cu glasu-i care ridică în slăvi »... (*Iov*, 36, 32—33; 37, 1—4).

Domnul este adevăratul [139] și singurul stăpîn al Cosmosului. El poate face și nimici totul. « Puterea » lui e absolută [140] de aceea nici libertatea lui nu cunoaște margini. Suveran necontestat, își împarte mila sau mînia după bunul lui plac; și această absolută libertate a lui D[umne]zeu este și cea mai clară intuiție a transcendenței sale, a absolutei lui autonomii; căci pe Dumnezeu nu-l « leagă » nimic, nu-l silește nimic, nici măcar faptele lui și respectul întocmai al legilor de el dăruite omenirii. În această intuiție a « puterii » lui D[umne]zeu ca singura [141] realitate absolută își găsesc [142] punctele de plecare toate misticile și speculațiile ulterioare [143] în legăt[ură] cu libertatea omului și posib[ilitatea] de salvare prin respectul legilor și o excelentă morală [144].

Nimeni nu e « drept » în fața Domnului. Jahve a încheiat « legămînt » cu poporul său, dar suveranitatea lui îi îngăduie să-l anuleze oricînd. Dacă nu o face nu e dato-

---

[129] inițial: *rînduri*. În continuare suprimat: *Dar cîteva elemente constitutive și hierofanii.*
[130] suprimat: *împreună cu o geloasă intransigență*
[131] inițial: *cînd*
[132] suprimat: *revelație*
[133] inițial: *cere;* apoi: *roagă*
[134] inițial: *să dea de rușine*
[135] ultimele patru cuvinte adăugate ulterior
[136] inițial: *seminție*
[137] ultimele trei cuvinte adăugate ulterior
[138] suprimat: *în primul rînd au valoare*
[139] adăugat ulterior
[140] suprimat: *și, pe drept sau pe nedrept*
[141] cuvînt adăugat ulterior
[142] inițial: *stă*
[143] *asupra* suprimat
[144] suprimat: *dar zadarnic se căznește să-și înțeleagă justificarea suferințelor sale.*

rită forței « legă[mîntului] » — pe Dumnezeu nu-l poate « lega » nimic, nici chiar propriile lui făgăduințe — ci [145] infinitei lui bunătăți [146]. Jahve se revelează de-a lungul [147] istoriei relig[ioase] a lui Israil ca o div[initate] celestă și uraganică. Creator și atotputernic, suveran absolut și « domn al oștilor », sprijin al regilor davidici și autor al tuturor normelor și legilor care îngăduie vieții [148] să continue pe pămînt. « Legea », sub orice formă, își află temeiul și justificarea într-o revelație a lui Jahve. Dar, spre deos[ebire] de alți zei supremi care nu pot face nici ei nimic împot[riva] legilor, Jahve își păstrează absoluta libertate. (Zeus nu poate scăpa de la moarte pe Sarpedon *Iliada*, XVI.)

[F]35'. [149] Substituirea zeilor uraganici [150] și procreatori în locul div[inităților] celeste se verifică și în cult. Marduk înlocuiește pe [151] Anu în sărbătoarea Anului Nou. În ceea ce privește importantul sacrificiu vedic Açvamedha în ultimul timp era adresat [152] lui Prajâpati (uneori și lui Indra), mai înainte lui Varuna și, cum acesta a înlocuit pe Dyaus, fără îndoială că, originar, sacrificarea calului era săvîrșită în cinstea străvechiului zeu indoarian al Cerului. Popoarele uralo-altaice jertfesc [153] și astăzi cai [154] zeilor supremi uranici. Elementul esențial și arhaic [155] al [156] Açvamedhei este caracterul său cosmogonic (Koppers 368). Calul [157] este identificat Cosmosului și sacrificiul lui simbolizează (adică: reface) — actul Creației. Sensul acestui rit ni se va înfățișa mai clar în alt capitol. Ceea ce trebuie amintit aici este pe de o parte ansamblul cosmogonic în care se încadrează Açvamedha, pe de altă parte sensul inițiatic al ceremoniei. Că Açvamedha este în același timp un ritual inițiatic o dovedesc versurile din *RV*...: « Am devenit nemuritori, am văzut lumina, am găsit zeii » (Dumont, 228). Cel ce cunoaște misterul acestei inițieri triumfă asupra celei de a doua morți (punarmrityu) și nu se mai teme de moarte (ib. 4 sq). Inițierea echivalează cu dobîndirea nemuririi și transmutarea condiției umane în condiție divină. Semnificativă este coincidența cuceririi nemuririi cu [158] repetarea actului Creației [159]; sacrificantul transcende [160] condiția umană și devine nemuritor [161] printr-un ritual [162] cosmogonic. Vom reîntîlni aceeași coincidență a inițierii și cosmogoniei în misterele lui Mithra. Ca și Prajâpati, căruia i se adresa [163] în timpurile din urmă sacrificiul, calul sacrificat simbolizează Cosmosul. La iranieni, din trupul taurului primordial, ucis de Ahriman, iau naștere cerealele și plantele, în tradițiile germanice Cosmosul e alcătuit [164] din trupul gigantului Ymir (Güntert 315 sq, Christensen, Koppers, 320 sq). Nu avem a ne ocupa aici de implicațiile acestui mit cosmogonic, nici de paralele extrem orientale (Pan'ku) sau mesopotamiene (cosmosul făcut de Marduk din trupul monstrului marin Tiamat). Ne interesează numai caracterul *dramatic* al actului Creației, așa cum ni se

---

[145] *a tot* — suprimat
[146] suprimat: *Intuiția Div[inității] lui Jahve*
[147] inițial: *în necontenit*
[148] inițial: *popoarelor*
[149] un rînd jumătate suprimat: *Termenul de substituire al zeilor uraganici și fecundatori în locul div[inității] celeste*
[150] inițial: *zeilor uraganici*
[151] inițial: *ia locul lui*
[152] inițial: *se adresa*
[153] inițial: *sacrifică*
[154] inițial: *un cal în onoarea*
[155] cele două cuvinte adăugate ulterior, deasupra rîndului.
[156] *ceremonialului* — suprimat
[157] suprimat: *sacrificial*
[158] *un ritual* suprimat
[159] *a cosmogoniei* suprimat
[160] inițial: *depășește*
[161] ultimele trei cuvinte adăugate ulterior
[162] *care* suprimat
[163] inițial: *aducea*
[164] inițial: *făurit*

înfățișează în asemenea [165] mituri. Cosmosul nu ia ființă [166] prin simpla putere creaturală a div[inității] supreme, ci e făcut [167] prin sacrificarea (sau autosacrificarea) [F]35'' unui zeu (Prajâpati), unui monstru primordial (Tiamat, Ymir), unui macranthrop (Purusha), sau unui animal primordial (taurul Ekadath la iranieni). La temelia acestor mituri se află [168] ritul sacrificiului uman (Purusha = « om »), motiv pe care Al. Gahs l-a identificat pe o largă arie etnologică, și întotdeauna în legătură cu cerem[oniile] de inițiere și soc[ietățile] secrete (Koppers, 314 sq). Caracterul « dramatic » al cosmogoniilor prin sacrificiul unei făpturi primordiale este [169] o dovadă [170] că asemenea cosmogonii nu sunt « primare », ci reprezintă fazele unui lung [171] și complicat proces mitico-religios care s-a desăvîrșit în bună parte încă în [172] preistorie.

Açvamedha este un excelent exemplu pentru a pune în lumină complexitatea ritualelor divinităților uranice. Substituirile, coalescențele, simbiozele sunt tot atît de active în istoria cultului ca și în istoria figurilor divine. În chiar exemplul nostru, bunăoară, putem descifra încă o substituire: calul [173] a înlocuit un sacrificiu mai vechi al taurului (taurul era sacrificat [174] în Iran, iar mitul cosmogonic vorbește de un taur primordial; Indra era de asemenea înconjurat de tauri înainte de a fi de armăsari; « Prajâpati este într-adevăr marele taur » *Sat.*, *Br.* 4, 4, 1, 14 cf. 6, 5, 2, 5, 17 etc.). Açvinii, care trădează [175] chiar în numele lor legătura cu caii, erau văzuți [176] ca în textele vedice (*RV*, I, 46, 3; X 106, 2 etc.) călărind nu pe cai, ci pe boi cu cocoașă (cf. R. Otto, *Gotth. d. Arier*, 76 sq).

Açvinii, întocmai ca și Dios-Kurii (Dios Kuroi) sunt fiii zeului Cerului. Mitul lor datorește mult atît hierofaniilor celeste (« aurora », « luceafărul », « fazele lunii »), cît și sacralității gemenilor: căci este extrem de răspîndită credința (v. bibl[iografie]) că nașterea gemenilor presupune unirea unei muritoare cu un zeu, îndeosebi o div[initate] a Cerului. Açvinii sunt înfățișați întotd[eauna] lîngă [177] o div[initate] feminină, fie Uça, zeița Aurorei, fie Sûryâ; Dioscurii întovărășesc de asemenea o figură feminină [178], mama sau sora lor: Castor și Polux pe Helena, Amphion și Zethos pe mama lor Antiope, Herakles și Iphikles pe mama lor Alcmena, Dardanos și Iason pe Harmonia etc. (cf. Chapouthier, *Les dieux*) [179]. Să reținem că: a) Açvinii, dioscurii sau orice nume ar avea gemenii mitici [180] sunt fiii zeului celest (de cele mai multe ori din unirea acestuia [181] cu o muritoare); b) [182] nu se despart de mama sau de sora [183] lor; c) și că [F]35''' activitatea lor pe pămînt este întotdeauna binefăcătoare. Açvinii ca și dioscurii sunt tămăduitori [184], salvează pe muritori din primejdii, protejează [185] pe navigatori etc. Sunt, într-un anumit sens, reprezentanții sacralității [186] celeste pe

---

165 inițial: *aceste*
166 inițial: *e făcut;*
167 inițial: *ia naștere*
168 inițial: *regăsim*
169 *evident* — suprimat
170 suprimat: *evidentă a modernității*, apoi: *vîrstei relativ recente acestor cosmogonii*
171 inițial: *unei evoluții*
172 *timpul* — suprimat
173 *sacrificial* — suprimat
174 *de către* — suprimat
175 inițial: *poartă*
176 inițial: *înfățișați*
177 suprimat: *sora lor Usa, zeița Aurorei*
178 inițial: *o zeiță*
179 suprimat: *Important e*
180 adăugat ulterior
181 ultimele opt cuvinte adăugate ulterior
182 *că pe* — suprimat
183 ultimele trei cuvinte adăugate ulterior
184 inițial: *vindecă bolnavi*
185 *îndeosebi* — suprimat
186 inițial: *binefacerilor cerului*

pămînt, deși profilul [187] lor e incontestabil mai complex, și nu poate fi redus la simpla distribuire a acestei sacralități. Dar, de la [188] oricîte ansambluri mitic-rituale s-ar revendica figura dioscurilor, rămîne ca o constantă activitatea lor binefăcătoare.

Dioscurii [189] n-au dobîndit [190] un loc de prim plan [191] în religiozitatea universală. Ceea ce n-au izbutit « fiii Zeului » izbutește « Fiul » său. Dionysos este fiul lui Zeus și apariția lui în istoria religioasă a Greciei [192] echivalează cu o revoluție spirituală. Osiris este de asem[enea] fiul Cerului (Zeiță) și al Pămîntului (Zeu). Fenicianul Alein este fiul lui Ba'al etc. Toate aceste divinități se află într-o str[însă] [193] legătură cu vegetația, suferința, moartea și reînvierea, inițierea. Toate sunt dinamice, patetice, soterice. Atît marile curente ale relig[iilor] pop[ulare] cît și soc[ietățile] secrete ale misterelor egeeano-orientale [194] s-au cristalizat în jurul acestor div[inități] zise ale vegetației, dar care sunt în primul rînd div[inități] dramatice, însușindu-și întru totul destinul omului, cunoscînd, ca și el, pasiunile [195], suferința și moartea [196]. Niciodată nu s-a apropiat atît de mult div[initatea] de oameni. Dioscurii protejează și ajută *[cuvînt indescifrabil]* divinitățile soterice, împărtășesc [197] suferințele acestei uman[ității], mor și reînvie ca s-o mîntuiască. Aceeași « sete de concret » care a împins necontenit pe al doilea plan div[initățile] celeste — depărtate, impasibile, indiferente la dramele cotidiene — [198] e manifestă în importanța acordată « Fiului » div[inității] celeste (Dionysos, Osiris, Alein etc.). « Fiul » se revendică adesea de la « tatăl său » ceresc; dar nu această descendență îi justifică rolul capital [199] pe care-l împlinește în ist[oria] religiilor, ci « umanitatea » sa, faptul că s-a integrat definitiv condiției umane, reușind totuși s-o transcendă prin periodica lui reînviere.

[F]36 [200] *19.* Am trecut în revistă o serie de divinități [201] celeste sau în strînsă legăt[ură] cu hierofania uranică. Am remarcat pretutindeni același fenomen de « retragere » a div[inităților] celeste în fața unor theofanii mai dinamice, mai concrete, mai utile. Am greși însă dacă am limita hierofaniile celeste la figurile divine sau semidivine, cărora le-au dat naștere. Sacralitatea Cerului e difuză în nenumărate ansambluri rituale sau mitice care, aparent, nu sunt în directă legătură cu o div[initate] uranică [202]. Sacralit[atea] celestă [203] continuă să fie activă [204] în exp[eriența] relig[ioasă] - prin simbolismul înălțării, al ascensiunii, al centrului etc. — chiar cînd div[initatea] uranică a trecut pe al doilea plan. Și în acest simbolism întîlnim uneori substituirea unei div[inități] [205] dinamice și fertilizante, dar structura celestă și simbolul subsistă [206].

Muntele e mai aproape de cer; de aceea e învestit cu o dublă sacralitate: pe de o parte, participă la simbolismul spațial al transcendenței (« înalt », « vertical », « suprem » etc.), iar pe de altă parte e locul prin excelență al hierofaniilor uraganice și, ca atare, locuința zeilor. Toate mitologiile își au un munte sacru, o variantă mai

[187] inițial: *mitul*
[188] *de la* — adăugat ulterior
[189] inițial: *Aceiași dioscuri*
[190] inițial: *izbutit niciodată să dobîndească*
[191] inițial: *central*
[192] *poate fi* — suprimat
[193] cuvîntul adăugat ulterior
[194] inițial: *greco-orientale*
[195] cuvînt adăugat ulterior
[196] inițial: *Asemenea div[inități] sunt*
[197] inițial: *accepta destinul;* apoi *condiția omului*
[198] *ridică* — suprimat
[199] inițial: *succesul*
[200] Rîndurile care urmează sînt scrise pe o jumătate de pagină, prinsă cu o capsă de « foaia mamă » și introdusă în text printr-un semn cu creionul roșu.
[201] inițial: *hierofanii*
[202] inițial: *celestă*
[203] inițial: *cerului*
[204] inițial: *prezentă*
[205] *mai* suprimat
[206] se termină « anexa » și urmează foaia propriu-zisă

mult sau mai puțin ilustră a Olimpului helen. Toți zeii celești își au locurile de cult pe înălțimi. Dar valențele simbolic-religioase ale munților sunt nenumărate. Muntele este considerat adesea punctul de întîlnire între Cer și Pămînt; deci un « Centru »[207], punctul prin care străbate[208] Axis Mundi, regiune saturată de sacralitate, locul în care se pot realiza « trecerile de nivel » între diferitele zone cosmice. Astfel, în credințele[209] mesopotamiene « Muntele Țărilor » unește Cerul și Pămîntul (Jeremias, *Handbuch*, 130), iar muntele Meru al mitologiei indiene se înalță[210] în mijlocul lumii, deasupra lui strălucind steaua polară (Kirfel, *Die Kosmographie der Inden*, 15, X). Popoarele uralo-altaice cunosc și ele un munte central, Sumbur, Sumur sau Sumeru, în vîrful căruia e atîrnată steaua polară (credințe buriate, Holmberg, *Der Baum des Lebens*, 41). După credințele iraniene, muntele sacru, Haraberezaiti (Harburz)[211] se află în mijlocul pămîntului și e legat de Cer (texte în Christensen, *Le premier homme*, V, 42). În Edda, Himinbjörg este, așa cum îl arată numele, un « munte ceresc », acolo curcubeul (Bifröst) atinge cupola Cerului. Credințe similare întîlnim la finlandezi, japonezi etc.

« Muntele », fiind locul de întîlnire între Cer și Pămînt, se află în « centrul lumii » și e, fără îndoială, punctul cel mai înalt al pămîntului. De aceea regiunile consacrate — « țările sfinte », templele, palatele, orașele sacre — sunt asimilate munților[212] și devin ele însele « centre », adică sunt integrate[213] în chip magic vîrfului muntelui cosmic. Munții Tabor și Gerizim[214] din Palestina erau asemenea « centre » și Palestina, « țara sfîntă », fiind[215] deci considerată locul cel mai înalt din lume, n-a fost atinsă de potop. « Țara lui Israel n-a fost înecată de potop », spune un text patristic (citat Wensinck, 15; alte texte, *Labyrinth*, 54). Pentru creștini Golgotha se află în centrul lumii, fiind vîrful muntelui cosmic și totodată locul unde a fost creat și îngropat Adam. Iar după tradiția islamică locul cel mai înalt de pe pămînt este Ka'aba, [F]37 pentru că « steaua polară dovedește că se află în dreptul centrului Cerului » (text din Kisâ'i, cit. Wensinck, 29).

Chiar numele templelor și turnurilor sacre mărturisesc asimilarea lor muntelui cosmic: « Muntele Casă », « Casa Muntelui tuturor țărilor », « M[untele] Furtunilor », « Legătura între Cer și Pămînt » etc. (Th. Dombart, *Der Sakralturm*, 34). Termenul sumerian pentru Zigurat este U-Nir (munte), pe care Jastrow îl interpretează ca: « vizibil de foarte departe » (*Sum. Akkadian views of beginnings*, 289). Ziguratul era propriu-zis un « munte cosmic », adică o imagine simbolică a Cosmosului; cele 7 etaje reprezentau cele 7 ceruri planetare (ca la Borsippa) sau aveau culorile lumii (ca la Ur). Printr-o extindere a sacralității templului (munte — « centru al lumii ») asupra întregului oraș — cetățile orientale deveneau ele însele « centre », vîrfuri ale muntelui cosmic, puncte de legătură între regiunile cosmice. Astfel Larsa era numită, între altele, « Casa legăturii între Cer și Pămînt », iar Babilon « Casa temeliei Cerului și Păm[întului] », « Leg[ătura] între C[er] și P[ămînt] », « Casa muntelui strălucitor » etc. (Dombart, 35).

Templul Barabudur este el însuși o imagine a Cosmosului și e construit ca un munte artificial; urcîndu-l, pelerinul se apropie de C[entrul] Lumii și, pe terasa superioară, realizează o rupere de nivel, transcendînd spațiul profan, eterogen, și pătrunzînd într-un « ținut pur ». Capitala suveranului chinez perfect se afla în Centrul Universului (Granet, *La p[ensée] ch[inoise]*, 324) — adică pe vîrful muntelui cosmic.

[207] ultimele două cuvinte adăugate ulterior
[208] inițial: *trece*
[209] suprimat: *indiene muntele Meru se înalță*
[210] inițial: *află*
[211] *care* — suprimat
[212] inițial: *centrului*
[213] inițial: *proiectate*
[214] ultimele două cuvinte adăugate ulterior
[215] inițial: *n-a fost prin urmare*

Asupra acestui simbolism cosmologic al centrului — în care muntele joacă un rol atît de important — vom reveni într-un alt capitol. Ceea ce putem observa de pe acum este virtutea [216] consacrantă a « înălțimii ». Regiunile superioare sunt saturate de forțe sacre. Tot ce este mai [217] aproape de Cer participă, cu o variabilă intensitate, la transcendență. « Înaltul », « superiorul » e omologat transcendentului, supraumanului. Orice « ascensiune » este o rupere de nivel, o trecere dincolo, o depășire a spațiului profan și a condiției umane. Inutil să adăugăm că sacralitatea înălțimii e validată de sacralitatea regiunilor atmosferice superioare, deci, în ultimă instanță [218] a Cerului. Muntele [219], templele, orașele [220] etc. sunt consacrate printr-o învestire [221] a lor cu prestigiul « centrului », adică — originar — printr-o asimilare cu [222] vîrful cel mai înalt al Universului, p[unc]tul de întîlnire între Cer și Pămînt. Deci consacrarea [F]38 prin ritualele de ascensiune și urcarea munților sau a treptelor își datorește validitatea consacrării prin inserțiunea într-o regiune superioară, celestă. Bogăția și varietatea simbolismului « ascensiunii » este numai aparent haotică [223]; privite în ansamblu, toate aceste [224] rituri și simboluri se explică prin sacralitatea « înaltului », adică a celestului. Transcenderea condiției umane — prin inserțiunea [225] într-o zonă sacră (templu, altar), prin consacrarea ritului, prin moarte — este exprimată concret printr-o « trecere », o « urcare », o « ascensiune ».

20. Moartea este o transcendere [226] a condiției umane, o « trecere dincolo ». În religiile care situează [227] tărîmul celălalt în Cer sau într-o regiune superioară sufletul mortului urcă treptele unui munte sau se cațără pe un pom sau pe o frînghie (p[en]t[ru] ac[est] din urmă motiv, cf. V. Gennep, *Mythes*, 17 și 66 cu note). Expresia comună în l[imba] asiriană pentru verbul « a muri » este: « a se agăța de munți ». Tot așa, în l[imba] egipteană *myny* « a agăța » este un eufemism pentru « a muri » (H. Zimmern, *Zum Babylonischen Neujahrsfest*, II, p. 5 și 2). Soarele apune între m[un]ți și tot pe acolo trebuie să fie drumul mortului către lumea cealaltă. Indra, cel dintîi « mort » al tradiției mitice indiene, a străbătut [228] « înaltele defilee » ca să arate « drumul multor oameni » (*RV*, X, 14, 1). Drumul morților în credințele popoarelor uralo-altaice urcă prin munți; Bolot, eroul Kara-Kirghiz, ca și Kesar, legendarul rege al mongolilor, pătrund în tărîmul celălalt (ca o etapă a inițierii lor) printr-o peșteră din creștetul munților; călătoria șamanului în Infern are loc urcînd niște munți foarte înalți (Chadwick, *Growth*, III, 215 etc.). Egiptenii au păstrat în textele lor funerare expresia *asket pet* (« trepte ») pentru a arăta că scara pusă la dispoziție de Râ, ca să se poată ajunge de pe pămînt în Cer este o scară reală (V. Budge, *From fetish to God*, 346) [229]. « E instalată pentru mine scara să pot vedea zeii », spune *Cartea Morților* (Weill, 52). « Zeii îi fac o scară pentru ca, servindu-se de ea, să se înalțe la Cer » (ib. 28). [230] În foarte multe morminte din timpul dinastiilor arhaice și medievale egiptene se găsesc amulete reprezentînd o scară (maqet) sau trepte (Budge, *The Mummy*, 324, 327).

---

[216] inițial: *forțe*
[217] *mai* adăugat ulterior
[218] inițial: *adică*
[219] *« centrul »*, tăiat apoi
[220] *sacre*, tăiat apoi
[221] inițial: *promovare*
[222] *punctul* — suprimat
[223] inițial: *turburătoare*
[224] *aceste* — adăugat ulterior
[225] inițial: *apropierea*
[226] inițial: *ieșire*
[227] inițial: *se înfățișează*
[228] inițial: *e trecut prin*
[229] Cuvintele următoare pe o fișă anexată cu o clamă și introduse în text cu semnul x făcut cu creion roșu.
[230] se revine la foaia inițială

Același drum pe care pornesc sufletele morților către tărîmul celălalt îl străbat [231] și cei care — datorită condiției lor excepționale sau eficienței [232] riturilor pe care le împlinesc — izbutesc să pătrundă în Cer fiind încă în viață. Motivul « ascensiunii » la Cer cățărîndu-se [233] pe o frînghie, pe un pom sau pe o scară este destul de răspîndit în [234] cele cinci continente. Ne vom mulțumi [235] să spicuim doar cîteva exemple. Soția eroului [F]39 maori Tawhaki, o zînă coborîtă [236] din Cer, rămîne cu el numai pînă la nașterea primului copil; după aceea se suie pe casă și dispare. Tawhaki se înalță la Cer cățărîndu-se pe o viță de vie și izbutește s-o aducă din nou pe pămînt (Grey, *Polynesian Myth*, 42, sq). După alte variante, eroul ajunge la Cer urcîndu-se într-un cocotier, sau pe o frînghie, un fir de paianjen, un zmeu. În Hawai se spune că s-a cățărat pe curcubeu; în Tahiti că a urcat pe un munte înalt și și-a întîlnit soția pe drum (Chadwick, 273). Un mit răspîndit în Oceania povestește cum eroul a ajuns la Cer printr-un « lanț de săgeți », adică înfigînd prima săgeată în bolta cerească, următoarea în prima săgeată și așa pînă a alcătuit « lanțul » [237] (Pett[azzoni] *The chain of arrows*. *FL*, 35, 151). Ascensiunea printr-o frînghie e cunoscută în Oceania (Dixon, 156 sq), Africa (Werner, 135), America de Sud (Alexander, 271) și Am[erica] de N. (Thompson *M Index*, III, 7). Cam în aceleași regiuni e răspîndit mitul ascensiunii pe un fir de paianjen (ib.). Urcarea la cer pe o scară e cunoscută în vechiul Egipt (Müller, 176), Africa (Werner 136), Oceania (*Sea Dyaks*, Chadwick 481), N. America. De asemenea, ascensiunea se mai poate face pe un pom (*Sea Dyaks*, Chadwick, 486; *Egipt*, Müller, 176; *Africa*, Werner 136 sq etc.), pe o plantă sau pe un m[un]te (cf. Thompson III, p. 8—9).

Toate aceste mituri și credințe răspund unor rituri concrete de « urcare » și « ascensiune ». Stabilirea și consacrarea locului sacrificial echivalează [238] cu o transcendere a spațiului profan [239]. « Cu adevărat oficiantul își face o scară și un pod ca să ajungă în lumea cerească » mărturisește Taittirîya Samhitâ (VI, 6, 4, 2). Un alt pasaj din aceeași colecție (I, 7, 9) — oficiantul se cațără pe trepte (ākremana) și, ajungînd în vîrful parului sacrificial, își întinde mîinile și exclamă: « Am ajuns la Cer, la zei; am devenit nemuritor ». Cățărarea rituală la cer este o *dûrohana*, o « urcare anevoioasă ». O sumă de expresii asemănătoare abundă în literatura vedică (cf. Coomaraswamy, *Svayamâtrnnâ*, passim). Kosingas, regele-preot al unor populații tracice (cebrenioi și sykaiboai) își amenință supușii că va pleca [240] la zeița Hera urcînd pe o scară de lemn (Polyaenus *Stratagematon* VII, 22). Ascensiunea cerească [241] prin urcarea ceremonială a unei scări [242] făcea [243] parte, probabil, din inițierea orfică (cf. Cook, *Zeus*, II, 2, 124 sq). În o ce [F]40 caz o întîlnim în inițierea mithriacă. În misterele lui Mithra scara (climax) ceremonială avea șapte trepte, fiecare treaptă fiind făcută dintr-un metal diferit. După Celsius (Origen, *C. Celsum*, VI, 22), prima treaptă era de plumb, corespunzînd « Cerului, planetei Saturn », a doua de cositor (Venus), a treia de bronz (Jupiter), a patra de fier (Mercur), a 5-a de « aliaj monetar » (Marte), a 6-a de argint (Luna) a 7-a de aur (Soarele). A opta treaptă, ne spune Celsius, repre-

---

[231] inițial: *călătoresc*
[232] inițial: *forței* suprimat cu creionul
[233] inițial: *urcîndu-se*
[234] *toate* — suprimat
[235] *aici* — suprimat
[236] inițial: *venită*
[237] inițial: *săgețile una într-alta*
[238] inițial: *este în ea însăși*
[239] suprimat: *cu întemeierea un*
[240] inițial: *se va ridica*
[241] inițial: *celesta*
[242] inițial: *pe o scară*
[243] inițial: *era*

zenta [244] sfera stelelor fixe. Urcînd această scară ceremonială iniţiatul parcurgea de fapt cele « 7 ceruri », înălţîndu-se astfel pînă în [245] Empireu [246].

Exact acelaşi ritual e practicat şi astăzi de şamanii populaţiilor uralo-altaice în călătoria lor spre Cer şi în ceremonialul de iniţiere şamanică. [247] « Ascensiunea » se face [248] atît în cadrul sacrificiului comunal — cînd şamanul conduce ofranda (sufletul calului sacrificat) pînă la Bai Ülgen, zeul suprem — cît şi cu prilejul terapiei magice a bolnavilor care cer consultaţii. Sacrificiul calului este principala ceremonie relig[ioasă] a popoarelor [249] uralo-altaice; ea are loc anual [250] şi durează 2—3 seri. În cea dintîi seară se înalţă o yurtă nouă, înlăuntrul căreia se aşează un mesteacăn curăţat de ramuri, şi în [251] care sunt cioplite 9 trepte (tapty). Crestăturile sau treptele în mesteacăn simbolizează sferele planetare. În timpul ceremonialului şamanul cere ajutorul feluritor divinităţi, ale căror culori specifice le indică natura lor de div[inităţi] planetare (Holm. *Baum*, 136). Ca şi în ritualul de iniţiere mithriacă şi ca şi zidurile cetăţii Ecbatana de culori diferite (Herodot I, 98) şi simbolizînd cerurile planetare, Luna se află în al 6-lea, iar Soarele în al 7-lea cer. Numărul 9 a înlocuit numărul mai vechi de 7 trepte; căci, la uralo-altaici « coloana lumii » are 7 crestături (ib 25 sq.) iar pomul cu 7 ramuri simbolizează [252] regiunile cereşti (ib. 137 şi fig. 46). Un cal bălan este ales pentru a fi jertfit; [253] după ce focul a fost aprins în yurtă şi şamanul şi-a fumegat [254] cîtva timp tamburinul, chemînd pe rînd spiritele, iese afară, şi încălecînd pe manechinul unei gîşte făcut din [255] cîrpe şi umplut cu paie, dă din mîini, ca şi cum ar zbura şi cîntă:

« Dincolo de cerul alb
Deasupra norilor albi,
[F]41 *Dincolo de cerul albastru*
Deasupra norilor albaştri
Ridică-te la Cer, o pasăre! »

Scopul acestui rit este să prindă sufletul calului sacrificat, *pura*, care se presupune că ar fi fugit la apropierea şamanului. După ce [256] sufletul e prins şi adus înapoi gîsca este lăsată liberă [257] şi şamanul sacrifică singur calul. A doua parte a ceremoniei are loc în seara următoare, [258] cînd şam[anul] conduce sufletul calului pînă [259] la Bai Ülgen. După ce îşi fumegă tamburinul, îmbracă hainele de şaman şi invoacă pe Merkyut, pasărea Cerului, ca să « vină cîntînd », să « se aşeze pe umărul drept »; şamanul îşi începe ascensiunea (Kemlenic). Urcînd încet treptele (tapty) pomului ceremonial, şamanul pătrunde pe rînd în cele 9 Ceruri, descriind audienţei, cu nesfîrşite [260] amănunte, tot ce vede şi tot ce se petrece în fiecare din ele. În al 6-lea Cer venerează Luna, în al 7-lea Soarele. În sfîrşit, în al 9-lea Cer se prosternează în faţa lui Bai Ülgen şi-i oferă sufletul calului sacrificat. Acest episod marchează punctul culminant al ascensiunii extatice a şamanului. De la Bai Ülgen află dacă sacrificiul a fost primit şi se fac preziceri [261] asupra vremii; apoi, şamanul se prăbuşeşte, extenuat, şi

[244] *Empireul* suprimat
[245] aici suprimat: *punctul suprem al Universului.*
[246] *Vom vedea îndată că ascensiunea şamanilor pînă la al 16 Cer se face exact în acelaşi chip, urcînd ceremonial un număr egal de trepte* — tăiat apoi
[247] suprimat: *Iniţierea. La buriaţi 9 pomi sunt*
[248] iniţial: *cu prilejul*
[249] iniţial: *comunităţilor*
[250] ultimele 4 cuvinte adăugate ulterior
[251] iniţial: *pe*
[252] iniţial: *e simbolul*
[253] *şi* omis
[254] iniţial: *lăsat*
[255] *fiu şi* omis
[256] iniţial: *cînd*
[257] iniţial: *demisă*
[258] iniţial: *a doua seară*
[259] iniţial: *în faţa*
[260] iniţial: *infinite*
[261] iniţial : *profeţii*

după un interval de tăcere se deșteaptă ca dintr-un somn adînc (Radlov, *Aus Sibirien*, II, 19—51; Harva, *Rel. Vorst.* 553 sq).

Ascensiunea pe mesteacănul [262] ceremonial echivalează cu ascensiunea pe pomul mitic care se află în « centrul Lumii ». Gaura din vîrful yurtei e omologată orificiului [263] din dreptul stelei polare, prin care se poate face trecerea dintr-un nivel cosmic în altul (Holmb., *Baum*, 30 sq). Deci, ceremonialul se împlinește[264] într-un « centru ».

21. Aceeași ascensiune are loc cu prilejul inițierii șamanice [265]. La buriați se așează 9 pomi unul lîngă altul, și neofitul se cațără pînă în vîrful celui de al 9-lea [266] trecînd apoi peste creștetele [267] tuturor celorlalți (Holmb, *Baum*, 139). Sau se așează un mesteacăn în yurtă lăsîndu-i-se vîrful să iasă prin orificiul superior; neofitul se cațără cu sabia în mînă pînă ce iese afară din yurtă, realizînd astfel trecerea lui în Cerul ultim (ib. 142). De asemenea, neofitul trebuie să se urce pe trei mesteceni așezați cu rădăcinile în sus și numiți « stîlpi » (särgä). O femeie leagă mesteacănul din yurtă de alți 9 mesteceni și pe această funie atîrnă fîșii de pînze diferit [268] colorate, reprezentînd regiunile cerești. Funia se numește « Pod » și simbolizează călătoria șamanului la zei (ib. 143).

[F]42 O ascensiune [269] similară împlinește șamanul pentru vindecarea bolnavilor care vin să-i ceară ajutorul (H. *Relig. Vorst*, 546 sq). De asemenea, călătoriile mitice în Cer [270] ale eroilor turco-mongoli seamănă destul de mult cu ritualul șamanistic (Chadwick, J.R.A., 1936, 291 sq) [271]. După credințele yakute, pe vremuri erau șamani care se înălțau în chip concret în ceruri și spectatorii puteau vedea calul sacrificat plutind pe deasupra norilor (Czaplika, *Ab. Sib*, 238). În timpul lui Genghis-Khan, un vestit șaman mongol s-ar fi suit la ceruri pe armăsarul său (Köprülüzade, 17). Șamanul ostyak cîntă că se urcă la Ceruri pe o frînghie dînd la o parte stelele care-i împiedică [272] drumul (Chadwick, *Growth* [273], 204). În poemul [274] uigur *Kudatku Bilik*, un erou visează că [275] urcă o scară cu 50 de trepte, la capătul căreia o femeie îi dă să bea apă și astfel restaurat poate ajunge pînă la Cer (Chadwick ib. 206).

Notă. La ostyacii de pe Yenissei ascensiunea [276] în Cer este urmată imediat de o descensiune în domeniul subpămîntean al lui Erlik Khan, acolo unde se adună sufletele morților. Aceste două operații alcătuiesc de fapt un ciclu inițiatic.

Iacob de asemenea visează o scară, al cărei vîrf atingea cerul « iar îngerii Domnului se suiau și se pogorau pe scară » (*Facerea*, 28, 12). Piatra pe care [277] adormise Iacob era un *bethel* și se afla în « centrul lumii », căci pe acolo se făcea legătura între toate regiunile cosmice. În tradiția islamică Mahomed vede o scară ridicîndu-se din templul din Ierusalim (« centru » prin excelență) pînă la Cer, avînd de-a dreapta și de-a stînga ei îngeri; pe scară se suiau sufletele celor drepți la Dumnezeu (Asin, *Escatol[ogia]*, 70). În cerul lui Saturn, Dante vede de asemenea [278] o scară de aur, înălțîndu-se amețitor pînă ultima sferă celestă, și pe care urcau sufletele mîntuite

---

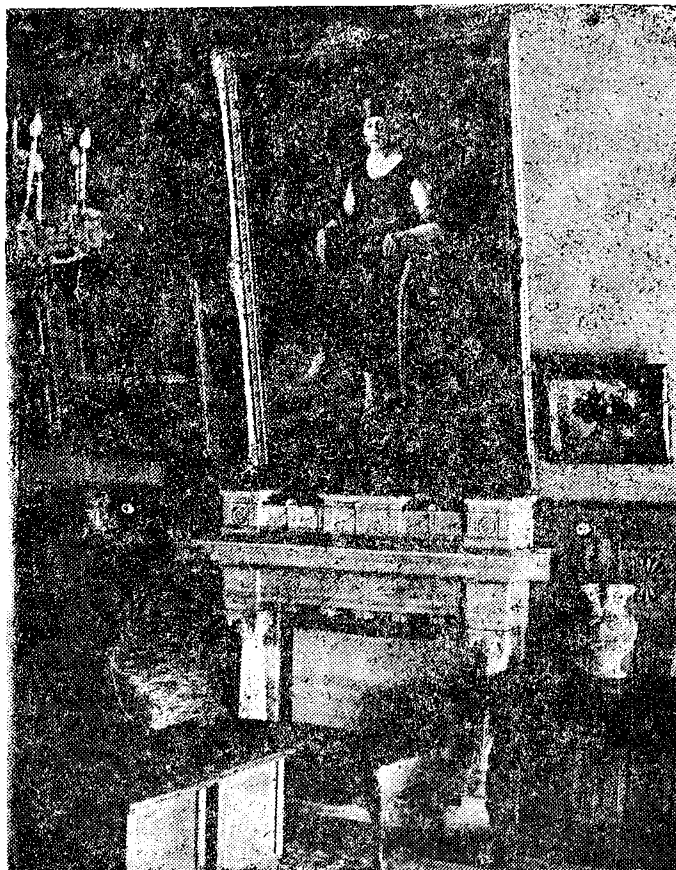
[262] inițial: *pomul*
[263] inițial: *găurii*
[264] inițial: *are loc*
[265] inițial: *unui nou șaman*
[266] *pom* — omis
[267] inițial: *vîrfurile*
[268] adăugat ulterior
[269] inițial: *călătorie*
[270] ultimele două cuvinte adăugate ulterior
[271] suprimat: *În timpuri;* apoi *pe vremuri*
[272] inițial: *blochează*
[273] ultimul cuvînt, adăugat ulterior, cu creionul
[274] inițial: *visul*
[275] *i se* — suprimat
[276] inițial: *călătoria*
[277] inițial: *locul unde*
[278] cuvînt adăugat ulterior

(*Paradis*, XXI—XXII). Simbolismul « treptei », al « scărilor » și al ascensiunilor a fost [279] păstrat și de mistica creștină. Cei ce au slujit [280] adevăratei credințe [281] își « fac treaptă în Cer » (*Ep. Timotei*, 3, 13). Juan de la Cruz [282] înfățișează etapele desăvîrșirii mistice printr-o *Subida del Monte Carmelo*, tratat [283] pe care el însuși îl ilustrează printr-un munte cu lungi și [284] anevoioase ascensiuni [285].

Toate viziunile și toate extazele mistice [286] cuprind o urcare la Cer. După Porphyr, Plotin a cunoscut această răpire celestă de patru ori în tot timpul cît au fost împreună [287] (*Vita Plot.*, 23). Sf[întul] Pavel a fost și el răpit pînă în al 3-lea Cer (II Cor, 12, 2). Doctrina ascensiunii sufletelor prin cele 7 ceruri — fie inițiatic, fie post-mortem [F]48 s-a bucurat de [288] o imensă popularitate în ultimele secole ale antichității. Origina ei orientală e netăgăduită (Bousset *AR*, IV, 145 sq), dar atît orfismul cît și pitagorismul au contribuit mult ca s-o difuzeze [289] în lumea greco-romană [290]. Tradițiile acestea [291] vor fi cercetate cu mai mult folos în alte capitole, dar ele se cuveneau [292] a fi amintite în contextul de față [293], pentru că justificarea [294] lor ultimă se găsește în sacralitatea Cerului și a regiunilor superioare. În orice ansamblu religios s-ar afla [295], oricum ar fi ele valorificate — rit șamanistic sau inițiatic, extaz mistic sau viziune onirică, mit eschatologic sau legendă istorică etc. — asemenea ascensiuni, urcări de munți, trepte sau zboruri prin văzduh etc. semnifică întotdeauna transcenderea [296] condiției umane [297] și inserțiunea în niveluri cosmice superioare. Simplul fapt al « ridicării în aer » echivalează cu o consacrare [298] și îndumnezeire. Asceții lui Rudra [299] « merg pe calea vîntului pentru că zeii au intrat în ei » (*RV*, 10, 136, 2—3). Yoginii și alchimiștii indieni se ridică [300] în văzduh și parcurg în cîteva clipe [301] distanțe considerabile (*Yoga*, 257, n. 1). A putea zbura, a avea aripi devine formula simbolică a transcenderii condiției umane [302]. Capacitatea de a se înălța în văzduh semnifică acces la realitățile [303] ultime. Evident, și în fenomenologia ascensiunilor stăruie deosebirea radicală între experiența [304] religioasă și tehnica magică; un sfînt [305] « răpit » în ceruri, yoginii, asceții, magicienii « zboară » datorită eficienței propriilor lor eforturi. Dar, și într-un caz și în celălalt, ascensiunea îi singularizează de marea [306] masă a profanilor și neinițiaților; ei pot pătrunde în regiunile uranice [307] saturate de sacralitate [308], devenind asemenea zeilor. Inserțiunea în spațiile celeste divinizează.

[279] *fost* — adăugat ulterior
[280] *bine* — suprimat
[281] ultimele două cuvinte adăugate ulterior
[282] *își* — suprimat
[283] inițial: *lucrare*
[284] ultimele 2 cuvinte adăugate ulterior
[285] *pline de bucurii* — suprimat
[286] ultimele 4 cuvinte adăugate ulterior
[287] inițial: *în viața lui*
[288] inițial: *a cunoscut*
[289] inițial: *făcă accesibilă*
[290] *Toate aceste* — suprimat
[291] suprimat: *își vor fi amintit se cuvine*
[292] inițial: *cuvin*
[293] inițial: *în legătură cu ascensiunea celestă*
[294] inițial: *fundamentul*
[295] *ele* suprimat
[296] inițial: *abolirea*
[297] suprimat: *depășirea și penetrațiunea inserțiunea dobîndirea prin*
[298] *îndumnezeire* — inițial
[299] suprimat: *pot zbura prin aer*
[300] inițial: *pot ridica*
[301] inițial: *într-o clipită*
[302] suprimat: *adică cei care se ridică în văzduh denotă*, apoi: *sfîrșește prin a*
[303] suprimat: *superioare, transcendente*
[304] inițial: *mistică*
[305] inițial: *sfinții sunt*
[306] cuvînt adăugat ulterior
[307] cuvînt adăugat ulterior
[308] suprimat: *în văzduhul zeilor*

EPISTOLAR

Octavian GOGA

100 de scrisori către Duța [IV]

XXXVI

Joi
[Plic: 23 II 922]

Scumpă Dundel,

Am primit telegrama ta aici la hotel, unde vin în fiecare dimineață — bine că ești în pace, eram cam neliniștit. Aici agitația mare a început. Guvernul a admis candidatura lui Piso — care merge pe sate — administrația face presiuni, — minciunile și legendele se răspîndesc în contul meu, — Ciucea e pusă la contribuție « hîrtia » și altele. În Rășinari popa Cioran, notarul și primarul lucrează. Cu toate astea, în sat la mine mulțimease ține pentru moment — în alte părți, oamenii mai influențabili. Eu am trimis un memoriu regelui cu vorbe destul de apăsate — îl voi ceti în *România*[32]. Nu va face nimic, dar cel puțin eu sunt degajat. Atitudinea lui Duca față de mine e mizerabilă, — fanariotul nu se desminte. Exact așa cum l-am știut. Nu-i nimic, mergem înainte, cu desgust în suflet, dar înainte.

Tu ce mai faci? Eu în cadrul trist de la Rășinari sunt tot lîngă tine. În tăcerea de-acolo te simt așa de aproape. Nu cred că va mai veni o vreme cînd ne vo despărți. Așa de greu suport separația asta, noaptea e penibilă, pocnesc dulapurile, podinele. Cum îți trece ziua și noaptea ție? Te rog, dragă Dundel, fă totul ca și cînd aș fi eu de față. Jurămintelet ale eu mi le repet aici, ele sunt baza cea mai sigură pentru forța mea morală. Scrie-mi. Gîndește-te... eu sunt cam la greu acum... dă-mi mînă de ajutor.

Te sărută așa ca totdeauna... ca de mult... ca de curînd.

TAVI

---

[32] Memoriul, publicat în „*România*" abia la 15 martie 1922, deoarece « toată corespondența din timpul alegerii sosită la poșta din Cluj încă de la 26 febr[uarie], ne-a fost înmînată cu o întîrziere de 15 zile », are, în general, același conținut ca și telegrama. Ambele n-au avut nici un rezultat, căci la Rășinari a fost ales Piso. În „*România*" din 15 martie se publică două articole în care se denunț manevrele liberale: *Ilegalitatea săvîrșită împotriva d-lui Octavian Goga* și *Alegerea de la Rășinari.*

XXXVII

Sîmbătă Hotel Europa
[Plic: 25 II 922]

Dragă Bigule,
ora 6 d.m., acum plec la Rășinari. Am primit rîndurile tale tocmai venind de la Mohu-Șelimbăr, unde am avut adunări. Ieri am fost cu Bucșan prin Apolduri, așa merg acum zilele mele. Dar în goana automobilului sau noaptea în pat la Rășinari mai culege sufletul meu picături de lumină din drumul nostru care strălucește în adîncime, dincolo de zgomotul clipei. Dragă Dundel, aici luptă — foarte grea —, liberalii fac totul ca să mă distrugă, amenințînd lumea, adună licențele cîrciumarilor, răspîndesc infamii și minciuni. Poporul foarte oportunist. Chiar și la Rășinari s-a înfiripat o gașcă liberală în frunte cu popa Cioran, — om foarte cîinit. Nu cred să pot veni, pînă în ziua din urmă rămîne să mă bat, dacă am intrat în horă.

Dă-mi mînă de ajutor cu dragostea ta care strălucește de departe, cu gîndurile curate pe care le adăpostești la tine și cu lumina pe care mi-o trimiți aici. Scrie-mi zilnic la Rășinari.

Dă-i mîna și gura lui

TAVI

Scrie-mi cum o duci nopțile. Mai doarme Păloae[33] la tine? mai este pîndarul, nu ți-e urît?

XXXVIII

Luni ora 6 seara
[28 II 922 – V.G]

Dragă Bigule,
Mă întorc acum de la două adunări la Bradu și Veștem și peste cîteva minute plec la Rășinari. Compania merge înainte cu toată furia. Am depus candidaturile sîmbătă. Sunt cu Piso și Borcia. Marandino n-a mai candidat, dar a venit azi la Rășinari să sprijinească pe Borcia. Ce canalie. Mi se pare că va fi răsplătit cu niște palme. Ieri am avut o zi *foarte* obositoare: trei mari întruniri: Sadu, Rășinari și Poplaca. Rășinărenii s-au purtat *admirabil*, însuflețire mare, i-am fanarizat, vreo trei mii de ascultători, afară de notar, primar, toată lumea cu mine. Nenorocul a vrut ca la ora 4 după ce s-a terminat adunarea mea să vie pentru întrunire la Rășinari Piso cu Disescu și Vicerdea. Mulțimea i-a primit cu «trăiască Goga» — formidabil[34]. S-au speriat și au venit 6 jandarmi să-i apere. Au fost lamentabili la Rășinari. Pretutindeni pe unde merg, țăranii se desghiață și sunt calzi, îmi e însă așa de penibil, așa de greu să bat drumurile astea ingrate. Mi se pare că va trebui să renunț la îndeletnicirea asta, — îmi cere prea multe sacrificii. Trupește desigur mișcarea asta multă în aer îmi face bine, — mă simt mai elastic și parcă cu stomacul mai ușor; și nervii i-a mai întărit automobilul. Ieri însă — nu te speria! — cînd mergeam spre Sadu am avut un accident care putea deveni foarte regretabil. Puțin a lipsit. Coboram pe o pantă piezișă și mi s-a rupt lanțul de transmisie de la o roată — mașina, fără să mai poată fi stăpînită, s-a precipitat la vale și șoferul a avut prezența s-o cîrmească într-un șanț plin cu zăpadă. Zguduitura a fost puternică, dar a atenuat-o zăpada. Ni s-a rupt o aripă și alte defecte mai mici. Te asigur însă, dragă Dundi, vreun sfert de minut cît

---

[33] Menajera de la Ciucea.

[34] În ziarul „*România*" din 24 februarie 1922 se putea citi: «Candidatul partidului național, d. L. Borcia a fost întîmpinat pretutindeni cu strigăte de „Trăiască Octavian Goga! Trăiască poetul Ardealului!" »

ne-am rulat fără cîrmă, după ce s-a rupt lanţul, am avut cu toţii iluzia că ne prăpădim. Cînd ne-am oprit în şanţ, şoferul (un bun băiat) era roşu, Gabor ca varul, eu liniştit, — să-ţi spue Gabor. Te-am văzut un fulger de clipă atunci, — am gîndit un moment să sar — eram în blana mare, am renunţat — şi foarte resemnat am aşteptat să se întîmple ce va vrea. M-a preocupat accidentul ieri seara, — mai mult pentru impresiile ce mi le-a lăsat. Ar fi fost însă aşa de stupid.

De alegeri nu-ţi mai spun acum nimic, să nu mai vorbim — mă plictiseşte. [35]

....

Am primit scrisoarea ta, una numai, altceva nimic. De ce Dundel, tu care ai atîa vreme, eşti aşa de zgîrcită? Vezi, eu îţi vorbesc des, deşi trăiesc în goana cea mai dezgustătoare, îţi vorbesc aproape zilnic, fiindcă vorba e, ştii, o reculegere pentru mine. Tu rar de tot. Să trag concluzii din această deosebire? Ce zici? Să nu crezi că mă pot consola gîndurile astea — şi cum este în mine îndemnul de-a despica lucrurile şi-a cerceta îndreptăţirea lor, am impresia că mi se face o mică nedreptate. Desigur, Dundel, ar fi mai bine, cînd mă întorc seara la Răşinari, înainte de-a închide ochii, să citesc rîndurile tale, cu crîmpeie de amintiri şi gînduri de-ale noastre.

Dar sfaturile în dragoste preţuiesc aşa de puţin... să te las... Ş-apoi nu vreau să te supăr... nemulţumirea mea vreau să rămîie în călimară.

Te rog din inima mea întreagă, grijeşte-te cu sănătatea să fii bine — de mîne într-o săptămînă sunt la tine. Scrie-mi, mai scrie-mi pînă atunci, ca să n-am nedumiriri şi presimţiri tulburi (oaspeţi antipatici care ştii că s-abat pe la casa mea) — şi să pot găsi în scrisul tău un colţişor de refugiu dintr-o vîltoare urîtă şi greu de suportat pentru mine.

Distanţa doar, Dundel —

dă-i mîna lui

TAVI

Trist şi singuratic la Hotel Europa nr. 6.
[Sus, p. 1:] Scrie la Răşinari, unde merg totdeauna seara.

XXXVIII bis

Marţi [1.III. 1922]

Dundel,

Zi de tîrg — ţigănie mare, de vorbă cu toată lumea — adunare la Veştem — obosit trec spre Răşinari.

Tu Taci,
poate îţi găsesc o vorbă acasă
Dă-i
mîna
lui

TAVI

---

[35] Alegerile din februarie au fost cîştigate de liberali.

Octavian GOGA într-un grup de scriitori. (București 1915): G. TOPÎRCEANU, G. ROTICĂ, Apostol CULEA, Virgil POPESCU. (Fotografie din arhiva Octavian O. GHIBU)

XXXIX

[Plic: 7 septembrie 1922]
[București, joi dimineața

Dundel, scumpa mea,

Apucat de vîrtejul de-aici, enervat ca totdeauna, îți scriu cu puțină întîrziere, fiindcă am fost năvălit din toate părțile și, peste zi nevenind acasă, n-aveam colțișorul unde să stau la masă, ca să fac scrisoarea ta. Am mers destul de bine în drum — la Cluj s-a urcat Groza[36], Tripon, Matei (ăsta a rezolvat chestiunea și-a comunicat școalei de la Tîrgu-Mureș) și alții care s-au ținut de mine tot drumul. La București am dat de Bucșan, care tocmai se pregătea să meargă la Rășinari, — l-am găsit bine. Am tras la el, unde stau singur și golul din jur mi-e greu de suportat. Anii din urmă m-au dezobicinuit de regimul singurătății. Dorm sus în patul Claudiei, —tu ești cu mine, stăm de vorbă. Bucureștiul gol, obosit la suflet. Dimineața, cînd m-am dus la Athenée să-mi iau poșta, portarul mi-a spus că D-na Ioanid mă căuta cu insistență de două zile. M-am urcat la ea în cameră. Cînd colo? Georgeta, Paucescu, o d-șoară Grădișteanu și un tînăr, toți în doliu. Ce-i, întreb, ce s-a întîmplat? — A murit Maria Jeanne, îmi spune Paucescu. Închipuiește-ți, biata fată a avut un nou acces de inimă la Berlin și în 24 de ore a murit — lîngă ea numai o vară de-a ei. Și-a păstrat luciditatea pînă la urmă și-a dictat ultimele dispoziții, spunînd că dorește să-i fie trupul incinerat și adusă acasă cenușa. Dorința i s-a împlinit, a fost arsă și Tilică a plecat la Berlin, să se întoarcă acasă azi sau mîne cu urna ei. Grozavă poveste sinistră. De mult n-am mai pomenit așa ceva întunecat. Pe mine mă căutau să stărui la Mitropolit ca urna să-i poată fi așezată într-o biserică la țară, la moșia lor, — am fost la Cristea[37] și s-a făcut, dar se pare că la ortodocși canoanele nu admit arderea. Nu duc mai departe firul, — vom vorbi noi, pe mine însă m-a impresionat mult.

---

[36] Petru Groza a făcut parte, un timp, din Partidul Poporului.
[37] Patriarhul Miron Cristea.

. . . .

Imagini din Muzeul de la Ciucea

Averescu e la Severin și mă roagă să trec pe la el — mi-a spus Coandă. Aștept aici încă două-trei zile să sosească la Argetoianu răspunsul pertractărilor de la Cluj, ca să văd lucrurile limpede, și după aceea plec la Severin — de acolo acasă. Politica s-a încurcat rău. Liberalii, cum îți spuneam, nu știu cum s-o scoată la cale. Se prevede că în situația actuală nu va asista nimeni la încoronare. „*Îndreptarea*" publică un comunicat trimis de Averescu, care ia atitudine împotriva încoronării, spunînd că nu poate face această solemnitate națională un parlament în care pentru Ardeal « a intrat un general Iliescu și a rămas pe dinafară un Octavian Goga ». Cum vezi, generalul, cavaler, cum zici tu. Ce-am prevăzut s-a întîmplat. — Tu știi că viziunea mea politică e destul de clară, nu mă înșel. Astăzi s-a anunțat amicul Duca. Vine după dejun între 3 și 4 aici la Bucșan. Voi vedea ce vrea. Mi se spune că Brătianu îmi cere o întrevedere. Foarte bine, — îi voi putea repeta ce-am spus lui Lape[38]. În orice caz, toate arată că o duce greu și că încep să ispășească greșelile pe care le-au făcut. Experiența mea s-a îmbogățit. Am să-ți schițez mîne în scrisoare tot ce se petrece. Cu lemnarii lui Groza, care vin aici, vorbesc astăzi — ca pe-un preț foarte redus să ne trimită scînduri pentru pălantul dimprejurul grădinii noastre. Mîne vine și Ștern, spune Groza, va vorbi și cu el.

Aici s-a lățit vestea că am fi fost jefuiți la Ciucea, cînd eram la Sovata, a scris nu știu care gazetă. Am văzut în tren cînd veneam pe Tzigara, urciorul s-a găsit, a fost predat de către direcție lui Millea, să-l aducă. Cum vezi, lucrurile merg toate binișor, — numai să se ție așa pînă la sfîrșit. — Mi-e gîndul tot acasă, la tine, fii prudentă, te rog, ține paza de soldați și telegrafiază lui Petala, dacă primesc ordin să plece. Te rog, Dundel, telegrafiază-mi aici imediat, dacă ești bine. — Petrică e tot mai popular. Coandă, Madgearu m-au întrebat de el. Abia aștept să se termine goana asta și să mă întorc în cuibul nostru. Gîndește-te cu drag, cu căldură și cu toată tinerețea dragostei noastre

la

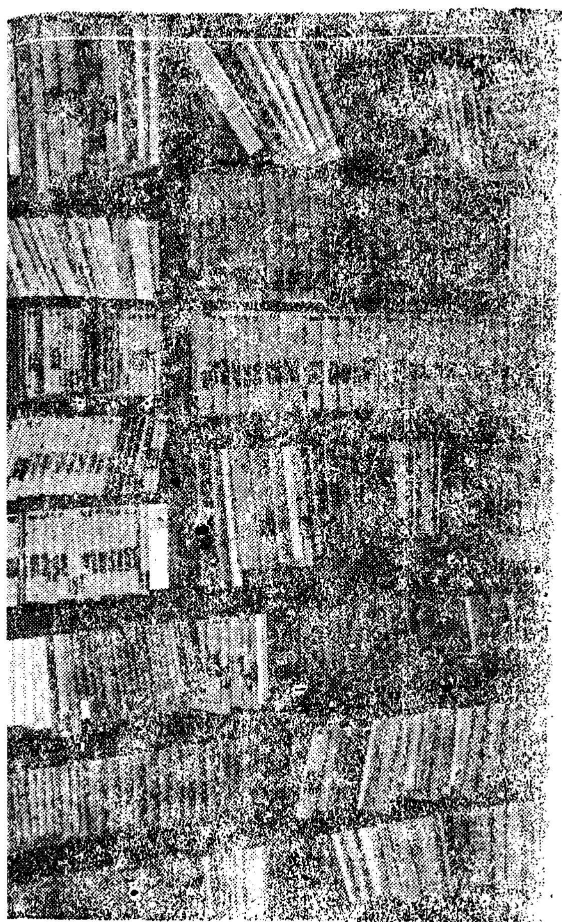
TAVI

XL

[Plic: 8.IX.922]
Vineri dimineața

Draga mea Dundel,
nu se găsesc aici la Bucșan nici hîrtii de scrisori, nici plicuri, — ieri ți-am trimis plic de la Banca Țărănească, — m-am dus pentru Argetoianu, — de aceea îți scriu pe file. Am primit scrisul tău ieri și m-am bucurat, te-am văzut plină de fapte pozitive și cu ochii duși departe spre mine, cum te-am lăsat în fața casei la plecare. Îmi scrii că plouă — și-aici o vreme tulbure, să meargă însă înainte, n-avem ce face, ne-am apucat, trebuie să isprăvim. Te rog însă pe tine să fii prudentă, să nu te obosești și mai ales să bagi de seamă cu paza de noapte, tocmai acum cînd ne-am desfăcut

[38] Alexandru Lapedatu — istoric, academician, deputat și senator liberal, ministru al Cultelor și Artelor.

casa și s-a văzut că sunt atîtea, e, poate, mai mare primejdie. Dragă Dundel, eu aș vrea să iasă foarte bine, să fim gata și la toamnă să plecăm în străinătate pe cîteva luni, că mi-e dor de-o viață departe de vîrtej... — Aici, ca de obicei, sfori, cancanuri. Ieri la dejun a fost la mine amicul D[uca], aducîndu-mi toate grațiile lui de fanariot. Nici n-am vorbit, ascendentul era al meu, fiindcă venea la Canossa. Mîne, sîmbătă, vine din nou, azi e dus la Sinaia. Nu cred că va ieși ceva, neputîndu-se Brătianu ridica dincolo de trufia lui oarbă, — ei însă, în izolarea în care se găsesc, stau rău. Situația noastră în schimb mi se pare bună. Astăzi sau mîne trebuie să vie de la Cluj răspunsul idioților de-acolo și așa lucrurile se limpezesc. Cum isprăvesc cu Brătianu, plec de-aici la Averescu și de-acolo acas. La Sinaia nu mă mai duc, fiindcă acum e vizita generalului Pilsudsky[39], — Argetoianu a fost alaltăieri la rege și-mi spune că i-a vorbit de mine în termeni foarte calzi. Eu aici am profitat de prezența lui Groza și-a lemnarilor ca să comand pentru împrejmuirea de la noi scînduri un vagon și jumătate pe-un preț *foarte* redus. În două săptămîni vor sosi, — tot astfel și stîlpii. De asemenea, am trimis pe Gabor la banca Blank să scoată de-acolo, dacă se poate, acțiunile de la Albina, ca să le putem vinde. Astăzi îmi aduce răspunsul. Astăzi la dejun sunt invitat la Coandă, — masa o iau de obicei cu Groza și cîțiva foști deputați de-ai noștri; ieri a fost și Lungu, cu mutra lui de hîrciog.

Nu știu, dar sunt tulbure, cam enervat, cu stomacul nu tocmai bine, deși mă țin puțin de regim, și am dureri în picioare. Aici în singurătate la Bucșan pocnesc noaptea dulapurile și mă trezesc des. Sunt cu gîndul la tine mult, mult. Scrie-mi zilnic, așa fac și eu. Dorește-mă cum te doresc

și sărută-mă pe mine

lung

TAVI

XLI

[Plic: 9.IX.22]
Sîmbătă dimineața

Dragă Dundi,

Bună dimineața — cum ați dormit?, ați visat cu mine? A doua scrisoare mi-a sosit, cam nervoasă după drumul la Oradea. — Telegrama macabră a lui Gabor se explică prin faptul că, trecînd pe la Sinaia, i s-a spus că am fost jefuiți la Ciucea de

[39] Josej Pilsudski — general polonez, fost scurt timp șef al statului, după declararea independenței Poloniei (noiembrie 1918).

către bandiți. Știre care a fost luată din nu știu ce gazetă din București. Eu aici mai rămîn pînă marți, — dacă nu intervine ceva deosebit. Mîne vine M. Popovici de la Cluj cu răspunsul pertractărilor de acolo.

Am întrerupt aici fiindcă a venit din nou Duca, — rămînînd ca luni dimineață să vie din nou. Desigur acum, după atîtea experiențe, cuvintele indivizilor ăstora sunt puse la cîntar și prea puțin crezute. Vom vedea — firește propunerile lor îndulcite care mă priveau pe mine personal au fost refuzate de la început. Închipuiește-ți că a venit aici și bietul Aurel Popa de la Cahul, — care-mi spune lucruri grozave. — Sunt vacanțe în Ardeal de revizori, ca la Deva, — și pe omul ăsta îl țin în exil. Marți dimineața, cînd se întoarce Angelescu, voi merge la el pentru Popa. Afară de politică, nimic nou. Tilică se întoarce azi cu urna. Pe D-na Odobescu am văzut-o azi pe stradă, — zăpăcită îmi spunea că se duce la Sinaia pe zece zile. Gabor îmi spune că mama n-a mai fost la Bazna și că acum vrea să meargă cu Geni și Lizica la Felix.

Mă uit pe fereastră, văd vremea tulbure și mă gîndesc la noi acasă — asta stînjenește lucrul. Știu că subt conducerea ta merge bine. Scrie-mi înainte, mai puțin nervos, cu calmul pe care ți-l dau sentimentele adînci și vorbește-mi liniștit în rînduri frumoase de sufletul tău și de zilele noastre de mîne. Mai mult ca oricînd simt acum nevoia mîngăierilor, — e ceva plăpînd în mine, morbid, ceva delicat ca o muzică în surdină, care cere ființe și cuvinte dragi. Nu știu, Dundel, dar mi se pare că nu mai pot pleca singur de-acasă, sunt așa de răzleț, așa de dezarmat.

Gîndește-te în fiecare clipă și dă-mi ochii să-i sărut

eu

TAVI

Pînă la revenirea mea nu-i așa că nu mai mergi nici la Cluj, nici la Oradea?

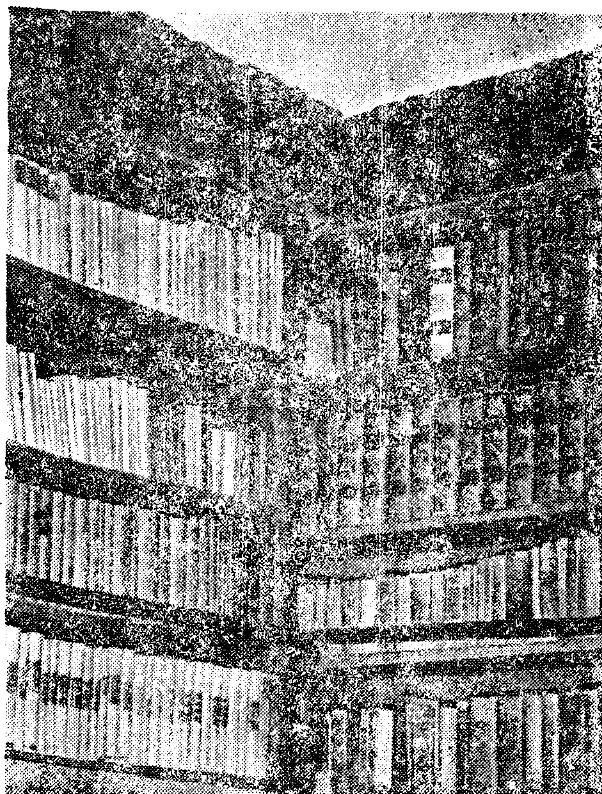
XLII

[Plic : 12 sept[embrie] 22
Luni dimineața

Scumpa mea Dundel,

De ieri dimineață sunt mai puțin singur aici, — a venit Geni pe trei zile aici, stă cu mine la Bucșan — să vadă cum se introduce electricitatea în casa lor. Stăm tot împreună, e bine și se laudă c-a scris mult [40]. Tot ieri a venit la mine și Tilică, care mi-a spus că te-a văzut la Ciucea și că ești bine, mi-a spus că turnul e dat jos, — așa că, schimbîndu-se vremea către bine aici, îmi închipui că la Ciucea lucrul merge înainte. Aici s-au făcut unele modificări în planul meu. Nu mai merg la Severin, fiindcă în situația nouă am hotărît să chemăm pe general la București. Mîne seara sosește, tot mîne vine și Maniu. Trebuie s-o rupem. Impresia mea este că nu facem nimic cu proștii. Ies pe rînd toate adevărurile mele la iveală. În împrejurările de azi, partidul nostru stă foarte bine. Ai noștri sunt mulți la București veseli, — și rolul meu e mai mult ca oricînd la ordinea zilei. Mă mulțumește că în sfîrșit ajungem să ne lămurim definitiv cu naționalii de la Cluj. Am reluat ideea revistei acolo. Hodoș [41] e aici și m-am aranjat cu el. În caz că nu se face acordul cu Maniu — fuziunea — imediat începem preparativele pentru revistă la Cluj, — mijloace materiale avem, face rost

[40] Eugen Goga lucra atunci la romanul său *Cartea Facerii*, apărut în 1929.
[41] Al. Hodoș — publicist, director de publicații, al Radiodifuziunii și al Teatrului Național din București, unul dintre principalii colaboratori politici ai lui Goga.

Groza cu lemnarii lui. Am vorbit cu el și despre cumpărarea automobilului și cred că va reuși. Plec de-aici acasă probabil vineri seara, — cred că pînă atunci se vor termina toate. Geni mai rămîne și el vreo trei zile.

Astea sunt, draga mea Dudică, veștile politice. Celelalte sunt în sufletul meu care cîntă așteptarea și revederea. Ieri n-am primit scrisoare de la tine, — sunt la mine numai două, din care cea din urmă grăbită și cu mari goluri de hîrtie. Aștept rîndurile tale, — oricît de ocupată, tot ești acolo mai puțin prinsă de vîrtej ca mine în zilele astea agitate. Fii bună și delicată, — vreau numai atîta cîtă răsplată mi se cuvine pentru ce-ți dau eu aici departe de tine.

Aștept cu nerăbdare poșta de după masă să-mi vorbești și să-l mîngîi cu drag

pe

TAVI

XLIII

[Plic: 10 noi [embrie] 922]
Miercuri, ora 3 1/2 după masă

Dundel scumpa mea,

Iată-mă la Hotel Europa — în pripă îți trimit două rînduri care probabil sosesc în urma mea. Am ajuns ieri seară, m-a așteptat Gabor și am plecat imediat la Rășinari. Mare surprindere pentru mama. Închisă în singurătatea ei, nu mă aștepta acolo. În drum spre o casă — acolo în mijlocul tăcerii și al vechilor amintiri, te-am dus cu mine. În apăsarea de toamnă, casa noastră pare tristă, grădina goală, odăile tac, — vorbește numai trecutul. Azi dimineață m-am întors la Sibiu — cu sufletul muiat în tristețea tăcerii. Am fost două minute la catedrală — vorbea Bălan sec, uscat. Împrejur vedeam fețe de demult, — îmbătrîniți, Vaileanu, D-na Tordășianu. La asociație a fost prima ședință — a vorbit Suciu, un om de-o prostie fenomenală. Universală mobilizare de uniți. Era să-l candideze pe Suciu la prezidenție — s-a renunțat fiindcă ar fi căzut. Acum vor pe Goldiș. Pentru Iorga este curent, — nu cred tocmai că vor reuși, dar nu-i nimic, față de solidarizarea proștilor afirmăm o idee. În definitiv însă toate acestea nu valorează nimic — sufletul mi-e prins în cleștele trecutului — am camera la colț spre strada Șaguna, pietrile, zidurile vorbesc, aerul e plin de emoțiile de altădată, — eu mă uit în mine — mă gîndesc adînc și simt că avîndu-te pe tine a mea — am cîștigat bătălia cea mare.

Celelalte nu numără nimic.

Dă-i mîna lui

TAVI

XLIV

[Plic: 21 dec[embrie] 922]
Miercuri seara

Dragă Dundel,

Am primit telegrama ta și n-o prea înțăleg — decît ca un îndemn să-ți trimit rîndurile mele. Nu trebuia îndemnul, fiindcă ți-am spus că-ți trimit dovada scrisă. Aici e un furnicar grozav, e mare învălmășală, lume foarte multă venită din toate părțile, vreo 4—500 de delegați, lume bine îmbrăcată. Congresul a reușit bine [42]. Am să-ți arăt toate cum s-au desfășurat. Deocamdată atîta că sunt mulțumit și mă bucur c-am scăpat de-o grije. Generalul e radios — stă la doctorul Beu, care-și dă toate silințele să pară devotat. Lumea săsească și românească de-aici e impresionantă. Ședințele se țin la Uricaru. Acum seara a fost banchet la Europa, au încăput numai tri sute de persoane — însuflețire mare, după generalul am vorbit eu (poți fi mulțumită, cred). Era vorba să facem o întrunire populară la Rășinari, — ar fi vrut și țăranii de-acolo care au fost în mare număr la gară, cînd a venit generalul, m-ar fi servit politicește. Averescu ar fi vrut, dar adunarea nu s-ar putea [ține] decît duminică — și de aceea o sacrific. Pe mama ta n-o văd decît mîne după amiazi — o să trimit automobilul lui Groza s-o aducă aici pe două ceasuri.

N-am avut pînă acum un moment liber — e un vîrtej grozav, toate sunt în jurul meu — e și Geni aici, doarme la mine în cameră pe canapea și horcăie noaptea grozav. El e cu gîndul acasă, spunînd că Lizica e în greu. Din mijlocul frămîntărilor, eu, copleșit de toate gîndurile — călcînd pietrele pe care le-am călcat — încărcat de povara amintirilor — simțind săgețile oculte ale trecutului — mă plimb pe-aici și te duc cu mine nevăzută și caldă.

Dă-mi gura, dragă Dundel și ține-mă lîngă tine

pe mine

TAV.

XLV

[Fără dată. Aproximativ 1922]

Scumpă Dundel,

Bună dimineața. Am dormit cam rău și așa trebuie să fie, după trei nopți... Am vrut să telefonez, dar telefonul nu merge. Am scris, iată ce răspunde: vei merge deci la ora 12, fiindcă numai de la 1 încolo începe. Trebuie să aștepți rîndul. Eu nu mai vin la dejun, stau cu Gabor în oraș — ce zici?

Sărută-l

pe al tău

TAVI

XLVI

[Fără dată. Aproximativ 1922]

Dragă Dundel,

De la Enescu, unde am luat masa cu Gabor (vai, ce castraveți proști) trebuie să-ți trimit mesajul meu — cu rugămintea ca să fii liniștită și în cazul că nu vine doctorul astăzi să te întorci pentru seară acasă. Eu vin — după cum ne-a fost vorba — și doresc să te găsesc senină.

În sfîrșit, o mică amînare — nu-i nimic.

Sărută mîna

TAVI

---

[42] Congresul Partidului Poporului, ținut la Sibiu între 20—22 decembrie 1922, a adoptat noul program al partidului.

XLVII

[Fără dată. Aproximativ 1922] [43]

Dragă Dudico,

Bunădimineaţa. În minister forfoteşte lumea şi toţi mă calcă pe nervi.

Aici biletul pentru sîrb — cere să vorbeşti cu «chargeé d'affair»-ul lor şi dă-i lui cartea mea — el e informat. Cum termini, trimite-mi maşina, să trec pe la Cameră.

Dă-i mîna şi gura

[lui]

TAVI

Ia şi paşaportul cu tine aici, şi chitanţa.

XLVIII

[Fără dată. Aproximativ 1922]

Scumpa mea Dudica,

Tocmai acum vroiam să-ţi trimit un om cu două rînduri de întrebare. Te sărut, te îmbrăţişez pentru 36,5. Aşteaptă-mă, scumpa mea credincioasă şi curată. De aici, din «cabinetul ministerului» zboară la tine şi te mîngîie gîndurile lui

al tău veşnic

TAVI

XLIX

[Fără dată. Aproximativ 1922]

Scumpă Dudică,

Mi-a fost imposibil să vin. Atîţia pe capul meu. Te voi răsplăti după dejun. Îţi trimit aici schiţa casei — cu visurile mele de zile senine pe care trebuie să le trăim în ea — şi-ţi sărut gîtul de zece mii de ori.

Eu

TAVI

L

[Fără dată. Aproximativ 1922]

Sărut gîtul — dragă Dundi,

Am telefonat la Rosetti — vine numai dimineaţa din Transilvania... Astăzi deci nu mai mergi pe la el... Eu am dormit greu... m-am pomenit numai: 8 1/2. Îmi dau toată silinţa să vin pe la tine la 12 — să mergem la plimbare.

Aşteaptă-mă. Hanibal cînd termină, să vie la minister.

Sărută-l

pe

TAVI

---

[43] Scrisorile XLVII—L sînt datate greşit. Goga a fost ministru al Cultelor şi Artelor în guvernul Averescu între 13 martie 1920 şi 17 decembrie 1921.

LI

Luni [31.III.923 — V.G.]

Mersi pentru telegramă — m-a liniștit. Bagă însă de seamă să nu răcești, îngrijește-te, pentru D-zeu, că e vremea să scăpăm de mizeriile astea. Eu trăiesc aici viață de pustnic în cameră de hotel. Nu mă mișc de cîteva zile. Vineri mi-a fost cam rău, am avut iar grețuri și ceva vărsături, asta m-a hotărît să nu mai merg la Iași. Cum îți spuneam, am fost la Paulescu. Acum sunt mai bine. Ca să verific însă lucrurile, am chemat pe Vaias astăzi pentru analiză — vine mîine dimineață cu aparatele și, imediat ce-mi dă rezolvatele, mergem și la Nanu-Muscel. Cum vezi, m-am hotărît, în sfîrșit, să ies din vechea rezervă. M-a decis la asta și starea de depresiune nervoasă în care mă găsesc, deși vina asta e mai mult de ordin moral — e, cred eu, fiindcă sunt aici singur și departe de tine. Nu-ți poți închipui, Dundel, cît de mult simt lipsa ta. Sufletele noastre s-au îmbinat și nu mai suportă despărțirea. Te înțeleg bine cînd spui că ești zdrobită acolo singură, și abia aștept să vin la tine. Aș pleca imediat dacă n-ar trebui să revăd pe Averescu pentru ale mele treburi și pentru ideea fuziunii cu țărăniștii, care ar părea că se apropie de realizare.

Atmosfera politică e cam agitată aici și situația guvernului cam zdruncinată. Nu sunt excluse oarecari surprize. Ai văzut și cu mișcarea studenților bătaia pe care a mîncat-o Blank și achitarea. Toate astea sunt argumente în favoarea mea personală. A intrat frica între evrei și eu sunt hotărît să duc înainte campania, oricare ar fi obrăznicia lor.

Încă o dată, dragă Dundel, ține seama că ești șubredă încă și nu te obosi. Tot fac planuri să ne smulgem baremi pe două săptămîni din vîrtejul ăsta și să mergem undeva la mare. Mă gîndesc să iau ceva bani împrumut de undeva, ca întorcîndu-ne acasă să nu avem neplăceri.

Îți trimit scrisoarea asta prin Otcik și mă bucur să-ți pot da o veste.

Dă-mi gura s-o sărut

eu

T.

Spune-i Pincului că-i grijesc toate scrisorile și-i aduc un premiu dacă se poartă bine!

Ziua mea, dragă Dundel, trece vremea...

Aș dori mult să fiu la mare — să prind în versuri cîntecul nostru — eu care îți sunt dator Ție ori mie...

Te iubesc și-ți dau sufletul în plic

(Text îngrijit și note de Mircea CENUȘĂ)

Mihai RALEA

Un gest prietenesc

PRINTR-UN GEST PRIETENESC FĂCUT de dl. Remus Niculescu — unul din cei mai de seamă cărturari români contemporani —, am intrat în posesia unei misive originale a lui Mihai Ralea către Garabet Ibrăileanu, scrisă citeţ cu creion negru, pe o filă desprinsă dintr-un bloc-notess, prin care probabil proaspătul director (împreună cu G. Călinescu) al *„Vieţii Româneşti"* dorea să reia dialogul cu venerabilul său prieten de la Iaşi, după o vacanţă în care a « avut atîtea pe cap... ».

Am spus « *probabil* proaspătul director » pentru că biletul nu este datat, dar avînd în vedere faptul că în *După 27 de ani* bătrînul mentor al *„Vieţii Româneşti"* îşi ia rămas bun şi trece conducerea celor doi emuli, iar la 1 ianuarie 1933 revista ieşană se mutase la Bucureşti şi că tot în anul 1933 apare în Editura „Adevărul" romanul *Adela*, putem afirma că rîndurile semnate Ralea — păstrate pînă azi într-un tratat de psihologie care de bună seamă poate a aparţinut chiar autorului — sînt scrise pe la mijlocul lunii ianuarie 1933, pentru că Mihai Ralea precizează în final: « Sunt la Iaşi la 23 ianuarie ». Oricum, Ralea se referă la o anchetă întreprinsă printre cei avizaţi să-şi exprime părerea în legătură cu « *Fragmentul de jurnal al lui Emil Codrescu* », circulînd probabil în manuscris, „jurnal", ce va deveni singularul roman *Adela*.

Deşi foarte scurt, mesajul cuprinde, iată, o seamă de informaţii; de la starea în care se află autorul, la rezultatele *anchetei* şi « noua organizaţie a *„V[ieţii] R[omâneşti]"* », la articolul ce urma să fie trimis de Ibrăileanu « Nu mai lung de 6—7 pagini » şi la precizarea datei

Iubite Dle Ibrăileanu,
Iartă-mă că am întârziat —
dar am avut atâtea pe cap
vacanța aceasta!
Am scris pe fiecare fragment
(pe dos) mențiunea: „bun" ori
„n'aşi pune-o". Am făcut
şi în text câteva corecturi.
Din ancheta făcută, toată
lumea unanim e pentru
sfârşitul actual al
romanului. Şi eu cred să
nu-l mai schimbaţi ca
să nu stricaţi poezia.
Călinescu e contra „Adelei"
ca titlu, fiindcă, zice el,
e ceva de un moldovenism
ridicol în Valachia.
Ne preocupă teribil noua
organizaţie a V.R şi lucrăm
entuziast toată ziua. Cred
că va ieşi ceva bun şi de
succes. Trebue să trimiteţi
negreşit articolul în 5-6
zile. Nu mai lung de 6-7
pagini.
Sunt la Iaşi la 23 Ianuarie.
Cu devotate afecţiuni
al vostru
Ralea

unei eventuale întîlniri. Mai aflăm că G.Călinescu « e contra „Adelei" ca titlu, fiindcă, zice el, e ceva de un moldovenism ridicol în Valachia », poate și pentru că, în același an 1933, urma să-i apară lui însuși *Cartea nunții*, produs, să zicem, în același spirit, al vremii. Își arată și M. Ralea opiniile și modul cum le-a marcat « pe fiecare fragment (pe dos) », precizînd că « toată lumea e unanim pentru sfîrșitul *actual* al romanului ».

Este interesant să constatăm cîtă atenție a dat G. Ibrăileanu acestei cărți pînă în al 12-lea ceas al redactării ei, căci de-a lungul vremii, după aproape 60 de ani de la apariție, s-au găsit în manuscrise numeroase variante (vezi contribuțiile lui Al. Andriescu în mai multe numere din revista noastră), dar mai cu seamă descoperirea, tot prin „*Manuscriptum*", a nuvelei *Doamna X*, desigur inedită, semnalată, în cadrul *Rotondei 13*, de Al. Bărlădeanu la 15 martie 1976. Cu acest prilej, a avut loc un dialog academic cu Șerban Cioculescu, în care criticul face uz de vastele-i lecturi și trimite la un roman franțuzesc, *Amitié amoureuse*, ce apăruse la sfîrșitul secolului trecut, noțiune sau formulă de prietenie amoroasă care ar fi una intermediară între prietenia posibilă dintre un bărbat și o femeie, constatînd totodată că acest fragment din prima tinerețe a lui Ibrăileanu e un cîștig pentru istoria noastră literară, în speță pentru literatura psihologică românească. Dar surpriza a constat în aceea că nuvela *Doamna X*, în special portretul acestei doamne, se regăsește reprodus, aproape textual, în romanul *Adela*, cum probează și Al. Oprea

în același nr. 4(25)/1976 al revistei „*Manuscriptum*".

Așadar vedem că, deși a dorit să știe și părerea altora pînă în pragul tipăririi, « un romancier zăcea de multă vreme în Ibrăileanu și, spre cinstea lui, în loc să publice 4, 5, 6, 10 romane slăbuțe, a publicat unul singur care a fost însă o capodoperă » (Șerban Cioculescu, *loc. cit.*, p. 84).

Fie și numai pentru reflecțiile pe care mi le-a provocat sau pentru „revelația documentului", biletul lui Ralea își merita o pagină în revista noastră.

Florin VLAD

Iubite D-le Ibrăileanu,

Iartă-mă că am întîrziat. De, am avut atîtea pe cap vacanția aceasta!

Am scris pe fiecare fragment (pe dos) mențiunea: „bun" ori „n'ași pune-o". Am făcut și în text cîteva corectări. Din ancheta făcută, toată lumea unanim e pentru sfîrșitul *actual* al romanului. Și eu cred să nu-l mai schimbați ca să nu stricați poezia.

Călinescu e contra „Adelei" ca titlu, fiindcă, zice el, e ceva de un moldovenism ridicol în Valachia.

Ne preocupă teribil noua organizație a V.R. și lucrăm entuziaști toată ziua. Cred că va ieși ceva bun și de succes. Trebue să trimiteți negreșit articolul în 5—6 zile. Nu mai lung de 6—7 pagini.

Sunt la Iași la 23 Ianuarie.

Cu devotată afecțiune

al D-stră

RALEA

1)

Adela

Fragment dintr-un jurnal

(Bălțătești, 4 Iulie 189.) — Bălțătești!

O improvizare de bătrân pe [illegible] care trece prin [illegible]

mijlocul [illegible]

[illegible]

Multă care urca în trăsura

și nu [illegible] știe cum și Daniele

umblă ușor și fără pălărie.

[illegible] ghete de piele, și

[illegible] rochie impermeabilă, trece la

poștă prin drum și [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

PRIMA VERBA

Oscar Walter CISEK

Trei poezii de tinerețe

PRINTRE ALTE MULTE PROIECTE DE romane, rămase din nefericire neterminate, a existat și planul — verbal — al unui roman autobiografic, ce ar fi început, firește, cu strada Plantelor din București. Aici s-a născut Oscar Walter Cisek, la 6 decembrie 1897. Casa părintească se afla *vis-à-vis* de Spitalul Dr. Șuțu — „Caritatea" — în care s-a stins Eminescu. Așadar, la numai 8 ani de la moartea marelui poet român, pe aceeași stradă se năștea un alt poet — e drept, de limbă germană, dar mult apropiat artei și culturii românești.

Voi aminti aici, din capitolul întîi, intitulat *Frühlicht (Lumină timpurie)*, al acestui proiectat roman doar cîteva crîmpeie legate de primii 10 ani ai copilăriei și adolescenței sale:

Primii pași micuțul Oscar i-a făcut în grădina bisericii Sfîntul Ștefan. Aici era locul de joacă al copiilor de toate vîrstele, adunați din tot cartierul, în jurul dudului uriaș sau sub bolta de viță. Linica, fiica preotului de atunci, de o vîrstă cu el, îi era cea mai apropiată în jocurile lor.

Sărbătoarea Crăciunului era retrăită în fiecare an cu aceleași emoții.

Noaptea Învierii, după obiceiul ortodox, l-a impresionat foarte tare pe copil. Părinții (mama luterană, tatăl catolic) luau și ei parte, laolaltă cu vecinii prieteni, la această feerică sărbătoare. Admirator al lui Martin Luther, atît pentru ideile lui reformatoare, cît și pentru limba literară în care a tradus *Biblia*, Cisek a ținut, pînă la sfîrșitul vieții sale, să asiste la slujba *Învierii ortodoxe*.

Punerea pietrei fundamentale la casa din str. Viilor, 65. Cam pe cînd avea 10 ani, a

semnat, alături de părinți și de ceilalți frați, actul care s-a pus la temelia casei, conform tradiției.

Serile de muzică în familie. În casă era un pian Bösendorfer din lemn de cireș de culoare deschisă; mama, o bună pianistă, a ținut ca fiul ei preferat să învețe vioara de timpuriu La serbările școlare a cîntat deseori bucăți de Mozart, Beethoven, Kreissler etc. Theodor Rogalski, văr din partea tatălui, devenit mai tîrziu binecunoscutul dirijor și compozitor, participa și el la aceste seri muzicale, uimindu-i pe toți cu talentul său de pianist. Mai tîrziu venea și Marcel Mihalovici [1], coleg de bancă și bun prieten la școala germană. În ultima sa scrisoare, pe care o publicăm acum, M. Mihailovici evocă prietenia ce l-a legat de O. W. Cisek.

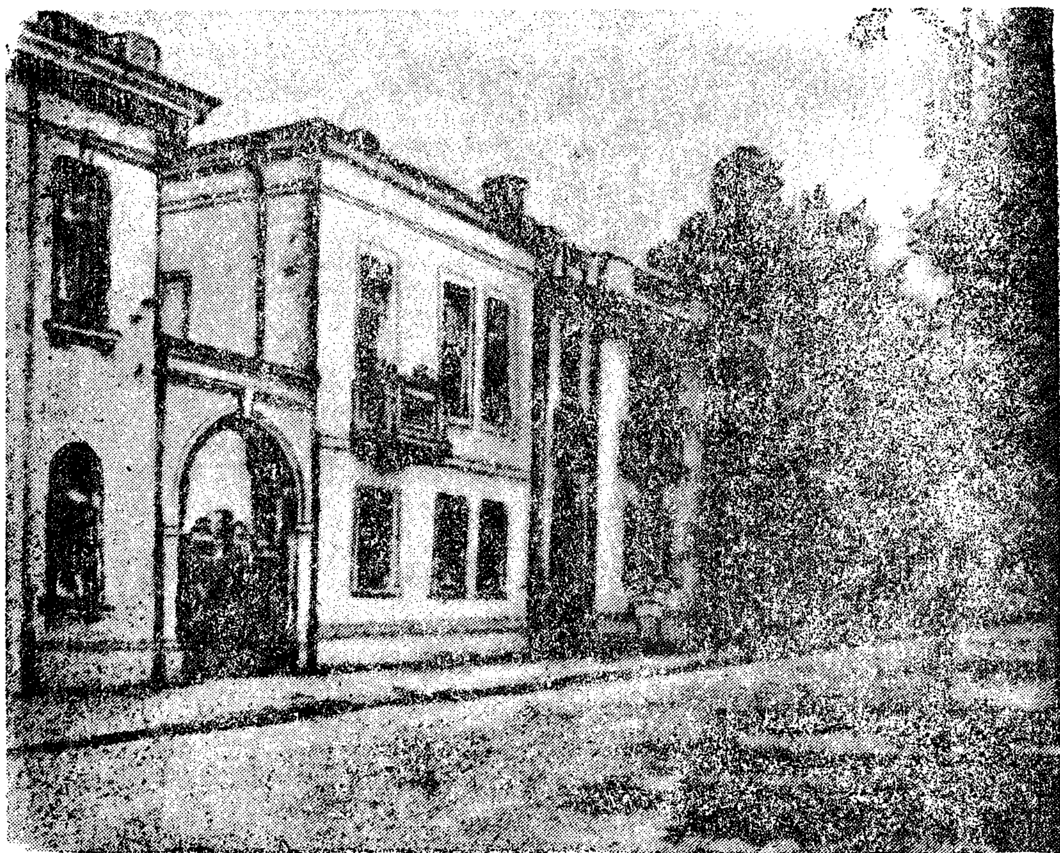
Adeseori, tînărul Cisek fugea la șoseaua Kiseleff unde se izola pentru a scrie versuri sau a citi din cărțile care-l interesau. Prima carte citită aici: Eckermann — *Gespräche mit Goethe*. (Eckermann — *Convorbiri cu Goethe*).

Vacanțele de vară la Telega și Azuga. Afară de frații și verii lui: Theodor Rogalscki, Filotti Benedikt, mai reamintea și de familiile: Fischer, Tischler, Bauer, Gabrielli, Cioran, Lăzăreanu, Stefanovici, Doamna Cisar, care-și adora fiul — devenit mai tîrziu Episcop catolic al Bucureștiului — precum și de ciobanii și copiii țăranilor pe care-i antrenau în jocurile lor.

— Ilona și Juli, femeile de serviciu de la care a învățat ungurește.

— Jocurile preferate erau: pescuitul, prinderea fluturilor, cercurile cu care alerga părîndu-i-se drumurile mai scurte, iar mai tîrziu, țigările făcute din foi de plante și fumate pe ascuns.

[1] Marcel Mihalovici (1898—1985), născut la Bucu rești, unde a absolvit școala germană. S-a stabilit la Paris din 1921. Studii cu Vincent d'Indy la *Schuola Cantorum*. Autor al multor simfonii. Opere: *Fedra*, după un libret de Iwan Goll; *Orfeu în Infern*, (1927); *Capriccio roumain*, 1936. Admirator și prieten al lui George Enescu, a participat la toate festivalurile muzicale organizate în cinstea acestuia.

Spitalul Dr. Șuțu din strada Plantelor (astăzi)

— Excursiile prin împrejurimi și scăldatul în apele curgătoare.

— Personaje de groază: măcelarul cu șorțul însîngerat, bărbierul.

— Visele de spaimă și rugăciunile prelungite pentru a visa o ființă frumoasă sau pentru a deveni un bun violonist.

— Rupi Fischer din strada Lucaci, cu dansurile și acrobațiile lui.

Negrul „Ghiocel" cu cîntecele lui exotice ar fi devenit personajul principal al unui roman al negrilor refugiați prin aceste meleaguri cu ierni grele.

*

Primul scriitor european căruia i-a prezentat versurile lui a fost Bernard Kellermann. Celebrul prozator german, autorul romanului *Tunelul*, își prelungise vizita la București deoarece îi plăcuse o frumoasă bucureșteancă. Prezentîndu-i la Athenée Palace *Caietul verde*, cum numise O. W. Cisek prima sa culegere de versuri, Bernhard Kellermann și-a exprimat entuziasmul pentru versurile tînărului care mai purta încă șapca de licean, spunîndu-i că « respira poezie ». Mai mult încă, Bernhard Kellermann l-a invitat apoi la o plimbare de la un capăt la celălalt al șoselei Kiseleff, într-una din birjele cele mai arătoase.

A început să scrie versuri de timpuriu, sub influența expresionismului german. Într-un articol apărut în *„Münchener neuesten Nachrichten"* din septembrie 1921, după ce face o prezentare a scrisului german din România Mare, la sfîrșit se caracterizează singur astfel: « ...*und endlich in den ihnen oft so ferne stehenden zum „EXPRESSIONISMUS" neigenden Oscar Walter Cisek...* »[2].

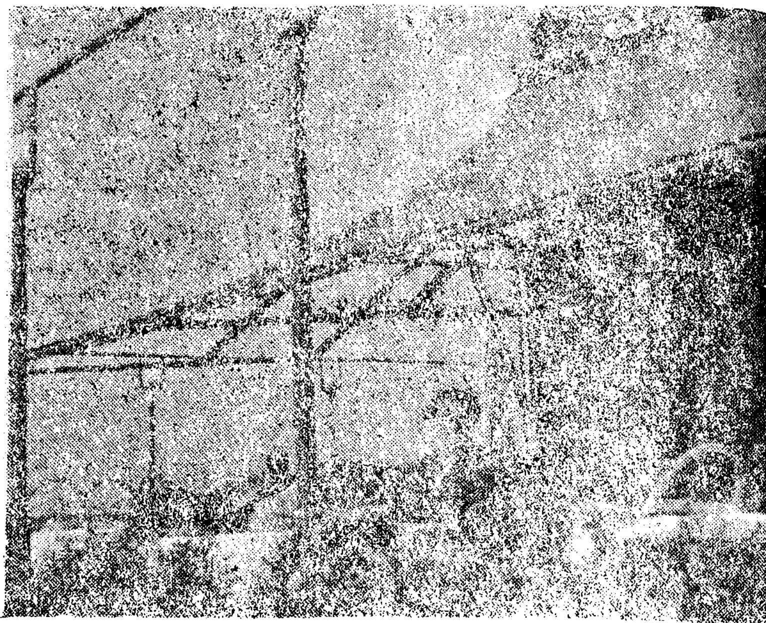
Din sutele de poezii scrise în « *anii începuturilor* » — (« *Zeit der Anfänge* ») — cum a numit Oscar Walter Cisek această perioadă, — la maturitate a selectat doar 40, pe care le-a considerat definitive, alcătuind volumul *DIE ANDERE STIMME*, apărut la Editura „Wolfgang Jess" din Dresda, în anul 1934. Cronicile timpului au fost elogioase. Printre alții, criticul Felix Braun a scris: « *Es sind nicht nur besonders schöne Gedichte deren Ton ein erstmalig und unverwechselbarer ist, sondern sie sprechen auch für den Ursprung, dem sie ihr Dasein verdanken, und er ist — für mich — ein wesentliches rein. Seit langem ist mir ein solcher Eindruck an einem neuen Lyrischen Buch nicht beschieden gewesen.*

Cisek wird nie etwas von diesen Versen, deren Dauer mir fest steht zurück zu nehmen haben »[3].

Poetul și eseistul Theodor Däubler[4], legat de mișcarea expresionistă încă de la începuturile ei, s-a exprimat astfel:

« *Ein wunderschönes Gedichtbuch* ».

Dar multe din poeziile de tinerețe, neincluse în volumul *DIE ANDERE STIMME* nu au fost uitate de autor. Deseori le-a reamintit. Astfel, prin 1951, în timpul unei ascensiuni pe muntele Piatra Craiului, l-am auzit recitînd

La Polana Brașov, 1960

---

[2] « ...și, în fine, înclinat spre Expresionismul ce adesea și este atît de îndepărtat, Oscar Walter Cisek. »

[3] « Cisek nu va trebui să renunțe niciodată la nimic din aceste versuri despre a căror personalitate sînt sigur. Nu sînt numai poezii deosebit de frumoase al căror ton este inedit și inconfundabil, ci poezii care vorbesc despre obîrșia căreia își datorează ființa și aceasta este pentru mine esențial. De mult timp o asemenea impresie, că mă aflu în fața unei cărți de adevărată poezie nouă, nu mi-a mai fost dată. » *(germ.)*

[4] Theodor Däubler, născut la Triest, în 1876, decedat la Sankt Blasien, 1934. Autor al volumelor *Das Nordlicht* (1910); *Ode und Gesänge — Ode și cîntece*, (1913); *Hesperien (Hesperidele)*; *Hymne an Italien (Imne către Italia)*; *Im Kampf um die Moderne Kunst (În luptă pentru arta modernă)* etc. A călătorit mult în Europa, Asia Mică, Egipt. A vizitat și România de două ori.

poezia *Der Berg* scrisă într-o vacanță de vară pe cînd mai era elev.

Ultima strofă a poeziei *Schnee* devenise un refren, deseori citat:

« Der Schnee meiner Liebe
Hat fremdeste Erde geküsst ».[5]

Iar cu cîteva luni înaintea morții mi-a mărturisit că din prima versiune a poeziei *Auf schrei zür sonne* scrisă pe băncile de la Șosea sub influența expresionismului german, și-ar alege ultima strofă ca epitaf:

SONNE
GIB DICH MIR GANZ,
VERBRENNE MICH GANZ
DU GROSSE M U S I K ! »[6]

Iată textul integral al acestor trei poezii în traducerea binecunoscutului poet Ștefan Augustin Doinaș.

Ioana CISEK.

[5] *« Zăpada dragostei mele*
A sărutat cel mai străin pămînt »

[6] *« Soare*
Dăruiește-mi-te de tot,
Mistuiește-mă de tot,
Tu, măreață muzică ! »

[Prima versiune]

AUF SCHREI ZÜR SONNE

Ewiges Licht,
Schenk meinem Blut deine Gnade,
Gib dich ihm ganz.
Es will umarmt sein,
Umfangen sein,
Will rauschen in zitternder,
Flutender Wärme,
Will zeugen Musik,
Wie kein Donner sie ahnte,
Kein Meer je erdacht.
Durch einen riesigen
Flügelschlag
Möcht es die Erde
Dir näher bringen,
Die Nebel verjagen,
Verbannen die Nacht.
Den Wurzelsaft eines warmen,
Fruchtbaren Sommers
Versenke in mich,
Dass das erste Lied
Vom neuen Erglühn
Der Menschheit erstehe.

Sonne !
Gib dich mir ganz,
Verlrenne mich ganz,
Du grosse Musik !

1918—19

STRIGĂT SPRE SOARE

Lumină veșnică,
Sîngelui meu acordă-i mila ta,
Și dă-i-te cu totul.
El vrea să fie-mbrățișat,
Să fie cuprins.
Vrea să foșnească în tremurătoarea,
Torențiala căldură.
Să zămislească-o muzică
Cum nici un tunet n-ar fi bănuit,
Cum n-a gîndit-o nici o mare.
Cu-o uriașă
Bătaie de aripă
Ar vrea să-ți facă mai aproape
Pămîntu-ntreg,
S-alunge cețurile,
Să gonească noaptea.
Scufundă-n mine seva
Din rădăcini a unei veri
Prearodnice,
Ca-ntiiul cîntec
De noua-ncingere la roșu
A omenirii să se nască.

Soare !
Dăruiește-mi-te de tot,
Mistuiește-mă de tot,
Tu, măreață muzică !

1918—19

SCHNEE

Der Schnee meiner Liebe
Umwehte wartende Nahe,
Schmerzhaft emporgerecktes Land.
Spielerisch tasteten Flocken,
Knieten samft nieder
Zwischen den Stämmen der Nacht,

Schwarze brandete jah,
Knebelnd, erdrosselnd,
Rehe trugen Verlornes,
Stimmen straubelten hin,
Wurden verwaiste Kinder,
Riefen, röchelten Tod.
Verlassenheit schrie der Himmel.
Seen starrten, schlammigen Auges,
Weithin warfen mich schwankende
wälderwände
Durch Furchen, Gestrüpp
An den Steinen des trotzes.
Zerbrach der Schritt; ein heiserer Bettler.
Heiss zerfloss Eisen in mir
Und die Welt war entferntes Gerinnsel.
Da flackerte silbern
Ein Tropfen Tag.
Und Ergebung Zwang mich:
Ich weinte,
Verschenkte weissesten Schnee
Und ging, ging, ging.
Der Schnee meiner Liebe
Hat fremdeste Erde geküsst.

ZĂPADA

Zăpada dragostei mele
Adie-apropierea care-aşteaptă,
Ţinutul dureros, cu capu-n sus.
Fulgii cu pipăirea jucăuşă,
Îngenuncheau atît de-agale
Printre-ale nopţii lungi tulpini.

Întunecimea ca un val izbi,
Punînd căluşe şi zdrobind,
Căprioarele duceau ceva pierdut,
Glasuri în luptă se zburleau
Şi deveneau copii orfani,
Strigau, ca-n agonie horcăind.
Cerul întreg striga a părăsire.
Lacurile îngheţau cu ochi de mîl,
Departe m-aruncau ca-n leagăn codrii.
Prin brazde, prin tufişuri.
Pe pietrele-ndîrjirii.
Pasul cedat un cerşetor mai răguşit.
Fierbinte se topea în mine fierul,
Şi lumea era picurare-ndepărtată.

Cînd brusc sclipi argintiu
Un strop de zi.
Supunerea mă frînse:
Am plîns,
Dăruind cea mai albă zăpadă,
Şi m-am dus, dus, dus.
Zăpada dragostei mele
A sărutat cel mai străin pămînt.

DER BERG

Er steht so unbeholfen da und schwer,
Besorgt um seine Plumpheit, notgedrungen,
Ein zottiger und unliebsamer Bär,
Der, hart gezaust, mit Windesfaust gerungen.

Doch seine Ruhe bleibt ein Guss, der erzen
Sich in den bunten Schleiertanz der Wolken zwängt
Und spröde Kanten vorhält Sonnenscherzen,
Verachtend, weit das Himmelsblau zersprengt.

Und Einsamkeit ist seine Wunderwaffe
Und ist ihm Schutz und Mantel, traum beschwert,
Wenn sich sein Wurzelvolk, das sommerschlaffe,
Schon, seltsam eingeschüchtert, talwärts kehrt.

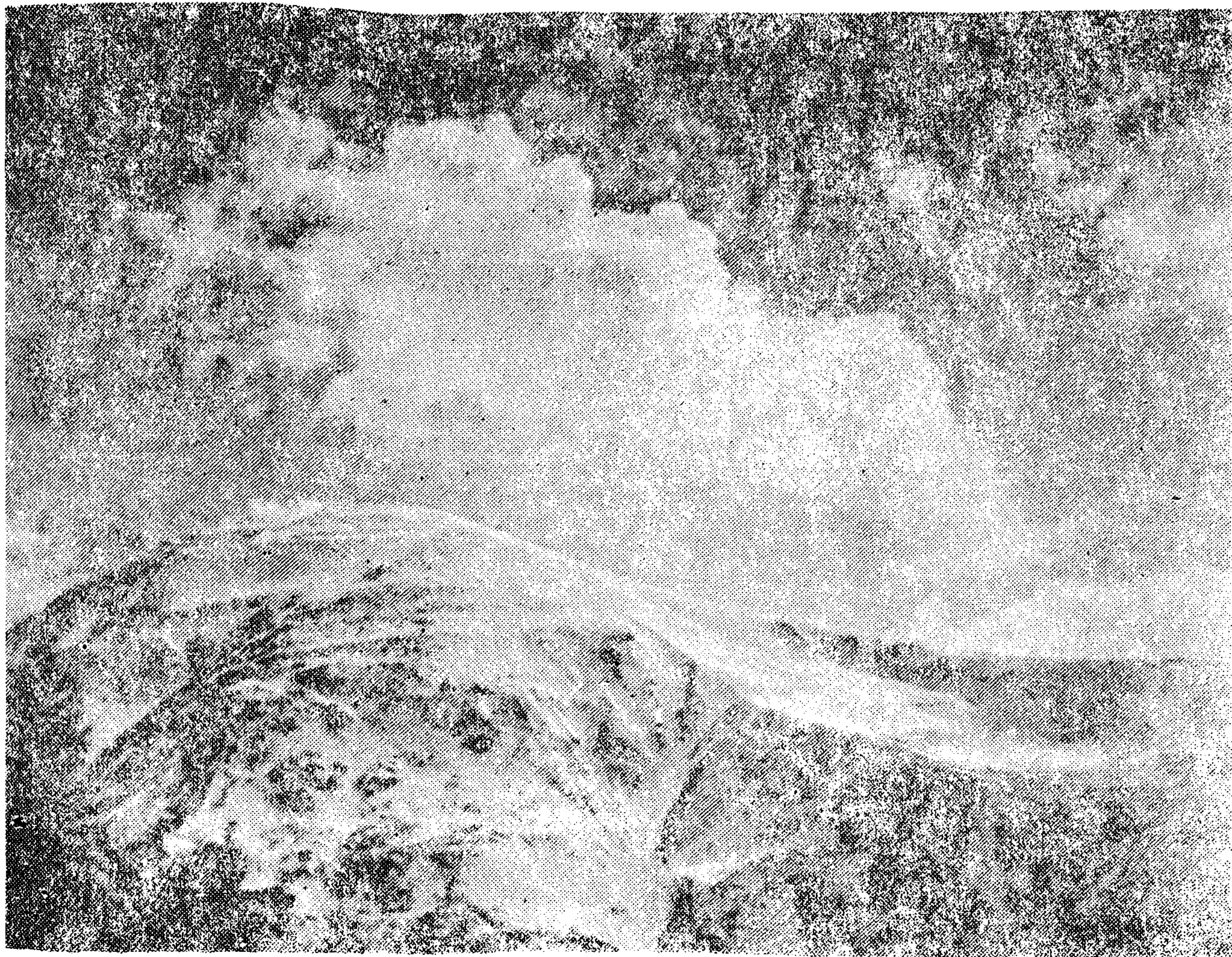
MUNTELE

Stă-atît de neajutorat și de greoi,
Plin de masivitatea sa, cu grija-n oase,
Urs sumbru-arțăgos, cu blănuri moi,
Care, zburlit de vînt, cu el luptase.

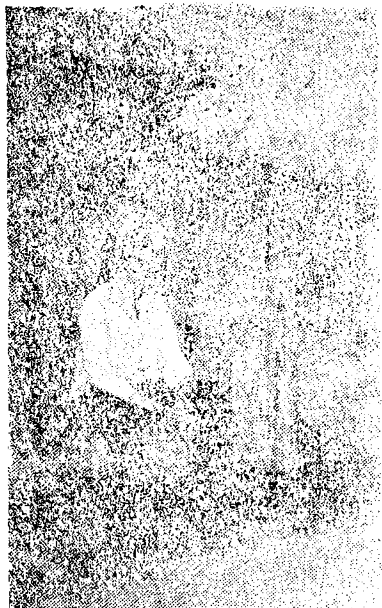
Dar pacea lui este șuvoi care metale
Iveşte-n dans pestriț prin văl de nori
Și-nfruntă gluma soarelui cu țancuri colosale
Care-n dispreț sparg bolta cerurilor uneori.

Singurătatea este arma lui cea fermecată,
Și, scut și mantie, acoperă visarea-n ochii săi,
Cînd stranie înfiorare, s-a și-ntors spre văi.

Traducerea de
Ștefan Augustin DOINAȘ

Paris, 11 Iunie 1966

Scumpă prietenă,

Primesc chiar în acest moment tragica veste a dispariţiei din lumea asta a soţului D-tale, a vechiului şi dragului meu camarad şi amic Cisek. O prietenie de 60 de ani, sau chiar mai mult. Nu-mi aduc aminte să nu-l fi cunoscut. Îl preţuiam, îl admiram şi ştiu că şi el, pentru mine, avea un fond de prietenie undeva, ascuns în inima sa — o prietenie şi chiar o stimă care, deasupra hotarelor depărtate care ne despărţeau, deasupra timpului care se scurgea, deasupra tăcerii îndelungate — o veche boală a mea, care îmi lega mîinile şi mă împiedeca de a scrie scrisori, rămînea egală şi conştiincioasă şi trainică. Şi deseori, îţi mărturisesc, gîndul la Oscar Walter, gîndul la geniul său creator, la forţa sa de lucru constantă, mă sprijinea în ore de descurajare... Cîte amintiri se nasc brusc în mine. Eram pe băncile şcoalei şi şedeam unul lîngă altul. Nu ne interesa nimic altceva în afară de poezie, de muzică, de artă, de literatură. Îmi aducea versuri de ale sale, pe care le puneam în muzică, aşa stîngaci cum eram pe acea vreme. Pe el, de pe atunci, îl mistuia acel foc interior care fecundează pe adevăratul geniu creator. Şi îl admiram, îl admiram... îi sorbeam vorbele pe care niciodată nu le-am uitat. Cum m-a invidiat atunci cînd am plecat să studiez la Paris — sunt 47 de ani de atunci, zicîndu-mi că voi fi în contact direct, în fine, cu poezia lui Mallarmé, cu aceea a lui Claudel, sau Valéry, sau Apollinaire... Mai am astăzi o serie de poezii ale sale, trimise mie pe acea vreme la Paris. Unele le-am pus în muzică, însă vitregia vremurilor prin care am trecut în anii cei grei, anii de război şi de ocupaţie, a făcut ca manuscrisele mele să dispară... Ce stranie coincidenţă! În ultimele săptămîni tot mă gîndeam la Cisek, tot răsfoiam prin romanele sau volumele sale de poezii pe care le posed. Vor fi 8 ani că ne-am văzut pentru ultima oară. Cînd am fost cu soţia mea la Bucureşti în 1964, mi s-a spus că eraţi plecaţi şi ne-a părut tare rău să fim atît de aproape de voi, şi totuşi departe. Şi ne pregăteam de a vă da la anul, la viitorul festival Enescu, un semn de viaţă. Dar azi vine trista ştire — şi sunt dezolat. A fost Oscar Walter bolnav, care, sau a survenit nenorocirea astfel fără a preveni?... Te rog, dragă Ioana, scrie-mi cîteva rînduri. Monique, căreia i-am povestit această brutală veste la telefon, se află la Köln, ia parte, ca şi mine, la durerea D-tale. E un tribut teribil pe care ni-l cere soarta cînd vedem o fiinţă ce ne-a fost scumpă că se duce. Însă un om ca Cisek nu dispare — el continuă să trăiască prin opera sa superbă, veşnică, în memoria oamenilor.

Al D-tale cu gînduri întristate

Marcel MIHALOVICI

Sextil PUŞCARIU

O epistolă în versuri

SEXTIL PUŞCARIU ŞTIA PREA BINE — o învăţase şi pe aceasta din propria experienţă — că nu geniul [1], ci munca fără menajament extinsă pînă la uitarea de sine, e necesară şi suficientă pentru a realiza tot ceea ce realizase el în domeniul filologiei, al romanisticii în speţă. A spus-o, fără înconjur, cu prilejul analizei împlinirilor şi eşecurilor fostului său coleg întru dăscălie, la Universitatea Daciei Superioare, G. Bogdan-Duică, în necrologul ce i l-a consacrat — cel mai realist şi mai exact conturat din cîte au fost închinate memoriei istoricului literar clujean. Pe S. Puşcariu nu-l şocase doar plăcerea lui Bogdan-Duică de a spune «adevăruri incomode pe şleau», ci, mai cu seamă, faptul că «Dezordonat el însuşi, nu ştia preţui organizarea; pătrunzător, găsea îndată soluţia radicală, imediată, dar provizorie [...]. Înainte de toate îi lipsea însă *stăruinţa* [s.n.] de fiecare clipă în urmărirea pînă la capăt a unui singur lucru»[2]. Plictisindu-se repede, lăsa studii neterminate (cel despre Costache Conachi de ex.). Excelenta sa *Istorie a literaturii române*, *Primii noştri poeţi* a finalizat-o numai la insistenţele lui S. Puşcariu. Acesta îi mai imputa şi risipa de timp şi energie investite în păgubitoare — pentru omul de ştiinţă — ambiţii politice, niciodată împlinite. Trecînd de la un partid la altul — cînd se convingea de goliciunea lozincilor şi demagogia acestora —, singurul cîştig cu care se alegea, foarte adesea, era doar rolul de ţap ispăşitor al oalelor sparte de alţii. (Toate aceste defecte însă nu l-au împiedicat pe S. Puşcariu să-l propună ca membru al Academiei şi să lupte să fie acceptat ca rector al universităţii)[3].

Era, cu alte cuvinte, exact reversul lui S. Puşcariu, care glorifica munca sistematică, stăruitoare, şi trăia cu speranţa că «i se va împlini; şi o dorinţă de totdeauna [...] ca moartea să-[l] găsească pe şantier»[4], şi se pare că

[1] Cu sau fără temei, unii dintre exegeţii săi l-au etichetat pe mentorul lor drept un geniu.

[2] Sextil Puşcariu, *Memorii*, Ediţie de Magdalena Vulpe, Prefaţă de Ion Bulei, Note de I. Bulei şi M. Vulpe Ed. „Minerva", Buc., 1978, in-8°, XXII+894+2 pe +24 p. pl., pp. 820 şi 823.

[3] *Ibidem*, pp. 821—824, passim.

[4] Mircea Curticeanu, *Sextil Puşcariu* şi *Ion Breazu* în *100 de ani de la naşterea lui Sextil Puşcariu (1877—1948)*. Comunicările simpozionului din 14 ianuarie 1977. Universitatea „Babes Bolyai", Cluj-Napoca, 1977 [in 22,5×16,5 cm 4+135+1 p., xeroxat]. Datele le-am luat de la coperta exterioară; pe foaia de titlu e notat doar *Omagiu (lui) Sextil Puşcariu, 1877—1948*, p. 1 19

acolo l-a și găsit, căci la 4 mai 1948 — o zi înainte de tainica sa plecare — mai lucra la ultima parte a *Memoriilor* sale.[5]

Încă de pe vremea cînd era elev de liceu în clasele inferioare, Sextil Pușcariu se familiarizează, tot mai mult, cu rigorile muncii intelectuale, acceptînd — cu seninătate și dezinteresată resemnare — exigențele, sacrificiile și renunțările impuse de aceasta. Desigur, o influență covîrșitoare, în favoarea opțiunii sale, o vor fi avut-o Iosif, Ilarion și Ion Pușcariu, tatăl, și, respectiv, unchii săi, tustrei oameni de cultură ardeleni de elită. Alături de mediu familial propice preocupărilor cărturărești, în privința orientării și viitoarei sale formații intelectuale un rol aparte l-au jucat, incontestabil, profesorii săi de la Liceul „Andrei Șaguna" din Brașov, în cea mai mare parte de nivel universitar, așa cum avea să sublinieze și Lucian Blaga, undeva în *Hronic...*, el însuși fost «șagunist»...

De prin 1895 — avea doar 18 ani! —, se număra printre colaboratorii consecvenți ai revistei „*Vatra*", editată de Caragiale, Vlahuță și Coșbuc, cu traduceri din Paul Schentau *(Lipitoarea)* și M. Saphir *(Amorul la spînzurătoare)*. În „*Familia*" lui Iosif Vulcan publică tălmăciri din *Versuri*[le] lui H. Heine (1897), iar pentru «*Gazeta Transilvaniei*" (1900) traduce din scrierile lui Frank Wedekind *(Cristina)* și A. P. Cehov *(Un eveniment)*. În anii 1897—1898 publică în «*Familia*", un întins eseu despre Henrik Ibsen etc.

Am enumerat numai, selectiv, titlurile ce ni s-au părut nouă mai semnificative din ceea ce scrisese și tipărise între 17 și 23 de ani. Iar pentru a avea o imagine și mai completă despre ceea ce însemna munca intelectuală, creatoare pentru elevul și studentul S. Pușcariu, va trebui să adăugăm traducerilor pomenite deja, două volume de scrieri originale: *Schițe* («Biblioteca nouă", nr. 7, Craiova, 1896, 48 p.) și *Juvenalia*, versuri și proză (Ed. Librăriei «N. I. Ciurcu", Brașov, 1898, 264 p.), scrise pe la 17 ani, cum declară el în prefața ultimei culegeri.

Cam din aceeași perioadă datează și epistolia *Odă*, în versuri, dedicată unchiului său — prin alianță — Ioan Popea, semnată «Sextil Pușcariu, abiturient», adică elev în ultima clasă de liceu, scrisă la «Sîn-Pătru [29 iunie] 1895», Chiar dacă epistola în versuri (16 silabe primele două strofe, 8 silabe cele trei strofe ale ultimei părți) nu e o creație epocală, considerăm totuși că merită a fi cunoscută, fie și numai pentru a ne face o idee despre siguranța cu care stăpînea marele lingvist de mai tîrziu prozodia și despre volumul considerabil de cuvinte pe care le vehiculează.

În perioada 1900—1901, îl cunoaște, la Paris, și se împrietenește cu Șt. O. Iosif, despre care va mai scrie tîrziu cîteva studii esențiale, prea puțin cunoscute și valorificate de către istoricii literari de azi. Întîlnirea e decisivă (din mai multe puncte de vedere), pentru că dintre atîția scriitori (D. Anghel, Virgil Cioflec, Ion Adam, C. Sandu-Aldea ș.a.) și pictori români (Kimon Loghi, Ștefan Popescu, Strîmbulescu, N. Petrașcu etc.) aflați în capitala Franței, care se întîlnesc la cafeneaua «Closerie de Liles" din Paris[6], S. Pușcariu a fost singurul care a știut, în complicitate cu delicatul autor al *Cîntecului de primăvară*, să pătrundă în intimitatea «laboratorului» lui Șt. O. Iosif și să urmărească etapele succesive ale gestației unora dintre cele mai reușite creații ale acestuia, observînd cu surprindere brutalitatea cu care poetul suprimă versuri sau chiar strofe întregi de dragul formei: «Văzînd cum Anghel purta cu sine săptămîni întregi un vers înainte de a-l așterne pe hîrtie, cum Iosif sacrifica strofe întregi, minunat de frumoase, pentru ca poezia să aibă o formă mai curată, mi-am zis că literatura ce o făceam eu atît de ușor nu e artă adevărată. Și atunci am avut inima să trag o dungă groasă peste tot ce scrisesem și pentru totdeauna. Pot să spun că această renunțare a fost una din cele mai grele din viața mea. Faptul însă că am izbutit să mă înving îl socotesc ca una din cele mai mari izbînzi»[7]. N-a renunțat cu totul și imediat, cel puțin la proză, căci, în 1907, îi va mai apărea un volum de *Snoave* la Brașov iar *post-mortem* trei volume de fermecătoare memorii...

În colecția „Andrei Bârseanu" din Cluj-Napoca se mai păstrează alte cinci scrisori[8],

---

[5] Cf. Magdalena Vulpe, note la Sextil Pușcariu op. cit., p. XVIII.

[6] S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe* (1895—1906), EPL [Buc.], 1968 [in 8°, 381+3 p.] pp. 176 ș.u. Vezi și subsemnatul, *Șt. O. Iosif traducător la lui Shakespeare*, în „*Manuscriptum*", 4/1986, p. 142.

[7] *Ibidem*, p. 187.

[8] 4 au fost publicate de Mircea Vaida în vol. *Sextil Pușcariu — critic și istoric literar*, Editura „Dacia". Cluj-Napoca, 1972, pp. 275—281, deși cu unele omisiuni și lecțiuni greșite care ar impune o reluare.

dintre care prima, în ordine cronologică, datează din perioada studiilor la Lipsca, oferind detalii privind preocupările lui S. Puşcariu în afara orelor de curs şi seminar. Acum el frecventează cu asiduitate şedinţele societăţii „Litterarische Gesellschaft", cum îl informează pe A. Bârseanu, propunîndu-i totodată înfiinţarea unei societăţi literare similare la Braşov. Nu ştim ce-i va fi răspuns destinatarul, dar solicitarea sa n-a înregistrat ecoul scontat de emitent. Şi nu l-a înregistrat întrucît o societate cu o finalitate asemănătoare exista. E vorba de „Astra", care dispunea de filiale nu numai la Braşov, ci şi în celelalte ţinuturi locuite de românii din Imperiul habsburgic (Transilvania, Banat şi Bucovina), ba chiar şi la românii sud-dunăreni (aromâni, istroromâni şi meglenoromâni). Filialele „Astrei" din ţinuturile românilor sud-dunăreni erau conduse de cercetătorii pe teren ai celor trei dialecte (Cornel Diaconovici, autorul primei *Enciclopedii române*, în trei volume; Iosif Popovici, autor al volumului *Rumänische Dialekte*, 1905), foarte adesea originari din acele locuri. Menţionăm însă că principiile de funcţionare, precum şi finalitatea „Astrei" erau mult mai complexe decît cele ale Societăţii nemţeşti.

Dacă pînă aici făcusem cunoştinţă cu elevul poet şi studentul S. Puşcariu, în scrisoarea următoare ni se prezintă omul matur, în toată plenitudinea facultăţilor creatoare. Proaspăt eliberat din armata austro-ungară, unde avusese gradul de căpitan însărcinat cu aprovizionarea, el îşi exprimă acum bucuria de a reveni în sînul familiei, după o absenţă de patru ani şi, totodată, radiază la gîndul de a-şi putea relua activitatea la catedra de limba română de la Universitatea din Cernăuţi, fiind, în acelaşi timp, foarte preocupat de dorinţa îndeplinirii exemplare a misiunii sale pedagogice, ştiinţifice şi patriotice. Şi ceea ce nu aflăm nici din scrisoarea următoare e că S. Puşcariu, ca om al timpului său, în ciuda aparenţelor, nu se mulţumeşte, ca mulţi contemporani, stigmatizaţi în *Memoriile* sale, doar cu activitatea de la catedră sau cu funcţia de decan al Facultăţii de Filosofie. El se voia şi va fi implicat politic în centrul evenimentelor cotidiene: va face parte din guvernul provizoriu al Bucovinei (devenit apoi Comitetul Naţional), în calitate de ministru de externe, avînd misiunea de a pregăti terenul în vederea alipirii acestei străvechi provinci româneşti la patria mumă. În acest scop, va întreprinde, în secret, cîteva călătorii la Iaşi, unde se va întîlni cu omologul său din Transilvania, prof. Nicolae Bălan, şi cu conducătorii ţării, aflaţi în refugiu acolo. Iar pe lîngă numeroasele ocupaţii amintite, scoate şi ziarul politic *„Glasul Bucovinei"*, cel mai citit în epocă, cum menţionează el însuşi în *Memorii*. Ba mai mult, îi rămîne timp şi pentru lansarea unui poet necunoscut şi pentru a purta cu el o corespondenţă intensă.[9] (E vorba de Lucian Blaga, căruia-i va publica *Poemele lumini* în *„Glasul Bucovinei"*.)

După realizarea Marii şi veşnicei noastre Uniri de la 1 Decembrie 1918, la cauza căreia îşi adusese şi el o însemnată contribuţie, S. Puşcariu renunţă la orice activitate politică în favoarea celei ştiinţifice şi pedagogice. Îl găsim acum profesor la Universitatea Daciei Superioare, înfăptuită pe baza ideilor sale şi cu concursul său nemijlocit: e prima şi cea mai însemnată izbîndă a sa în România întregită (de care va fi mîndru pînă la sfîrşitul zilelor). Odată cu pregătirea cursurilor la universitate, directorul Muzeului Limbii Române — o altă operă a sa care va dăinui peste timp — e adîncit în lucrările reclamate de finalizarea *Dicţionarului Academiei*, ce-i fusese încredinţat în 1906, şi a *Atlasului lingvistic român*. (Iată şi motivele ce-l determină să nu accepte sarcina de şef al secţiei literare a „Astrei", pe care ar fi urmat s-o reorganizeze.) Inedită e, din această arhivă, scrisoarea de condoleanţe destinată Catincăi Bârseanu, văduva preşedintelui „Astrei". Tonul scrisorii diferă întrucîtva de cel al panegiricului din 25.VIII.1922, reprodus în *Memorii*[10], în sensul că acolo, voind să fie obiectiv, nepărtinitor în judecarea contemporanilor săi, S. Puşcariu nu trece u vederea nici puţinele minusuri ale personalităţii celui care a fost A. Bârseanu. Scrisoarea, vizînd o finalitate limitată, oarecum efemeră sau circumstanţială, emoţionează datorită penuriei datelor, profunzimii şi nudităţii expresiei sentimentelor — lirice prin excelenţă,

---

[9] Publicată în *„Manuscriptum"*, 3—4 /1988, 1—3 / 1989.

[10] S. Puşcariu, *Memorii*, Buc. 1978, pp. 563—564

Adăugăm şi răspunsul la o misivă a lui Francisc Hossu-Longin, care donase un însemnat număr de cărţi şi întreaga sa corespondenţă Bibliotecii Centrale a Universităţii din Cluj, preţioase prin aceea că, aici, S. Puşcariu se arată interesat de periodicele umoriste din Ardeal, furnizînd şi informaţia că avocatul braşovean Iosif Puşcariu, tatăl său, editase el însuşi o atare revistă, „*Cocoşiul roşiu*“, pe care copil fiind, emitentul o frunzărise cu interes.

Aceste trei scrisori vor avea darul de a întregi atît de valoroasele memorii ale marelui lingvist. [11]

Vasile COROD I

[11] Datorăm întreaga noastră gratitudine prof. dr. Mihail Triteanu, directorul BCU-Cluj, şi colaboratorilor săi Silvia Dumitru, Lucian Dunăreanu şi Ana Soltuz, precum şi prof. Lucia Serdan de la Arhivele Statului, filiala Cluj, care ne-au înlesnit accesul la documentele pe care le publicăm acum.

ODĂ

dedicată prea iubitului său unchi IOAN POPEA [1] cu ocaziunea jubileului său de 30 de ani de profesorat, ca semn de profundă iubire

de

Sextil PUŞCARIU
abiturient [2]

I

Ce răsună-n depărtare ca un freamăt lin, duios?
Ce concert de păsărele cîntă azi aşa frumos?
De ce florile cu toate şi-au deschis a lor potire
Şi văzduhu-l umple astăzi cu parfum de aromire?
De ce fiecare frunză din uriaşul stejeriş,
Astăzi pare că-i mai verde? De ce vîntul pe furiş,
Strecurîndu-se prin arbori, cînt — atît de armonios?
De ce glasul filomelei astăzi e mai melodios?
Iar stejarul cela falnic, cu coroana-i ce uneşte
Mii de stejărei mai tineri şi pe toţi îi înveleşte
Cu frunzişu-i ca o clocă ce-şi acopere-ai săi pui,
De ce azi pare mai falnic, de ce ramurile lui
Ce-n azur se pierd departe şi în nori ades-se-mplîntă
Sînt scăldate-n luci de soare, ca-ntr-o aureolă sfîntă?

[1] Ioan Popea (1839—1903), profesor la gimnaziul din Braşov, unchi prin alianţă al emitentului (Cf. *Braşovul de altădată*). Cuvînt înainte de Ioan Colan. Ed. îngrijită de Şerban Polverejan. Ed. „Dacia“, Cluj-Napoca, 1977 [in-8°, 349—3 p. + 2 hărţi + 33 pl.], (passim).
[2] Absolvent al cursurilor unui liceu din imperiul habsburgic, care urma să-şi susţină ultimul examen (bacalaureatul de azi) înainte de a-şi efectua călătoria de studii.

II

E-o mișcare pretutindeni, o serbare, veselie[3],
Tot în aer e sfințenie, toată vorba-i poezie;
Căci pădurea-ntreagă astăzi ține-o sfîntă sărbătoare
[Și] stejarului cel falnic îi depune la picioare
Mii de mulțumiri și-omagii pentru scutul părintesc,
Căci cu toți sub el crescut-au și sub el cu toții cresc!
. . . .
De prin cringul lui — privește! — iese o privighetoare;
E bătrînă păsăruica și o țin de subsioare,
Ca să nu să prăvălească alte două filomele,
Ce îi sunt, precum se zice, abia [mici] strănepoțele.
Ajungînd în vîrf, o pun [jos] ca să șeadă pe-o mlădiță,
Și bătrîna se așează, își îndrept-a sa căiță,
Aripele amorțite și le scutură-ne-o dată
Și-astfel începu să cînte păsăruica minunată:

III

Foaie verde leușean,
Au trecut 30 de ani,
De cînd bunul meu soroc
Mă mîna în acest loc.
Nu erau pe-aci stejari,
Nu erau nici pomi mai mari,
Nici pădure nu era,
Nici umbra nu te umbrea.
Cît vedeai cu ochii-n jos
Era cîmpul năsipos,
Cît vedeai cu ochii-n lat
Era plaiul cel uscat,
Pre cît ochii îți ajung,
Numai pietri-n lat și lung,
Cît cu ochii le ații
Numai pietri și pustii!
Iar în mijloc, vai de el,
Viețuia un stejărel
În pustiu, el, singurel.
Și, zărindu-l de departe,
În așa singurătate,
M-am lăsat în a lui crîng
Și am început să plîng...
Și de-atuncea niciodată
Mai departe n-am zburat!

IV

Foaie verde iasomie,
Azi cîntăm cu veselie,
Căci din cîmpul cel întins
Codru mare s-a întins,
Pe pustiul de pietriș
Astăzi stă un stejăriș
Și pe valea năsipoasă
Astăzi stă pădure deasă,
Cu umbriș și păsărele
Și cu dalbe floricele[4];
Iar stejarul tinerel
Ian uitați-Vă la el!
Cît de falnic prinde-n zbor
Cu frunzișu-i munți de nori.

---

[3] Preocupat de scrierea corectă a limbii noastre, S. Pușcariu a alcătuit, în colaborare cu Teodor Naum, *Îndreptarul ortografic al Academiei*, Buc., 1932, care nu diferă prea mult de cel de azi. «Cuvintele ce se abat de la ambele, le-am ortografiat conform celui actual. Deci văzduh nu văzduch; el, ea, ele, meu etc. nu iel, iea, iele, mieu; e nu ie etc.; l-am substituit pe ă cu e, în cuvinte ca: să fiă, vesăliă, presiă, sfințeniă ș. a.».

[4] Inițial păsărele, tăiat și substituit, deasupra, între rînduri, cu altă cerneală — violetă.

Voi, ce azi sunteți în stare
Să umbriți pădure mare,
Voi cu toții ați crescut
Sub uriașul lui de scut.
El scutitu-V-a pe voi
De necazuri și de ploi,
De arșiță și nevoi;
Și de ploi și de arșițe
V-a scutit, june mlădițe,
V-a păzit sub creanga Sa
Și de geruri și de nea,
Și de nea și gerul greu
V-a grijit sub scutul său,
Fie nea sau fie vînt
El Vi-a fost îmbrăcămînt,
Fie vînt, fie ninsoare,
El Vi-a fost coperitoare...
Iar cînd vîntul să trecea
Și cînd boarea adia,
Tot el știu a Vă-nvăța
Să uitați de munci și chin,
Să doiniți din frunze lin,
Să băgați lumea-n mirare
Cu dioasa-Vă cîntare!

V

Luați de-acuma locul lui!
Fiți părinți ai codrului!
Ocrotiți și luminați!...
Iară azi îi mai cîntați
După a Lui dăscălire:
La mulți ani cu fericire [ș.a.]

Brașov, În ziua de Sîn-Pătru *[29 iunie] 1895* [5]

I

[Antet:]

MUZEUL LIMBII ROMÂNE
23 Str. Elisabeta
CLUJ

Bran, 23 august 1922 [6]

Dragă Leliță Catinca [7],

Cu greu găsesc vorbele pe care aș dori să-ți pot picura un strop de mîngîiere în sufletu-ți zdrobit. Cu atît mai greu, cu cît vestea mi-a sosit aici la Bran prea tîrziu ca să pot pleca să-l însoțesc pe Nenea Andrei la locul de odihnă netulburată.

Mîngîiere? Dumneata trebuie s-o afli în conștiința iubirii devotate cu care l-ai înconjurat o viață întreagă, îngrijindu-l și însănătoșindu-l iarăși și din nou.

Dar mîngîierea o căutăm noi toți cei rămași fără sfatul său în clipe grele, fără scăpărările minții sale și căldura sufletului său. Și o găsim în conștiința că el ne-a dat pilda cea mare pe care o avem ș-o urmăm, exemplul care răsare în toată splendoarea sa tocmai în momentul cînd cel ce ni l-a dat dispare.

Leonora [8] și cu mine depunem o lacrimă fierbinte pe mormîntul proaspăt și-ți trimitem toată dragostea noastră.

Sextil PUȘCARIU [9]

---

[5] Reprodus după Ms 4.053, A. Bârseanu, *Corespondență*, tom III, ff. 106r–107v, BCU-Cluj-Napoca.
[6] La 25 VIII 1922, în aceeași localitate, S. Pușcariu îi consacra, lui Andrei Bârseanu, un frumos necrolog, reprodus în *Memorii*, Buc., 1978, pp. 563–565.
[7] Văduva lui Andrei Bârseanu.
[8] Soția lui S. Pușcariu, fiica lui Pantelimon (Pandeli) Dima (1840–1929), fost profesor de matematică la gimnaziul din Brașov, frate al compozitorului Gh. Dima.
[9] Mss sertar 303/8, ff. 13r, 14r, Fondul „Bârseanu", BCU-Cluj.

II

MUZEUL LIMBII ROMÂNE
Str. Elisabeta, Nr. 23

Cluj – 22 II [I 9]32
[Antet]

Mult stimate Domnule Hossu-Longin, [10]
Vă mulțumesc pentru prețioasele știri ce mi-ați comunicat [11]. Îndată ce voiu găsi cîteva ceasuri libere voiu cerceta hîrtiile și cărțile donate Bibliotecii [Universității] din Cluj și voiu atrage atenția vreunui elev mai tînăr asupra lor, căci un studiu despre revistele umoristice din Ardeal ar fi un foarte interesant subiect pentru o teză de licență sau doctorat. Eu însumi am o mică înrudire cu ele, întrucît prin 1876 tatăl meu scotea la Brașov „*Cocoșiul roșiu*", în ale cărei colecții am răsfoit adesea în copilărie.

Cu deosebit interes am urmărit în scrisoarea D[umnea]voastră amintirile de peste o jumătate de veac și mi-aș lua voie să vă îndemn a le așterne pe hîrtie [12], mai ales în ceea ce privește legăturile d[umnea]voastră *[sic!]* cu Iosif Vulcan [13] și [Vasile] Ranta-Buticescu [14], reînviind astfel o epocă culturală care nu trebuie dată uitării.

Rugîndu-vă să primiți expresia celei mai înalte stime, sînt al D[umnea]-voastră devotat.

Sextil PUȘCARIU [15]

---

[10] Francisc Hossu-Longin (Zam, Hunedoara, 2.X.1847–12.II.1935, Băsești, Sălaj) a fost licențiat al Facultății de Drept de la Universitatea din Budapesta. A profesat avocatura la Deva. Articolele sale critice, îndreptate împotriva stăpînirii austro-ungare, i-au cauzat o serie de procese de presă și internări la închisoarea de stat din Vacz, pe unde trecuse și O. Goga ș.a. Ca om politic, el și-a dedicat întreaga sa viață emancipării neamului său, oropsit atîtea secole, nelipsind de la nici una din acțiunile ce aveau să marcheze destinul românilor ardeleni; a fost secretarul conferinței de constituire a Partidului Național Român, iar, în 1894, Fr. Hossu-Longin figurează printre apărătorii inculpaților din procesul „Memorandului". Șase ani mai tîrziu, în 1900, pledează în favoarea celor trei tineri studenți români implicați în procesul «cununii lui Iancu». Mai trebuie amintit un act politic de mare curaj și demnitate națională și civică: refuzul de a semna, în 1917, declarația de loialitate față de guvernul de la Budapesta. În fine, la 1 Decembrie 1918 participă la marea adunare de la Alba-Iulia, în care se va decide alipirea necondiționată a Transilvaniei la țara mumă.

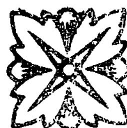
[11] Se referă la scrisoarea lui Fr. Hossu-Longin ce însoțea și prezenta o importantă donație de publicații, cărți, documente și întreaga sa corespondență (aflată în custodia BCU-Cluj, ms. 4.119, vol. I–XIII) și cea a socrului său, Gh. Pop de Băsești.

[12] I-a urmat îndemnul. Vezi, infra, nota 14.

[13] Iosif Vulcan (1841–1907) cunoscut publicist și scriitor ardelean, membru al Academiei. A fost redactor al mai multor reviste literare și satirice, precum „*Familia*" (Pesta și Oradea, 1865–1907), „*Gura satului*", (Pesta, Arad și Gherla, 1867–1881), „*Panteonul*" ș.a.; s-a numărat printre membrii fondatori ai Societății pentru fond român de teatru.

[14] Vasile Ranta-Buticeanu (1842–1922), jurist și scriitor. A scris poezii, nuvele și broșura satirică *Crîncenul juvete*, care a făcut mare vîlvă în epocă. Vezi, pentru alte detalii, și Francisc Hossu-Longin, *Amintiri din viața mea*. Text stabilit, introducere, note și glosar de Georgeta Antonescu. Ed. „Dacia", Cluj-Napoca, 1975 [in 16°, 372 p.] („*Restituiri*", nr. 26, pp. 226–227).

[15] Ms. 4119, Fr. Hossu-Longin, *Corespondență*, Vol. XI, f. 158r, de la BCU-Cluj.

FILE DE ALBUM

D. ANGHEL

D. Anghel, poetul florilor, al dragostei și al mării, prozatorul rafinat, pamfletarul virulent, dramaturgul subtil, a apărut, în „Manuscriptum“ *din 1983, cu cîteva fotografii din epoca lui pariziană* [1]. *Public acum altele, oferite de* Rodica Anghel, *nepoata poetului.*

Viața lui Mitif — *cum era răsfățat în familie și de prieteni — a fost o alternanță între delectare și zbucium.*

Era dintr-o familie de imigranți balcanici: bunicul și bunica — aromâni; mama — grecoaică, din Constantinopol. Anghel Constantin, bunicul, devenise, la Iași, negustor și arendaș bogat. El a cumpărat conacul și moșia din Cornești, unde s-a desfătat, în copilărie, Mitif. Prin bunică — Ecaterina, născută Zarifopol — era văr cu Paul Zarifopol.

De la tată, Dimitrie A. Anghel (1833—1888), a moștenit energia nestăpînită, himerică și o structură psihică labilă; prin frumoasa Erifilia, născută Leatris (1848—1879) — înclinația spre reverie și poezie. Fratele mai mare, C. D. Anghel (1867—1935), fruntaș socialist în tinerețe, prefect de Olt în timpul răscoalelor din 1907, a avut trei fiice, muziciene: Lucia, Andreea și Viorica. Celălalt frate, Paul D. Anghel (1869—1937), socialist, și el, în tinerețe (îl aflăm într-o fotografie a „Grupului studenților socialiști români din Paris“), a devenit profesor de chirurgie la Iași. Copiii lui, Rodica și Vlad, i-au publicat amintirile despre scriitor. Sora lui Mitif, Andreea (1875—1927), a fost căsătorită cu ofițerul de marină Angelo Teodorescu.

D. Anghel, născut la 6 iulie 1872, a copilărit, fericit, în atmosfera feerică a grădinii din Cornești [2] *pe care o va evoca în primul volum de poezii. Rigorile școlii nu l-au atras: n-a reușit să termine clasa a IV-a gimnazială. În schimb, a aderat, ca și frații lui, la mișcarea socialistă și a debutat, în* „Contemporanul“, *cu două poezii de epigon eminescian.*

După falimentul și moartea tatălui, cu banii obținuți la lichidarea imensei averi, pleacă în Italia, apoi în Franța, stabilindu-se la Paris, între 1893 și 1902, cu mai multe reveniri în țară. În Franța se delectează în voie, dar se și cultivă, traduce și scrie poezii pe care le publică în România.

Cheltuirea ultimilor bani îl va sili să se întoarcă definitiv. Colaborează la „Sămănătorul“, *atras de Șt. O. Iosif, care-i devine prieten apropiat și colaborator literar.*

Volumele În grădină, Fantazii, Fantome, Oglinda fermecată *etc. și cele semnate împreună cu Șt. O. Iosif, îndeosebi* Caleidoscopul lui A. Mirea *și* Cometa, *îl situează în fruntea scriitorilor tineri, cu rol important în constituirea și activitatea Societății Scriitorilor Români. O fotografie îl arată împreună cu E. Lovinescu și V. Eftimiu, alta cu M. Sadoveanu, I. Minulescu, Cincinat Pavelescu și cu alți scriitori. Dragostea pătimașă pentru Natalia Negru, soția lui Șt. O. Iosif, aduce ruptura dintre ei.*

Căsătoria cu Natalia Negru — frumoasă, voluptuoasă, dar vanitoasă și ușuratică, — îi chinuie viața, ducîndu-l la sinucidere. Astfel se sfîrșește, prematur, la 13 noiembrie 1914, una din personalitățile de frunte ale literaturii noastre de la începutul secolului.

M. I. DRAGOMIRESCU

---

[1] „*Manuscriptum*“, anul XIV, 2(51)/1983, a publicat cîteva fotografii inedite ale lui D. Anghel din anii cît a stat la Paris, comentate de Șerban Cioculescu. Cred că ultimele nu sînt de la Dumbrăveni, ci de la Paris: una, înfățișîndu-l pe D. Anghel împreună cu cîțiva prieteni pe cheiul Senei (se zăresc vapoare, în spatele grupului), altele împreună cu doi prieteni, într-un parc și într-o pădure, care par a fi din jurul Parisului. Dealtfel, în 1901, cînd sînt datate, poetul se afla încă la Paris, la Dumbrăveni fiind invitat abia în vara lui 1902.

[2] În casa de la Cornești s-a inaugurat, la 30 mai 1971, „Muzeul D. Anghel“, după ce, la 5 octombrie 1970, pe casa din str. Anastasie Panu, în Iași, se dezvelise o placă, amintind că acolo a locuit scriitorul D. Anghel.

DIMITRIE ANGHEL

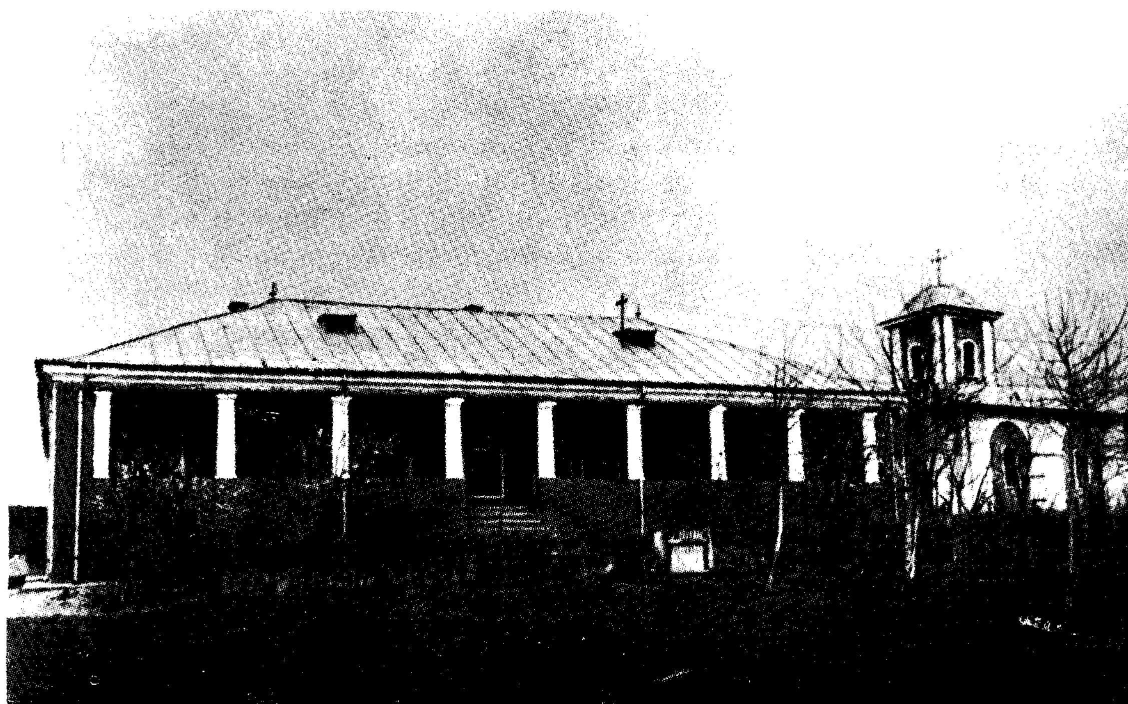
Ecaterina ANGHEL (n. ZARIFOPOL) — bunica lui D. ANGHEL

«...Parcă revăd portretele vechi... Triști și buni, privesc ochii bunicilor. Cercei de hurmuz atîrnă în urechile bătrînei, ochii sînt negri...»
(D. ANGHEL — *Ceasornicul bunicii*)

Dimitrie A. ANGHEL, tatăl poetului

«Vie, puternică, fantastică, se consuma inteligența ta... Necontenit pe drumuri și între două trenuri, acum aci și acum aiurea..., neodihnit și zbuciumat... O clipă de răgaz 'n-ai avut să-ți mîngîi copiii. Străini am crescut noi de tine.
(D. ANGHEL — *Tata)*

Conacul din Cornești — unde a copilărit D. ANGHEL.

Monumentul funerar de la Cornești al familiei ANGHEL.

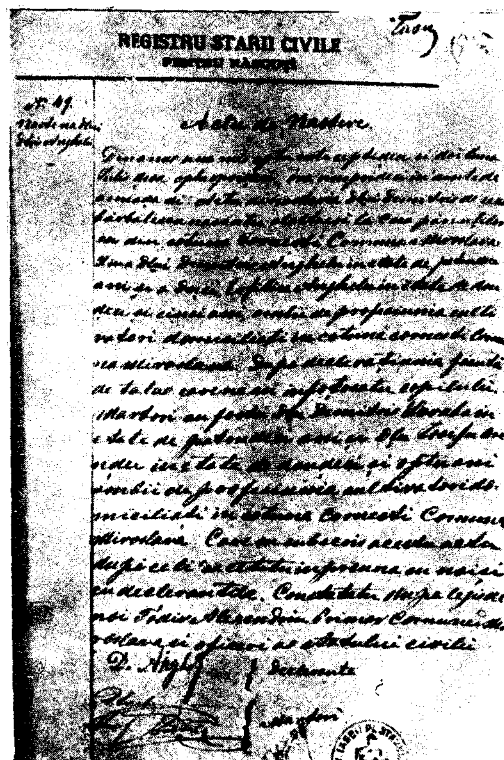
Erifilia (n. LEACRIS) — mama poetului.

«Şi tu erai duioasă, mamă... Puţinele cărţi ce au rămas de la tine, cu pagini însemnate pe margini, spun că ţi-era drag să visezi, povestesc că te-au încîntat şi pe tine vorbele sonore şi ritmata cîntare a versurilor.»

(D. ANGHEL — *Mama;* toate în vol. *Fantome*)

Actul de naştere al lui D. ANGHEL

REGISTRU STARII CIVILE

Casa din Iaşi (Str. Anastasie Panu nr. 16) a familiei ANGHEL.

C. D. ANGHEL şi Paul D. ANGHEL — fraţii poetului.

D. ANGHEL (dreapta), cu St. O. IOSIF.

«A. Mirea s-a născut în cafeneaua „Lorena", în **rue de l'École** *din Paris. Într-o seară, pe cînd eram în cafeneaua aceasta, Iosif și cu Anghel se apucară să traducă o poezie de Verlaine. După ea urmară altele...»*

(Sextil PUȘCARIU — *Călare pe două veacuri*)

D. ANGHEL (în centru), cu Victor EFTIMIU (în stînga) și E. LOVINESCU (mijloc).

D. ANGHEL într-un grup de scriitori, printre care M. SADOVEANU, Cincinat PAVELESCU, Emil GÂRLEANU, Sextil PUŞCARIU etc.

La Craiova — cu ocazia preluării direcţiei Teatrului Naţional de către Emil GÂRLEANU. Printre cei prezenţi — D. ANGHEL, V. EFTIMIU, E. LOVINESCU, Ion MINULESCU ş.a.

D. ANGHEL şi Natalia NEGRU.
«Şi ca dafinul acela bătrîn ce-şi păstra comoara lui..., aşa am închis şi eu acum în adîncul sufletului meu o fiinţă minunată, cu ochi albaştri, căreia îi voi închina toată poezia pe care simţurile mele au cules-o de-a lungul anilor...»

(D. ANGHEL — *Fata din dafin*, în vol. *Fantome*)

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU MORȚI

1166.

Dumitru Anghel

Martori

Ofițer stării Civile

Macheta artistică de *Mircea DUMITRESCU.*

M Ă R T U R I I

Al. MACEDONSKI

V. G. PALEOLOG

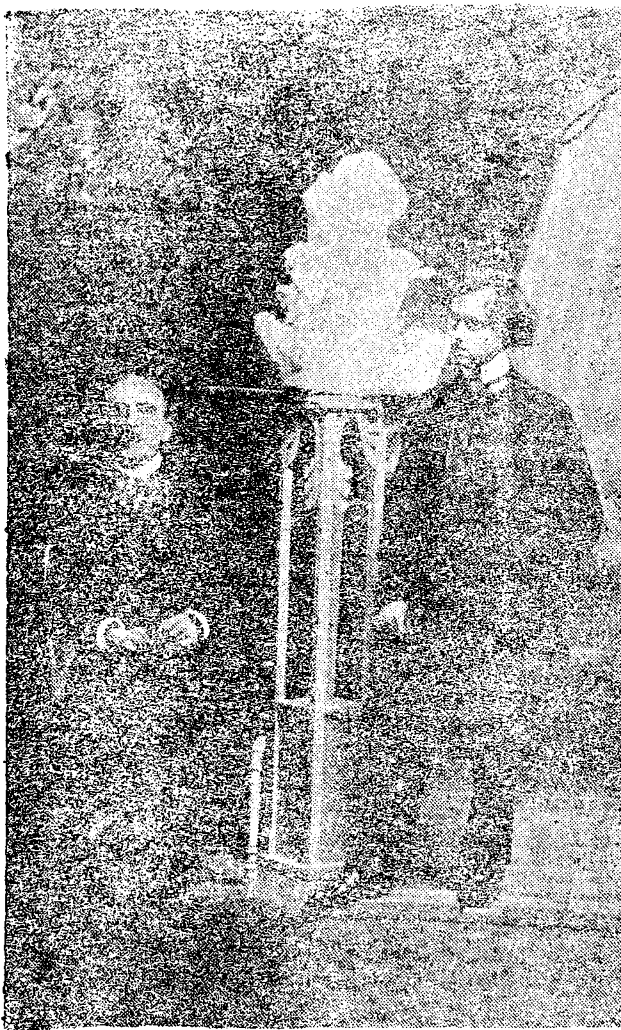
Evoçarea maestrului

ÎN „*UNIVERSUL LITERAR*" (NR. 16—17, 27 mai 1945, pp. 11—12), tînărul, pe atunci, Adrian Marino semna un interviu («convorbire») cu V. G. Paleolog despre cîteva «efemeride macedonskiene».

«Printre discipolii lui Macedonski, aflați în viață, dl. V. G. Paleolog face parte ca cea mai originală figură. Imaginați-vă o mască hirsută — nota, în continuare Adrian Marino — hasdeiană, o privire cu luciri neobișnuite, care țîșnesc de sub două sprîncene groase, un trup enorm, tăiat parcă din roca cea mai rezistentă, peste care hainele de-abia sugerează o linie rotunjită. Impresia fizică este de forță elementară, de masivitate, gesturile fiind largi, poruncitoare, iar vocea profundă, puternică». (*Efemeride macedonskiene. Convorbire cu d. V. G. Paleolog*, în „*Universul literar*", anul LIV, nr. 16—17, duminică 27 mai 1945, pp. 11—12.)

Chiar dacă, la senectute, vocea îi mai scăzuse, V. G. Paleolog a rămas, în continuare, în pofida anilor, același discipol «macedonskian» și mare prieten și exeget al lui Brâncuși, greoi la «forța fizică», dar mai sprinten ca o vioară la... forța minții. Dealtfel, Adrian Marino, în citatul articol din „*Universul literar*" (1945), a surprins acele cîteva trăsături care i-au rămas «definitive».

«Pe stradă, mergînd în bătaia vîntului, cu pălăria cu boruri largi, cu barba răvășită, imaginea sa devine de un pitoresc deosebit și oarecum straniu. Căci, încă o dată, este profund original profilul moral și fizic al acestui discipol macedonskian, călătorit în Franța și Anglia, care scrie studii despre Brâncuși, se interesează de problemele sinesteziei, elaborează plachete despre muzica lui Erik Satie, dar care face în

același timp figură de *gentleman-farmer* în comuna Corlate, Dolj, unde crește porci și totodată este preocupat de problema divinației și de viitoarea fuziune a artelor umanității » (*art. cit.*, p. 11).

Cine a fost V. G. Paleolog — în linii mari, se știe. Un portret biografic mai complet se găsește în — cum l-a numit Marin Sorescu — « larousse-ul oltenesc » al lui Florea Firan (*De la Macedonski la Arghezi*, Editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1975). De aici aflăm că V. G. Paleolog s-a născut la 23 septembrie 1891, « în comuna Izvoare, satul Corlate, județul Dolj ». Cu o tinerețe aventuroasă, cînd a fost « exmatriculat pentru atitudine neconformistă din toate școlile țării » și a devenit, pe rînd, « marinar, ziarist, bacalaureat în filosofie la Sorbona » și, apoi, student la Paris, « prietenul lui Macedonski, Modigliani și Brâncuși »; « agricultor, profesor de limbi străine și multe altele greu de cuprins într-o viață de om obișnuit ». A debutat în anii 1909—1910, în ziarele din București (*„Viitorul"*, *„Biruința"*, *„Vocea dreptății"*), unde, făcînd corectură de noapte, a publicat « poezii, recenzii, articole de atitudine și un pamflet antidinastic, *Sfîrșitul României*, în urma căruia este nevoit să părăsească țara ». Preocupat, deopotrivă, de arta plastică și de cea muzicală (publică, de pildă, o primă monografie *Constantin Brâncuși* în 1938, căreia îi vor urma altele, mereu completate, în 1947, 1967, 1977, și *Despre Erik Satie și noul muzicalism*, în 1945), dar și de literatură, în 1944 în — probabil — tiparnița sa de la Corlate, dă la iveală studiul *Imaginea poetică colorată la Alexandru Macedonski*. Apariția acestui articol (și, posibil, pregătirea celui următor: *Sinestezie, Cuvînt întors spre dovedirea d-lui prof. Șerban Cioculescu pe seama viziunei și audiției colorate în opera poetică a lui Al. Macedonski, cu o reproducere, după o fotogramă a vocalei „U" din volumul* Bläter Steine *de E. Jünger*, din 1946) i-a determinat pe atunci tînărul Adrian Marino și pe directorul publicației, Al. Ciorănescu, să publice acea « convorbire » cu..., căci, cum precizează A. Marino, amintirile lui V. G. Paleolog « îmi par a fi de o importanță deosebită, prin ineditul, precizia și abundența lor ».

Cu ajutorul acestor amintiri — spunea Adrian Marino în 1945 — este « posibilă reconstituirea, destul de completă, a perioadei 1909—1911, din viața poetului, aproape total necunoscută... » (*art. cit.*, p. 12). Iată, din aceeași gazetă, măr-

Mărturia unei dedicații

turia lui V. G. Paleolog, deosebit de interesantă pentru istoria literară:

« Aveam 16 ani şi eram corector de noapte la „Viitorul", cu 60 de franci pe lună. Publicasem o poezie în acest ziar şi, ieşind odată pe stradă împreună cu şeful meu, P. Locusteanu, ne-am întîlnit, din întîmplare, cu Alexandru Macedonski. Aflînd că sînt poet, Macedonski a spus lui Ghermani: „Să-mi aduci pe acest tînăr".»

Desigur, tînărul « poet » l-a însoţit pe Ghermani în « strada Telegrafului », la casa lui Macedonski, unde, în salon, « se afla o masă rotundă, pe care se găsea o oală de pămînt plină cu tutun ». Căci « în casa lui Macedonski, tutunul nu se termina niciodată ». Şi încă un amănunt deosebit de interesant:

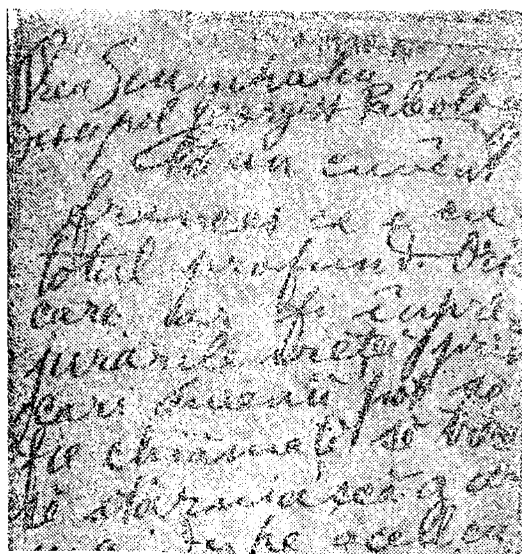
« Mobila era veche, desuetă, iar, la acea epocă, în 1909, cînd l-am cunoscut, „tronul" poetului nu apăruse încă. Trebuie să fi fost adus ceva mai tîrziu, după întoarcerea de la Paris. Eu nu l-am apucat».

În următoarele trei capitole ale interviului pe care i-l lua Adrian Marino, V. G. Paleolog aducea alte, nebănuit de preţioase, mărturii documentare. Despre: « cînd Macedonski a plecat la Paris », cu « fiul său Nichita şi [cu] poetul Oreste »; despre « invenţia lui Nichita » (« hîrtia sidefată ») — eşuată; despre piesa *Le Fou* a lui Macedonski; despre relaţiile cu « d-na Candiano-Popescu » şi cu actriţa Aristizza Romanescu (datorită căreia se pare că poetul a scris ciclul *Idilelor brutale*); despre familia Pillat şi rolul lui Ion la apariţia vol. *Flori sacre*: « Familia lui Ion Pillat nu vedea cu ochi buni prietenia tînărului poet cu Macedonski (*Florile sacre* s-au tipărit cu banii tînărului discipol), datorită faptului că aflase de existenţa unui anumit dosar de la Siguranţă. . . » (*art. cit.*, p. 12).

Aceste ample amintiri erau condiţionate de o « mărturie » a lui Macedonski însuşi. În ziarul „*Înainte*" din Craiova (din 23 mai 1965, p. 2) V. G. Paleolog publica, în facsimil, această mărturie pe care i-a dat-o, la Paris, în 1910, Al. Macedonski:

« Prea scumpului meu discipol Georgess-Paleolog
Este un cuvînt francez ce e cu totul profund. Oricare ar fi împrejurările vieţei prin cari oamenii pot să fie chiămaţi să treăcă, să stăruiască a urma dupe acell cuvînt şi urcînd tot mai sus pe scara simţirei să spună: *Quand-même* (orcum — *n.a.)*.
Cel puţin aşa m-am cercat şi má încerc să fac eu
Dă-ţi toată ânima

A. MACEDONSKI. »

După ce s-a întors la Bucureşti, după eşecurile suferite la Paris, Al. Macedonski i-a trimis tînărului său prieten fotografia alăturată cu dedicaţia:

« Genialului (?)
şi
scumpului meu
discipol V. Georgess-Paleologue,
trimisă ca
amintire lui,
la Paris,
din ḑile de
răstrişte
crude

Al. MACEDONSKI

Am primit această fotografie, din arhiva V. G. Paleolog, odată cu manuscrisul autograf al articolului *Mărturia unei dedicații*, apărut în vol. *Comentarii macedonskiene* (Editura „Minerva", București, 1971, pp. 115—119), de la soția lui Andrei Paleolog.

Acest articol — conferință ținută la Simpozionul „Zilele Macedonski" (Craiova, 11—17 mai 1970), ale cărui documente au fost publicate, cum ziceam, de Florea Firan în vol. *Comentarii macedonskiene* — a fost precedat de nenumărate ciorne privind plecarea și sosirea lui Macedonski la Paris, atmosfera literară a epoci și «greșurile» pe care «emirul» *Nopții de Decemvrie* le-a avut acolo. Publicăm aici cîteva fragmente mai descifrabile din aceste 20 de pagini (nenumerotate) care ne-au parvenit din arhiva V. G. Paleolog și care vor intra — spre a sta la dispoziția viitorilor cercetători, poate mai avizați decît noi — în arhiva Muzeului Literaturii Române.

Fănuș BĂILEȘTEANU

Mărturia unei dedicații

Pentru o mai de-a dreptul auto-psihografie a anului inițial de greș, 1910, ca și următorii alți doi, ai magistrului, de a cărui cîrmuire mă despinsesem prin o periculoasă *Vita Nuova* însemnată de destin, textul dedicativ următor slujește doar a confirma și omagia inegalabilul și impecabilul monument biografic ca și [pe] cel de critică a operei literare înălțate lui Al. Macedonski, cu iubire de subiect și cu devoțiunea adevărului obiectiv de Adrian Marino. [*Loc gol, ca un dreptunghi centrat: trebuia să urmeze, probabil, textul lui Macedonski, reprodus mai sus.*] Textul este psihografia obiectivă a stării sufletești a magistrului, de la exodul lui din 1910 în marea paradă a superficialelor vanități care era Parisul, aducător de glorie și de aur: obiectivele magistrului

...polii lui Macedonski,
d. V. S. Paleolog face
...nai originală figură. I-
...mască hirsută, hasdeia-
...cu lucîri neobișnuite,
...e sub două sprîncene
...enorm; totul parcă din
...rezistentă, peste care
...a sugerează o linie ro-
...sia fizică este de forța
...maestrului, gesturile
...runcitoare, iar vocea
...ernică. Pe stradă, mer-
...vîntului, cu pălăria cu
...cu barba răvășită, imo-
...de un pitoresc deose-
...straniu. Căci, încă oda-
...nd original profilul mo-
...acestui discipol mace-
...vitorit în Franța și An-

EXEGEZE MACEDONSKIENE

Convorbire cu d. V. G. Paleolog

glia, care scrie studii despre Brân-
cuși, se interesează de problemele
sinesteziei, elaborează plachete despre
muzica lui Erik Satie dar care face
în același timp figură de gentleman-
farmer în comuna Coriale, Dolj, unde
de crește porci și totodată este preo-
cupat de problema diutinei și de
viitoarea lucrare a artelor amenității.
Din citadela sa olteană descalecă
doar la rare și scurte intervale, aten-
ția cercetătorilor macedonskieni fiind
atrasă în această direcție odată cu
publicarea studiului despre Vilion...

... audiția colorată și
Alexandru Macedonski (...
194.). Ineditul document...
... [un capitol din ...
... transcris de Macedo...
...luri diferite), împreju...
această piesă a ajuns în ...
V. G. Paleolog, anumit...
biografice, până atunci ...
au ridicat o serie întreb...
me, care nu puteau fi lă...
de autorul studiului ami...
Cu acest sentiment de leg...
...itate biografică ne-am ...
...d-lui V. G. Paleolog, pr...
neașteptată sosire a d-nei ...
...curești.
În două convorbiri cu ...
V. Paleolog s-a purtat ...
perfect occidentală ...

45 de ani de la moartea lui Al. Macedonski

nostru în acea epocă, în întîia decadă a secolului, cînd Diaghilev cu mijloace [*cuvînt scris deasupra, indescifrabil*] și asiatice cucerea publicul francez, ca și leșinat de beția factice [*indescifrabil*], debussy-istă, d'annunziană [*indescifrabil*] Ida Rubinstein-iană, după ce cuteurigul de pe atunci răgușit al lui Chantecler pornise spre lesnicioasa regie de cucerire a Europei [*text indescifrabil*] biată galinacee aducătoare de ouă de aur.

*

Prăbușirea nu a avut decît un slab moment de pauză, [*cuvînt indescifrabil*] juvenil al tineretului dispunînd de antene care readuceau în actual meritele de mare poet național ale iubitului maestru care fără troica Pillat și Oreste, trei făgăduieli de prag nou dintre care doar cel dintîi a reușit să se impună cu eficiență [în] istoria literaturii noastre. Prin o editare de versuri auguste și [*indescifrabil*] de I. Pillat a *Cărților Albe*, Florile sacre ale lui Al. Macedonski, acest activ al Salonului literar din Str. Dorobanți fu importat marelui public, impunîndu-se prin inegalabila *Noapte de Decembrie*, repunînd în ecuație problema de întîietate a poeziei supreme românești — cumpăna fiind favorabilă întîietății poetului blestemat în afară de etica deformantă a portretului său moral.

Geometria acestui portret pare a converge spre un epicentru ce condiționează întregul complex nu numai spiritual, dar chiar corporeic al poetului care, după însăși definiția pe care el i-o dă dîrzeniei de a sta, de a rezista, de a fi, care nu este decît acest: Totuși! un *Or-cum* al lui a Fi, periheliu, clar azur și soare de aur fiind fost inima lui toată.

De aceeași vină organizatorică a ofensivei sale literare va suferi și acea capitalistă ndustrială a punerii în valoare comercială a invenției în fașa ei chimică: efectele optice de irizare a unor coloranți au suferit și marea iluzie a reușitei hîrtiei sidefate (in așteptarea ceremoniei mărgelelor artificiale — căci cele de cultură nu apăruseră încă singurele perlele [*indescifrabil*] Gablonz făcînd față cererilor de artificialitate).

Visele tandemului tatăl poet și fiul chimist se risipeau ca și resursele bănești, zi de zi măcinate de o viață trepidantă și costisitoare, dobîndite pe încredere de la limitata investiție de fonduri din partea D-nei Candiano-Popescu, și ea repede dezamăgită de greșul comercial care sta la temeliile investițiilor ei.

Dezamăgirea poetului fu și mai adîncă și mai dureroasă prin dezinteresul ce se arăta producției lui literare, piesa *Le Fou* lăsînd reci [*5 rînduri indescifrabile.*]

*

Unul contra tuturor ar fi trebuit să fie cel de al doilea cuvînt de aliniat acelui *Totuși*! același *Quand même*! pe care mi-l încredința magistrul tot ca pe un scut și o armă pentru înfruntarea viitorului. Fără să-mi dau seama umbra lor protectoare mi-a ocrotit întreaga mea viață.

George BANEA
în dialog cu
Yannis CHRYSTALLOPOULOS, III

XIII

Scumpul meu Yanni,

Aseară (6 april.) am primit scrisoarea ta din 25 martie. Am citit-o repede şi azi am recitit-o. Mă copleşeşte. Şi eu care am pregetat să-ţi mai scriu ca să nu te sufoc cu atîta vorbărie. De altfel, nu vezi că toate scrisorile mele sînt un fel de jurnale scrise mai multe zile de-a rîndul. Pui atîtea probleme, atingi atîtea chestii, încît eu de-abia frunzăresc şi răspund la puţine lucruri. Acuma am început să întrebuinţez creionul roşu, notez greşelile. Am să-i arăt frăţiorului tău, ca el să-ţi arate unde ai greşit. Dar să le iau pe rînd.

Mai întîi îmi pare foarte rău că ai trimes laxativele prin poştă. Complicaţii multe cu vama, reţeta, semnături, ştampile etc. Pe urmă, eu nu mai voiam să ştie soţia mea. Am să-i explic fratelui tău ce şi cum. Să ştii, *kalaki mu*, că, dacă eu ţi-am scris că sînt în absolută mizerie fiziologică, am pus srealitatea, n-a fost o simplă floare de stil.

Mai îmi pare rău că nu ţi-am scris şi de un stilou cu peniţa de aur. Dacă o avea fratele tău, i-l confisc. Mai voiam să te întreb şi de costul vieţii la voi, costul hainelor, al cămăşilor etc. Nu prea înţeleg cum vine chestia cu *dimotica* şi *catharevusa*. Ştiu din lectura scrisorilor lui Ion Ghica, în privinţa limbii greceşti, că şi în Grecia a bîntuit pe vremuri *purismul*, tendinţă echivalentă cu *latinismul* de la noi. Românii au scăpat de limba latinizată, datorită poeţilor şi scriitorilor noştri, fiindcă poeţii au nevoie de o limbă vie, nu de una artificială. Răposatul meu profesor de filologie romanică, Ovid Densuşianu, discutînd această chestiune spune: « Cum ar suna oare *Concertul în luncă* de Alecsandri, dacă în loc de: „în poiana tăinuită“, am spune: „În pratul abscons“? » Este ştiut că vorba « poiană » este slavă. Doar moşia contelui Lev Tolstoi se chema Iasnaia Poliana, iar « taină » a înlocuit europeanul *mystère*, a cărui origine poate să se urce pînă la greci. Las deocamdată la o parte comentariile filologice pentru a deschide iar o paranteză despre sănătatea mea. Sînt iar într-o deprimare sufletească. Tot cu crizele intestinale. Azi, 7 april, fiind în a opta zi de constipaţie, am luat în zori o jumătate de Brocelax, apoi pe la 8 trei bobiţe de Laxen, trimës de Dna Perpessicius, pentru că, cu o săptămînă înainte Brocelaxul nu avusese efect. Rezultatul: diaree cu imprecaţiile Herei de aici. Pentru că, să ştii, băieţele, că viaţa mea domestică e un infern. Nu mai am servitoare din lipsă de *hrimata*. Toate cad pe capul soţiei, bătrînă şi ea, cu un an mai tînără ca mine, deci lipsită de putere şi de bunăvoinţă. Fiindcă toate cad pe ea, mă grăbesc să declar că e obligată la lucruri scabroase, penibile, ea a decis că *numai o dată pe săptămînă* se resemnează la

astea. *C'est à prendre ou à laisser.* Că în felul ăsta îmi scurtează matematic zilele, ce bruma mai am de trăit, *macht nichts, elle s'en fiche comme de l'an quarante.* Aşa că vezi tu, Yanni băieţele, ce roză viaţă duc eu.

De aceea nu mai ştiu nici eu ce să mai zic şi ce să mai fac. Expediez asta chiar mîine. Poate, dacă n-o ţine-o prea mult Anastasia, îţi soseşte înainte de plecarea frăţiorului. Voiam să te scutesc de amănuntele penibile şi, desigur, inavuabile privitoare la sănătatea mea. Mă gîndeam să i le spun verbal fratelui tău, dar le-am dat drumul. Iar mă gîndesc şi iar mă gîndesc şi nu mai ştiu, zău, să mă tai. Nu mai ştiu ce e de făcut. Între foştii mei elevi de la Sava am mulţi medici. Unul chiar la Institutul de oncologie. Să mă examineze, poate o fi tot neoplasmă, de care a murit şi mama în 1943 şi apoi cele 2 surori mai mici a[le] mele.

Dar, să fac iar o digresiune filologică. Pe sora mea mai mare a botezat-o Atanasie Vulgaris, unul din mai mulţi fraţi greci, toţi bogaţi. Fiindcă pe o fată a lui o chema Panaiota, hai să-i dea şi soră-mi acelaşi nume. La ofiţerul stării civile însă, funcţionarul, nedumerit că numele i se părea pentru bărbat, n-a pus nici Pipina, cum, de altfel, i-am şi spus eu şi soră-mea cea mică. Ştii cîntecul grecesc: *Pipina mu, afro Plasti, agapia mu glikia* etc. — dar pînă la urmă i s-a înregistrat numele Pina, destul de urît, fiindcă pare bulgăresc. Şi tot fiindcă sîntem în filologie, ce înseamnă Bubulina, numele curtezanei din Creta? Mi-aduc aminte de o nuntă a unui grec de la noi, a lui Eracli Aslan. Eracli e Heracles, echivalentul grec al lui Hercules. Aslan e turc — leu. La nunta lui, fratele lui, Iancu, cînta la masa mare greceşte. Spunea: *Pai,pai, pai Stobulina, pai.* Şi termina, punînd o palmă la ureche, cu: *Ke be e he!* Aşa înţelegeam eu, neavînd habar de limba lui Homer, limba zeilor, cum îmi spunea moş Guliotti, profesorul meu de chimie şi fizică. Şi el era macedonean din satul Avdela. Venit apoi în Bucureşti, a fost pedagog la Sf. Sava cînd ilustrul Tache Ionescu era licean. Viitorul om de stat român l-a sprijinit apoi pe Guliotti toată viaţa. Şi acum, pentru încheiere şi schimbare a atmosferii, să completez catrenul ce-l vei găsi în *Zile de lazaret:*

«Haide, haide ghidelim
Bizim o daia,
Den su kammo tipotes,
Ma tin Pana Ya!»

Hristos anesti, pedaki mu,

Vechiul tău

G. BANEA

P. S. Omagii respectuoase Marigulei tale.

G. B.

XIV

Buc[ureşti] 9 aprilie 1966

Scumpul meu Yanni,

Mîine e Paştele, dar pentru mine este azi Crăciunul în persoana lui Lazăr, fratele tău, care a sosit de dimineaţă, întovărăşit de Traian Păun, fost elev al meu de la Brăila. Ce să mai spun? Lazăr a venit încărcat cu de toate şi cu cărţi, cu fructe coloniale, şi cu cămăşi, şi cu altele multe şi variate. Tocmai m-a nimerit într-un moment de mare deprimare sufletească. Îmi scad din ce în ce puterile fizice. Acum, dimineaţa, de abia m-am sculat şi spălat. Soţia mea m-a lăsat ani de-a rîndul să mă descurc singur, ea stătea şi mă privea. Rezultatul: am tot căzut, m-am lovit la cap şi am dat înapoi.

Acuma, după ce au ținut toate surorile un consiliu, au hotărît să mă ajute și la îmbrăcat și la dezbrăcat. Dar anii sînt ani și infirmitatea s-a tot agravat. Fiindcă am pornit pe calea mărturisirilor penibile, să le dau drumul la toate. Eu sufăr de colită cronică, cu fenomene sfincteriene. Mai pe șleau, nu pot să țin. Deci diareea este adevărata mea suferință. De aceea și consum mereu ciocolată, care e constipantă. Într-un sertar al biroului am o adevărată farmacie. Consum atîtea medicamente, încît mi-au produs urticarie. Medicamentul care combate asta e fenergam ori allergam ori romergam, dar și acesta are inconvenientul că te amețește, te blegește, că de-abia mai poți da din mîini. Ieri am luat o bobiță întreagă, urticaria mi-a trecut, dar pe urmă a fost vai și amar. De aceea am binecuvîntat brocëlaxul, că-mi evacua dintr-odată intestinele. Asta a fost la început. Pe urmă probabil că organismul s-a deprins cu el și a trebuit să mai iau și alte laxative, care, cîteodată, mi-au dat diaree. Știu o soluție și eu: *clisma*. Dar cine și cum? Una din cumnate mi-a spus că tot ele s-au sfătuit și au hotărît că, în cazul că voi fi declarat profesor emerit, cei 400 lei lunar să fie dați de 4 ori pe lună la un infirmier pentru clismă. Nu știu cum va fi în cele din urmă și cît oi mai putea dura și eu. Soluția ideală ar fi un om de serviciu permanent, dar cu ce să-l plătesc? Cu cei 200 lei lunar indemnizație pentru însoțitor, ordonanțați separat? Viața la noi e foc de scumpă. Trebuie să fii tare chibzuit și calculat. Eu nu beau, nu fumez, nu joc cărți, nu alerg după femei, *et pour cause*.

Duminică 10 april. Continui cu unu din creioanele tale. Tocmai voiam să te întreb cu ce condei scrii tu scrisorile cînd mi-ai prevenit întrebarea, trimițîndu-mi nu unul, ci șase și încă de toate culorile. Azi e Paștele. *Hristos anesti*, *kalaki mu!* Azi sînt mai bine dispus și această euforie a început de ieri, după sosirea lui Moș Crăciun. Acuma să trec la alta. Bine, *pedaki mu*, așa ne-a fost vorba? Mi-ai trimes atîtea lucruri și nici un ban! Obiectîndu-i lui Lazăr și accentuîndu-i că eu sînt superstițios și că darul unor lucruri ascuțite, plane, ca batiste, cămăși etc., aduc după sine *despărțire*, și cum eu nu mă împac în ruptul capului să ne despărțim. Lazăr a scormonit într-un fel de flaconaș din material plastic, rămas de la medicamente și în care țin moneda metalică, și-a luat cea mai mică monedă — 5 bani — a băgat-o în buzunar, declarînd că această plată simbolică ți-o va da ție. Să sperăm că așa va fi conjurat pericolul despărțirii. Scrisoarea asta i-o voi da lui Lazăr, ca să n-o mai dau prin Poștă. Voiam să-ți spun că ar fi bine să-i scrii tu lui Bălan în legătură cu traducerea din Kazantzakis. Eu i-am spus la telefon, i-am și scris. El a zis da, dar cum el a tras încoace și încolo și cum e greu din prima la telefon, am să-i spun lui Lazăr de ce eu sînt de părere că n-ar strica și o vorbă din partea ta. Adresa lui: Inginer Ștefan Bălan, București, str. lt. Negel 59, raionul Lenin. Scrisoarea asta va trece *sigur* și pe la Anastasia, deci...

Acum nu știu cum și cu ce să răspund la atîta filotimie din partea ta. Cele 2 cărți ale mele sînt gata și te așteaptă. Pe lîngă ele mai vreau să pun vreo cîteva, numai să vrea Lazăr să se încarce cu atîtea. Și bineînțeles că pe deasupra și vreo două manuscrise ale mele *(Orèia* și *Episod)*. Cum ți-am spus, Lazăr va trece joi ori vineri să le ia. Deocamdată, pa!

Luni 11. Ți-am mai pregătit încă vreo cîteva cărți. Pe lîngă cele 2 cărți ale mele, mai pun încă și altele în franceză și cred că de Radu Tudoran una ori două. Te mai rog, *pedaki mu*, la prima ta scrisoare adaogă o foaie pe care caligrafiază toate literele alfabetului grec, majuscule, minuscule, de mînă și de tipar, cu echivalentul lor în alfabetul latin.

Marți 12. M-am uitat în abecedar. Într-adevăr, ingenioasă metodă de a preda copiilor elementele învățăturii. Și cînd te gîndești că eu sînt om bătrîn, dar nu ajuns în mintea copiilor. Ah! de-aș putea să mai trăiesc încă puțini ani, nu mulți, doar cîțiva. Dar sumbru de tot îmi apare viitorul! Parcă tot aștept ceva; ceva, dar nu bun. O fi aia cu coasa? *De xevro, pulaki mu!*

Hristos anesti che na zasis na procopsis.

G. BANEA

XV

Buc[urești], 13 aprilie 1966

Psihi mu Ianni,

Pe lîngă scrisoarea ce am introdus-o în plicul mare cu manuscrise mai adaog și pe aceasta, scrisă pe o hîrtie mică, într-un plic mic, după cum ai remarcat tu odată în răspunsul tău, fiindcă eu, atunci, în lipsă de hîrtie și plic, am luat unul din cele cu care junele Panaitescu îl pricopsise pe Perpessicius, dar pe care acesta le-a refuzat și cu care junele m-a pricopsit și el, la rîndul lui pe mine.

Vreau să subliniez că azi sînt mai senin și limpede. Am dat cumnatului meu avizul de sosirea laxativului. Cred însă că nu o să i le libereze, deoarece medicul semnatar de la o policlinică pentru studenți și rîndul trecut numai după multe tîrguieli și discuții i l-a dat.

Dacă refuză o să ți-l trimeată înapoi în Grecia. Nu-i nimic, dragul meu. Eu îți mulțumesc ca și cînd l-aș fi primit.

Am tot telefonat la Păun, unde a tras Lazăr, dar degeaba. Nu erau acasă. Plecaseră în haiducie chiar din ziua întîi de Paști. A doua zi, adică ieri, n-a mai răspuns nimeni. Azi n-am telefonat deloc pînă acum. Aștept mîine pe Lazăr, ca să-i dau ce ți-am pregătit. Am pus, pînă acum, o carte a lui Radu Tudoran, apărută în 1944, *Întoarcerea fiului risipitor*. După mine este cea mai bună din toate cîte le-a scris el. Mai pun să se caute și *Toate pînzele sus*, capodoperă a romanului de aventuri. O am, dar nu știu prin ce colț e ascunsă.

Aceeași zi. Cumnatul meu a fost la oficiul medicamentelor și l-a convins pe funcționarul respectiv numai menționînd că eu sînt și *profesor*. Profesor? Dar de ce n-a scris pe pachet și asta? Pe urmă i-a dat aprobarea. Așa că le voi avea, totuși laxativele. *Epharisto!* Mi-am socotit scrisorile primite de la tine. Începînd din 4 oct[ombrie] 1965 pînă la 25 mart[ie] 1966, în total 8 scrisori. Le pun deoparte. Te pomenești că după moartea mea ajung la Muzeul de literatură, unde, actualmente, e director Perpessicius. Am pus în plic și prima versiune a prefeței de la documentarul la care lucrez. O să te sufoc cu atîta literatură fabricată de mine. Dar ce să-ți fac, băiete, dacă n-ai avut de lucru și m-ai stîrnit. Cele două cărți ale mele sînt ceea ce am putut găsi la anticari. Adaosurile sînt de mine făcute, sublinierile nu. Am mai pus și un volum de Eminescu. Sînt îngrijat dacă mai vine Lazăr pe la mine. N-aș vrea să nu-ți trimet nimic.

Pedaki mu, tot n-am avut cu nici un copil. Te rog acceptă să te socotesc pe tine fiul meu. Și spune-mi cum se spune pe grecește *fiu*.

Joi 14. Am vorbit acum la telefon cu Lazăr. Trece și pe la mine în drum spre Ploiești. Nu știu dacă o să vrea să se încarce cu atîtea cărți. Și mi-ar părea tare rău să refuze ceva. Aș vrea să-ți dau tot ce am în bibliotecă, fiul meu de departe, dar sufletește atît de aproape, parcă prezent. Ce mult aș vrea să vin și eu în Grecia, să trăiesc și eu într-o țară liberă.

Cu cele mai călduroase sentimente te îmbrățișez, scumpul meu băiețel.

G. BANEA

P. S. Omagii respectoase Doamnei Maria

G. B

(Text îngrijit de Aurel SASU)

A. UBICINI

O altă epistolă către A. D. XENOPOL

LA 30 OCTOMBRIE 1883, DE LA VERNON sur Brenne, unde se afla, Ubicini îi scria din nou lui Xenopol; aştepta acum să-i vină de la Paris un număr din *„Revue historique“*, unde apăruse un articol despre Rösler, la care istoricul român se referise într-o scrisoare anterioară; aştepta, de asemenea, să primească un număr din *„Revista română“*, cu un studiu al lui Xenopol [1]. Intrînd în amănunte de istorie veche a României, îl încunoştiinţa pe Xenopol că îi erau cunoscute fragmentele din Tertulian şi Justinian pe care i le recomandase cel din urmă şi, referindu-se la însemnătatea ştiinţifică a elucidării « problemei creştinării Daciei », îl ruga pe Xenopol să-i procure o lucrare apărută la Bucureşti, în 1878, sub titlul — în româneşte, reprodus şi în originalul scrisorii — *Crescinismul în Dacia şi crescinarea românilor, compusă după documente străine şi naţionale*, apar ţinînd lui G. Enăceanu. [2]

Deosebit de interesantă este însă partea acestei scrisori în care publicistul francez, la cererea lui Xenopol, îşi exprima părerea asupra Revoluţiei de la 1848 — chestiune comentată, cum am văzut, şi în scrisorile adresate lui Ion Ghica — şi implicit asupra capitolului respectiv din cartea istoricului român, pe care acesta i-o trimisese, *Războaiele dintre Ruşi şi Turci şi înrîurirea lor asupra ţărilor române*. « În ce priveşte întrebarea pe care mi-aţi făcut onoarea de a mi-o adresa, privind rolul jucat de d-nii Rosetti şi Brătianu în timpul şi după revoluţia de la 1848 — scrie Ubicini — cu vă voi răspunde fără ezitare: nu, nici unul, nici altul

---

[1] Cf. Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse., Corespondenţă, S 60 (2)/LXXXIII.

[2] Vezi titlul exact al acestei lucrări, în Ghenadie Enăceanu, *Din istoria bisericească a românilor. Crescinismul şi crescinarea Românilor. Compusă dupre documentele streine şi naţionale*, Tipografia Curţii, F. Göbl, 1878, VIII + 249 p.

nu erau partizani ai Rusiei...»[3]. Şi publicistul francez precizează că i-a cunoscut bine pe fruntașii radicali, din epoca de la 1848 și a emigrației, urmărindu-le activitatea de-a lungul timpului. Fusese uneori în dezacord cu ideile sau cu «procedeele» lor, dar niciodată nu se îndoise de bunele lor intenții, adică de patriotismul lor. El apreciază că sinteza realizată de Xenopol asupra Revoluției de la 1848 din amintita lucrare prelua părerile nedrepte asupra radicalilor formulate de Heliade în cunoscutele sale *Memorii* asupra revoluției.[4]

Respingînd ca o «prejudecată» considerentele asupra radicalilor ce veneau dinspre Heliade, Ubicini amintea că îl cunoscuse bine și pe autorul *Memoriilor* și considera că acestea din urmă sînt mai degrabă «pamflete» decît o reconstituire obiectivă a evenimentelor, autorul lor, obsedat de pericolul țarismului — altfel real în epoca de la 1848 —, văzînd pretutindeni, în cei din jur, «persecutori și trădători». Publicistul francez îl compara pe Heliade, sub raportul acestei slăbiciuni, cu celebrul J. J. Rousseau.[5]

Exprimîndu-se cu rezerve și asupra scrierilor lui Elias Regnaula[6], în ce privește aprecierile cu privire la Revoluția română de la 1848, Ubicini îl invita pe Xenopol să-l viziteze în Franța, prilej cu care ar fi putut să-i comunice «o mulțime de documente foarte interesante asupra oamenilor și faptelor acestei epoci». Cu politețe și moderație, în acest context, el își exprimă regretul de a nu fi văzut citată în opera lui Xenopol propria sa lucrare despre români, *Istoria provinciilor române* (de fapt, corect, *Provinces d'origines roumaine*), publicată cu aproape trei decenii în urmă și pe care, în orice caz, i-o recomanda istoricului român, pentru a găsi în ea, mai ales pentru epoca de la 1848, «indicații mai sigure, în orice caz mai sincere».

Desigur, dialogul Ubicini — Xenopol privind Revoluția română din 1848 și rolul jucat în ea de radicali capătă o anumită semnificație dacă avem în vedere contextul în care el se desfășoară și în care a apărut în anul 1880, la Iași, lucrarea lui A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române*, al doilea volum cuprinzînd capitolul în discuție privind Revoluția pașoptistă — prima din seria analizelor făcute de marele storic acestui eveniment.

La o dată cînd — în urma războiului de independență din 1877—1878 — se ajunsese la o anumită tensiune în relațiile româno-ruse, cînd actul reînstrăinării acelor trei județe de peste Prut — în urma prevederilor tratatului de la Berlin — întreținea o anumită stare de spirit, nu puțini au fost publiciștii care suspectînd — pe nedrept, evident — intențiile, politice ale fruntașilor radicali aflați la putere n anii 1876—1878, învinovățindu-i — iar pe nedrept — de a nu fi fost suficient de prevăzători în ceea ce privește scopurile expansioniste ale țarismului, în același timp, ei, publiciștii, și-au reamintit de tinerețea fruntașilor radicali, de rolul jucat de ei în Revoluția de la 1848. Să amintim aici că M. Eminescu — nu în cîteva, ci în numeroase articole din „*Timpul*" — cu stilul său de neîntrecut polemist în ordine politică, își aruncă săgețile incendiare direct asupra fruntașilor radicali, refuzîndu-le orice merit în cîștigarea independenței, aceasta în numele cunoscutului rapt teritorial petrecut în răstimpul guvernării lor. Și tot Eminescu scrie, cu patimă, la data apariției lucrării lui Xenopol, despre «bănuiala că d. C. A. Rosetti n-a fost la '48 decît un agent rus cari s-a amestecat în revoluție pentru a o trăda».[7]

La rîndul său, A. D. Xenopol în *Războaiele dintre ruși și turci* — prima din seri sintezelor de anvergură realizate de el —, apărută în 1880, recurgînd în primul rînd la cunoscuta lucrare a lui Heliade, *Mémoires sur l'histoire de la régéneration roumaine*, publicată la Paris în 1851, cum am observat deja, contura o imagine negativă asupra rolului jucat de fruntaș radicali în cursul Revoluției de la 1848. Ori în acest caz din urmă — deși Xenopol nu se,

---

[3] Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse, Corespondență, S 60 (2)/LXXXIII.

[4] Vezi *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris 1851, 408 p.

[5] Reamintindu-și de una din poreclele lui Heliade din anii exilului, Rusu-el-iad-é, publicistul recurge la un joc de cuvinte: «D-l Russo (Rusu-Heliade) era un discipol fervent al maestrului (adică al lui Rousseau)».

[6] Vezi Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855.

[7] Pentru amănunte, vezi articolul nostru, *Un cărturar francez, A. Ubicini, despre etnogeneza românilor*, în „*România literară*", an XX, nr. 9, din 26 februarie 1987, p. 21.

voia angajat în politica curentă — legătura cu prezentul era transparentă.

Într-un fel, opera lui Heliade, *Mémoires*, pe care Ubicini pe bună dreptate o considera subiectivă, aparţinînd prin excelenţă genului polemic, răspundea pe deplin acelei anumite stări de spirit a anilor 1878—1880 la care ne referim; şi A. D. Xenopol a redactat capitolul din lucrarea sa despre Revoluţia din 1848 într-un spirit „heliadist". Oricît am aprecia spiritul pozitivist modern al tînărului istoric, meritele sale în direcţia obiectivităţii ştiinţifice, nu putem să nu găsim — în capitolul său despre 1848 din vol. II al lucrării citate — toate, sau aproape toate, acuzele — nedrepte — aduse de Heliade camarazilor săi de luptă de la '48: C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu.

Nu este locul, desigur, să ne oprim aici la cauzele suspiciunilor care au planat asupra poziţiei politice a fruntaşilor radicali, începînd mai ales de la data apariţiei *Memoriilor* lui Heliade, dar paradoxul este evident; căci primul dintre cei vizaţi, încriminat de a fi «agent al Rusiei», C. A. Rosetti, nu este altul decît unul dintre cei mai virulenţi critici ai ţarismului din epoca paşoptistă, autorul cunoscutului studiu din 1853, *Rusia*, publicat în nr. 2 al „*Republicii Române*", apărut la Bruxelles — studiu de amplă şi profundă analiză a racilelor ţarismului, stigmatizînd şi condamnînd — cum puţine lucrări din epocă au făcut-o — ţelurile expansioniste ale Rusiei ţariste.

Cauzele suspiciunilor — nedrepte, adesea aberante — trebuie să fie căutate nu numai în chiar popularitatea unei cărţi ca cea a lui Heliade, ci, mai ales în împrejurările politice — conjugate cu lupta politică internă — împrejurări care — aşa cum subliniam mai sus, referindu-ne la anii următori războiului de independenţă — uneori impun o anumită stare de spirit, care, la rîndul ei, reclamă jertfe cu orice preţ. Dar, încă odată, asupra acestor cauze nu este locul, de fapt, să insistăm aici!

Eruditul francez, A. Ubicini, în orice caz, are dreptate cînd apără pe fruntaşii radicali şi respinge prezentarea făcută de Xenopol într-adevăr după Heliade, confirmînd istoricului ieşean propriile sale îndoieli — din 1883 — asupra obiectivităţii ştiinţifice în analizele întreprinse anterior.

Nu ştim care a fost efectul imediat al părerilor lui Ubicini la care ne-am referit. Sigur este însă că în lucrările de sinteză următoare ale lui Xenopol — vol. 6 din *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, publicat în 1893, apărut la această dată şi ca lucrare separată, sub titlul *Istoria contimporană a poporului român*, ca şi în vol. 2 din *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, text prescurtat al sintezei, publicat la Paris în 1896 — prezentarea rolului fruntaşilor radicali în Revoluţia de la 1848 este vizibil modificată, în sensul înlăturării suspiciunilor heliadiste, aceasta şi în raport cu extinderea ariei surselor de informaţie (de pildă, din 1890, era folosită corespondenţa lui I. Ghica cu N. Bălcescu). Între altele, în aceste noi variante nu se mai scrie despre rolul lui Rosetti şi al Brătienilor de «provocatori» ai revoluţiei în scopul intervenţiei ţariste, despre rolul lor în comploturile din 19 şi 29 iunie 1848, despre spiritul «aventurist» al radicalilor etc.; pe de altă parte, rolul de excepţie al lui Heliade este mult micşorat, în schimb figura lui Bălcescu capătă o prezentare adecvată şi altele.

Memoriile lui Heliade au continuat, fireşte, şi după această dată, să constituie una din sursele de bază ale analizelor lui Xenopol, fără însă ca ele să copleşească viziunea autorului asupra evenimentelor relatate, precum în lucrarea din 1880. În general, *Memoriile* lui Heliade au constituit o operă de largă circulaţie în deceniile următoare apariţiei lor; ele au suscitat de la început un interes deosebit, din anii exilului, au stîrnit vii dezbateri, pe măsura trecerii timpului, şi prin calităţile literare ale textului, continuînd să fie citite cu un oarecare interes, să sugereze reflecţii sau întrebări.

În ceea ce îi priveşte pe fruntaşii radicali de la 1848, aici în discuţie, trebuie observat că cel puţin în zilele noastre — la capătul constituirii unui important tezaur documentar despre '48 — lor li s-a făcut cuvenita dreptate, cel puţin în privinţa rolului important jucat în revoluţia

pașoptistă — o dreptate pe care o reclama A. Ubicini, în 1883, în corespondenţa lui cu A. D. Xenopol.

Cercetătorul din zilele noastre se poate lipsi de schema interpretativă propusă de Heliade în opera sa —, o operă istorică și literară care, oricum, rămîne mereu de citit cu viu interes, deși plină de chinuitoare obsesii — care îl făceau să vadă pretutindeni, cum se exprima Ubicini, «persecutori și trădători» în solda dușmanilor, plină de aprecieri subiective și adesea nedrepte la adresa unor tovarăși de luptă de la '48, aceasta nu este mai puţin opera unui mare scriitor, totodată a unui gînditor politic de incontestabilă originalitate.

În octombrie 1883, la data scrisorii la care m-am referit, adresată lui A. D. Xenopol, A. Ubicini era concentrat asupra proiectelor sale de istorie a românilor și, în orice caz, elaborarea unei istorii a Revoluţiei române de la 1848 constituia, se pare, un proiect mai realist, pe care publicistul francez ar fi reușit să-l ducă la bun sfîrșit. Dar moartea l-a surprins curînd în plin acest proces de creaţie, la 27 octombrie 1884, la Vernon sur Brenne, în urma sa rămînînd, pe lîngă scrierile publicate, numeroase manuscrise elaborate de-a lungul vieţii. Ulterior, cu ajutorul unui fond alocat de Adunarea Deputaţilor — în urma intervenţiei pe lîngă C. A. Rosetti a văduvei lui Ubicini — o parte a acestor manuscrise, cele privind partea de istorie veche, au fost publicate de G. Bengescu, la Paris, în 1886, sub titlul *Les origines de l'histoire roumaine* — una dintre primele sinteze asupra istoriei vechi a românilor care înscria contribuţia lui Ubicini pe linia lucrărilor lui B. P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, A. D. Xenopol însuși.

Lui A. D. Xenopol i-a fost dat să continue într-un fel dialogul cu Ubicini, recenzînd lucrarea amintită mai sus, cu aprecieri pozitive, cu acest prilej omagiind pe publicistul francez — corespondentul său din anii anteriori — ca «pe unul din cei mai călduroși apărători ai intereselor românilor în Apus», ca pe un «nobil bărbat», a cărui memorie urma să rămînă «scumpă poporului românesc». [8]

Nicolae ISAR

[8] Cf. *„Voinţa naţională"* din 8/20 februarie 1887, p. 1.

II

Vernon sur Brenne
Inde et Loire
30 octob. 83

Monsieur,

J'ai fait demander à Paris et j'attends prochainement le cahier de la „Revue historique“ *dans lequel a paru l'extrait relatif a Rösler dont vous me parlez dans vôtre lettre du 5. Je recevrai avec plus de plaisir encore les no. de la* „Revista“ *contenant le fin de votre travail si intéressant et si complet.*

Je connaissais deja d'après la „Magazin istoric“ *le passage de Tertullien et la* Novelle *de Justinien, que vous voulez bien me signaler. C'est bien peu pour élucider l'importante question de la Christianisation de la Dacie. Je trouve dans mes notes la mention d'un ouvrage que serait été publié en 1878 à Bucarest sous ce titre:* Crescinismul în Dacia și crescinarea românilor, compusă după documente străine și naționale, *par G. Enaceanu. Ne le connessez-vous point?*

Je joins ici la copie du passage de M. Fotis dont je vous parfais dans ma précédente lettre. L'assertion, vous le voyez est très nette; reste à savoir si elle est justifiée.

Pour ce qui est de la question que vous faites l'honneur de m'adresser, relativement au role joué par Mm. Rosetti et Bratiano pendant et après la révolution de 48, je vous repondrais sans hésiter: non, ni l'un, ni l'autre n'étaient partisans de la Russie, et s'ils ont fait de fa politique russe (j'entends par là, s'il leur est arrivé de servir les intérêts de la Russie), ils l'ont fait sans le vouloir et sans le savoir. Depuis le commencement de la Révolution, alors que j'étais secrétaire du gouvernement provisoire, puis de la lieutenance princière jusqu'à la rentrée des exilés dans le pays, en 1857, alors que ma maison à Paris était comme le quartier général de l'émigration roumaine, je ne les ai presque point perdues de vue. J'ai pu me trouver en desaccord avec eux dans plusieurs circonstances et sur divers points blâmer leur attitude, leurs procédés; je n'ai pu que rendre justice à leurs intentions. Il me semble, Monsieur, que cette justice ne leur a pas été tout à fait rendue par vous. Votre chapitre sur la Révolution de 48, pour lequel vous voulez bien faire appel à mon jugement, me parait porter la trace de certaines préventions dont on retrouverait aisêment la source dans les ouvrages que vous avez consultés, et que vous n'avez pas eu le loisir ou les moyens de contrôler.

Les Mémoires *et les autres écrits d'Heliade auxquels vous vous référez de préférance, ne sont que les pamphlets, donc l'auteur (que j'ai beaucoup connu) encourrait le blâme le plus sevère, s'il n'avait été depuis longtemps atteint de la même maladie que Rousseau, qui lui faissait voir par tous des persécuteurs et des traîtres. Mr. Russo était un disciple fervent du maître. Quant à Elias Regnault, introduit par Billecocq (que personne ne prenait au serieux) dans le petit cénacle, complètement étranger aux choses qu'il avait entrepris, de raconter, il n'était et ne sauvait être qu'un écho.*

Si jamais vous me faites, Monsieur, l'honneur de me visiter dans ma campagne de Touraine, je pourrai vous communiquer une foule de documents bien curieux sur les hommes et les choses de cette époque. Permetez-moi, cependant, d'exprimer le regret que vous n'ayez pas eu sous la main l'Histoire des provinces roumaines, *que j'ai publiée, il y a tantôt trente ans, dans la collection de l'*Univers Pittoresque *de Didot. Vous y auriez trouvé, du moins pour la période contemporaine (le reste, composé avec des matériaux de seconde et de troisième main est très défectueux), des indications plus sûres et en tout cas plus sincères que celles que vous avez eu à votre disposition.*

Veuillez me croire, Monsieur, votre très obéissant et dévoué serviteur,

A. UBICINI

[Biblioteca Academiei Române, Serv. Msse, Corespondența S60(2)/LXXXIII]

II

Vernon pe Brenne
Inde și Loara
30 octombrie 83

Domnule,

Am cerut de la Paris și aștept în scurtă vreme caietul din „*Revue historique*“ în care a apărut extrasul privitor la Rösler, despre care vorbeați în scrisoarea dumneavoastră din 5. Aș primi cu și mai mare plăcere numerele din „Revistă“ conținînd sfîrșitul lucrării dumneavoastră, atît de interesantă și de completă.

Cunoșteam deja, după „*Magazinul istoric*“, pasajul din Tertulian și *Novela* lui Justinian, pe care ați binevoit să mi le semnalați. E prea puțin pentru a elucida importanta problemă a trecerii la creștinism a Daciei. Găsesc în notele mele mențiunea unei lucrări care ar fi fost publicată în 1878 la București, sub următorul titlu: *Crescinismul în Dacia și crescinarea românilor, compusă după documente străine și naționale*, de către G. Enăceanu. Nu o cunoașteți?

Alătur aici copia pasajului din M. Fotis despre care vă vorbeam în scrisoarea mea precedentă. După cum vedeți, afirmația este foarte categorică; rămîne de văzut dacă ea este justificată.

În ceea ce privește întrebarea pe care îmi faceți onoarea să mi-o adresați referitor la rolul jucat de d-nii Rosetti și Brătianu în timpul și după revoluția din 48, voi răspunde fără nici o ezitare: Nu, nici unul, nici celălalt nu erau partizani ai Rusiei și, dacă au făcut politică rusă (înțeleg prin aceasta dacă li s-a întîmplat să servească interesele Rusiei), ei au făcut-o fără să vrea și fără să știe. De la începutul revoluției, pe cînd eram secretarul guvernului provizoriu și apoi al locotenenței domnești, pînă la reîntoarcerea exilaților în țară, în 1857, atunci cînd casa mea de la Paris era ca și cartierul general al emigrației române, aproape că nu i-am pierdut din vedere. Eu am putut să mă aflu în dezacord cu ei în mai multe împrejurări și să dezaprob atitudinea, metodele lor, în diverse puncte; n-am putut însă decît să recunosc dreptatea intențiilor lor. Mi se pare, domnule, că această dreptate nu li s-a făcut de către dumneavoastră întru totul. Capitolul dumneavoastră privind Revoluția din 48, pentru care binevoiți să apelați la aprecierea mea, mi se pare că poartă urma anumitor prejudecăți, al căror izvor poate fi regăsit cu ușurință în lucrările pe care le-ați consultat și pe care nu ați avut răgazul sau mijloacele de a le controla.

Memoriile și celelalte scrieri ale lui Heliade, la care vă referiți cu precădere, nu sînt decît pamflete, deci autorul (pe care l-am cunoscut foarte bine) atrăgea asupra sa blamul cel mai sever, dacă n-ar fi fost atins de multă vreme de aceeași boală ca Rousseau, care-l făcea să vadă peste tot numai persecutori și trădători. Domnul Russo era un discipol fervent al maestrului. În ceea ce-l privește pe Elias Regnault, introdus de Billeccoq (pe care nimeni nu-l lua în serios) în micul cenaclu, complet străin de lucrurile pe care voia să le relateze, el nu era și nu putea să fie decît un ecou.

Dacă mi-ați face vreodată, Domnule, onoarea de a mă vizita la mine la țară în Touraine, aș putea să vă comunic un mare număr de documente foarte interesante asupra oamenilor și faptelor din acea epocă. Permiteți-mi totuși să-mi exprim regretul că nu ați avut la dispoziție *Istoria provinciilor române* pe care am publicat-o în urmă cu aproape 30 de ani în colecția *Universul pitoresc* de Didot. Ați fi găsit cel puțin pentru perioada contemporană (restul, compus cu materiale de mîna a doua și a treia este foarte defectuos) indicații mai sigure și în orice caz mai sincere decît cele pe care le-ați avut la dispoziția dumneavoastră.

Vă rog să credeți, domnule, că sînt slujitorul dumneavoastră foarte supus și devotat,

A. UBICINI

Sully PRUDHOMME

O scrisoare către Vasile ALECSANDRI

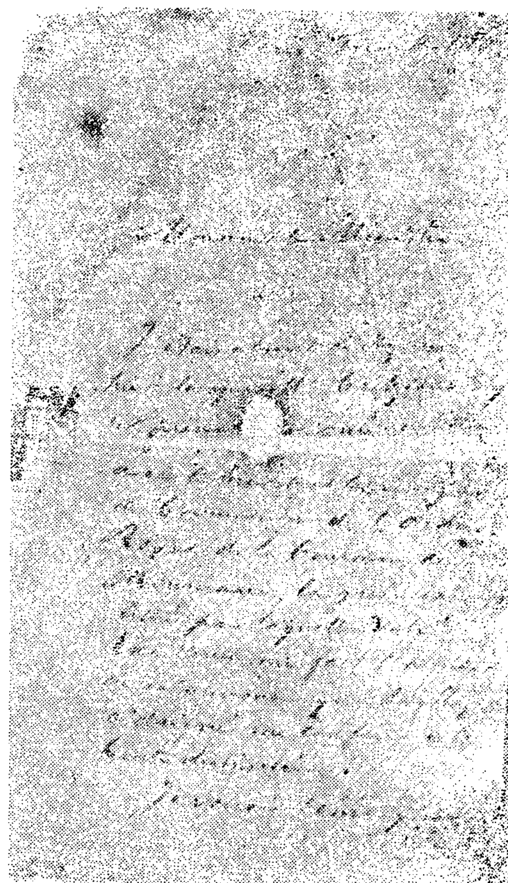
ÎN ANUL 1901, CÎND SULLY PRUDHOMME (1839–1907), cel dintîi dintre scriitorii lumii, a primit distincția pentru literatură a Fundației Nobel, premiul era încă nerodat. Oscilațiile, diagnosticele precare care au făcut ca mulți dintre beneficiarii augustului premiu, ajunși pe creasta cea mai strălucitoare a gloriei și notorietății, să treacă apoi lent, dar irevocabil, în peisajul de fundal al vieții culturale, erau numeroase.

Admirat pentru precizia stanțelor, limpezimea și eleganța desfășurării sale lirice, Prudhomme realizează o poezie de fine detalii arhitecturale, intelectualistă, încadrîndu-se în parnasianismul canonic al ultimei părți a secolului trecut. Deși înaltele foruri intelectuale ale vremii n-au fost deloc zgîrcite cu notarul-poet (care devine membru al Academiei Franceze în 1881, iar în 1901 i se decernează, așa cum spuneam, cel dintîi Premiu Nobel pentru literatură), opera sa — monument de virtuozitate formală mai degrabă decît depozitara unei autentice substanțe poetice — a trecut treptat într-un plan secund al istoriei culturale.

Menționat în marile sinteze de istorie literară ale vremii (în frunte cu cea a lui Lanson), el este ulterior fie ignorat (Pierre de Boisdeffre), fie taxat, poate cu prea multă asprime, drept « conformist cuminte, un burghez limitat și prudent » (Thibaudet).

Totuși, deși supraestimarea de care s-a bucurat în viață i-a făcut, în fond, un deservciu proiectîndu-l printr-un firesc recul pe un palier valoric inferior celui meritat, opera sa nu este lipsită de virtuți reale, iar prezența lui printre « nemuritori » și în fruntea, cronologic vorbind, contingentului de laureați Nobel, va face să se vorbească în continuare de el.

Încă de la sfîrșitul secolului, deci încă înainte de a primi premiul, Sully Prudhomme era cunoscut țării noastre, pentru merite pe care primul său traducător — A. Steuerman — le afirmă în prefața volumului de poezii tradus: « De o sinceritate incomparabilă „cel mai puțin sensual și mai precis dintre poeți“ (Jules Lemaître) și „cel mai filosof dintre poeți“ (Guyau) își lasă impresia vie a unei adînci simțiri și a unei mîngîietoare înțelepciuni. El întrunește în vasta sa operă înălțimea de vultur a lui Hugo cu blîndețea dulce a lui Lamartine, magica pornire a lui Shelley sau Heine cu duioasa resemnare a lui Verlaine: este un izvor de poezie... *„où tremblent toutes les douleurs“* »*.

---

* Sully Prudhomme *Poezii*. Traduceri libere în versuri, precedate de portretul autorului și o prefață de A. Steuerman. Biblioteca de popularizare pentru literatură, știință și artă, Craiova.

Acestea sînt, desigur, motivele pentru care țara noastră l-a decorat cu „Ordinul Regal al Coroanei Românești", așa cum rezultă din scrisoarea de mulțumire aflată în arhiva Muzeului Literaturii Române, epistolă adresată lui Vasile Alecsandri, pe atunci ministru al României la Paris, datată «6 decembrie 1888».

Măgulit de favoarea acordată de Coroana României, poetul francez mulțumește cu căldură și recunoștință și ambasadorului român, poet și el, care va fi avut, fără îndoială, un rol în decernarea înaltei distincții.

Ordinul Regal al României, înființat în 1881 avea un caracter de bună voință și se acorda, între altele, pentru merite culturale deosebite. Dispunea de cinci grade, cel de „Comandor" acordat lui Prudhomme, numărîndu-se printre gradele superioare. Acordarea lui vădește o continuitate în relațiile cu țara cea mai constant atașată, istoricește vorbind, destinului României, dar și capacitatea de anticipare a evoluției unor valori în contextul epocii, și, nu în ultimul rînd, sprijinul moral dezinteresat pentru mișcarea culturală europeană.

Adriana DAIA

Paris, 6 Décembre 1888

Monsieur le Ministre,

J'étais absent de chez moi hier lorsque M. Crétziano s'y est présenté pour me remettre, avec le brevet et les insignes de Commandeur de l'Ordre Royal de la Couronne de Roumanie, la gracieuse lettre par laquelle Votre Excellence me fait l'honneur de m'annoncer que sa Majesté a daigné me conférer cette haute distinction.

Je venais témoigner à Votre Excellence toute la fierté que j'éprouve de cette grande marque d'estime de Sa Majesté, et combien il m'est particulièrement précieux de la recevoir des mains de Votre Excellence qui a le noble et rare privilège de pouvoir, en la transmettant ajouter la consécration d'une compétence magistrale à la faveur si éclairée et si flatteuse d'un Prince protecteur de la Poésie.

Mà reconnaissance me conseille d'adresser des remerciements directs à Sa Majesté, mais pour le faire, je serais très heureux d'obtenir de Votre Excellence l'assurance que cette liberté que je prendrais ne serait pas contraire aux usages et aux convenances que j'ai surtout à coeur d'observer.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, l'hommage de mes sentiments les plus respectueux et les plus dévoués,

Sully PRUDHOMME

Paris, 6 decembrie 1888

Domnule Ministru,

Nu eram acasă ieri cînd a venit domnul Cretzianu să-mi înmîneze, împreună cu brevetul și însemnele de Comandor al Ordinului Regal al Coroanei României, amabila scrisoare prin care Excelența Voastră îmi face onoarea să mă anunțe că Majestatea Sa a binevoit să-mi acorde această înaltă distincție.

Vreau să mărturisesc Excelenței Voastre mîndria pe care o simt în fața acestei mari dovezi de stimă din partea Majestății Sale și, mai ales, cît preț are pentru mine să o primesc din mîinile Excelenței Voastre care, transmițîndu-mi-o, are alesul și rarul privilegiu de a putea adăuga girul unei competențe de maestru favorii atît de luminate și măgulitoare a unui Prinț protector al Poeziei.

Recunoștința mă îndeamnă să mulțumesc Majestății Sale în mod direct, dar pentru a o face, m-aș bucura să primesc de la Excelența Voastră asigurarea că, îndrăznind acest lucru, nu aș contraveni uzanțelor și conveniențelor pe care țin să le respect mai înainte de toate.

Binevoiți să primiți, Domnule Ministru, omagiul sentimentelor mele celor mai respectoase și mai devotate,

Sully PRUDHOMME

CURIER

Gala GALACTION

Două scrisori... bisericești

ÎL ȘTIAM PE GALA GALACTION, SCRIITOR și publicist democrat.

În iunie 1946, cînd mi-a trimis scrisoarea pe care o public acum, eram secretarul general al Partidului Național Popular, care făcea parte din Blocul partidelor democrate și din guvernul dr. Petru Groza. O grupare a preoților democrați exista în Partidul Național Democrat, care avea o oarecare influență în treburile bisericești, ceea ce l-a făcut pe Gala Galaction să-mi trimită această scrisoare.

În toamna anului 1946, cînd se alcătuiau listele de candidați pentru alegerile din noiembrie 1946, am primit un telefon care-mi sugera introducerea lui Gala Galaction în numărul candidaților ce-i reveneau Partidului Național Popular. Atunci, ca secretar general al Partidului Național Popular, l-am primit pe Gala Galaction la sediul central al partidului din str. Lascăr Catargiu (azi Ana Ipătescu) nr. 8 și l-am trecut pe lista candidaților din județul Teleorman. Gala Galaction va fi ales deputat și în 1948. (La alegerile din 1946, au fost aleși deputați și alte personalități cultural artistice: George Enescu, Mihail Sadoveanu, C. I. Parhon, Traian Săvulescu etc.).

Iată o scrisoare primită de la Gala Galaction cu puțin înaintea acelei întîlniri... electorale.

M. I. DRAGOMIRESCU

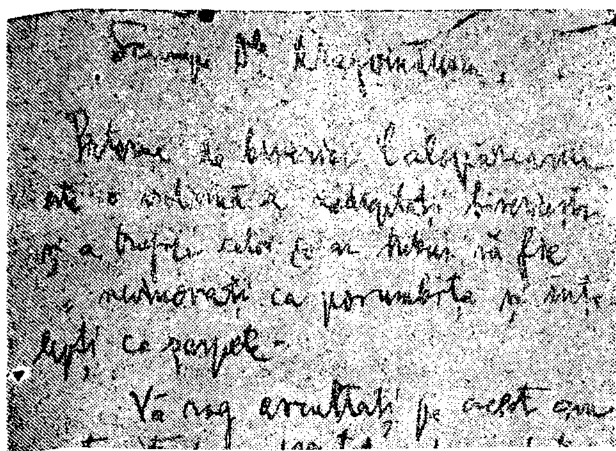
Toată literatura mea, le patruzeci de ani, de cînd scriu, gravitează în jurul Ideii Creștine și în jurul textel›r *Sfintei Scripturi*. Am dorit și am cerut necontenit o traducere nouă, limpede și liter..ă a *Cărților Eterne*.

Dumnezeu mi-a ajutat şi mi-am văzut visul împlinit! Au fost cîteva împrejurări prielnice mai tari decît multe altele, neprielnice. Dar împrejurările prielnice s-au adunat, fericit, înaintea judecăţii superioare a suveranului nostru.

Măria-Sa ne-a ales — pe colegul meu profesorul Pr. Vasile Radu şi pe mine — să punem un leat nou *Scripturii* româneşti, după leatul lui Şerban Vodă Cantacuzino. « *Biblia* Regele Carol II », tipărită de Editura Fundaţiilor Regale" la 250 de ani după *Biblia* voievodului Şerban, va vorbi — lîngă alte opere fără de moarte — generaţiilor viitoare, despre vremea şi despre slava Regelui Carol II.

Gala GALCTION

Toată literatura mea, de patruzeci de ani de când scriu, gravitează în jurul Ideei creştine şi în jurul textelor Sfintei Scripturi. Am dorit şi am cerut necontenit o traducere nouă, limpede şi literară a Cărţilor Eterne. Dumnezeu mi-a ajutat şi mi-am văzut visul împlinit! Au fost câteva împrejurări prielnice mai tari decât multe altele, neprielnice. Dar împrejurările prielnice s-au adunat, fericit, înaintea judecăţii superioare şi hotărâtoare a ~~Sta~~ Suvera[nului] nostru. ~~M. S. Regele Carol II~~
M. S. Regele ne-a ales — pe colegul meu profesorul Pr. Vasile Radu şi pe mine — să punem un leat nou Scripturii româneşti, după leatul

Scumpe D-le Dragomirescu,
Pictorul de biserici Calopăreanu este o victimă a nedreptăţii bisericeşti şi a trufiei celor ce ar trebui să fie nevinovaţi ca porumbiţa şi înţelepţi ca şarpele.
Vă rog ascultaţi pe acest om

Scumpe [Domnu]le Dragomirescu.

Pictorul de biserici Calopăreanu este o victimă a nedreptăţii bisericeşti şi a trufiei celor ce ar trebui să fie nevinovaţi ca porumbiţa şi înţelepţi ca şarpele.

Vă rog ascultaţi pe acest om strivit de nedreptate şi acordaţi-i inimoasa D[omniei] V[oastre] ocrotire.

28.VI.1946

Gala GALACTION

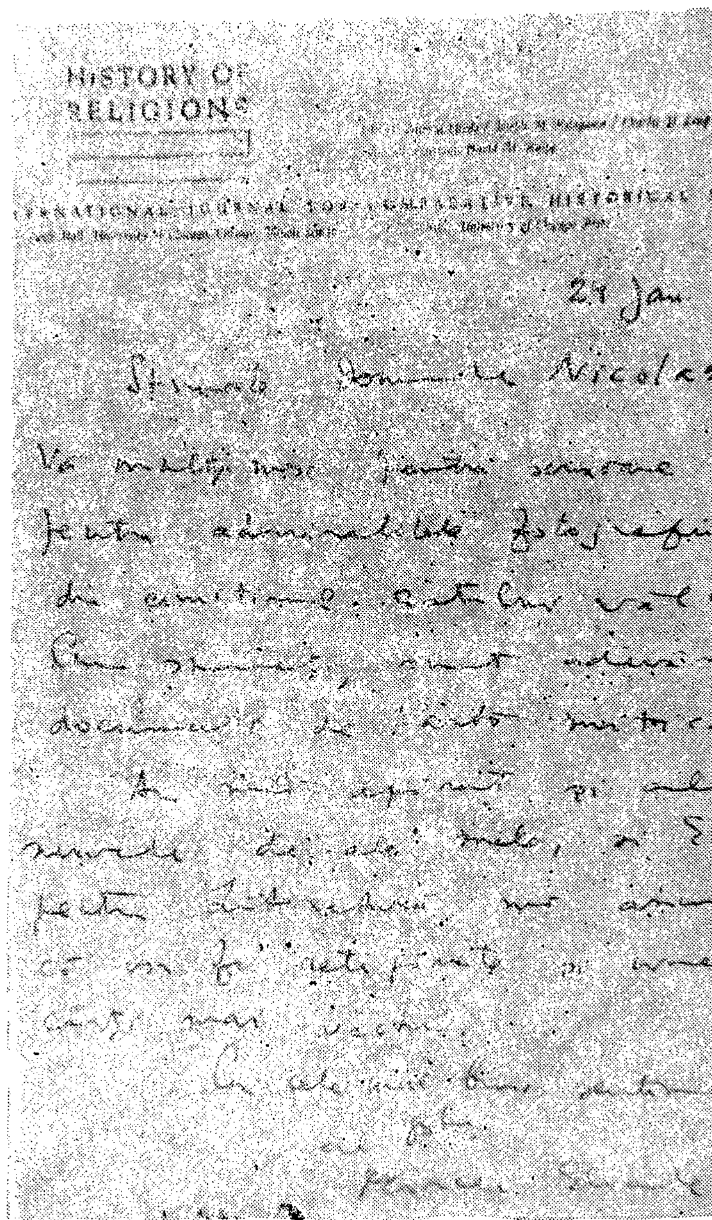
Mircea ELIADE

Sfaturi literare

CELE DOUĂ SCRISORI ALE LUI MIRCEA Eliade, trimise lui Dumitru Nicolaescu, datează din primele luni ale anului 1968, an în care adresantul emigrează în Statele Unite. La plecare, D. Nicolaescu mi-a lăsat în păstrare cîteva din hîrtiile lui, printre care și trei scrisori de la Mircea Eliade, din care una s-a pierdut. D. Nicolaescu (născut în anul 1930) trăiește azi la New York cu numele schimbat de Dominik Nicol. După cum rezultă din *Who's Who in the East*, ediția 1989—1990, este «scriitor și fotograf» și a publicat în S.U.A. cîteva volume de proză și teatru în limbile engleză și română printre care și povestirile la care se referă Eliade într-una din scrisori.

Ideea de a-i scrie lui Mircea Eliade i-a venit lui Dumitru Nicolaescu în vara anului 1967 cînd și-a petrecut concediul de odihnă la părinții săi, învățători pensionari în comuna Păușești Măglași, județul Vîlc Funcționa atunci ca fotograf pe lîngă servici radiologie al spitalului Cantacuzino din Bu rești. Impresionat de frumusețea și pitoresc crucilor vechi din cimitirul satului, el îi trimi lui Mircea Eliade pe adresa editurii Gallima din Paris, un set de fotografii reprezentînd ci vechi de lemn. În scrisoarea din 24 ia rie 1968 Mircea Eliade îi mulțumește pentru «admirabilele fotografii» care sînt adevărate documente de «artă mitică» și îl informează despre speranțele sale de a fi reeditat în România.

La începutul anului 1968, Dumitru Nicolaescu caută pe la prieteni volume de Mircea Eliade tipărite în țară pentru a le trimite autorului, lipsit în exil de propriile-i scrieri. În ceea ce mă privește, i-am dat din biblioteca mea, nu

HISTORY OF RELIGIONS

24 Jan

fără strîngere de inimă, *Soliloquii*, *Oceanografie*, *Mitul reintegrării*, *Şantier* şi *Fragmentarium*. Ideea de a-i trimite cărţi e probabil să-i fi venit lui D. Nicolaescu chiar de la Mircea Eliade în scrisoarea a doua, care s-a pierdut, de existenţa căreia, însă, aflăm întrucît s-a păstrat plicul cu adresa scrisă de mînă de expeditor. Spre deosebire de scrisoarea întîi şi a treia, care sînt expediate din Chicago, aceasta poartă antetul Universităţii din California (University of California — Department of Religious Studies — Santa Barbara, California, 93106) şi ştampila poştei din Santa Barbara — California, cu data de «28 februarie 1968».

În ultima scrisoare, datată 22 aprilie 1968, Mircea Eliade atestă primirea cărţilor şi mulţumeşte «pentru acest dar neaşteptat». El face şi cîteva aprecieri nu deosebit de amabile asupra «schiţelor onirice» trimise de D. Nicolaescu, sfătuindu-l să rescrie povestirile *Hary Calcanul*, în sensul «elaborării dimensiunilor onirice». Mi se pare demn de remarcat sinceritatea cu care Mircea Eliade apreciază producţia literară a tînărului corespondent, care-i făcuse servicii remarcabile (e de presupus că Eliade nu mai poseda la Chicago nici una — sau foarte puţine — din cărţile sale publicate în România).

Cele două scrisori sînt redactate pe hîrtie filigranată, purtînd antetul revistei *„Istoria Religiilor“* (*„History of Religions — Editors: Mircea Eliade / Joseph M. Kitagawa / Charles H. Long Editorial Assistant: David M. Knipe. An International Journal for Comparative Historical Studies — Editorial Office: Swift Hall, University of Chicago, Chicago, Illinois 60 637 — Publisher: University of Chicago Press).*

Constantin **MATEESCU**

1

24 Ianuarie 1968

Stimate Domnule Nicolaescu,

Vă mulţumesc pentru scrisoare şi pentru admirabilele fotografii din cimitirul satului vîlcean. Cum spuneţi, sînt adevărate documente de «artă mitică».

Au mai apărut şi alte nuvele de-ale mele, şi Editura pentru Literatură mă anunţă că vor fi retipărite şi unele cărţi mai vechi.

Cu cele mai bune sentimente

Al Dstr.

Mircea **ELIADE**

2

22 Aprilie 1968

Stimate Domnule Nicolaescu,

Am primit cărţile, şi vă mulţumesc încă o dată pentru acest dar neaşteptat. Am primit de asemenea schiţele Dstră onirice, pe care le-am citit pe apucate, pentru că mă aflu într-o perioadă din cele mai nepotrivnice *[sic!]* (examene, etc.). Cîteva din aceste schiţe m-au interesat (bunăoară, *Hary*). Mi se par, însă, prea sumare — şi adesea «humorul» anulează «fantasticul». Nu cred că ar trebui publicate, cel puţin sub forma lor actuală. Mai încercaţi, reluînd, de pildă, *Hary* sau *Calcanul* şi elaborîndu-le dimensiunile onirice.

Îmi pare rău că nu vă pot spune şi altceva. Mulţumindu-vă încă o dată pentru cărţi, cu cele mai bune sentimente,

al Dstră

Mircea **ELIADE**

Sanda MOVILĂ

O conferință radiofonică

PRINTRE NUMEROȘII PRIETENI PE CARE i-au avut Felix Aderca și Sanda Movilă — alături de Arghezi, Galaction, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Perpessicius, Ticu Archip, Geo Bogza ș.a. — s-a numărat, desigur, și Anton Holban, după cum mărturisește Sanda Movilă într-un medalion dedicat lui Anton Holban datînd din 1970, anul plecării ei definitive în — după cum scria într-un vers: « marea călătorie ». O evocare a lui Anton Holban citită la radio de Sanda Movilă, cu vocea ei ușor îngroșată, dar avînd inflexiuni neașteptat de mătăsoase, de calde, și nepublicată niciodată pînă azi. Ea însăși foarte suferindă, acea făptură miniaturală, « mărunțica », așa cum o numea Zaharia Stancu în confesiunile sale, împuținată de vîrstă și de boală avea, avusese vreme să scrie cîteva pagini despre prietenul dispărut în mod tragic în plină tinerețe. Avusese vreme, deși era cam cu vreo șase luni înainte de a pleca definitiv să-și întîlnească « geamănul sufletului » ei și pe prietenii, pe atîția prieteni care i-o luaseră înainte întru eternitate... Printre aceștia și neliniștitul, febrilul Anton Holban.

Dactilograma acestui text, aflată în posesia doamnei Doina Lupu-Aderca, are unele corecturi cu cerneală albastră, iar pe verso-ul ultimei pagini stă scris de mîna autoarei: « *Anton Holban*. Text citit la Radio în Martie 1970 ».

Eugenia TUDOR-ANTON

ANTON HOLBAN

Anton Holban-Mirel — Duce de Braganza. Da, duce de Braganza, așa era tachinat în familie pentru manierele lui de aristocrat, pentru excesiva lui politețe, pentru felul ales în care se exprima. Anton Holban, acest mare chinuit, cu privirile lui atît de

limpezi, de curate, serafice, contracarate de acel surîs sarcastic în colţul gurii atît de frumos arcuită, Anton Holban, care nu a trişat cu conştiinţa lui, nu a admis compromisurile. Timidul Anton Holban... [n-a] ştiut să se ocrotească. A fost intransigent cu dubioşii, incorecţii, de care s-a scuturat ca de nişte omizi. Dar Anton Holban s-a dăruit cu generozitate cîtorva adevăraţi, cinstiţi prieteni, printre care am fost şi eu şi soţul meu, Felix Aderca.

Ne vizita cu regularitate în apartamentul pe care îl ocupam în strada Luterană în apartamentul în care au venit adeseori Gala Galaction, Camil Petrescu, Geo Bogza, Mihail Sebastian, Al. Sahia şi alţii.

Era scump la vorbă cu străinii, dar cu noi era plin de elocinţă. Şi conversaţia în jurul literaturii era aprigă, inflăcărată, dar micile divergenţe de opinii se încheiau într-un acord deplin încununate cu un pahar de vin negru.

Nu sînt eu în măsură să arăt ce a însemnat Anton Holban în literatură şi locul de cinste ce i se cuvine în Istoria Literaturii Române, dar îi voi înfăţişa o altă latură mai puţin cunoscută: Anton Holban era, mai presus de orice, îndrăgostit de muzică, marea, dezlănţuita lui pasiune: Wagner, Beethoven, dar mai ales Brahms.

Aveam o discotecă bogată şi ore întregi ascultam cu religiozitate, furaţi cu totul de această magie, care izbutea să ne rupă cîteva ore de cotidian. Verile le petreceam la Balcic. Doamna Stratulat, prietenă comună, aducea cu ea din Bucureşti la mare două geamantane înţesate cu discuri şi patefon. Locuiam într-o căsuţă la ţărmul mării. De la căsuţă la ţărm erau dale largi de piatră, printre care scoteau capul îndrăzneţele floricele roşii, bondoace, botezate gheaţă pentru rezistenţa lor la arşiţă ca şi la frig.

Pe acele dale care coborau în trepte pe plajă, se aşezau seara: patefonul, discurile în ordinea în care urmau să fie ascultate. Şi acolo unde marea înscria un golf în care valurile se auzeau imperceptibile ca un suspin, sub cerul înalt şi adînc de vară, spuzit de stele, izbucneau acordurile disperate din *Moartea lui Siegfried* sau *Cavalcada Walkiriilor* de Wagner.

Nicăieri ca acolo, la acel capăt de lume, n-a răsunat mai patetic şi mai liturgic Bach, ca în acea vastă catedrală a nopţii. Ascultam împietriţi, turnaţi şi noi parcă din piatra pe care stam. La început numai doamna Stratulat, Holban, Bonciu, Vlaicu Bârna... Dar încetul cu încetul se iveau necunoscuţi atraşi de acordurile unice, se aşezau în tăcere pe lespezi, cu mîinile împreunate în poală, cu ochii închişi.

Cine erau, de unde veneau? Nu încercam să-i identificăm. Nu asta era preocuparea noastră atunci, dar simţeam că suntem o singură fiinţă învăluită de vraja unică. Tîrziu, cînd concertul lua sfîrşit şi ne desmeticeam din această halucinaţie, băgam de seamă că umbrele pieriseră înghiţite de întunericul nopţii. Atunci, Anton Holban, aproape numai cu respiraţia, să nu tulbure ecourile care mai pluteau pe mare şi în văzduh, şoptea: Pe mîine seară la aceeaşi oră şi pleca şi el tăcut — o umbră mai accentuată pe întunericul nopţii.

Îl urmăroam cu o dragoste îndurerată, căci [îl] ghiceam din mersul lui singuratec abătut, copleşit de greaua lui suferinţă din care căuta să se refugieze în universul atît de complicat al literaturii, în zonele atît de pure ale muzicii.

În vreo discuţie în care cineva l-ar fi jignit, acest sensibil şi mare timid avea ricoşeul prompt, caustic şi surîsul ironic din colţul gurii era ucigător. Acel surîs care devenea cald şi acea voce care ştia să rîdă nestăpînit, în cascade, cînd ceva îl amuza.

Anton Holban, exuberant în cercul prietenilor, reţinut şi mefient între inşi cunoscuţi întîmplător, ştia să savureze o glumă, o anecdotă picantă ca pe o cupă de şampanie.

Acesta a fost Anton Holban-Mirel — Duce de Braganza — prieten de neuitat, ros de o suferinţă fizică ce nu l-a iertat şi pe care a suportat-o fără să se plîngă vreodată, cu demnitate, exteriorizîndu-şi numai marea lui febră pentru muzică.

Anton Holban — « *De la musique avant toute chose !* »

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(octombrie-decembrie 1989)

A

ARGHEZI, Tudor

Arghezi, Mitzura — *Calendarul* [tabletă din 12 ian. 1943] „*Luceafărul*“, an XXXII, nr. 43(1433), 30 oct. 1989, p. 1.

Scurtu, Nicolae — [dedicații pentru poetul și publicistul Grigore Melidoneanu] „*Suplimentul literar artistic al Scînteii tineretului*, an IX, nr. 44(423), 4 nov. 1989, p. 4; [o scrisoare către Grigore Melidoneanu din 22 iun. 1943] „*Suplimentul literar artistic al Scînteii tineretului*“, an IX, nr. 49 (428), 9 dec. 1989, p. 4.

* * * — *Litanie de logodnă* [poem] „*Luceafărul*“, an XXXII, nr. 42(1432), 21 oct. 1989, p. 1.

B

BANEA, George

Sasu, Aurel — [scrisori către Yannis Christalopoulos] „*Manuscriptum*“, an XX, nr. 4 (77)/1989, pp. 192—201.

BLAGA, Lucian

Cenușă Mircea; Vulpe, Magdalena - [corespondență cu Sextil Pușcariu din anii 1935 — 1936] „*Manuscriptum*“, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 151—160.

Cioculescu, Simona — [scrisori către Domnița Gherghinescu-Vania din anul 1942] „*Manuscriptum*“, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 85—99.

C

COMARNESCU, Petru

Țugui, Pavel — [corespondență cu Dimitrie Gusti și Ion Dragu din anii 1935 — 1936] „*Manuscriptum*“, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 100—110.

CONACHI, Costache

Păltănea, Paul; Popa, Liliana — [documente din arhivele gălățene în legătură cu ancheta făcută pentru găsirea fiului său Costache Negri] „*Manuscriptum*“, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 151—160.

CREANGĂ, Ion

Rău, Aurel — [un proces verbal din registrul de inspecții de la Școala sucursală nr. 1 din Iași datat 31 oct. 1870] „*Steaua*“, an XL, nr. 11—12, nov.—dec. 1989, p. 13.

Sibechi, Ion — [documente despre Elena Grigoraș, soția scriitorului și despre Ioan Grigoraș, socrul său] „*Convorbiri literare*“, an XCVI, nr. 1238, nr. 10, oct. 1989, p. 12; — [documente în legătură cu fratele mai mic al scriitorului, Vasile și despre, Catinca, sora sa] „*Convorbiri literare*“, an XCVI, nr. 1239, nr. 11, nov. 1989, p. 15,

D

DEMETRIUS, Vasile

Demetrius, Lucia — [scrisori de familie] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 146—150.

DRAGOMIRESCU, Mihail

Cerchez, Elena — [corespondenţă cu Adelina Poenaru din anii 1893—1897] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 165—175.

E

EFTIMIU, Victor

Negrilă, Iulian — [cîteva rînduri pentru Ionel Filipaş, redactor la revista *„Timpul Transilvaniei"*, 1937] *„Orizont"*, an XL, serie nouă, nr. 43(1182), 27 oct. 1989, p. 14.

ELIADE, Mircea

Handoca, Mircea — [scrisori către Ionel Jianu din anii 1935—1984] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 111—122.

EMINESCU, Mihai

Busuioceanu, Oxana — [alte versuri răzleţe] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 7—11.

Creţia, Petru — *Fragment dintr-o epopee dacică. Eu nu vorbesc de Dumnezeul de-azi* [fragmente din mss. 2286] *„Viaţa românească"*, an LXXXIV, nr. 10, 11, 12/1989, pp. 14—16.

Moscaliuc, Nicolae — [grupaj de semnături ale poetului pe *Lepturariul* lui Aron Pumnul din biblioteca profesorului Emanoil Iliuţ de la Liceul din Cernăuţi] *„Convorbiri literare"*, an XCVI, nr. 1239, nr. 11, nov. 1989, p. 12.

Vatamaniuc, Dimitrie; Gavriliu, Leonard — *Cosmogonia indienilor de Martin Haug* [conferinţă, partea I] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 11—19.

G

GOGA, Octavian

Cenuşă, Mircea — [scrisori către Veturia din anii 1919—1929] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 136—145.

GUSTI, Dimitrie

Bădescu, Ilie — [două scrisori către Philip E. Mosely din anii 1946—1947] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 180—184.

M

MILESCU, Nicolae

Rogojanu, Ion C. — [ex-libris autograf pe volumul *Impresii de călătorie din Elada* de Pausanias (1547)] *„Suplimentul literar artistic al Scinteii tineretului"*, an IX, nr. 48 (427), 2 dec. 1989, p. 4.

MINULESCU, Ion

Sârbul, Pătraşcu Ion — [dedicaţii şi catrene] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 205—206.

N

NICOLAESCU-PLOPŞOR, C. S.

Băileşteanu, Fănuş — [amintiri despre « brâncuşii » de la Craiova şi două scrisori către V. G. Paleolog] *„Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 127—135.

NOICA, Constantin

Pleşu, Andrei — *Jurnal de idei*. „*Viaţa românească*", an LXXXIV, nr. 10, 11, 12/1989, pp. 90—95.

P

PAPADAT-BENGESCU, Hortensia

Micu, Maria Elena — *Rochia de mireasă* [varianta definitivă a nuvelei] „*Manuscriptum*", an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 33—54.

Popa, Mircea — [patru scrisori către Caton Theodorian din anii 1919—1925] „*Convorbiri literare*", an XCVI, nr. 1239, nr. 11, nov. 1989, p. 13.

PAPILIAN, Victor

Chindriş, Ioan — *Ruşine*, *Rara avis*, *Un Nero modern*, *Un energumen*, [nuvele] „*Manuscriptum*", an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 55—74.

PETRESCU, Camil

Popa, Mircea — [scrisori către Caton Theodorian din anul 1926] „*Convorbiri literare*", an XCVI, nr. 1239, nr. 11, nov. 1989, p. 13.

PHILIPIDE, Alexandru

Negrilă, Iulian — [cîteva rînduri pentru Ionel Filipaş redactor la revista arădeană „*Timpul Transilvaniei*"] „*Orizont*", an XL, serie nouă, nr. 43(1182), 27 oct. 1989, p. 14.

PILLAT, Ion

Popa, Mircea — [o scrisoare către Caton Theodorian din 17 nov. 1927] „*Convorbiri literare*", an XCVI, nr. 1239, nr. 11, nov. 1989, p. 13.

POENARU, Adelina

Cerchez, Elena — [file din *Memorialul* de tinereţe] „*Manuscriptum*", an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 176—179.

PUŞCARIU, Sextil

Cenuşă, Mircea; Vulpe, Magdalena — [corespondenţă cu Lucian Blaga din anii 1935 — 1936], „*Manuscriptum*", an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 75—84.

R

REBREANU, Liviu

Negrilă, Iulian — [însemnări despre oraşul Arad într-un caiet aparţinînd lui Ionel Filipaş, redactor la revista „*Timpul Transilvaniei*"] „*Orizont*", an XL, serie nouă, nr. 43(1182), 27 oct. 1989, p. 14.

Ilin, Stancu — [documente din Biblioteca Academiei Române] „*Manuscriptum*", an XX, nr. 4(77)/1989, pp. 185—191.

S

SADOVEANU, Mihail

Negrilă, Iulian — [însemnări în caietul lui Ionel Filipaş, redactor la revista „*Timpul Transilvaniei*", (1937)] „*Orizont*" an XL, serie nouă, nr. 43(1182), 27 oct. 1989, p. 14.

SÎRBU, Ion D.

* * * — *Mărturie* — [eseu] „*Ramuri*", nr. 10, 30 oct. 1989, p. 14.

SLAVICI, Ioan

Negrilă, Iulian — [corespondenţă comentată, o scrisoare către Septimiu Albini din 26 apr. 1989] „*Orizont*", an XL, serie nouă, nr. 50(1189), 15 dec. 1989, p. 5.

STEINHARDT, Nicu

* * * — *Doi realişti* [eseu] *„Viaţa românească"*, an LXXXIV, nr. 10, 11, 12/1989, pp. 33—35.

STELIAN, Constantin

Scurtu, Nicolae — [o scrisoare către Viorica Pintilescu din 5 mart. 1939] *„Suplimentul literar artistic al Scînteii tineretului"*, an IX, nr. 40(419), 7 oct. 1989, p. 4.

STOLNICU, Simion

Bărbulescu, Simion — *Artistul; Virtuozul; Despre arta interpretativă a lui George Enescu „Manuscriptum"*, an XX, nr. 4(77)/1979, pp. 123—126.

T

TEODOREANU, Ionel

Negrilă, Iulian — [însemnări despre Arad într-un caiet aparţinînd lui Ionel Filipaş, redactor la revista *„Timpul Transilvaniei"*] *„Orizont"*, an XL, serie nouă, nr. 43 (1182), 27 oct. 1989, p. 14.

TEODORESCU, Virgil

Colonaş, Florin — [un interviu realizat de Ion Biberi în 29 mai 1975] *„Luceafărul"*, an XXXII, nr. 42, (1432), 21 oct. 1989, p. 6.

TITULESCU, Nicolae

Negrilă, Iulian — [însemnări pe o carte de vizită pentru Ionel Filipaş, redactor la revista *„Timpul Transilvaniei"*] *„Orizont"*, an XL, serie nouă, nr. 43(1182), 27 oct. 1989 p. 14.

Ofelia CONDEESCU

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Vasile Alecsandri (15, 16, 17, 18, 20); Ion Barbu (86, 87, 88); Martha Bibescu (27, 31); Lucian Blaga (105, 106, 107, 109, 111); Petru Comarnescu (63, 65); Barbu Şt. Delavrancea (21, 22, 23, 24, 25); Mircea Eliade (112, 180); Mihai Eminescu (7); Gala Galaction (179); Al. Macedonski (163); Al. Odobescu (41, 43, 45); V. G. Paleolog (162); Petre Pandrea (59); Sully Prudhomme (176); Mihai Ralea (148); Dimitrie Stelaru (73); A. Ubicini (170, 172, 173).
FOTOGRAFII: Vasile Alecsandri (15); Ion Barbu (89); Oscar Walter Cisek (146, 148); Petru Comarnescu (61); Domniţa Gherghinescu-Vania (103); Onisifor Ghibu (47); Octavian Goga (135, interioare de la Ciucea — 132, 136, 137, 139); G. Ibrăileanu (144); Al. Macedonski (161); Iacob Negruzzi (12); Al. Odobescu (38); Petre Pandrea (55); Vasile Pogor (8); Sextil Puşcariu (155); Mihail Sadoveanu (53); Dimitrie Stelaru (70, tatăl poetului — p. 75, certificat de divorţ — p. 76, act de recrutare — p. 82).
DESENE: Ion Barbu (caricatură de *SILVAN* — p. 83); Gala Galaction (caricatură de *SILVAN* — p. 178).

ERATĂ

1. Domnul Remus NICULESCU ne semnalează că legenda de la p. 105, reluată şi la p. 187 din numărul 1/1990 al revistei *„Manuscriptum"* este eronată. Iată textul: « *Generalul Gheorghe Magheru*, văzut de pictorul Gh. TĂTĂRESCU în 1851. (Tablou în ulei din colecţia Alexandru MAGHERU) ». Fotografia la care trimite legenda reprezintă de fapt un portret al generalului Christian Tell, desenat de Dumitru RISTEA pentru coperta biografiei *Christian Tell*; *(1808—1884)*, de Anastasie Iordache şi Constantin Vlăduţ, apărută la editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1976. Desenul semnat de Dumitru Ristea este după o acuarelă de C. Lecca, datată 1846 şi păstrată în colecţiile Muzeului Naţional de Artă, Secţia de grafică, nr. inv. 8816. Răspunderea acestei regretabile greşeli revine în întregime redacţiei.

2. În articolul *Marea noastră prietenă* din acelaşi număr, fragmentul reprodus la pp. 70—72 face parte din recenzia volumului *Izvor. Ţara sălciilor*, publicat de Maria-Florica Petrescu, şi nu de M. Sadoveanu, aşa cum reiese din nota 7 din subsol. *(A. P.)*

SUMMARY

SOMMAIRE

INHALT

ОГЛАВЛЕНИЕ

ÎN AMINTIREA LUI FLORIN VLAD
(1935—1991)

În seara zilei de 1 iunie 1991, în timp ce prezentul număr se afla sub tipar, a încetat subit din viață, la 56 de ani, colegul nostru FLORIN VLAD, timp de aproape două decenii secretarul de redacție al revistei noastre. Și-a făcut meseria cu pricepere, cu scrupul și cu devotament, slujind *Manuscriptum* cu vădită dragoste încă de la începuturile ei. În colecția de pînă acum, care se apropie de 80 de volume, a publicației noastre se află înscrisă partea cea mai bună și mai vrednică de cinstire a vieții lui. I-au fost dragi literele românești și era cu deosebire sensibil la poezie, pe care o cultiva el însuși, scriind frumoase versuri de formă și de inspirație tradiționalistă. A murit cu sufletul obosit și împovărat de greul vremurilor și de grijă pentru familia lui, pe care atît de mult a iubit-o. Fie să se odihnească în adîncă pace, dăinuind în amintirea alor lui și a noastră, colegi și prieteni, amar îndurerați că l-am pierdut, că nu va mai fi printre noi niciodată.

